

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

БОРШОВСЬКИЙ ОЛЕГ ІГОРОВИЧ

711.4(477.87-25)(091)

ДИСЕРТАЦІЯ

**«РОЛЬ РІЧКИ В АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОМУ РОЗВИТКУ
МІСТА (НА ПРИКЛАДІ М. УЖГОРОД)»**

191 «Архітектура та містобудування»

19 Архітектура та будівництво

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

О. І. Боршовський

Науковий керівник:

Петришин Галина Петрівна,
канд. арх., професор

Львів, 2023

АНОТАЦІЯ

Боршовський О.І. Вплив річки на формування архітектурно-планувальної структури міста (на прикладі м. Ужгорода). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 – «Архітектура та містобудування» (19 Архітектура та будівництво) — Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2023.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню ролі річки у формуванні архітектурно-просторової структури міст, теоретичним підходам до тематики, виявленню проблем у формуванні прирічкового простору та формулюванні принципів та практичних рекомендацій для процесів ревалоризації прирічкового простору Ужгорода як основи ідентичності міста.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, окреслено масштаб і рівень проблеми, сформульовано мету, об'єкт та предмет дослідження, визначено його межі та побудовано методологічну послідовність дослідження, вказано зв'язок роботи з науковими напрямками та темами, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, представлено апробацію результатів дослідження, особистий внесок здобувача у наукових працях, публікації, структуру та обсяг роботи.

У першому розділі «**Теоретичні основи дослідження впливу річок на формування архітектурно-просторової структури міст**» проаналізовано літературу, присвячену визначенню різноманітності функцій, які виконували річки в ході історичного розвитку міст, які детермінували етапи їх розвитку. Систематизовано теоретичні підходи до дослідження різних аспектів прирічкових територій, особливо в гірських ландшафтах Українських Карпат. Виявлено, що важливим спрямуванням досліджень є соціо-культурні аспекти взаємодії мешканців міст і міського простору в різних історичних зрізах, а саме як відбувається формування ідентичності міста під впливом ріки і навпаки, як ідентичність міста впливає на формування прирічкового простору. Численні

дослідження в області архітектури та містобудування вказують на те, що ці прибережні території можуть відігравати важливу роль у формуванні стійких міських структур. Досліджено закордонний досвід збереження ідентичності надводних територій провідних європейських міст та виявлено, що повторюваним заходом у програмах ревіталізації та регенерації є сприяння функціональному розмаїттю, забезпечення безперервності набережної та її інтеграції з рештою міста.

Законодавчі та нормативні документи України в окремих аспектах імплементували європейські норми і створюють нову базу для виготовлення містобудівної документації, проте недостатньо уваги приділяється цілісному формуванню прирічкових територій міст, що створює проблему архітектурно-планувальної композиції значних містобудівних комплексів.

Річка як водний ресурс для господарського функціонування міста впливає на стан і освоєння прирічкових територій. В той же час спосіб господарського освоєння цих територій впливає на екосистему річки. За допомогою архітектурно-планувальних засобів можна зберегти баланс між природою і антропогенним впливом. Для порівняльного аналізу були обрані центральноєвропейські середні міста з малими та середніми ріками. Розглянуто еволюцію і проекти облаштування річок та прирічкових територій у містах Грац (Австрія), Кошиці (Словаччина), Ляйпциг (Німеччина) та Вроцлав (Польща), які об'єднані спільною метою – повернути річку її мешканцям. У всіх проектах присутнє прагнення людини бути ближчою до води, взаємодіяти і контактувати з нею тактильно чи візуально. Сьогодні міста намагаються відродити потоки та канали, які були поміщені в підземні колектори протягом останнього століття, проводять модернізацію набережних відповідно до сучасних потреб суспільства, запроваджують інтегровані програми ревіталізації та інші заходи для формування та зміцнення своєї ідентичності як "річкових міст" і намагаються використати потенціал річки для економічного, туристичного та рекреаційного розвитку.

Аналізуючи вплив річок на розвиток українських міст на прикладі Луцька, Тернополя, Вінниці та Чернівців, попри успішність окремих реалізацій, можна прослідкувати фрагментарність підходів до модернізації набережних річок, неоднорідність прирічкових територій (збереженість значних площ річкових берегів у природному вигляді поряд та урбанізованість і різноманітне функціональне використання набережних у центрах), обмежений доступ до ріки (перекривається приватними територіями), занедбаність і застарілість облаштування прирічкових просторів.

У другому розділі «**Методичні підходи до дослідження архітектурно-просторового розвитку прирічкових територій міст**» сформована науково-методична база дослідження яка опирається загальнонаукові методи як *термінологічний, функціональний, системний, когнітивний (пізнавальний), принцип моделювання* тощо. *Історичний метод* дозволяє проникнути глибше у сутність явищ і процесів в умовах цілісного підходу до об'єкта вивчення - міста, а у ньому – аналізу формування архітектурно-просторової структури прирічкових територій міста Ужгорода. Модель дослідження розвитку міста базується на просторовій ієрархії: макрорівень – явища у межах басейну р. Уж; мезорівень - територіальний розвиток міста Ужгород; мікрорівень - детальне планування й забудова елементів міста в межах прирічкових територій. У дослідженні впливу р. Уж на розвиток м. Ужгород використано *басейновий та ландшафтно-екологічний підходи*. Основний акцент зроблено на виявленні різноманітності зав'язків і відношень, що існують як усередині визначеного об'єкту досліджень (прирічкових територій), так і у його взаємодії з зовнішнім середовищем, тобто у контексті міста Ужгорода як територіальної громади. Об'єкт дослідження зумовив необхідність *декомпозиції системи* на підсистеми, які досліджуються автономно, причому обов'язково з узгодженням цілей кожної із загальною ціллю системи.

Багатофакторний урбаністичний аналіз (а - визначення доступності території у зоні впливу річки ;б - визначення функціональної структури прирічкової території міста; в - визначення культурної цінності прирічкових

території міста; *г* - визначення візуально-ландшафтних зв'язків у зоні впливу річки.), проведений *in situ*, був первинним інструментом дослідження. Для дослідження взаємовпливу річки Уж і архітектурно-планувальної структури міста Ужгород *методом гіпотез* прийнято смугу території вздовж ріки шириною бл. 500 м обабіч річки, яка коректувалася історичною містобудівною структурою. Поділ прирічкової території на просторові одиниці виконано на основі *морфологічного та семантичного аналізу* із застосування *експертного методу*. Основними критеріями визначення ландшафтно-просторових одиниць прирічкових територій, які виділено у структурі міста із застосуванням *методу декомпозиції* прийнято: - цільність простору (територія має ознаки містобудівного ансамблю, комплексу, району); - однорідність простору (у більшості складається з подібних елементів чи територій); - існування чітких функціональних, просторових або візуальних меж або бар'єрів.

Виокремлено 12 ландшафтно-просторових одиниць: на правобережжі Ужа було визначено: «Велика промислова зона на сході», «Старе місто», «Малий Галагов», «Великий Галагов» «Район садибної забудови», «Прикордонна зона»; на лівобережжі - «Велика промислова зона на заході», «Боздошський парк» «Новозбудований житловий квартал»; «Свепомоч», «Довкола площі Петефі», «Радванка». Співставлення результатів досліджень *in situ* із містопланувальною документацією та результатами попередніх світових і вітчизняних досліджень, мало вирішальне значення у формулюванні висновків.

У розділі 3 «**Особливості розвитку прирічкових територій Ужгорода**» окреслено містоутворюючу роль річки Уж та особливість водного режиму у басейні Ужа, яка сприяє періодичним небезпечним повеням та паводкам. На протязі історичного розвитку прирічкові території м. Ужгорода освоювались і змінювались під впливом соціально-економічних умов різних часів. Зародження міста на Замковій горі та її околицях відбулося завдяки вигідному стратегічному положення Ужгорода при впадінні Малого Ужа в Уж. На правобережжі прирічкові території зазнали численних змін в процесі

розростання міста між річками Уж і Малий Уж, що завершилося забудовою долини р. Малий Уж, сховавши її у підземний колектор, і спорудженням двох транспортних мостів. У другій половині 19 ст. міська забудова поширюється на лівий берег («Нове місто») завдяки будівництва підпірних стін вздовж р. Уж. Розбудова нового адміністративного кварталу у 1920-30-і рр. на лівобережжі відбулося завдяки коректування русла річки Уж та осушенню території у місці впадання Малиго Ужа в Уж. На підтоплюваній території виконано проєкт побудови нового адміністративно- житлового кварталу Малий Галагов та житлового Великий Галагов, сьогодні ці райони на рівні з комплексом Замкової гори формують історичний ареал міста. Прирічкові території поступово освоювались у західному і східному напрямках, зокрема у радянський період значна їх частина була віддана під масове житлове будівництво та потреби промисловості, окремі з них в період незалежності України занепали і становлять резерв для впровадження стратегії розвитку міста, особливо багатоповерхової житлової забудови і рекреації. Ці та інші історичні процеси і трансформації призвели до формування сучасної містобудівної та екологічної ситуації на прирічкових територіях Ужгорода.

Аналіз сучасної функціональної структури прирічкових територій виявив нерівномірний розподіл функцій. Щодо урбанізованості виділяються серединна зона (між транспортними мостами), та східна і західна. У центральній частині переважно розташовуються житлова зона, що поєднується із громадськими, рекреаційними та адміністративними об'єктами. Концентрація промислових підприємств та промислових і постпромислових зон спостерігається на правому березі на сході, а на лівому березі як на сході, так і на заході, як і неорганізованих озелених просторів. *Просторово-планувальна доступність прирічкових територій* відрізняється залежно від їх локалізації, особливостей ландшафту і способу функціонального освоєння. Загалом території вздовж р. Уж характеризуються зручною доступністю в районі Галагова, інші ділянки мають обмежену доступність через особливості рельєфу Замкової гори чи закритість промислових територій на сході і заході міста, а також просторових

бар'єрів як залізничний насип чи заболочені ділянки річкової заплави тощо. Серед *візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород* найважливішою віссю сприйняття історичної забудови є русло ріки Ужа зі сформованими набережними в межах від східного транспортного мосту (вул. Анкудінова-Шпеника) до західного транспортних мосту (вул. Бабяка), Основною домінантою є комплекс Замкової Гори, прирічкові території насичені локальними домінантами, але по мірі віддаленості кількість дисгармонійних елементів зростає. *Культурна цінність прирічкових територій Ужгорода як засіб самоідентифікації міста* є високою у центральній частина міста вздовж ріки, а саме Замкова Гора, квартали 30-х років - Малий Галагов, Великий Галагов, Свепомоч, територія довкола площі Петефі, які загалом зберегли свою культурну цінність. Проте виявлено багато деструктивних архітектурних об'єктів, а також прикладів невідповідного функціонального використання прирічкових територій (виробництво та комунально-складські зони при Студентській набережній, житлова зона при Парковій набережній), що знижує якість цих просторів та позбавляє їх своєї ідентичності.

У розділі 4 **«Принципи і практичні рекомендації містобудівного розвитку прирічкових територій Ужгорода»** проаналізовано актуальну стратегічну та містобудівну документацію Ужгорода та сформульовано ряд пропозицій. Річки, які раніше були одним із найважливіших містоутворюючих факторів, тепер відіграють дедалі більшу роль у якості важливого імпульсу для посилення привабливості та комфорту міста та «розвороту» міст до прирічкових районів. Стратегія розвитку міста “Ужгород-2030» опирається на принцип *сталого розвитку* та реалізується через вибір моделі *«компактного міста»*, що спричинило перегляд діючих цільових та галузевих програм, утім генерального плану міста. Річка Уж у розглядається у межах мостів Анкудінова - Масарика – Бабяка як громадський та інфраструктурний простір міста, програми для західного та східного відтинків повинні опиратися на природоохоронні та рекреаційні програми. *Басейновий рівень планування* є базовим принципом для прирічкових територій. *Принцип моделювання*

стратегічного розвитку прирічкових територій, *принцип узгодженості і системності дій* усіх учасників процесу відновлення системи «річка - місто».

Аналіз затверджених ДПТ, суміжних з річкою Уж, у серединні зоні міста показує, що у них витримуються нормативні водоохоронні та прибережні захисні смуги як містобудівні обмеження. Всі проєкти скеровані на ущільнення міської забудови, збільшення житлового фонду, забезпечення сфери обслуговування та добрий рівень благоустрою, проте у них відсутні спроби інтеграції з річкою Уж.

Сучасні містобудівні процеси викликають потребу для «міст на річках» *законодавчого трактування* «прирічкових територій» як цільного комплексу та покрокової імплементації у систему містобудівної документації. Це може відбуватися підчас розвитку та коригування документації, які відбуваються періодично, на рівнях від стратегії розвитку міста у формі заходів для визначеного періоду до коригування детального плану території.

Формування моделі стратегічного розвитку прирічкових територій Ужгорода повинно відбуватися на основі виявленого потенціалу та визначених сучасних світових тенденцій містобудівного розвитку міст, закладених на річках. Річка розглядається і як головна вісь громадської активності міста, рівно ж як і екологічний коридор, який пов'язує регіональні природничі системи та, відповідно, нівелює антропогенні перешкоди. У зв'язку із обмеженими територіальними ресурсами та напливом нових мешканців в Ужгороді передбачається інвестиційний бум та ущільнення забудови, що буде новим викликом для прирічкових територій та ідентичності міста. Розвиток та збереження прирічкових територій бачиться в організаційній формі *системи кластерів*, спрямованих на розвиток функцій, вказаних у стратегії міста, від точковою до лінійної чи районної локалізації, така *модель* повинна стосуватися урбаністичних та природничих елементів та варіантів їх поєднання.

Теоретичні. Запропоновано методологію визначення «прирічкових територій міст» як цільного комплексу, який потребує спеціальних заходів для збереження ідентичності міста.

Практичні рекомендації. Рекомендовано створювати «Комплексний план управління прирічковими територіями» як окремий документ до генерального плану міста, який сприятиме цілісності та гармонійному розвитку прирічкових територій. матиме етапи погодження у відповідальних структурах та став би базовим для формування документів для місцевого самоврядування і для інженерних служб. Загальна концепція загосподарювання прирічковими територіями містить ряд заходів: режим використання територій; пріоритетність збереження пам'яток; обмеження по поверховості; місцеві правила забудови прирічкових територій (з застосуванням традиційних форм і матеріалів); бачення формування «річкових фасадів»; формування вихідних даних для конкурсів на забудову; доступність до води та насиченість елементами сполучення як пішохідні мости, ведоріжки, підходи до води; побудова системи видових точок; формування ОПЗФ та рекреаційних територій тощо.

Ключові слова: історичне місто, містобудування, урбанізація, річка, архітектурно-просторовий розвиток, функціональна організація, прирічкова територія, ландшафтні об'єкти, самоідентифікація міста, мультикультурна спадщина, нове будівництво, громадський простір, стратегія розвитку міста, реновація, інтегрований розвиток.

ABSTRACT

Borshovskyj O.I. The influence of the river on the formation of the architectural and planning structure of the city (based on the example of the city of Uzhhorod) - Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 191 - "Architecture and Urban Planning" (19 - Architecture and Construction) - Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Lviv, 2023.

The dissertation is devoted to study of the role of the river in the formation of the architectural and spatial structure of cities, theoretical approaches to the subject, identification of problems in the formation of riverside space and the formulation of

principles and practical recommendations for the processes of revaluing the riverside space of Uzhhorod as the basis for identity of the city.

The introduction substantiates the relevance of the topic of research, outlines the scope of the subject and the level of the problem, formulates the goal, object and topic of the research, defines its boundaries and builds the methodological sequence of the research, indicates the connection of the work with scientific directions and topics, reveals the scientific novelty and practical significance of the obtained results. The approbation of research results, personal contribution of the recipient in scientific works, publications, structure and scope of work are presented in the entry as well.

In the first chapter named "**Theoretical foundations of the study of the influence of rivers on the formation of the architectural and spatial structure of cities**", the literature devoted to the definition of the variety of functions performed by rivers during the historical development of cities, which determined the stages of their development, was analyzed. Theoretical approaches to study of the various aspects of riverine territories, especially in the mountain landscapes of the Ukrainian Carpathians, have been systematized. It was found that an important direction of research is the socio-cultural aspects of the interaction of city residents and urban space in different historical sections, namely how the city identity is formed under the influence of the river and vice versa and how the city identity affects the formation of the riverside space.

Numerous studies in the field of architecture and urban planning indicate that these river bank areas can play an important role in the formation of sustainable urban structures. The foreign experience of preserving the identity of these near water areas of leading European cities was studied and it was found that a recurring measure in revitalization and regeneration programs leads to the promotion of functional diversity, ensuring the continuity of the embankment territory and its integration with the rest of the city.

Legislative and normative documents of Ukraine in certain aspects have implemented European norms and they create a new basis for the preparation of urban planning documentation. However, insufficient attention is paid to the integral

formation of riverside territories of cities and it creates a problem for architectural and planning composition of significant urban planning complexes.

The river as a water resource for the economic functioning of the city affects the condition and development of the riverside territories. At the same time, the method of economic development of these territories affects the ecosystem of the river. With the help of architectural and planning tools the balance between nature and anthropogenic influence can be maintained. Central European medium-sized cities with small and medium-sized rivers were selected for comparative analysis. The evolution and development projects of rivers and riverside areas in the cities of Graz (Austria), Košice (Slovakia), Leipzig (Germany) and Wrocław (Poland) are considered, which are united by the common goal of returning the rivers to their inhabitants.

In all projects there is a human desire to be closer to water, to interact and contact with it tactilely or visually. Today, cities are trying to revive streams and canals that have been buried in underground reservoirs during the last century, modernize their embankments according to modern societal needs, introduce integrated revitalization programs and other measures to shape and strengthen their identity as "river cities" and try to use the potential of the rivers for economic, tourist and recreational development.

Analyzing the influence of rivers on the development of Ukrainian cities on the example of Lutsk, Ternopil, Vinnytsia and Chernivtsi, despite the success of individual implementations, it is possible to trace the fragmentation of approaches to the modernization of river banks, the heterogeneity of riverside territories (the preservation of significant areas of river banks in their natural form next to urbanization and various functional uses embankments in the centers) as well as to track limited access to the river (overlaid by private territories) and to observe abandonment and obsolescence of some riverside spaces.

In the second chapter, **"Methodical approaches to the study of architectural and spatial development of riverside areas of cities"**, the scientific and methodological base of research is formed, which relies on general scientific methods

such as *terminological, functional, systemic, cognitive (educative), principle of modeling, etc.* The *historical method* makes it possible to penetrate deeper into the essence of phenomena and processes under the conditions of a holistic approach to the object of study - the city, and in it - an analysis of the formation of the architectural and spatial structure of the riverside territories of the city of Uzhhorod. The city development research model is based on a spatial hierarchy: macro level – phenomena within the Uzh River basin; mesolevel - territorial development of the city of Uzhhorod; micro level - detailed planning and construction of city elements within the riverside territories. In the study of the influence of the Uzh River on the development of the city of Uzhhorod, *basin and landscape-ecological approaches were used*. The main emphasis is placed on identifying the variety of ties and relationships that exist both within the defined object of research (*near river areas*) and in its interaction with the external environment, that is, in the context of the city of Uzhhorod as a territorial community. The object of the study necessitated the *decomposition of the system into subsystems*, which are studied autonomously, and necessarily with the alignment of the goals of each with the general goal of the system.

Multifactor urban analysis (a - *determination of the accessibility of the territory in the area of flow of the river*; b - *determination of the functional structure of the riverside area of the city*; c - *determination of the cultural value of the riverside areas of the city*; d - *determination of visual and landscape connections in the area of influence of the river*), carried out *in situ*, was the primary research tool. To study the mutual influence of the Uzh River and the architectural and planning structure of the city of Uzhhorod, by *method of hypothesis* a strip of territory was taken along the river with a width of approx. 500 m on both sides of the river, which was corrected by the historical urban structure. The division of the riverside territory into spatial units was made on the basis of *morphological and semantic analysis* by using the *expert method*. The main criteria for determining landscape-spatial units of riverside territories, which are selected in the structure of the city using the *decomposition method*, are: - integrity of space (the territory has features of an urban ensemble,

complex, district); - homogeneity of space (mostly consists of similar elements or territories); - the existence of clear functional, spatial or visual boundaries or barriers.

12 landscape-spatial units were singled out in the city of Uzhhorod . On the right bank of the Uzh River the following units were defined: *"Large industrial zone in the east", "Old Town", "Malyj Galagov", "Great Galagov", "Manorial development area", "Border zone"*; on the left bank - *"Large industrial zone in the west", "Bozdosky Park" "Newly built residential quarter"; "Svepomoch", "Around Petefi Square", "Radvanka"*. The comparison of the results of *in situ* research with urban planning documentation and the results of previous global and domestic research was of crucial importance in the formulation of conclusions.

In the 3-d chapter **"Peculiarities of the development of the riverside areas of Uzhhorod"** the city-forming role of the Uzh River and the peculiarity of the water regime in the Uzhhorod basin which contributes to periodic dangerous floods and floodwaters are outlined. In the course of historical development, the riverside territories of the city of Uzhhorod were developed and changed under the influence of socio-economic conditions of different times. The birth of the city on Zamkova Hora (Mountain Castle) and its surroundings took place due to the favorable strategic position of Uzhhorod at the confluence of the Malyj Uzh and Uzh. On the right bank, the riverside territories underwent numerous changes during the growth of the city between the Uzh and Malyj Uzh rivers, which ended with the development of the Malyj Uzh river valley, hiding it in an underground collector, and the construction of two transport bridges. In the second half of the 19th century urban development extends to the left bank ("New Town") thanks to the construction of retaining walls along the Uzh River.

The development of a new administrative quarter in the 1920s and 1930s on the left bank was due to the correction of the Uzh River channel and the drainage of the territory at the confluence of the Malyj Uzh River and the Uzh River. On the flooded territory, a project for the construction of a new administrative and residential quarter of Malyj Galagov and residential Velykyj Galagov was completed. Today

these districts, on the same level as Zamkova Hora complex, form the historical area of the city.

The riverside territories were gradually developed in the western and eastern directions, in particular, during the Soviet period. A large part of them was given over to mass residential construction and industrial needs. Some of them fell into disrepair during the period of independence of Ukraine and constitute a reserve for the implementation of the city development strategy, especially for multi-storey residential buildings and recreation. These and other historical processes and transformations led to the formation of the modern urban planning and ecological situation in the riverside territories of Uzhhorod.

The analysis of *the modern functional structure of the riverside territories* revealed uneven distribution of functions. In terms of urbanization, the middle zone (between transport bridges), and the eastern and western zones are distinguished. In the central part, the residential area is mainly located, which is combined with public, recreational and administrative facilities. The concentration of industrial enterprises and industrial and post-industrial zones is observed on the right bank in the east, and on the left bank both in the east and in the west, as well as one can notice unorganized green spaces. *Spatial and planning availability of riverside territories* differs depending on their localization, features of the landscape and the method of functional development.

In general, the territories along the Uzh River are characterized by convenient accessibility in the Galagov area, other areas have limited accessibility due to the peculiarities of the topography of Zamkova Hora or the closure of industrial areas in the east and west of the city, as well as spatial barriers such as a railway embankment or swampy areas of the river floodplain, etc. *Among the visual and landscape connections in the riverside territories of the city of Uzhhorod*, the most important axis of perception of historical buildings is the riverbed of the Uzh River with formed embankments within the limits from the eastern transport bridge (Ankundinov-Shpenyk Str.) to the western transport bridge (Bobyak Str.). The complex of Zamkova Hora is the main dominant there and riverside territories are saturated with local

dominants, but as the distance increases, the number of disharmonious elements increases as well. *The cultural value of the riverside areas of Uzhhorod as a means of self-identification of the city is high in the central part of the city along the river, namely Zamkova Hora, the quarters of the 1930s - Malyj Galagov, Velykyj Galagov, Svepomoc, the area around Petefi Square and these districts have generally preserved their cultural value. However, many destructive architectural objects were found, such as examples of inappropriate functional use of riverside areas (production and utility-storage areas at Students embankment, residential area at Park embankment), which reduce the quality of these spaces and deprives them of their identity.*

In chapter 4 **"Principles and practical recommendations of urban development of the riverside areas of Uzhhorod"** the current strategic and urban planning documentation of Uzhhorod were analyzed and a number of proposals were formulated. Rivers, which used to be one of the most important city-forming factors, now play an increasingly important role as an important impetus for increasing the attractiveness and comfort of the city and the "turnaround" of cities to riverside areas. The city development strategy "Uzhhorod-2030" is based on the principle of *sustainable development* and is implemented through the choice of the *"compact city"* model, which caused a revision of the current target and branch programs, as well as that of the general plan of the city. The Uzh River is considered within the Ankundinov - Masaryk - Bobyak bridges as a public and infrastructural space of the city, and programs for the western and eastern sections should be based on nature protection and recreational programs. *Basin level planning* is the basic principle for riverine areas. *The principle of modeling of the strategic development of riverside areas, the principle of coherence and systematic actions are used for all participants in the process of restoring the "river - city" system.*

The analysis of the approved Detailed Plan of Territories adjacent to the Uzh River in the central zones of the city shows that they maintain normative water protection and coastal protection strips as urban planning restrictions. All projects are aimed at densification of urban development, increase of housing stock, provision of

services and a good level of landscaping, but they lack attempts of integration with the Uzh River.

Modern urban planning processes create a need for "cities on rivers" *to legislate interpretation* of "river areas" as a whole complex and step-by-step implementation into the system of urban planning documentation. This can happen during the development and correction of documentation, which occur periodically, at levels from the city development strategy in the form of measures for a certain period to the correction of a detailed plan of the territory.

The formation of a model of strategic development of the riverside territories of Uzhhorod should take place on the basis of the identified potential and the determined modern world trends of urban development of cities located on rivers. The river is also considered as the main axis of public activity in the city, as well as an ecological corridor that connects regional natural systems and, accordingly, eliminates anthropogenic obstacles. In connection with the limited territorial resources and the influx of new residents to Uzhhorod, an investment boom and densification of buildings are expected, which will be a new challenge for the riverside territories and identity of the city. The development and preservation of riverside areas can be seen in the organizational form of *a system of clusters* aimed at the development of functions specified in the city strategy, from point to linear or district localization, such *a model* should relate to urban and natural elements and options for their combination.

Theoretical value. A methodology for defining of "river areas of cities" as a single complex that requires special measures to preserve the identity of the city is proposed.

Practical recommendations. It is recommended to create a "Comprehensive Plan for the Management of Riverside Territories" as a separate document to the General plan of the city, which will contribute to the integrity and harmonious development of riverside territories. It will have stages of approval in the responsible structures and would become the basis for the formation of documents for local self-government and for engineering services. The general concept of management of

riverside territories includes a number of measures: - territory use regime; - the priority of preservation of monuments; - restrictions on the number of storeys of buildings; - local rules for development of riverside areas (using traditional forms and materials); -vision of formation of "river facades"; -formation of baseline data for development tenders; -accessibility to water and saturation with connectivity elements such as pedestrian bridges , bicycle paths, approaches to water; - construction of a system of viewpoints; - formation of Objects of the Nature Reserve Fund, and recreational areas, etc.

Key words: historical city, urban planning, urbanization, river, architectural and spatial development, functional organization, riverside territory, landscape objects, city self-identification, multicultural heritage, new construction, public space, city development strategy, renovation, integrated development.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Боршовський О.І. Природньо-кліматичні особливості прирічкових територій міста Ужгород та специфіка їх розвитку. Вісник НУЛП Архітектура. Випуск 3(1), 2021. с. 8-16.

2. Петришин Г. П., Онуфрив Я. О., Боршовський О. І. Роль річки у формуванні міст України: Луцьк, Тернопіль, Вінниця, Чернівці // Містобудування та територіальне планування : науково-технічний збірник. – 2021. – Вип. № 76. – С. 218–234. *(Основний внесок автора – огляд літератури, аналіз сучасного проєктів облаштування прирічкових територій досліджуваних міст, формулювання висновків)*

Статті у наукових періодичних виданнях, які внесені до міжнародних наукометричних баз даних

3. O I Borshovskyi, H P Petryshyn, Ya O Onufriv, S P Tupis. 2022. Reinterpretation of the Identity of East-European Cities' Riverside Territories (on the Example of the Historical Center of Uzhhorod, Ukraine). Proceedings of 2021 4th International Conference on Civil Engineering and Architecture/ Editors: Thomas Kang, Youngjin Lee. Part of the Lecture Notes in Civil Engineering book series (LNCE, volume 201). Springer, pp 401-412. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-16-6932-3> *(Основний внесок автора – аналіз вибраних ділянок, експертна оцінка містобудівної компоненти прирічкових територій, формулювання висновків).*

4. Oleh Borshovskyi, Halyna Koznarska, Halyna Lukashchuk. Organization of the urban public park of culture and recreation in the city of Uzhhorod. Architectural studies. Volume 7, Number 1, 2021 pp 1-8. *(Основний внесок автора – містобудівний аналіз ситуації та обґрунтування переносу функції парку)*

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Боршовський О.І. Проблеми збереження ідентичності Ужгорода (на прикладі набережної річки Уж) // Архітектурне середовище міста: вчора, сьогодні, завтра (до 90-ліття професора Андрія Рудницького) : матеріали міжнародної наукової конференції, Львів, 6 грудня 2018 р. / відп. за вип. Б. С. Черкес ; за ред.: І. Диди, О. Диди, Ю. Ідак. – 2018. – С. 57-59.

6. Боршовський О.І. Естетична роль ріки (на прикладі міста Ужгород) // Архітектура: естетика+екологія+економіка: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції = Architecture: Aesthetic+Ecology +Economics : III International Scientific Practical Conference Proceedings / Полт. Національн. Техн. Ун-т ім. Ю. Кондратюка – Полтава: полтнту, 2018. – 179 с. С. 29.

7. Borshovsky O. Revitalization of the Uzh river valley in Uzhgorod (on the example of Bozdosh park) // The direction and scope of multidisciplinary research on revitalisation: changes, challenges and choices : Ukrainian-Polish scientific seminar, Lviv, December 4, 2018 : program and abstracts. – 2018. – P. 10-11.

8. Лукашук Г.Б., Боршовський О.І. Стан та перспективи розвитку ужгородських парків. // Сучасний стан та перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фітомеліорації.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Львів. 4-5 квітня 2019 р. – Львів. НЛТУ України. 2019. С. 141-142. *(Основний внесок автора – містобудівний аналіз ситуації)*

9. Петришин Г. П., Боршовський О. І. Особливості розвитку прирічкових територій міста Ужгород // Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 04-05 березня 2020 р.). – 2020. – С. 322–325. *(Основний внесок автора – визначення прирічкових територій в Ужгороді та окреслення перспектив розвитку).*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ.....	22
ВСТУП.....	25
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РІЧОК НА ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ МІСТ.....	30
1.1. Теоретичні підходи до дослідження архітектурно-просторової організації прирічкових територій.	30
1.2. Зарубіжний досвід формування міст під впливом річок.....	62
1.3. Український досвід формування міст під впливом річок.	78
Висновки до розділу 1.....	99
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ПРИРІЧКОВИХ ТЕРИТОРІЙ МІСТ.....	101
2.1. Загальнонаукові методи дослідження архітектурно-просторової організації й розвитку прирічкових територій міст.....	101
2.2. Методика дослідження прирічкових територій міста Ужгород.....	104
Висновки до розділу 2.....	116
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРИРІЧКОВИХ ТЕРИТОРІЙ УЖГОРОДА.....	118
3.1. Природньо-кліматичні особливості прирічкових територій міста Ужгород та специфіка їх розвитку.....	119
3.2. Етапи розвитку міста Ужгорода.....	126
3.3. Функціональна організація прирічкових територій Ужгорода.....	142
3.4. Просторово-планувальна організація прирічкових територій Ужгорода...	151
3.5. Візуально-ландшафтні зв'язки на прирічкових територіях м. Ужгород ...	161
3.6. Культурна цінність прирічкових територій Ужгорода як засіб самоідентифікації міста.....	171
Висновки до розділу 3.....	180

РОЗДІЛ 4. ПРИНЦИПИ І ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ МІСТОБУДІВНОГО РОЗВИТКУ ПРИРІЧКОВИХ ТЕРИТОРІЙ

УЖГОРОДА.....	184
4.1. Стратегія та плани просторового розвитку прирічкових територій у містобудівній документації Ужгорода	184
4.2. Функціонування територій в «зоні впливу» річки Уж.	199
4.3. Принципи та рекомендації архітектурно-просторового розвитку прирічкових територій з метою посилення самоідентифікації міста.....	207
Висновки до розділу 4.....	237
ВИСНОВКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	239
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	244
ДОДАТКИ.....	276
Додаток А Аналіз функціональної організації прирічкових територій у м. Ужгород.	276
Додаток Б Аналіз просторово-планувальної організації прирічкових територій у м. Ужгород.	283
Додаток В Аналіз візуально-ландшафтні зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород	300
Додаток Г. Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород	335
Додаток Д. Впровадження результатів наукового дослідження у містобудівній практиці та навчальному процесі.....	356

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ

ДПТ – детальний план території

м. - місто

ОТГ – об'єднана територіальна громада

н.п. – населений пункт **сmt** – селище міського типу

с. - село

р. – річка

н.р.м. – над рівнем моря

Басейн водозбірний - частина земної поверхні і товщі ґрунтів, з яких відбувається стік води у водотік або водойму [1].

Басейновий принцип управління (“басейновий підхід”) – комплексне (інтегроване) управління водними ресурсами в межах району річкового басейну [1].

Борова́ тераса - перша надзаплавна тераса рік переважно пізньоплейстоценового віку. Складена піщаним та супіщаним матеріалом, який потому неодноразово перевіювався. Поверхня тераси погорбована, на ній сформовані підзолисті ґрунти. Більша частина площі борової тераси вкрита сосновими лісами (борами). Від заплави відділяється чітким уступом висотою від 3–4 м до 12 м. Борові тераси розповсюджені на Сх.-Європейській рівнині. На території України зустрічаються здебільшого на лівобережжях річок. Їхня ширина коливається від десятків метрів до 3–8 км. Максимальна ширина борової тераси (до 12 км) спостерігається в долинах Дніпра, Десни та Сіверського Дінця. В межах населених пунктів інтенсивно використовується під забудову (напр., лівобережні р-ни Києва). Має важливе рекреаційне значення [89].

Водність - характеристика величини річкового стоку за певний проміжок часу відносно його середньої багаторічної величини [1].

Заплавні землі – прибережна територія, яка може бути затоплена або підтоплена під час повені чи паводка [18].

Зона можливого затоплення - територія, яка затоплюється або може затоплюватися під час повені чи паводка певної повторюваності [18].

Зона ризику - територія, на якій господарська діяльність пов'язана з можливою небезпекою затоплення та спричинення ним негативних наслідків [18].

Маловоддя - період (фаза) гідрологічного режиму водного об'єкта, при якому спостерігається зменшення його водності, внаслідок чого погіршуються умови забезпечення потреб у водних ресурсах [1].

Паводок - фаза водного режиму річки, яка характеризується відносно короткочасним підняттям рівня і збільшенням витрат води переважно під час зливових дощів та інтенсивного танення снігу внаслідок відлиг і може спостерігатися у різні сезони [18].

Повінь (водопілля) - фаза водного режиму річки, яка характеризується найбільшою водністю і значним відносно тривалим підняттям рівня води внаслідок весняного танення снігу (весняна повінь) і спостерігається щороку в один і той же сезон [17].

Прибережна захисна смуга - частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони [1].

Прирічкові території:

– землі, які розташовані біля берега річки, що мають схил до її русла та охоплюють такі структурні елементи долини ріки, як: територію заплави, схил та корінні береги, річкові тераси, зони можливого затоплення та підтоплення паводковими водами, водоохоронну зону річки, захисну смугу, межу прирічкових територій [127];

- земельно-територіальні ресурси, використання яких в господарській діяльності обумовлюється тісним взаємозв'язком з річкою [156];

- землі, в межах зони впливу ріки на прибережні території. Відповідно до системного підходу кожному територіальному рівню відповідає поняття

величин прирічкових територій, а саме на макротериторіальному рівні зонування прирічкових територій матиме басейно-ареальний характер, і параметри таких зон будуть складати від 1000 до 30 000 тис. га. Територіальною одиницею на цьому рівні виступає річковий басейн. На мезотериторіальному рівні зонування прирічкових територій має поясний характер, де можливим є виділення наступних зон: зона прямого впливу ріки з параметрами від 0,1 до 1,0 км; зона безпосереднього впливу з параметрами до 10 км; зона дотичного впливу до 50 км. Мікротериторіальний рівень зонування відповідає лінійно-точковому зонуванню, де можливим є виділення зон: зона заплави (зона акваторії зарегульованої ріки), охоронна зона, зона інженерно-гідрологічного впливу, зона прояву локальних властивостей. Параметри зон – від 0,05 до 1, 0 км; від 1, 0 до 10, 0 км [95].

Район річкового басейну - головна одиниця управління у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, що складається з річкового басейну (сусідніх річкових басейнів) та пов'язаних з ними прибережних і підземних вод [1].

Русло річки – найширша частина річкової долини, якою здійснюється стік води у міжпаводкові періоди [18].

ВСТУП

Обґрунтованість вибору теми дослідження. У світовій практиці в останні десятиліття зміни транспортних, виробничих, логістичних технологій поблизу водойм та річок сприяли перенесенню їх в сприятливіші місця та звільненню міських прибережних територій для розміщення інших функцій. Процес ущільнення міст, врахування впливу змін клімату та розвиток екологічних підходів до проєктування сформував нове бачення розвитку надводних (прирічкових) територій та реалізацію численних масштабних містобудівних проєктів, скерованих на пошук нового обличчя міст у постіндустріальний період. Численні міста пройшли подібні історичні етапи просторового розвитку, в результаті з поступовим відходом від води. Зараз планувальний розвиток цих міст звернений на реструктуризацію та ревалоризацію прирічкових територій, інтеграцію середовища, санацію окремих територій та створення умов для формування активних громадських просторів, що впливає на підвищення якості сприйняття міста і на самопочуття їх мешканців та гостей.

Актуальність вибору теми визначена такими положеннями й потребами:

- потребою перманентного покращення якості міського середовища;
- потребою визначення прирічкових територій у місті, які мають особливе містоутворююче значення;
- аналізом, пошуком й відродження ідентичності Ужгорода;
- пошуками шляхів оптимізації архітектурно-просторової організації прирічкових територій міста в процесі оновлення містобудівної документації;

Актуальність дисертаційної роботи полягає у потребі розробці теоретичних принципів та практичних рекомендацій щодо розвитку прирічкових територій у змінних економічних умовах. Сьогодні промислові містоутворюючі чинники не діють, натомість появились потужні економічні чинники невиробничої сфери. Сприяє цьому утвердження культурної

самоідентифікації міста через облаштування та інтеграцію прирічкових територій.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дослідження виконане згідно з міжнародними конвенціями, державними програмами й законодавчими актами, «Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» (схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. №5/2015), «Державною стратегією регіонального розвитку до 2020 року» (затверджена КМ України від 6 серпня 2014 р. №385), «Про засади державної регіональної політики» (док. 156-VIII від 05.02.2015 р.); реалізацією міжнародної програми Working Together for a Green Europe (№ GGC01008) на 2020 – 2024 рр. – «Стратегія адаптації до змін клімату та заходи щодо пом'якшення їх негативних наслідків для транскордонного регіону Словаччини та України (CLIMADAM)».

Дисертаційне дослідження належить до наукового напрямку кафедри містобудування Інституту архітектури та дизайну Національного університету «Львівська політехніка»: «Методологічні основи розвитку та реконструкції мережі поселень та вибраних міст» (номер державної реєстрації 0118U007054).

Мета дослідження: обґрунтування теоретичних підходів та практичних методів розробки комплексу архітектурно-планувальних заходів, скерованих на розвиток прирічкових територій Ужгорода як визначного містоутворюючого комплексу.

Завдання дослідження:

1. Визначення сучасних підходів та архітектурно-містобудівних тенденцій, передумов змін, потенціалу розвитку та закладення нових функцій в межах прирічкових територій міст.
2. Аналіз світового та вітчизняного досвіду трансформацій прирічкових територій та їх вплив на розвиток міст.
3. Удосконалення методики аналізу архітектурно-планувальної структури прирічкових територій та її впливу на ідентифікацію міста.
4. Визначення особливостей розвитку прирічкових територій м. Ужгород.

5. Формування підходів до стратегічного розвитку та планувально-просторової організації прирічкових території Ужгорода на основі визначеного потенціалу території та обґрунтування методів і практичних рекомендацій вдосконалення архітектурно-планувальних вирішень прирічкової території Ужгорода з огляду на положення міста та його стратегію розвитку.

Об'єкт дослідження – «міста з річками», їх прирічкові території з особливим прикладом міста Ужгород.

Предмет дослідження – основні характеристики архітектурно-просторової структури прирічкових територій Ужгорода.

Межі дослідження - територія міста Ужгород з особливим розглядом у прирічкових територій вздовж р. Уж.

Методи дослідження. Дослідження базується на системному підході, в межах якого проводиться кількісна і якісна оцінка архітектурно-планувальної та просторової структури міста Ужгород, що сформувалася на природному каркасі, визначальним елементом якого є річка. Модель дослідження розвитку міста базується на просторовій ієрархії: від рівня територіального розвитку міста Ужгород, враховуючи басейн р. Уж, до рівня детального планування й забудови елементів міста в межах прирічкових територій.

Дослідження проведено з використанням таких загальнонаукових методів як контент-аналіз та систематизація наукових, методичних, нормативних літературних джерел і проектних матеріалів; аналіз статистичних даних та графоаналітичний метод; метод першоджерел (із використанням давніх картографічних зображень, архівних матеріалів, рукописів, історико-краєзнавчих описів, іконографічних та фотоматеріалів); натурні обстеження; метод багатокритеріального аналізу; картографічно-розподільчий та структурний метод (визначення взаємозв'язку між річкою та архітектурно-планувальною структурою міста); порівняльний аналіз; морфологічний аналіз прирічкових територій міста (основні композиційні тенденції у формуванні забудови на прирічкових територіях, характеристики планувального каркасу); історичний аналіз (із порівняльним аналізом часових «зрізів» в еволюції

розвитку архітектурно-планувальної структури прирічкових територій міста Ужгород); моделювання просторового розвитку прирічкових територій.

Наукова новизна одержаних результатів:

1. Удосконалено методику аналізу архітектурно-просторової структури річкових територій та впливу річки на ідентифікацію міста.
3. Досліджено сучасні архітектурно-містобудівні тенденції у розвитку прирічкових територій міст.
4. Визначено особливості розвитку прирічкових територій м. Ужгород.
5. Запропоновано моделі стратегічного розвитку (планувально-функціональної організації) прирічкових територій Ужгорода.
6. Розроблено механізми містобудівного розвитку Ужгорода в межах басейну р. Уж, зокрема принципи планувально-функціональної організації прирічкової території Ужгорода з огляду на його стратегію розвитку.

Практичне значення роботи. Розроблені принципи планувально-функціональної та просторової організації прирічкової території Ужгорода можна використати в роботі проєктних, науково-дослідних організацій та установ під час проєктування, реконструкції та будівництва об'єктів архітектури різного функціонального призначення на прирічкових територіях міст, а також при розробці містобудівної документації (генпланів міст, особливо - детальних планів територій). Результати роботи також можуть бути враховані під час розроблення нормативних документів для проєктування й планування прирічкових територій міст.

На основі результатів виконаних досліджень розроблено науково-обґрунтовані принципи архітектурно-планувальної організації й розвитку прирічкових територій міст, які можна використовувати у прикладному проєктуванні та курсах лекцій з містобудування для студентів бакалаврських і магістерських рівнів ВНЗ України.

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, автором отримано особисто. З наукових праць, що опубліковані у

співавторстві, у дисертації використано тільки ідеї та положення, які є результатом особистої роботи дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати наукових досліджень були оприлюднені й пройшли апробацію на наукових семінарах кафедри містобудування НУ «Львівська політехніка» протягом 2017-2023 рр., на міжнародній науковій конференції «Архітектурне середовище міста: вчора, сьогодні, завтра (до 90-ліття професора Андрія Рудницького)», Львів, 6 грудня 2018 р.; на III-ій Міжнародній науково-практичній конференції Architecture: Aesthetic + Ecology + Economics, Полтавський НТУ ім. Ю. Кондратюка, 2018; Ukrainian-Polish scientific seminar «The direction and scope of multidisciplinary research on revitalisation: changes, challenges and choices», Lviv, Dec. 4, 2018; на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фітомеліорації», Львів. 4-5 квітня 2019 р., НЛТУ України; на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення» : Херсон, Херсонський аграрний університет, 04-05 березня 2020 р.

Публікації. Основні положення й результати дослідження опубліковано в 9-и наукових працях, з яких 2 статті у наукових фахових виданнях України [1-2], 2 статті внесено до наукометричних баз даних й індексовано в наукометричній базі даних Scopus [3-4], та 5 матеріалів конференцій [5-9].

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 243 сторінок, з яких основного тексту 186 с., таблиць з рисунками – 57 с. Список джерел охоплює 264 позиції, розміщених на 32 с. Додатки А-Г до третього розділу на 80-ти сторінках з таблицями. Акти впровадження розміщено на 6 сторінках Додатку Д.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РІЧОК НА ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ МІСТ

1.1. Теоретичні підходи до дослідження архітектурно-просторової організації прирічкових територій

Прирічкові території міст знаходяться на стику урбанізованих і природничих структур, які мають здатність дифузувати і конфліктувати, тому необхідною є інтеграція різногалузевих досліджень та обґрунтування архітектурно-містобудівних рішень. У закордонній та українській теорії та практиці сформована ґрунтовна база наукових досліджень, які висвітлюють як вплив річок на розвиток міст загалом, так і актуальні проблеми планування та розвитку прирічкових територій міст.

Як підкреслюють науковці «для розвитку міст, де основним містотвірним чинником є річка, потрібно розуміти сутність в'язків і відносин між основними складовими системи: річки, міста і людини. Причому у цій тріаді людина виступає і як законодавець, і як творець-архітектор, і як «споживач» міського архітектурно-просторового середовища» [125, с. 92-97].

В дисертації розглядаються наукові праці присвячені теоретичним та методичним підходам до просторово-функціональної організації груп поселень та окремих міст, серед яких найважливішими є роботи таких вітчизняних та закордонних авторів як: Ю. М. Білоконь [86], М. М. Габрель [101], М. М. Дьомін [110], Т. Ф. Панченко [139], Б. С. Посацький [147; 148], В. О. Тімохін [158], І. І. Устінова [160], І. О. Фомін [163], Я. Хмелєвські [30], М.А. Алфьоров [84], також роботи присвячені їх сприйняттю (К. Лінч [51]), морфологічному аналізу (Ю. В. Ідак [117]), формуванню естетичного середовища (Г. О. Осиченко [138]) та ін.

Від початку процесу містоутворення міста «прив'язувалися» до геоморфологічно виразних, т. зв. містотвірних елементів ландшафту, переважно

у поєднанні з річкою чи іншою водоймою. У процесі містобудівної еволюції, річки та їх долини стають ресурсом розвитку міст (В. М. Вадимов [95], Г. П. Петришин [142]). Ряд дослідників запропонували методичні підходи до визначення суті містобудівних механізмів у регулюванні процесів урбанізації в гірських ландшафтах Українських Карпат: М. М. Габрель [102]; І. О. Лукомська [131], І. А. Дида [111]. Проаналізовано значення річки на формування самоідентифікації міста (Г. П. Петришин [67; 71]). Підкреслення ролі річки та води притаманні у численних підходах до організації міських публічних та рекреаційних територій (І. МакГарг [56], Н.С. Соснова [155], А. Янухта-Шостак [42], М. Околович [60], Г. Петришин і В. Полянська [70], В. К. Щербань [170]) та плануванні їх у регіональному масштабі (В. Погребенник [75]).

Важливий внесок у дослідження містобудівного розвитку Ужгорода та його складових створили Й. М. Голик [105; 106; 107; 136], М. М. Несух [106; 107; 136], Н. Ю. Кіс [120], Й. Кобаль [122].

Методологію й основні аспекти планування прирічкових територій міст в своїх наукових працях опрацювали такі вчені, як В. М. Вадимов [96], О. С. Боборикін [87], А. В. В'язовська [94], І. О. Лукомська [131], Л. І. Рубан [152], Н. М. Шебек [169], Г. Дрейсейтль і Д. Грау [36], Р. Маршал [54], Б. Отто [62], В. А. Щурова [171] та ін.

Також в контексті теми дисертації важливим напрямком досліджень є соціально-культурні аспекти взаємодії мешканців міст і міського простору, а саме як відбувається формування ідентичності міста під впливом ріки і навпаки, як ідентичність міста впливає на формування прирічкового простору. За цим напрямком розглянуто декілька наукових праць: Б. С. Черкес [167], Г. П. Петришин [69], О. Мусієздов [134], І. Каймаз [45].

Значний масив класичної літератури присвячений аналізу функцій, які виконували річки в ході історичного розвитку міст, наприклад, утилітарні, композиційні, культурні чи оборонні: Я. Богдановські [24], Е. Еглі [37], З. Лукомська [130], Л. Мамфорд [57], В. Островські [61], К. Вейхерт [83]. На зламі 20-21 століть проявилася спільна тенденція у розвитку прирічкових міст:

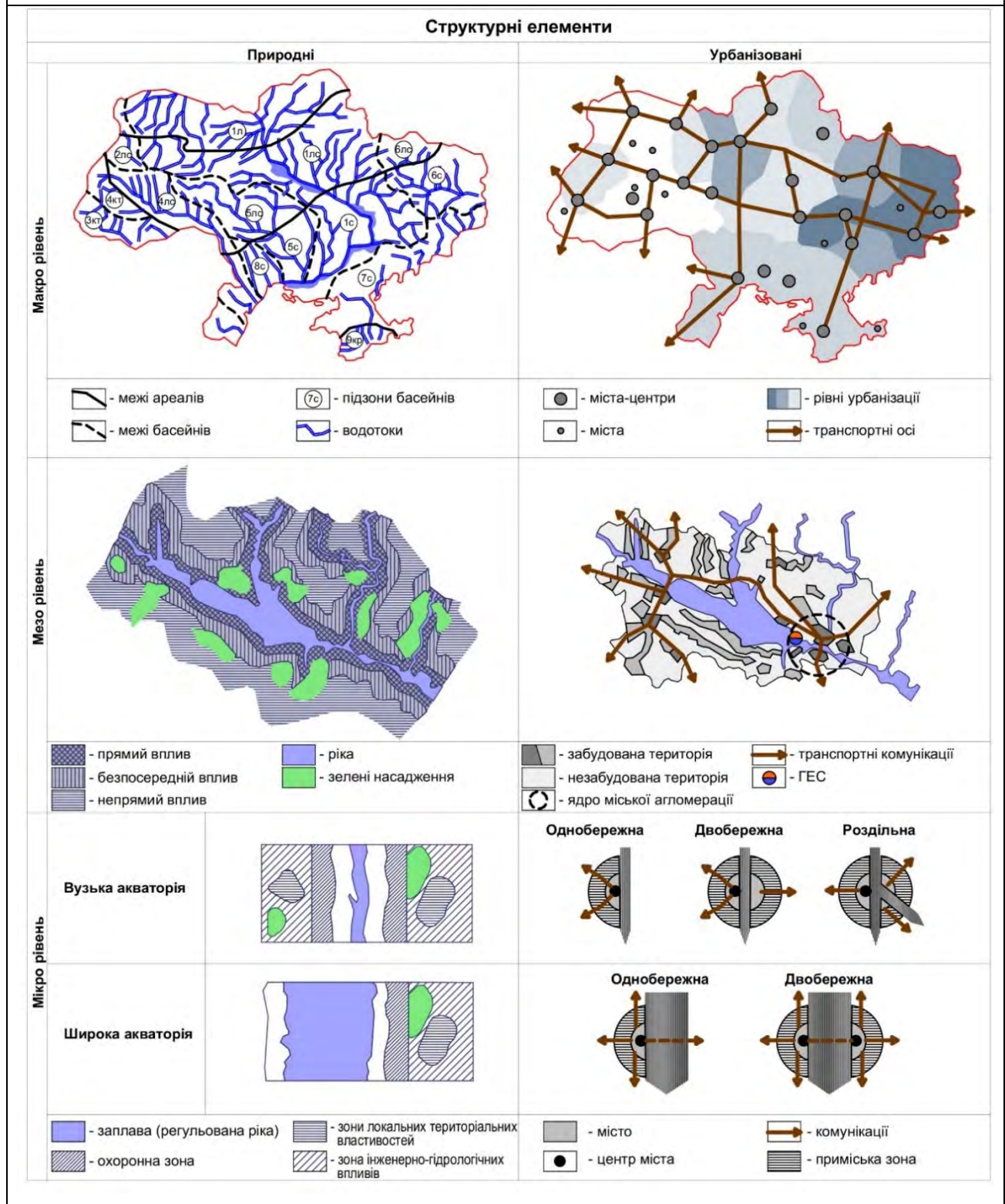
констатація сильного забруднення річок, зникнення з берегів промислових об'єктів, що сприяло деградації територій, річки втратили своє економічне значення, а міста «відвернулися» від них, набережні території річок дедалі більше занедбувалися. Відтоді багато річок були піддані суттєвим трансформаціям з різних причин під тиском міст, які активно розвивалися (С. Кастонгей [81]).

Роль річки у розвитку структури міста. Найбільш повно взаємозв'язок виникнення міських поселень і їх систем з річками розкритий у вітчизняній науці Вадімовим В.М. На початку взаємодія поселень і природного оточення будувалась по принципу «пристосування» міських структур до прирічкових ландшафтів. Такий тип автор називає **точковим**. Новий етап освоєння прирічкових ландшафтів відрізнявся якісними і кількісними характеристиками. Цей тип автор назвав **«локальним»**, який характеризується взаємозв'язками між містом і сільськогосподарським оточенням. Значної зміни прирічкових територій не відбувається. Окремі міста, що сформувались на берегах річок, стимулювали виникнення міських структур, включали в зону свого впливу прилеглі території. Відкриті простори і забудовані території являють собою елементи єдиної функціонально-планувальної організації прирічкових територій. Форми елементів територіальної структури можуть бути точковими, лінійно-протяжними і зональними [95, с.48-52].

На основі дослідження числених міст, Вадімов В. М. виділяє **«типові моделі розвитку міст кін. XVIII - поч. XIX ст. на прирічкових територіях, де прослідковується взаємозв'язок планування міста і ріки**. Так, для вузької акваторії була характерна **концентрична планувальна організація (односторонньо-концентрична, поперечно-концентрична, радіально-концентрична)**, а для широкої акваторії характерним було **лінійне планування (односторонньо-лінійне, поперечно-лінійне, поздовжньо-лінійне)»** [95, с.48-52].

Таблиця 1.1.

Територіально-структурні рівні та елементи природно-технічних систем
прирічкових територій України (за Вадімовим, 2000 [95])

Таблиця 1.2.

Архітектурно-планувальні особливості розвитку прирічкових територій міст

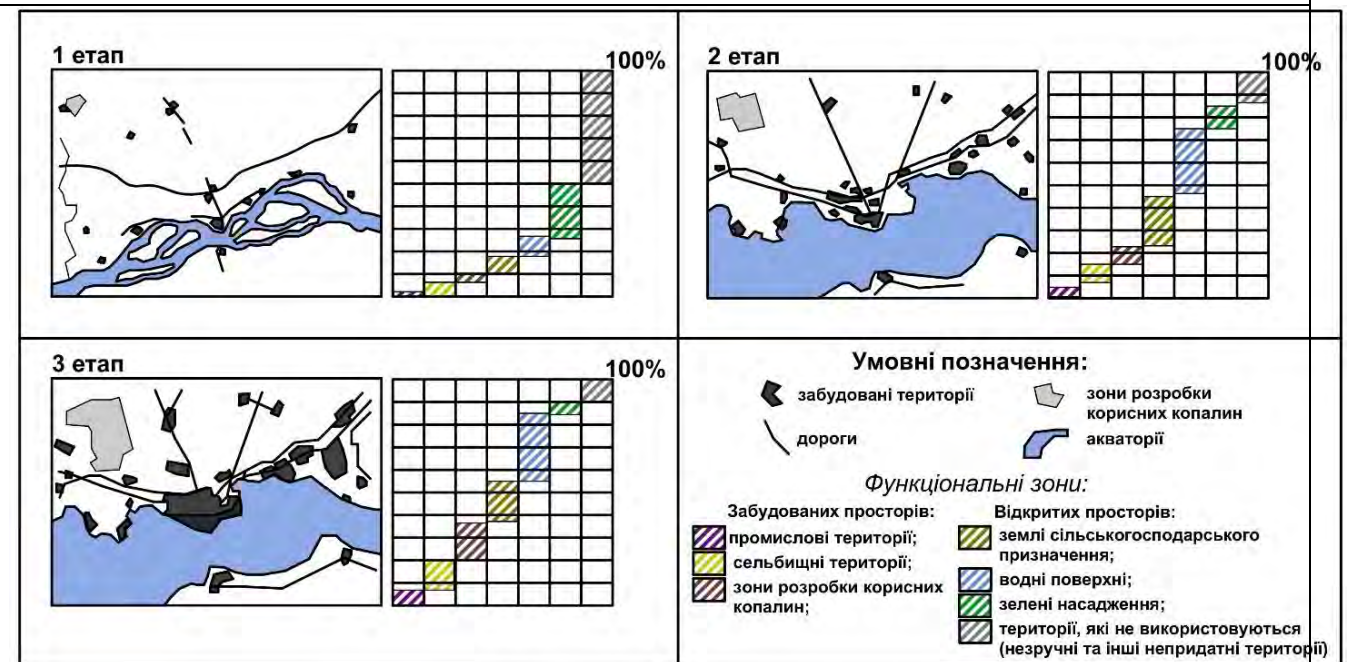

Рис. 1. Етапи розвитку прирічкової міської цивілізації (за Вадімовим, 2000, с. [95, с. 177])

Рис. 2. Методи планувальної організації міських водно-зелених територій (В'язовська, 2018 [94])

Гуманізація міського середовища і, зокрема, прирічкового простору у сучасних умовах на прикладі м. Дніпро (Клопко та Козієнко, 2012 [121])

- I. Принцип оптимізації планувальної структури відповідно до соціально-економічних вимог
- II. Принцип естетичної гармонізації середовища
- III. Принцип екологічної безпеки та сталого розвитку міського середовища.

Таблиця 1.3.

Економічно-соціальні умови формування та розвитку прирічкових територій міст.

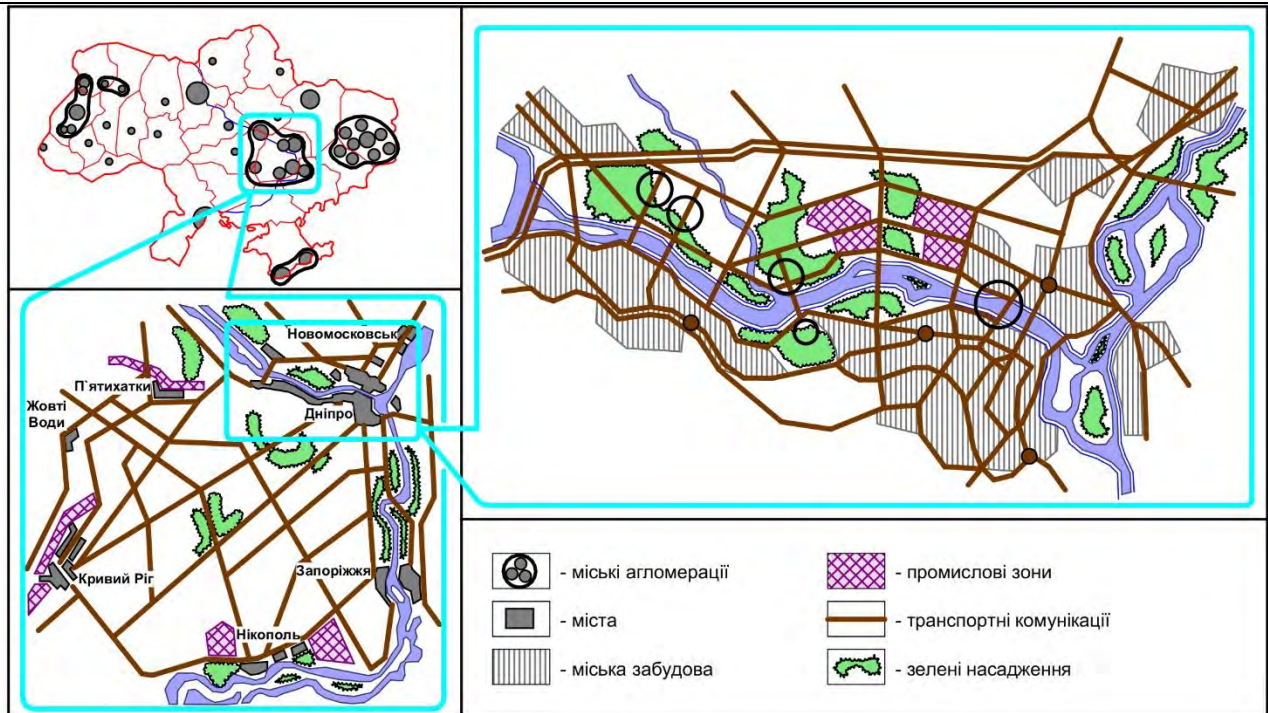

Рис. 1. Планувальна регуляція систем розселення на прирічкових територіях (за Фомінім І.О. [163])

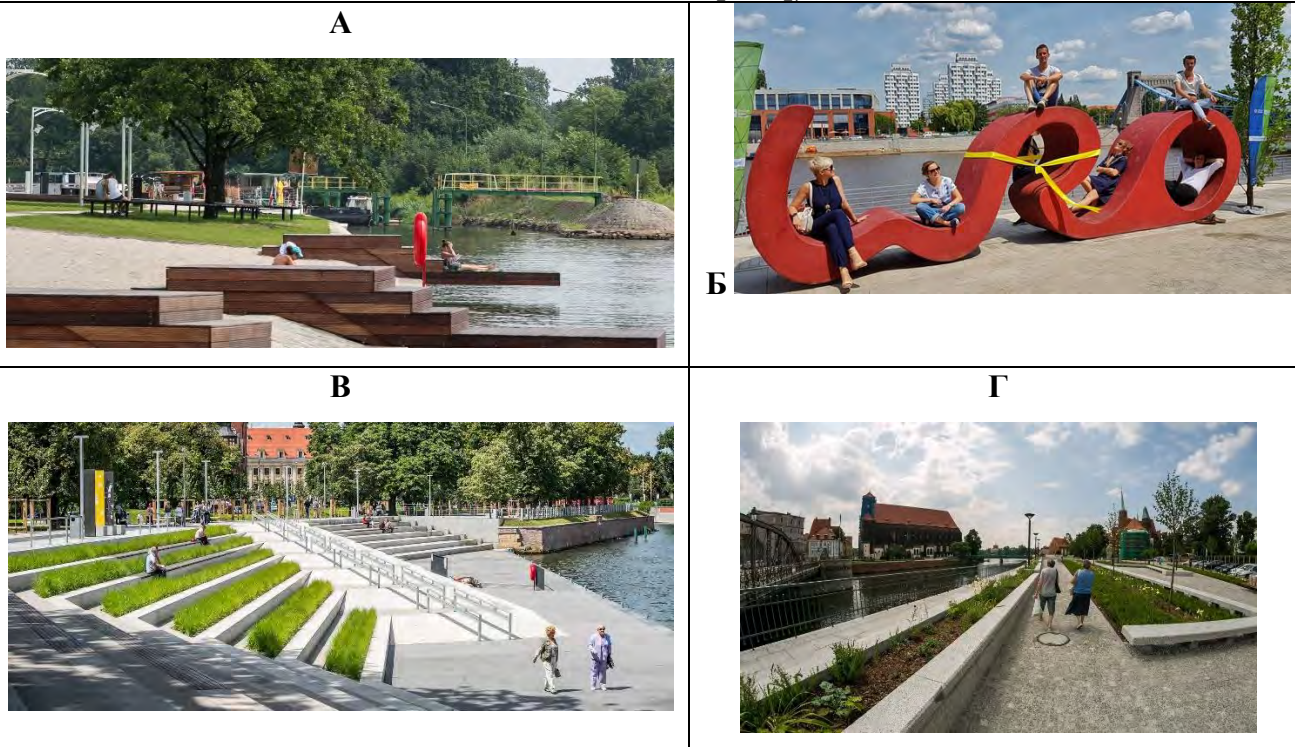

Рис. 2. Простори для різних вікових груп на прирічкових територіях Вроцлава: А, Б - місця відпочинку для молоді В, Г – універсальні простори, в тому числі для літніх людей (<https://visitwroclaw.eu>);

Вплив річки на розвиток міста доцільно розглядати на кількох територіальних рівнях. Кожному територіальному рівню відповідає поняття величин прирічкових територій. Зокрема, Вадімов В. М. виділяє такі закономірності (таб. 1.1): «1 - на **макротериторіальному рівні** зонування прирічкових територій має басейно-ареальний характер, і параметри таких зон будуть складати від 1000 до 30000 тис. га. Важливою територіальною одиницею буде весь річковий басейн. Ріка і її водозбірний басейн розглядаються як елементи єдиної і цілісної екосистеми; 2 - на **мезотериторіальному рівні** зонування прирічкових територій буде мати поясний характер, де можливим є виділення наступних зон: зона прямого впливу ріки (водосховища) з параметрами від 0,1 до 1,0 км; зона безпосереднього впливу з параметрами до 10 км; зона дотичного впливу до 50 км; 3 - **мікротериторіальний рівень** зарегульованої ріки, охоронна зона, зона інженерно-гідрологічного впливу, зона прояву локальних властивостей. Параметри зон – від 0,05 до 1, 0 км; від 1, 0 до 10, 0 км. Зонування відповідає лінійно-точковому зонуванню, де можливим є виділення зони заплави (зона акваторії)» [95, с.48-52].

Ресурсний потенціал у формуванні та розвитку прирічкових територій міст. Дослідниця Стефанишина-Гаврилюк зазначає, що «різноманіття ресурсів та можливостей їх використання роблять прирічкові території надзвичайно привабливими для різних видів природокористування. При цьому способи та особливості господарського освоєння річкових долин можуть бути пов'язані не лише із соціально-економічною доцільністю, потребами різних сфер промисловості, гідроенергетики та сільського господарства, що, відповідно, впливає на вибір об'єктів господарювання та способів використання прирічкових територій. Втручання в природний стан ріки та прилеглих до неї територій може обумовлюватися і потребами розв'язання нагальних соціально-екологічних проблем» [156, с. 79-80] (таб 1.4).

Використання водно-земельних ресурсів прирічкових територій є одним з типових прикладів складних взаємозв'язків між різними небезпеками у природокористуванні. Для однієї й тієї ж прирічкової території одночасно можна говорити про те, що води може бути занадто багато (через небезпеку багатоводдя із загрозами абразії берегів, водної ерозії, повеней, затоплень, підтоплень), занадто мало (через небезпеку маловоддя із загрозами водних дефіцитів, низьких рівнів води, виснаження ґрунтових вод, засух), і що вода занадто забруднена (через небезпеку забруднення води із загрозами епідемій, деградації зрошуваних земель, значних затрат на водоочищення тощо). Можна ідентифікувати цілий спектр асоційованих, взаємопов'язаних небезпечних явищ, інтенсифікація яких відбувається при веденні активної господарської діяльності на даних землях [156, с. 81] (таб. 1.4).

Сьогодні темпи розвитку міст впали, у деяких випадках спостерігаються явища стагнації, зниження чисельності населення. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну частина міст зазнали значних руйнувань. Оновився порядок виконання містобудівної документації. Відповідно більшість генеральних планів вимагають оновлення та коректування. Ці процеси дають можливість переосмислити роль гідрографічної мережі у містах, обійняти планами інтегрованого розвитку zdeградовані прирічкові території. Важливою є проблема збереження та розширення відкритих просторів, які можуть охоплювати весь спектр природоохоронних та рекреаційних функцій (таб 1.4, рис. 4).

Таблиця 1.4.

Ресурсний потенціал формування та розвитку прирічкових територій міст.

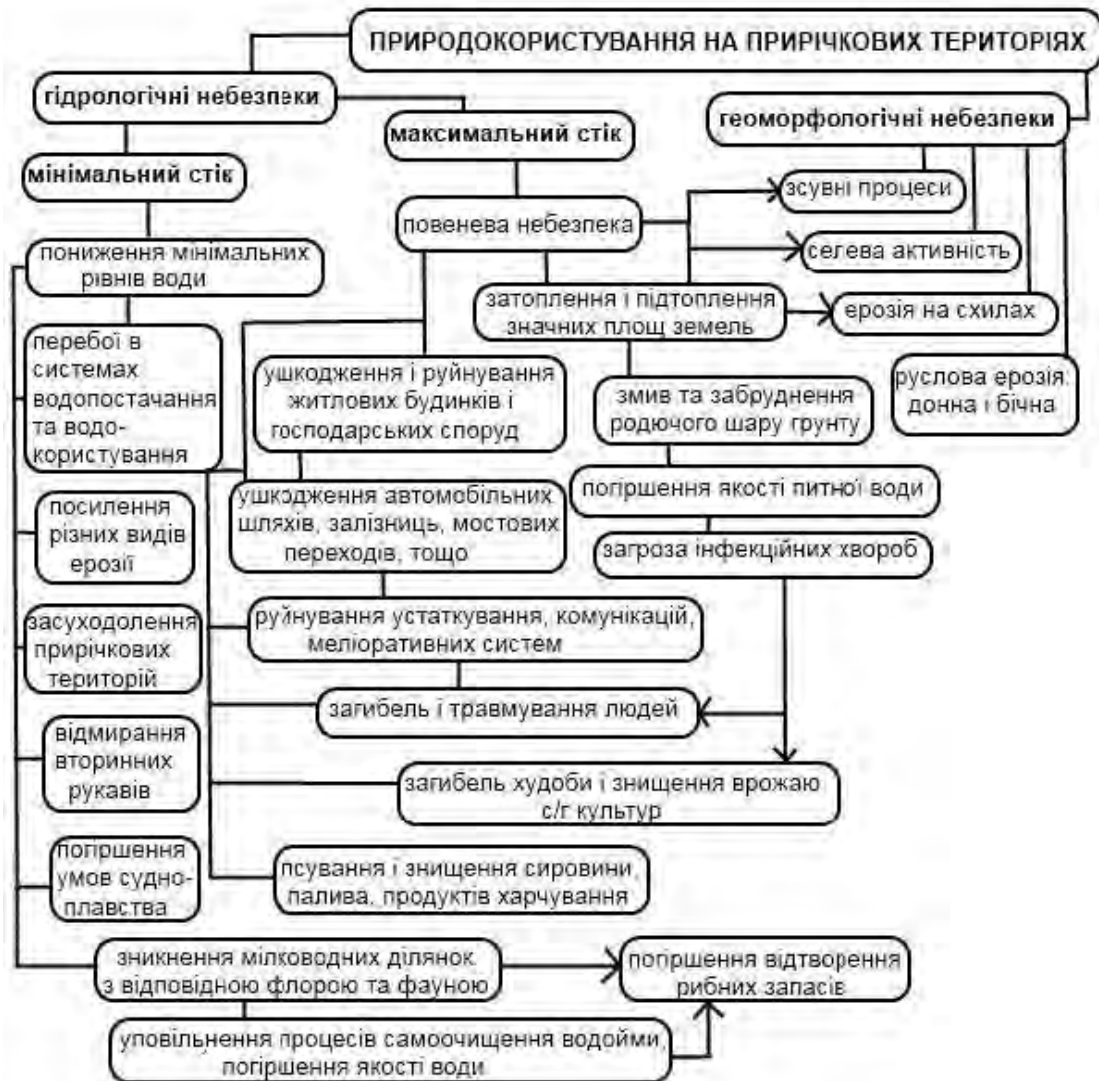

Рис.1. Трансформація небезпек природокористування на прирічкових територіях, за Стефанишина-Гаврилюк [156, с. 81].

Рис. 2. Фрагмент долини річки Уж в Ужгороді.

Таблиця 1. 4. продовження

Рис. 3. Основні види природокористування на прирічкових територіях (Стефанишина-Гаврилюк, 2013 [156])

Об'єкт	Види і характеристики взаємовпливу											
Вплив річкових систем на урбанізовані території	Водопостачання	Гідроенергетика	Річковий транспорт	Лісосплав	Рибне господарство	Іригація	Мікроклімат	Рекреація	Переробка берегів	Повені і паводки	Підтоплення	Візуальні якості
	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+
Вплив урбанізованих територій на річкові системи	Зміна складу води	Споживання води	Миттєвий стік	Зміна рослинного покриття	Зміна тваринного світу	Скорочення заплавних територій	Замулення русла річок	Утворення мілководдя	Створення штучних обмежень	Випрямлення русла річок	Зміна складу води	Зміна рівня ґрунтових вод
	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-

Рис. 4. Взаємовплив річкових систем і урбанізованих територій (Вадімов, 2000 [95, с.83])

Проекологічні підходи. Сучасні видання як "Перегляд зеленої інфраструктури. Концепції між природою та дизайном" досліджує науковий функціональний підхід у ландшафтній архітектурі. Він починається з огляду «зеленого функціоналізму» та включає приклади того, як нова логіка проектування керується екологією, щоб задовольнити економічні та екологічні вимоги та відкрити нові естетичні стосунки з природою. Їх екологічний погляд підкреслює індивідуальний характер конкретних місцевих ситуацій. Спираючись на цю основу, розділи книги представляють політичні ідеї та програми, що визначають суспільні відносини до природи та їх інтеграцію в різні системи планування, а також їхній вплив на природу та суспільство. Вони досліджують різні шляхи участі та співпраці в містах, регіонах та націях [34]. Книга «Відновлення річок: управління невизначеністю у відновленні фізичного середовища існування» побудована таким чином, щоб розглянути окремі етапи життєвого циклу типового проєкту відновлення, що охоплює діяльність з планування та проектування, пов'язану з передбудівельним етапом, фазу будівництва і довгострокову фазу після будівництва [35].

Сьогодні необхідність «повернення до річок і рекультивації їхніх прибережних ділянок» набула широкого поширення. Поняття стосується такої основної людської потреби, як контакт із природним середовищем, який став важко здійснюваним через посилення штучності повсякденного людського оточення. Це питання порушується в численних роботах у галузі психології, зокрема психології середовища, соціології, філософії, екології чи медицини.

Вадімов В.М. розробив моделі та форми освоєння прирічкових ландшафтів, у моделях освоєння виділяє три основні типи: точковий, лінійний та зональний [95] (таб. 1.5, рис. 1), які можна розглядати в еволюційному порядку. Сьогодні найбільших втручань з проєкологічних позицій та напрямів сталого розвитку вимагає зональний тип, а підходи формуються на всіх містобудівних рівнях планування, застосовуючи принципи інтегрованого планування та розвитку.

Таблиця 1.5.

Типологічні форми та моделі освоєння прирічкових територій

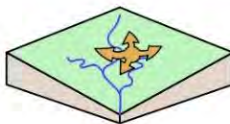
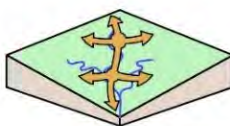
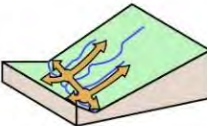
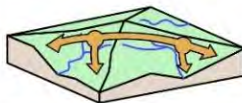
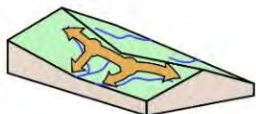
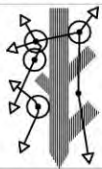
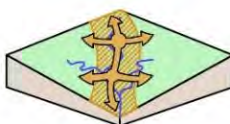
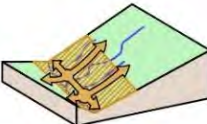
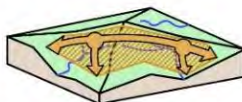
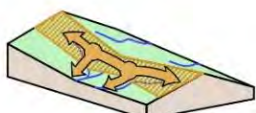
Моделі та форми освоєння прирічкових ландшафтів					
Моделі освоєння	Форми освоєння				
	Тальвеги		Вододіли		
					
1. Точковий тип	1. Точкова форма				
					
2. Локальний тип	2. Лінійно-протяжна форма				
					
3. Зональний тип	3. Зональна форма				

Рис. 1. Моделі та форми освоєння прирічкових ландшафтів (за Вадімовим В.М., 2000 [95])

Типологія побудови річкової мережі великих міст (Рубан Л.І. , 2000 [152])

- на одній річці;
- на злитті декількох рівнозначних малих річок;
- з контрастом головної річки та її припливів;
- на верхів'ях річок;
- між малими річками

Типологія прирічкових територій міста : 5 типів відкритих і озелених територій, зокрема рекреаційних, відповідно до урахування гідрологічних процесів в річковому ландшафті (В'язовська, 2018 [94]):

- А - “набережні із рівнями тимчасового затоплення”;
- В - “затоплювані парки”;
- С - “гідроморфологічні ландшафти”;
- Д - “болотяні еко-парки”;
- Е - “громадські “зливові” території”

Типологію побудови річкової мережі великих міст розробила Рубан Л.І. Дослідниця визначила «п'ять основних типів побудови річкової мережі великих міст України із розташуванням: - на одній річці; - на злитті декількох рівнозначних малих річок; - з контрастом головної річки та її припливів; на верхів'ях річок; - між малими річками» [152].

Вагомий внесок у типологію прирічкових територій міста зробила В'язовська А.В., яка запропонувала «5 типів відкритих і озелених територій, зокрема рекреаційних, відповідно до урахування гідрологічних процесів в річковому ландшафті, а саме: А - “набережні із рівнями тимчасового затоплення”; В - “затоплювані парки”; С - “гідроморфологічні ландшафти”; D - “болотяні еко-парки”; Е - “громадські “зливові” території» [94].

У дисертаційному дослідженні В'язовської А. В. [94] прирічкові території розглядаються як «водно-зелені території міста». Ці території авторка визначає «як мережу озелених і відкритих просторів, сформованих на основі гідрографічної мережі території, в якій рекреаційні функції поєднуються з екологічними задачами. У дисертації висвітлюються основні методи планувальної організації водно-зелених територій під впливом водних процесів як динамічної складової ландшафту (таб. 1.2, рис. 2): - *формування штучної заплави річки*, метою чого є створення громадського простору біля води і одночасно місця для утримання паводкових вод; - *відновлення природної заплави річки*, яке проводиться для екологічного розвитку ландшафтів заплави та створення місць для природного розливу річки; - *розгалуження мережі водотоків*, що дозволяє створювати цікаві “гідроморфології”, штучні канали, які також можуть використовуватись для утримання паводкових або дощових вод; - *біорослинне очищення* пропонується для впровадження функції фіторемедіації у водно-зелені території; - *ландшафтне управління поверхневими стоками* для раціонального використання дощових вод [94].

Також авторкою розроблено «перелік планувальних засобів для наступних цілей: - *організації рекреаційного простору* (облаштування зони “контактної

води»; створення незатоплюваних рівнів територій; формування об'єктів для спостереження за живою природою, а також організація горизонтальних комунікацій – доріжок і містків, вертикальних комунікацій – сходів і пандусів); - *візуально-естетичного виявлення особливостей водно-зелених територій* (засоби, що акцентують рух потоку і коливання рівня води, підкреслюють ідентичність місцевості); - *реалізації природоохоронної функції* (відновлення руслових процесів річок, берегоукріплення із застосуванням природних матеріалів; озеленення місцевими рослинами); - *для впровадження функцій управління поверхневими стоками в ландшафтний спосіб* (дощові садки, ставки і “сухі ставки”, штучні та озеленені канали, проникні покриття, інфільтраційні смуги та інші)» [94].

Проблема природно-гідрологічного захисту прибережних територій на основі «блакитно-зеленої» інфраструктури висвітлюється Рубан Л. І., яка виділяє «головні напрями таких планувальних рішень:

напрямок 1 - ефективне регулювання дощових вод - створення штучної інженерної водної системи парку, громадської зони тощо, що вирішує проблему збору дощових вод з прилеглих міських територій та її контрольованого спрямування до існуючих природних резервуарів.

напрямок 2 - відмова від суцільного бетонування і комплексних інженерних рішень на користь відновлення природного циклу екосистеми водного об'єкту:

- створення прибережних різнорівневих терас;
- організація пішохідних зв'язків вище можливих або реальних рівнів затоплення;
- використання природних можливостей дренажу території;
- посадки зелених насаджень;
- часткове затоплення окремих зон в період паводкових сезонів;
- інші прийоми та спеціальні заходи, які відповідають природі водного об'єкту» [153].

Ініціативи сталого розвитку. Одні з головних принципів сталого розвитку - взаємозалежності і різноманітності, передбачають оцінку взаємозв'язку людини і природи та важливості природного і культурного розмаїття. Зміна у розумінні містоутворюючої ролі річки на сучасному етапі знайшло своє відображення в новітніх архітектурно-містобудівних розробках, які повинні відповідати потребам людини з огляду на сталий розвиток. Численні дослідження вказують на те, що прибережні території можуть відігравати важливу роль у формуванні стійких міських структур [38; 43; 44; 46; 55; 58; 191; 192]. Особлива тема у цьому контексті – аналіз і пропозиції розвитку надводних фасадів [206; 208; 210; 212].

Італійські вчені О. Джовінацці і М. Моретті у 2010 р. формулюють 10 принципів сталого розвитку міських набережних. Двадцятирічний дослідницький і моніторинговий проєкт на тему реконструкції набережних, проведений Центром міст на воді у Венеції, дозволив скласти картину сучасного стану на міжнародному рівні та окреслити початковий баланс, який, ґрунтуючись на різноманітних дисциплінарних внесках з різних точок зору, міг би висвітлити найсильніші елементи цього процесу трансформації. Створена розробниками дослідницька картина стала свого роду загальним орієнтиром, на який можна посилається у випадку нових втручань у сферу прирічкових (прибережних) територій. Ці принципи були прийняті декількома установами на міжнародному рівні як орієнтир для реконструкції набережної території [40] (таб. 1.6). Як наголошують автори, важливим є окреслення поточних проблем просторового планування. Дослідження слід спрямовувати на виявлення таких елементів прирічкового простору, які після інтеграції уможливають створення *цілісної просторової структури*, яка встановить нові просторові, функціональні та екологічні відносини з різними елементами міської тканини. Спосіб формування вузлових точок даного простору, взаємодії між ними, а також розвиток міської тканини мають першочергове значення для досягнення ефекту інтегральності [40].

Таблиця 1.6. 10 принципів сталого розвитку міських набережних (за Giovinazzi, O. and Moretti, M., 2010 [40]).	
Принцип	Опис
1 – якість води	Забезпечення якості води та навколишнього середовища. Якість води в системі струмків, річок, каналів, озер, заток і моря є необхідною умовою для всіх прибережних забудов. Муніципалітети відповідають за стійке відновлення занедбаних берегів і забрудненої води.
2 – інтеграція з міською тканиною	Набережні є частиною існуючої міської тканини. Нові набережні слід розглядати як невід’ємну частину існуючого міста та сприяти його життєздатності. Вода є частиною міського ландшафту і має використовуватися для певних функцій, таких як водний транспорт, розваги та культура.
3 – історична ідентичність	Історична ідентичність надає характер. Колективну спадщину води та міста, подій, визначних пам’яток і природи слід використовувати, щоб надати реконструкції набережної характер і значення. Збереження індустріального минулого є невід’ємним елементом сталої реконструкції.
4 – змішане використання	Змішане використання є пріоритетом. Набережні повинні відзначати воду, пропонуючи різноманітність культурних, комерційних і житлових цілей. Ті, які потребують доступу до води, повинні мати пріоритет. Житлові райони повинні бути змішаними як функціонально, так і соціально.
5 – громадський доступ	Громадський доступ є необхідною умовою. Набережні повинні бути як фізично, так і візуально доступними для місцевих жителів і туристів будь-якого віку та доходу. Громадські місця повинні бути побудовані високоякісно, щоб дозволити інтенсивне використання.
6 - державно-приватне партнерства	Планування в рамках державно-приватного партнерства прискорює процес. Державні органи влади повинні гарантувати якість проектування, інфраструктури постачання та створення соціальної рівноваги. Приватні забудовники повинні бути залучені з самого початку, щоб забезпечити знання ринків і пришвидшити розвиток.
7 - участь громадськості	Участь громадськості є елементом стійкості. Міста повинні отримати вигоду від сталого розвитку набережної. не тільки в екологічному та економічному плані, а й у соціальному.
8 – довгостроковість та етапність проектування	Набережні – це довгострокові проекти. Набережні потрібно перебудовувати крок за кроком, щоб усе місто могло скористатися їхнім потенціалом. Вони є викликом для кількох поколінь і потребують різноманітних характерів як в архітектурі, громадському просторі та мистецтві. Державне управління має давати імпульси на політичному рівні, щоб забезпечити реалізацію цілей незалежно від економічних циклів чи короткострокових інтересів.
9 - ревіталізація	Ревіталізація є постійним процесом. Усе генеральне планування має ґрунтуватися на детальному аналізі основних функцій і значень, які стосуються набережної. Плани мають бути гнучкими, адаптуватися до змін і включати всі відповідні дисципліни.
10 – міжнародна кооперація	Набережні отримують прибуток від міжнародної мережі. Реконструкція набережних є надзвичайно складним завданням, яке залучає професіоналів багатьох дисциплін. Обмін знаннями в міжнародній мережі між контактами, залученими до набережних на різних рівнях, пропонує як індивідуальну підтримку, так і інформацію про найважливіші проекти, що завершені або здійснюються

Яким чином ініціативи сталого розвитку втілюються у практику, можна спостерігати на прикладі численних міст. Наприклад, у місті Гетеборг у Швеції, де завершився проєкт розробки бачення стратегії міста з метою створення сталого міста майбутнього. Однак розробники зазначають, що незважаючи на добрі наміри створити стале місто, практичні міркування можуть перешкодити початковим домовленостям про діяльність у цьому напрямку [28].

Польські дослідники, спостерігаючи за світовими тенденціями розвитку міст як міське розростання, субурбанізація, зменшення міст тощо, зазначають, що управління містом полягає у створенні нових, цікавих просторів у місті, охоплюючи також прибережні території. Тільки добре кероване місто з цікаво спроектованими громадськими просторами, що поєднують екологічні та міські елементи є привабливим для мешканців, туристів та інвесторів. Екологічні та містобудівні функції, які виконує річка в місті, доповнюють один одного через просторове розмежування розташування цих функцій [48].

В Україні є традиція обґрунтування економічного та екологічного збалансованого розвитку територій (Ю. Білоконь, І. Фомін). Важливою обставиною в планувальній регуляції систем розселення є реалізація принципу взаємопов'язаної регуляції на різних територіальних рівнях: макро, мезо і мікро. Основним завданням при вирішенні планувальних завдань на макро і мезорівні є збереження відкритих просторів на прибережних територіях ріки. Відкриті простори між містами сприяють оздоровленню природного оточення, оскільки підвищують регенеруючі функції прирічкових ландшафтних комплексів. На мікротериторіальному рівні в прийнятті планувальних рішень важливе значення має спадкоємність (таб 1.3, рис. 1).

Планування на макрорівні обіймається державними програмами. Мета державного інтегрованого управління водними ресурсами пов'язана із забезпеченням економічного та екологічного збалансованого розвитку водоресурсного потенціалу країни, яка сформульована в положенні про «Мету в загальнодержавній цільовій програмі розвитку водного господарства та

екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» [114], у якій записано, що державна водна політика полягає в задоволенні потреби населення та галузей економіки у водних ресурсах, збереженні й відтворенні водних ресурсів, упровадженні системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом. Прикладами є пропозиції для Сіверського Донця [150], Тиси [179].

Генеральні плани прирічкових міст неодноразово були об'єктами проєктування, що обґрунтовано їх відносно великою залежністю від змінних умов оточуючого середовища і появою нових економічних стимулів розвитку. Прирічкові містобудівні структури мали як позитивні, так і негативні сторони створення масштабних природно-технічних систем на основі рік [95].

В Україні, порівняно з позитивними європейськими прикладами, як стверджує Р. Цибрівський, відмічається правова розлагодженість та негативні прояви загосподарювання річок. Аналіз змін землекористування вздовж берегів річки Дніпро у Києві засвідчує приклади зростання соціальної нерівності після краху радянського соціалізму. Відчутні символи влади та привілеїв, такі як розкішне приватне житло та забудова землі з метою отримання прибутку, є більш очевидними в постсоціалістичному суспільстві, ніж це було раніше. Багата зручностями річкова зона в центрі Києва дозріла для джентрифікації пляжів, парків і високих пагорбів з видом на річку. Детальні натурні дослідження вздовж Дніпра та вивчення карт і аерофотознімків свідчать про те, що першокласний простір уздовж річки привласнюється для отримання прибутку чи особистого використання, часто без поваги до екологічних міркувань, цінних історичних ландшафтів і верховенства закону про землекористування. Таким чином, історичний характер Києва розмивається, а доступ населення до річки та її ресурсів зменшується [33]. Науковцями також сформульовано проблеми малих річок міста Києва, zdegradovanih під людським впливом, які мають бути вирішені у сфері екологічного оздоровлення річок [100].

Економічно-соціальні умови формування та розвитку прирічкових територій міст. Прирічкові території, як правило, розташовані в центрі міст, адже ці багаті на ресурси території давали поштовх до зародження нових поселень. Це підкреслює цінність цих земель і особливу увагу суспільства до їх розвитку. Економічно-соціальні умови є важливим фактором розвитку прирічкових територій міста. Функціональна структура територій та інтенсивність їх освоєння залежать від загальної економічної ситуації в державі і від господарського напрямку розвитку, що визначається політичною елітою та загальними тенденціями в державі. Основні соціально-економічні чинники, що впливають на формування і розвиток прирічкових територій можна поділити на наступні групи: - політичний устрій держави; - значення (статус) міста в державі; - рівень добробуту мешканців міста; - економічна ситуація в державі; - рівень технологічного розвитку суспільства; - рівень відкритості (корумпованості) суспільства; - рівень культури та освіченості суспільства; - рівень громадянської свідомості суспільства; - соціальне розшарування суспільства; - демографічний склад населення; - етнічний склад населення.

Всі вище перелічені чинники є взаємопов'язаними і більшою чи меншою мірою впливають на розвиток прирічкових територій. Політична ситуація в державі, в межах якої знаходиться місто, впливає безпосередньо на політичну ситуацію в місті і на його статус. Відповідно, чим вищий статус міста, тим більше можливостей у влади розвивати міські території у відповідності до закладеного плану містобудівного розвитку. Впродовж історії місто могло входити до складу різних держав, що утворювались на карті світу внаслідок війн і переділу територій. Відтак, місто могло довгий час відігравати роль регіонального осередку, а згодом перетворитись на периферійне місто нижчого рангу. Тому якщо досліджувати розвиток прирічкових територій впродовж декількох століть існування міста, то можна прослідкувати нерівномірність їх розвитку. Особливості формування цих територій є індивідуальними для кожного міста, проте мають багато спільних ознак, що притаманні містам

певного історичного регіону, через спільність зовнішніх політико-економічних умов.

Дослідник Б. Мачала на прикладі постсоціалістичних країн розглядає розвиток прирічкових територій під кутом формування власності на землю. У давніших часах влада була сконцентрована в одних руках, міста були менші, рівень розвитку громадянської свідомості та освіченості мешканців міст, в основному, був низьким. Так само низьким був рівень урбанізації прирічкових територій. Сучасні ж міста є дуже складними урбанізованими системами, де проживає багато людей, а влада розподілена між різними політичними силами. В таких умовах зростає значення таких факторів, як рівень корумпованості, рівень культури та освіченості, рівень громадянської свідомості і соціальне розшарування суспільства. Прикладами негативного впливу соціального розшарування суспільства і корупції у владі є закриття доступу до води широкої громадськості на користь окремих багатих прошарків суспільства, які за допомогою підкупу і маніпуляцій отримують дозволи на будівництво приватних будинків вздовж річкового берега, перекриваючи таким чином вільний доступ до ріки. Такі приклади часто зустрічаються у країнах так званого третього світу із високим рівнем корупції.

Нажаль, в Україні також можна зустріти багато подібних ситуацій із прирічковими територіями у містах і поза містами. В інших постсоціалістичних Європейських країнах ці проблеми також існують. Зокрема, у Братиславі відомими є випадки, коли відбувався нерівний доступ до прирічкової території для різних верств суспільства [52]. Рівень громадянської свідомості суспільства у Європейських містах загалом є вищим і мешканці міст не примиряються із подібними випадками. Важливим є виховання загальної екологічної свідомості і міської культури та відношення до прирічкової території як до цінної природної екосистеми, що потребує збереження.

Технологічний розвиток суспільства також суттєво впливає на розвиток прирічкових територій впродовж історії. Річка є одночасно і ресурсом розвитку міст, і загрозою, через ризик повеней і затоплення значних територій в межах

річкової заплави. З розвитком інженерних технологій люди навчилися протистояти можливим загрозам і почали освоювати під різні господарські потреби міста навіть ті ділянки прирічкових територій, що раніше часто затоплювалась. Нові технології дозволяють змінювати річкове русло, перетворювати енергію води у електроенергію, регулювати рівень води у річках та прогнозувати можливий ризик і територію затоплення. Попри високий розвиток інженерних і будівельних технологій сучасності, мешканці міст все більше починають цінувати природність річкових берегів та усвідомлюють наслідки можливих забруднень річок від діяльності промислових підприємств, інших видів життєдіяльності тощо.

Суттєво впливає на формування прирічкових територій також демографічний та етнічний склад населення, що проживає у місті. Різні етнічні групи формували свої житлові квартали, які часто розміщувалися на прирічкових територіях. Ці квартали, відповідно, мали свої індивідуальні архітектурні особливості, що формували різноманітний простір вздовж ріки. Етнічний склад мешканців змінювався впродовж історії. Тож сьогодні в Європейських містах, які часто були і є мультикультурними, можемо зустріти сліди різних етнічних груп і давніх подій у вигляді пам'ятних знаків чи залишків знакових будівель. Також на формування прирічкових просторів має значення віковий склад населення міст. Зокрема, важливим планувальним аспектом є розташування місць відпочинку та спорту для різних вікових груп на річкових набережних. (таб 1.3, рис. 2).

Прагнення максимально використати позитивні сторони прирічкових територій приводить подекуди до негативних екологічних наслідків на всіх територіальних рівнях. Тому урбанізація прирічкових територій має і негативні сторони: забруднення вод; зміна інженерно-геологічних умов і розвиток несприятливих інженерно-екологічних процесів (підтоплення, переробка берегів); виникнення явищ «миттєвого стоку»; повеней; безповоротної втрати земель в результаті будівництва гідротехнічних споруд, зменшенні заплавних територій, утворенню мілководдя; техногенних катастроф; замулення русла

річок; знищенню і скороченню представників флори і фауни прирічкових територій [95]. Зокрема, у працях Рубан Л. І. [152; 153] розроблено методику визначення ступеню деградації річки та прирічкових міських територій внаслідок неправильної експлуатації ресурсного потенціалу річок.

Згідно наявних досліджень впливу водойм на функціонально-планувальну структуру поселень Закарпаття, прибережні території гірських рік в межах поселень потребують кардинальних змін, щодо упорядкування, а саме:

- побудова та інженерне упорядкування набережних;
- упорядкування прибережних територій в межах садибної забудови;
- зміна функцій окремих прибережних територій;
- естетичне упорядкування набережних і прибережних територій поселень [106; 136] (таб. 1.7).

В. М. Вадімов у 2000 р. зауважував, що потрібно переглянути методичні основи і відкоригувати проєктно-планувальну документацію з урахуванням нових умов ринкової економіки, на основі оновленої законодавчої бази. Водночас планувальні структури прирічкових міст мають потенціал, який слід використати в розробці перспективних планувальних рішень, у створенні нормативно-правової бази [95]. До сьогодні в Україні вже зроблено значний поступ.

Функціональні та архітектурно-планувальні особливості розвитку прирічкових територій міст. Основними принциповими положеннями архітектурного планування міст на прирічкових територіях за Вадімовим В.М. є наступні: - специфічні умови формування і розвитку міст на прибережних територіях; - ієрархічна структура урбанізованих територій, що потребують взаємопов'язаного регулювання як в масштабах всієї природно-технічної системи, такі в рамках окремих її елементів; - необхідність природоохоронної і природовідновлювальної стратегії регульованого розвитку міст [95].

Планувальні моделі прирічкових територій поєднують в собі антропогенні та природні складові. Складові елементи планувальної структури прирічкової

території поділяються на такі категорії: головні і другорядні; точкові (планувальні центри), лінійні (планувальні осі) і площинні (планувальні зони); природно-ландшафтні (ріки, прибережні зони, ліси, гори тощо), транспортні (вузли і магістралі) і господарські (міста, агломерації, крупні промислові об'єкти, територіально-промислові комплекси). Кожен з цих об'єктів формує власну зону впливу [95].

Функціональне зонування В.М. Вадімов визначає як особливий спосіб подальшого моделювання містобудівного об'єкту. Воно полягає у: визначенні складу і номенклатури функціональних зон; розміщення їх на конкретних ділянках території, створення схеми перспективного функціонального зонування; створення рекомендацій і заходів по оптимізації режиму використання територій в межах кожної з функціональних зон. У результаті комплексної оцінки території виділяють зони інтенсивного, екстенсивного чи обмеженого господарського освоєння території, а також зони охорони природних ландшафтів (заповідники, заказники, природні парки і т.д.). Фіксуються також зони переважаючого промислового чи міського будівництва, сільськогосподарського, лісгосподарського чи рекреаційного використання території, зони охоронних і відновлювальних природних ресурсів [95 с.175].

Архітектурно-планувальні особливості розвитку прирічкових територій міст мають певні особливості для кожного етапу історичного розвитку. Проте найголовнішим завданням залишається вирішення проблем регуляції річкового стоку і захист населених місць від повеней – одне із важливих завдань, яке можна вирішити функціональним зонуванням. При функціональному зонуванні потрібно враховувати пропускну здатність русла річок [95, с.175-176].

Загалом дослідники у різних містах відмічають, що для прирічкових територій характерна інтенсифікація забудови з різким скороченням відкритих просторів і територіальним дефіцитом. Водночас притаманним є нераціональне використання забудованих територій. Зокрема в Ужгороді інтенсивно забудовані прирічкові території центральної частини міста [106] (таб. 1.7).

Таблиця 1.7.
Прибережні території гірських рік в межах поселень (Голик, Несух, 2011 [106])

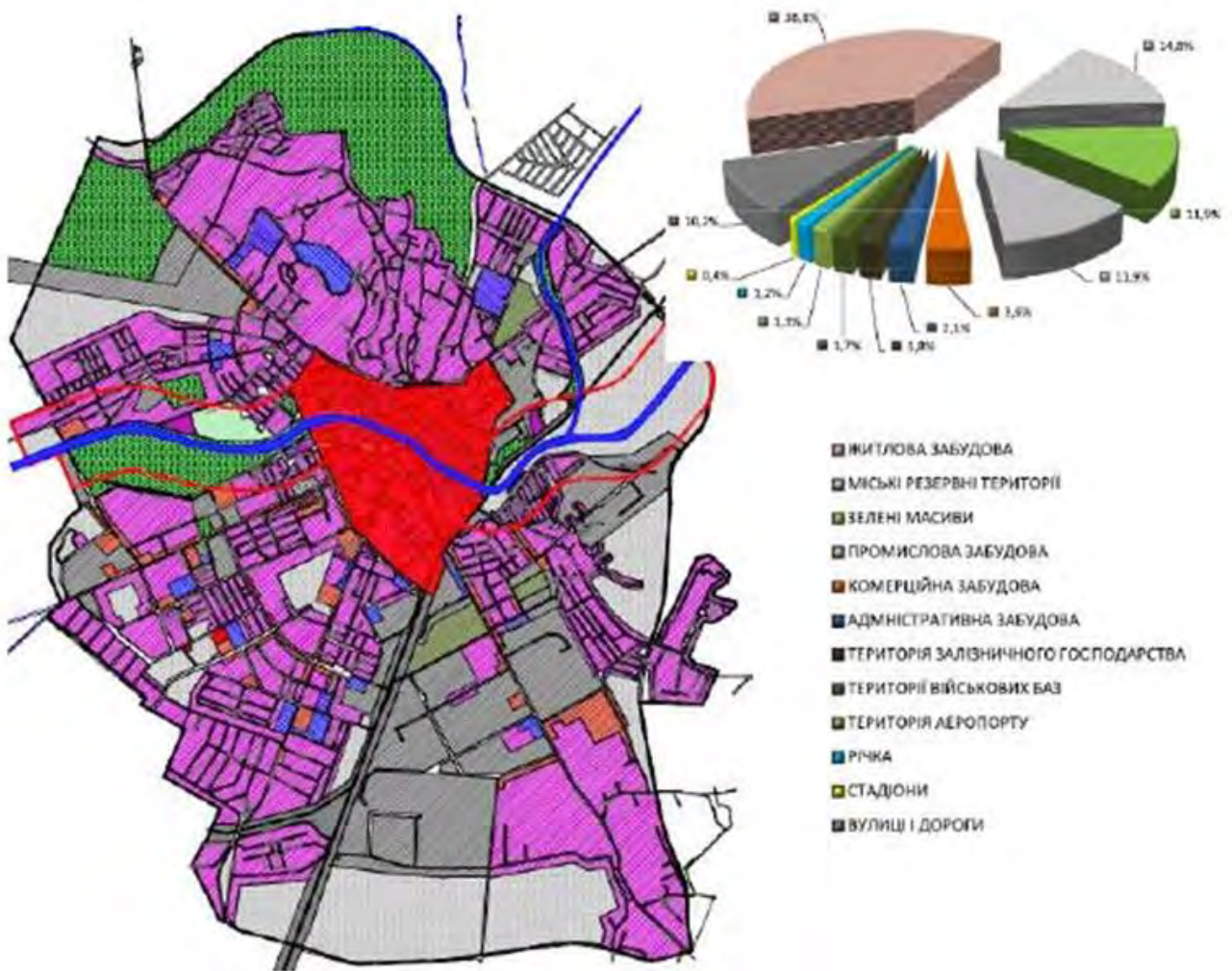

Рис. 1. Схема функціональних зон прибережних територій м. Ужгорода

Потреба прибережних територій гірських рік в межах поселень
щодо упорядкування:

- побудова та інженерне упорядкування набережних;
- упорядкування прибережних територій в межах садибної забудови;
- зміна функцій окремих прибережних територій;
- естетичне упорядкування набережних і прибережних територій поселень

Проведені дослідження У. Новацкою-Рейзнер набережних Кракова вказують на наявний і ще частково невикористаний потенціал Віслинського коридору і його набережної для формування та інтеграції міських структур Кракова. Визначено, що бракує чіткого взаємозв'язку між окремими елементами, що складають аналізований прирічковий простір. Лінійний характер досліджуваної області вимагає створення серії просторів з узгодженою природою і культурним характером, який був би безпечним і цікавим для різних груп користувачів. Особливо слід звернути увагу на вибір відповідної функції та характеру будівель, які мають бути побудовані у набережних районах, особливо в центрі міста, а також їхні взаємні просторові співвідношення. Історичні об'єкти та комплекси, розташовані в околицях річки, очікують заходів, які б покращили їх видимість та надали можливість включити у цілісну презентацію набережних, які могли б бути досягнуті шляхом правильного формування пішохідних маршрутів і точок огляду. Дослідниця підкреслює необхідність підвищення доступності досліджуваної території, облаштувавши новий пішохідний шлях і велосипедні маршрути, що з'єднують набережні з, наприклад, коридором річок Рудава та Длубня, які, подібно до долини Вісли, запропонували б нові сполучення для тих, хто здійснював би паломництво вздовж пропонованого маршруту «Слідами Івана Павла II» [59].

Авторка виявляє, що периферійні прирічкові простори є більш загрожені майбутньою забудовою. Території, розташовані в західній частині долини Вісли, незважаючи на їх значні природні якості, все ще під тиском потенційних інвесторів. У східних районах долини ситуація подібна. Територія, де донедавна переважала промисловість, потребує охорони її природного та культурного характеру цінності, а також розумні проєкти розвитку.

Аргументовано пропозицію, що прирічкова територія у Кракові повинна розвиватися на принципах безперервності і відкритості як цілісний лінійний міський простір, комплексно зберігаючи всі цінності, а не лише природні. Наразі лише фрагмент цієї території входить до плану просторового розвитку

Кракова, що не гарантує його захисту і розвитку. Серйозні занепокоєння викликають спроби звузити долину річки будівництвом будівель біля набережної або зусилля інвесторів отримати рішення щодо просторового розвитку певної власності до затвердження місцевого плану просторового розвитку всієї території [59].

Важливою проблемою сьогодні є гуманізація міського середовища і, зокрема, прирічкового простору. У контексті цієї проблеми Клопко Г. К. та Козієнко Є. Г. виділяють «базові принципи формування забудови прибережних територій у сучасних умовах на прикладі м. Дніпро, а саме: - принцип оптимізації планувальної структури відповідно до соціально-економічних вимог; - принцип естетичної гармонізації середовища; - принцип екологічної безпеки та сталого розвитку міського середовища» [121].

Численні автори зазначають, що від 1970-х років міські набережні зазнали глибоких функціональних трансформацій. Хоча багато в чому вони виявилися успішними у відродженні основних міських районів, проте реконструкції набережних викликали планувальні конфлікти. Зауважують кілька аспектів конфліктів планування, які мають відношення до реконструкції набережних на міжнародному рівні: 1 - власність на землю, 2 - спадщина та культура, 3 - соціальна та екологічна справедливість, і 4 - навколишнє середовище та стійкість. Грунтуючись на всебічному огляді сучасної літератури, дослідники припускають, що зростаюче занепокоєння щодо соціальної справедливості та стійкості навколишнього середовища під час реконструкції набережних продовжуватиме турбувати міста в майбутньому [21]. Знання економічних витрат на заходи гідроморфологічного відновлення є беззаперечно важливим для планування економічно ефективних схем збереження, які досягають найбільшого позитивного впливу на навколишнє середовище [22].

М. Балюбджіч аналізує масштабні містобудівні конкурси в Белграді на розвиток прирічкової території. Ідентичність набережної Белграда істотно пов'язана з долею міської структури міста. У 20 столітті міський ландшафт набережної Белграда зазнав радикальних змін, які повернули центр міста у бік

річок, а процеси, які сприяють поєднанню прирічкових територій і центральної зони міста, все ще тривають. Центр міста поступово змінювався, перемістився до набережної, таким чином зміцнивши зв'язки між старою та новою частинами міста. Конкурсна діяльність, яка розпочалася на початку 20-го століття, була необхідною як попереднє дослідження, яке вплинуло на пізніші рішення щодо подальшого запланованого розвитку міста [23].

У багатьох постсоціалістичних містах райони набережної зазнають швидкої трансформації. Стаття Б. Мачала присвячена проблемам нерівномірного доступу до набережної в постсоціалістичній Братиславі, що зумовлено обмеженою здатністю постсоціалістичних інституцій до посередництва та реагування на динамічно зростаючий попит на набережні. Є випадки гострої боротьби серед потенційних користувачів, незаконної приватизацію громадських територій людьми, котрі «кращі за інших». Відбувається постійна інституційна адаптація і слабе фактичне становище муніципалітету в містобудуванні [52].

Угорський дослідник Г. Толнай демонструє планувальні схеми функціональної організації набережної річки і формулює цікаві висновки про вплив західних трендів на розвиток набережних Будапешта як пост-соціалістичного міста [80]. Дійсно, оскільки існує конкуренція між містами за те, щоб залучити більше людей і капіталу, міста почали копіювати моделі, які успішно реалізовані в інших містах світу з метою гарантії їхнього успіху. Простежується кілька моделей програми ревіталізації набережної, які були успішно завершені, і багато малих і середніх міст адаптували ці моделі [29].

Цікавий для аналізу матеріал знаходиться на сайтах міст. Практично всі міста демонструють індивідуальні концепції та програми, імплементація топових проєктних взірців реалізується у більших центрах над водою. Так, наприклад, Програма для міста Бінгемтон полягає у збільшенні використання води для водних шляхів і прилеглих земель. Проєктування спрямоване на те, щоб зробити набережну більш доступною - фізично, візуально і психологічно. Фізичний доступ через набережні, відкриття доріг і створення додаткових

зв'язків видно на плані концепції. Візуальний доступ покращується завдяки розробці стратегічно розташованих оглядових зон та платформ, а також «відкриття» оглядових ліній між центром міста та набережною. Вся набережна стане більш зручною для пішоходів і велосипедистів через додаткові зв'язки між існуючими та майбутніми відкритими просторами, комерційними зонами, житловими анклавами та регіональними пунктами призначення в навколишніх громадах, також існуюча система руху буде вдосконалена [190].

Дослідники часто проводять мініторинг прирічкових територій з огляду на їх подальший, післяпроектний розвиток. На основі базових принципів ревіталізації набережних (містопланування, програмування, участь та включення, мистецтво та тимчасове користування, збереження, повторне використання, доступність, мобільність, екологія та біорізноманіття, стійкість) були проаналізовані планувальні прийоми двох реалізованих місць в Нью-Йорку: Brooklyn Bridge Park і East River Waterfront Esplanade, які відповідають кожному з цих принципів [50].

Річка як засіб самоідентифікації міста. Коли мова йде про самоідентифікацію міста через річку, то в першу чергу мається на увазі формування ідентичності прирічкових просторів. Ідентичність простору складається із поєднання просторових рис і елементів, які визначають його індивідуальність. Ідентичність місця формується під впливом історії, розташування в міському ландшафті та змінних соціально-економічних умов. Спрощено ідентичність місця можна відобразити за формулою «Культура і традиція місця + «дух місця» (лат. “*genius loci*”) = ідентичність місця» [69]. Культуру розуміємо як сукупність матеріального і духовного доробку суспільства, що накопичився впродовж часу. Традиція – це культурні цінності, що оберігаємо і передаємо з покоління в покоління, які виражаються у фізичному середовищі через створення людиною об'єктів архітектури і мистецтва. Окремі об'єкти архітектури співіснують на одній території, оточують відкриті простори та утворюють містобудівні комплекси.

Таблиця 1.8.

Річка як засіб самоідентифікації міста.

А

Б

В

Рис. 1. Переосмислення ідентичності прирічкового (надводного) простору у європейських містах: А - нові квартали у порту Копенгагена; Б - нові квартали Гафен Сіті. Гамбург; В - розбудова надводного фасаду Осло [69].

Таким чином формується загальний міський простір із певним набором характеристик, які його ідентифікують для людей, що його сприймають. «Дух місця» - це складне філософське поняття, що часто застосовують для характеристики ландшафту природного чи антропогенного через призму сприйняття людиною. Фактично, це загальне емоційне враження, яке отримує людина при спогляданні того чи іншого пейзажу у певному місці під впливом сукупності фізичних характеристик цього місця, таких як: форма, величина, структура, колористика та ін. Ці характеристики, зазвичай, сформовані в результаті певного історичного процесу і повинні бути підставою для розроблення правил забудови і господарського освоєння даної території. Історична тканина міста визначає основу ідентичності міста, а також передає інформацію наступним поколінням.

Розвиток міст та їх річок тісно переплетений, впливаючи на формування неповторності (ідентичності) кожного з них. Міські історики досліджували детально взаємодію «річка – місто», але жоден не зосереджується на цілому водному ландшафті та на тому, як його різні гідроморфологічні особливості вплинули на використання річок та містобудування. Г. Гайдфогль та ін. дослідили водне середовище Відня, а саме як природа річок визначала їх використання міськими жителями. Автори поєднали глибоку реконструкцію річок, струмків та каналів з розвитком міста. Спираючись на три локації, вони вивчили, наскільки природні характеристики та великий мегаполіс взаємно змінювалися від кін. XVII ст. до поч. XX ст. Дослідження показує, як різноманітні гідроморфологічні умови вод Відня впливали на функціональне використання та практики з використанням новостворених будівельних матеріалів. Вивчення поверхневих вод та їх підводних водоносних горизонтів у всій повноті відкривають, як вони використовувались для задоволення потреб міщан. Ця стаття розкриває повний спектр взаємодії «людина-річка» у Відні шляхом вивчення різних функцій, які виконують різні типи вод, засобів втручання, реалізованих різними учасниками промислової трансформації міста та як ці функції та їх поєднання змінювалися з часом [41].

З точки зору особистого емоційного сприйняття ідентичність місця відображається через більш-менш тривалий зв'язок людини із конкретною місцевістю. Місцеве населення ідентифікує або уособлює себе з певним ландшафтом, у якому вони чи їхні предки проживали і до якого звикли. Інколи якісь локальні архітектурні традиції переносяться у інші місцевості унаслідок міграції людей. Люди зберігають і продовжують традиції творення простору вже на новій місцевості, куди їх змусили переїхати ті чи інші обставини.

В процесі відновлення ідентичності ключове значення має визначення і покращення тих просторів, забудови та інших містобудівних структур, які відіграють роль культурної ікони міста. Тут йдеться не тільки про охорону цінних об'єктів культурної спадщини, а також про збереження їх історичного значення і композиційної цілісності, продовження і творчу інтерпретацію характерних рис і форм міського ландшафту [92].

Аналізуючи закордонний досвід збереження ідентичності прирічкових і ширше – надводних територій, Г.П. Петришин вказує, що найчастішими заходами у програмах ревіталізації та регенерації, на прикладі європейських міст як Копенгаген, Гамбург, Осло, Малмо є сприяння функціональному розмаїттю та забезпечення безперервності набережної, а також її інтеграція з рештою міста [64; 65; 66; 73] (таб. 1.8).

Зокрема, реструктуризація та реконструкція портових набережних вздовж внутрішнього каналу у Копенгагені відбувалася з домінуванням культурної функції та загалом характеризувалася розвитком класичної композиції містобудування та зв'язком з більш старою частиною міської забудови, підтримкою масштабу історичних будівель, збереженням старих портових будівель. Таким чином ці заходи разом з сучасними мистецькими артефактами підкреслювали ідентичність міста [66]. Також характерним є використання локальних традицій та природно-ландшафтного потенціалу території. На цій основі передбачається розвиток унікальності та автентичності локальних ландшафтно-просторових одиниць прибережних територій, завдяки збереженню їх характеру та особливостей. Особливості окремих ландшафтно-

просторових одиниць часто походять від поодинокого добре прочитуваного та експонованого архітектурного об'єкту [73]. Незмінним елементом формування прибережних територій залишаються рекреаційна атрактивність як важлива складова соціальної інтеграції в просторі [71; 140; 143]. Виявлено, що при впровадженні нових функцій на прибережні території, житлова функція є пріоритетною, а в плануванні застосовується принцип побудови компактного, багатоосередкового житлового середовища [106; 140]. Сучасні тенденції санації постпромислових територій поширюються і на надрічкові zdeградовані території [144].

Специфічно розвиваються прирічкові території постсоціалістичних країн, де через прогнозовану економічну кризу 1990-х років плани для прирічкових територій виконуються значно пізніше, після вирішення термінових соціально-економічних завдань. На прикладі міста Загреб – столиці Хорватії дослідники показують історію розвитку і сучасне містопланування у взаємозв'язку з водними об'єктами: річками і озером Ракіте. Автори роблять висновок, що громадські простори на березі річки є місцем соціалізації та зустрічі з простором, для взаємодії людей з природою. Таким чином, морфологічний аналіз робиться більш складним шляхом введення користувачів у територію, що продовжує впливати на характер території, культуру та її соціальну ідентичність. Подальший поштовх поєднання двох стихій (річки та міста) розширює образ міста, а також його архітектурної форми через типологічні характеристики [76].

1.2. Зарубіжний досвід формування мвст під впливом річок.

Впровадження принципів сталого розвитку міських набережних та широкий процес джентрифікації прирічкових територій розглянуто на ряді прикладів у вибраних європейських містах – регіональних центрах: м. Грац (Австрія), м. Кошице (Словаччина), м. Вроцлав (Польща), м. Лейпциг (Німеччина).

Грац - місто на південному сході Австрії, засноване у XII ст., центр федеральної землі Штирія. Станом на 1 січня 2017 у місті налічувалося 286 686 мешканців. Місто розміщене на річці Мур та має великі площі лісових масивів. Початково місто зародилося на лівому березі річки Мур та згодом розкинулося обабіч річки, сформувавши поперечно-концентричний тип планування. Таким чином сьогодні річка опинилась в центрі міста, а її набережні формують громадські простори загальноміського центру (таб. 1.9).

Річкова заплава є досить високо урбанізованою в межах міста: забудова і вулично-дорожня мережа впритул наближаються до річкового русла, залишивши нешироку смугу озелених берегів. Вздовж річки прокладені транспортні магістралі та подекуди пішохідні алеї. В основному, річка візуально відгороджена від міста деревними насадженнями і практично відсутні широкі фрагменти набережної з доступом до води, за винятком кількох ділянок, як, наприклад, Аугартен парк. Ще кілька років тому річка була забруднена стічними водами та промисловими стоками, зараз води очищені. Підчас регулювання русла річки Мур в 19 столітті, було здійснене поглиблення русла на 12 метрів. Сьогодні річка, що з'єднує і розділяє місто, знову має гарну якість води, стала привабливою. Рівень річкової води в межах міста регулюється двома гідроелектростанціями на верхній течії річки на півночі міста і на нижній течії річки на півдні міста. Таким чином ризик затоплення міських територій під час паводкового періоду мінімізується. Вирішивши проблему із регуляцією рівня води в річці, мешканці міста відчують ностальгію за хвилями бурхливої

гірської річки, звідки виник проєкт додаткових берегоукріплень і створення штучних хвиль [202].

Так як у місті прирічкові території є щільно забудованими і відчувається нестача відкритих громадських просторів на воді, то у місті було застосовано прийом освоєння акваторії річки, який реалізувався на проєкті багатофункційного мосту-плаваючого острова на ріці “Murinsel”. Цей визначний архітектурний об’єкт в Граці розробив нью-йоркський митець Віто Аккончі з нагоди присвоєння Грацу звання європейської столиці культури 2003 року. Острів повернув річку Мур мешканцям міста. Проєкт був реалізований як ретикулярна сталева конструкція довжиною 47 м. Вигнута і скручена форма моста асоціюється з напіввідкритою оболонкою. У своїй відкритій частині хвилеподібні сині лавки утворюють амфітеатр, де відбуваються різноманітні події. Під куполоподібним скляним дахом, охолодженим водою, кафе в синьо-білому кольорі пропонує можливість насолодитися перебуванням поруч із річкою. Між кафе та амфітеатром тривимірний лабіринт із мотузок і гірка для дітей. Так званий «острів» фактично є кораблем, що зафіксований якорем і додатково стабілізується двома мостами, які з’єднують його з берегами річки [195].

У місті реалізуються проєкти облаштування набережних та пірсів для мешканців міста з можливістю сплавлятися по ріці на байдарках і каяках. У розроблених проєктних пропозиціях по створенню нових рекреаційних просторів вздовж річки пропонується влаштування нових спортивних майданчиків, а також дерев’яних помостів, які нависають над поверхнею води або плавають на воді так, щоб люди могли безпосередньо контактувати з водою тощо [200; 203].

Загалом, усі розглянуті проєкти облаштування річки та її набережних у місті Грац об’єднані спільною метою – повернути річку її мешканцям. У всіх проєктах присутнє прагнення людини бути ближчою до води, взаємодіяти і контактувати з нею тактильно чи візуально. Це прагнення виразилось у знаковому проєкті – плаваючому острові на річці Мур, який став архітектурним

символом сучасного Грацу та улюбленим громадським простором на воді для мешканців міста і туристів.

Місто **Кошиці** - друге за розміром місто Словаччини, лежить на сході країни біля підніжжя гірського масиву Чёрна Гора в долині річки Горнад та на західній околиці етнічних поселень українців. Місто є центром Кошицького краю та важливим торговельним й індустріальним центром Словаччини. Перша згадка про місто датується 1230 роком. Починаючи з XIV століття Кошиці стало другим за значенням містом Словаччини, що тоді входила в Угорське королівство, з такими самими правами, що їх мала столиця Буда. Кошиці були культурним, промисловим торгівельним центром Верхньої Угорщини та знаходилися на важливих торгівельних шляхах, особливо з Прибалтики на Балкани. Через своє географічне положення та значення Кошиці перемінно входили до Габсбурзької імперії або до Трансільванії. З 1946 року місто перебувало у складі Чехословаччини, а з 1993 — місто в незалежній Словацькій державі. Сьогодні місто охоплює значну територію, площею 242,77 км², де проживає близько 240 000 осіб [211].

Початково місто сформувалось на правому березі річки Горнад та розвивалось у західному напрямку в протилежному напрямку до ріки. Сьогодні територія міста охоплює і лівобережну частину вздовж річки Горнад, а також чималі площі довколишніх лісів та парків. Річка із заходу відмежована від центру міста залізничними коліями, а зі сходу доступ до води обмежують круті схили рельєфу та автомобільна магістраль. Значну площу прибережених територій займають промислові підприємства. Фактично, сучасна річка Горнад в Кошицях перебуває поза міським життям громади через обмежений доступ до води та особливості містобудівного розташування (таб. 1.10).

Раніше через центральну частину міста протікало декілька струмків – притоки р. Горнад, які в ті часи були перетворені у регульовані канали, а згодом їх ліквідували та забудували вулицями. Сьогодні місто намагається повернути пам'ять про втрачені міські водотоки, ідентифікуючи їх русла вже в сучасній міській тканині за допомогою інтерпретацій струмків у вигляді

символічних каналів, як, наприклад, реінтерпретація струмка Cermel на одній з головних вулиць в історичному центрі міста Кошиці [47]. У 2013 р. місто Кошиці було проголошено культурною столицею Європи. В рамках мистецьких заходів французькою художницею Елізою Морін із дизайнером світла Брано Бернаром було розроблено флуоресцентну інсталяцію, довжиною близько 20 м, що розмістилась на каналі Mlýnský Nahon, який сполучений з р. Горнад. Інсталяція складається із пробірок, що звисають із блоків дерев'яних кілець, і які були заповнені флуоресцеїном. Протягом декількох годин русло каналу було наповнене водою, відведеною від річки Горнад, щоб створити ілюзію плаваючих блоків на поверхні. Флуоресцеїн - хімічна речовина, яка використовується для нанесення підземних водних потоків, витоків, тестування мереж стічних вод, пошуку шляху незнайомих мереж, виявлення інверсій між мережами стічних вод та дощів. Окрім естетичної цінності ця інсталяція підштовхує до роздумів про смерть "ідеї природи" [201]. Ці незначні елементи міського дизайну символізують присутність води в місті, мешканці якого сьогодні, нажаль, не мають прямого доступу до ріки. Вони свідчать про потребу збереження водотоків, як історичних, соціальних і культурних ідентифікаторів міста.

Місто **Лейпциг** — місто в Німеччині, найбільше місто Саксонії. Населення — 596 517 осіб (2018), площа — 297,8 км², з якої 3,9% території займають водотоки [198]. Лейпциг розташований у південній частині Північно-Німецької низовини, при злитті річок Вайсе-Ельстер, Пляйсе і Парте, які, маючи на території міста безліч розгалужених проток, формують тут свого роду внутрішню дельту з характерним великим заливним лісом, що розтинає місто з півночі на південь (таб. 1.10).

Перша згадка про поселення в цьому місці датується приблизно 900 роком. Лейпциг знаходився на перетині Королівської (Via Regia) і Імперської (Via Imperia) доріг, завдяки чому поступово став великим центром торгівлі. Лейпцизький торговий ярмарок став одним з перших торгових ярмарків у світі і мав велике значення для економічних відносин з Східною Європою. Відкриття

залізниці в першій половині XIX ст. прискорило розвиток міста як важливого транспортного осередку Німеччини. У період індустріалізації значний вплив на розвиток міста мав землевласник і підприємець Карл Гейне (1819-1888), в значній мірі стараннями якого було розпочато широкомасштабне інфраструктурне та промислове освоєння поселення Плагвіц, в той час ще розташованого за межами Лейпцига (приєднаний в 1891 році). Перекоаний в користі водного і залізничного транспорту, в 1856 році Карл Гейне почав будівництво судноплавного каналу, згодом названого в його честь, який за планом повинен був пов'язати ріки Вайсе-Ельстер і Заале, і, тим самим забезпечити Лейпцигу вихід до моря. Канал дозволив, в першу чергу, осушити значні площі в Плагвіце, що зробило можливим його використання для розміщення великого промислового виробництва, та поєднати сполученням з пруськими та саксонськими залізницями. Це і ряд інших супутніх заходів заохочувального характеру дозволили Лейпцигу в найкоротший термін стати одним з найважливіших центрів німецької промисловості. З іншого боку, розвиток виробництва породило попит на робочу силу, що значно збільшило населення міста, і посилювало соціальну напруженість [193].

Друга половина XIX століття ознаменувалася для Лейпцига, як і всюди в Європі, прискореною урбанізацією, яка все більше охоплювала і прилеглі села, так що межа між містом і його передмістями поступово зникала, що робило актуальним питання про розширення міської території. І якщо в 1864 році міська рада Лейпцига ще відмовлялася прийняти до складу міста громаду Ройдніц (нім. Reudnitz), побоюючись неконтрольованого зростання витрат, то вже в 1889-1892 роках були приєднані 17 передмість і сіл, в 1910 році - 7, і в 1915 році - ще дві. Загальна площа Лейпцига збільшилася тим самим з 17,8 км² в 1885 році до 84 км в 1915 [39]. При цьому історичний центр міста ставав все більш значущим для виставково-торговельного, розважального, транспортного та банківського секторів, а нові міські околиці перетворювалися на свого роду індустріальні та робітничі поселення [39]. У зв'язку із розвитком промисловості до сер. XX ст. у Лейпцигу накопичилось чимало екологічних проблем

пов'язаних з річками. Задля вирішення серйозних проблем промислових стічних вод у 50-х рр. XX ст. р. Пляйсе та деякі інші водотоки перекрили. З того часу річка Пляйсе та її численні канали зникли з міського пейзажу Ляйпцига [112].

1980-х, під кінець існування НДР місто Лейпциг пережило процес стрімкої стагнації: за кілька років колишній промисловий мегаполіс став містом безробіття до його переорієнтації на сервісний центр [214]. Багато промислових підприємств припинило своє існування, відповідно зникли джерела забруднення води у місті, і, як наслідок, постало питання про відкриття річкових каналів (таб. 1.11, таб.1.12).

З кінця 1990-х у місті відроджують потоки та канали, які були в підземних колекторах як у центрі міста, так і навколишній сільській місцевості. У 1996 р. відбувся перший вихід на поверхню р. Пляйсе. Повернення ріки в міський простір створило нову естетику водної міської вулиці [112] та спричинило до активного використання водотоків мешканцями міста. Раніше забруднений і щільно забудований центр міста, сьогодні оточений охайними каналами, які, незважаючи на їх міський контекст та промислову історію, покликані забезпечувати хоча б деякі функції природних потоків. Поза межами міста налічується 26 озер, створених внаслідок закриття всіх, крім однієї з відкритих вугільних шахт району та з'єднані природними та штучними водними каналами, щоб створити загальнорегіональну мережу, повністю прохідну невеликими рекреаційними човнами і рибою. Значна частина із відновлених водотоків розташована в центрі міста, який перетинається каналами, малими річками та колишніми гідропорудами. Канали були відновлені, модернізовані та озеленені, з акцентом на доступ громадськості до води у вигляді берегових еспланад, парків, доріжок та човникових станцій [199]. Береги відновлених каналів є озеленими із імітацією природної річкової набережної. Це додає водним просторам природного характеру.

Сьогодні Лейпциг є прикладом вдалого використання водотоків і набережних в цілях розвитку туризму та створення комфортних умов для

проживання у місті. Колишні фабрики і заводи перетворюються у осередки мистецького життя, а річкові канали, що їх оточують, стають популярними водними туристичними шляхами [194].

Місто **Вроцлав** - місто в Польщі, у Нижній Сілезії, столиця Сілезії. Одне з найбільших (четверте за чисельністю населення) і найстаріших міст Польщі, столиця Нижньосілезького воєводства. Станом на 2019 рік у місті проживало бл. 650 тис. осіб. Історія міста сягає тисячі років; в різні часи воно входило до складу Королівства Польського, Королівства Богемія, Королівства Угорщини, Габсбурзької монархії Австрії, Королівства Пруссія та Німеччина. Вроцлав знову став частиною Польщі у 1945 році у складі так званих відновлених територій внаслідок змін кордону після Другої світової війни [213].

Місто лежить на річці Одра та її чотирьох притоках, які впадають в неї в межах міста: Бистрица, Олава, Шліца та Відава. Крім того, через місто протікає річка Добра та багато струмків. Вроцлав можна назвати містом на воді, що має як свої сильні сторони, так і слабкі сторони. Зокрема, наявність значної кількості водотоків в місті спричинило у 1997 році катастрофічну повінь, яка була названа «повінь тисячоліття». Під час повені вода зайняла майже 30% території міста. Це змусило керівників міста розробити і почати реалізовувати стратегічний план регуляції річкового стоку, який передбачає спорудження численних каналів для відводу води, а також гідроелектростанції [31] (таб. 1.13). Найважливішим заходом для захисту від повені міста є будівництво водосховища Рацібуж, що розташоване у верхній течії Одри і забезпечить частковий, але не повний захист від затоплення Вроцлава та міст у безпосередній близькості. Тому, незалежно від будівництва водосховища, у місті запланований широкий спектр робіт з модернізації в районі Вроцлавського водопроводу. Також в рамках проекту численні гілки річки Одра у Вроцлаві пройшли оновлення. Наприклад, у 2012–2015 роках були модернізовані протипаводкові канали, створені у німецький період, у 1912-1917 роках, після великої повені, яка затопила місто в липні 1903 р. На жаль, проєкт каналу не передбачив такого напливу води, яка вразила місто в 1997 році. В

рамках сучасного проєкту 6-кілометровий канал поглиблено та розширено, упорядковано територію навколо набережних. Також були зміцнені опори Ягеллонського мосту (що з'єднує Закіше з Ковалами).

Через наявність цінних заповідних видів рослин на набережній території обсяг робіт на правому березі був обмежений смугою шириною 10 м уздовж берега заповідника Банасик. До 2015 року також була відремонтована Стара Одра: ділянка річки між Варшавським мостом та залізничним мостом на залізничній лінії до Познаня. Її канал був розширений, укріплено Варшавський, Тшебницький та Особовицький мости, дно річки поглиблене і зміцнена основа. Міський канал, що пролягає біля житлового масиву Клецків поблизу гіпермаркету E.Leclerc та зернового елеватора на вул. Рихтальська був пристосований для стримування повеневої води. У центрі міста було відновлено колодязь Вроцлав-1 біля Поморського мосту та гідроелектростанції. Статичний стовбур (на якому рівень затримки води завжди однаковий) перетворений на рухомий, через який, якщо потрібно, може перетікати набагато більше води, пропускна здатність об'єкта зросла на 80 %.

У рамках інвестицій було створено найдовший рибний прохід в Європі на 150 метрів. Щоб уберегти найціннішу частину Вроцлава від повеней - Старе місто та Острів Тумський, необхідно було зміцнити підпірні стіни в центрі міста попри річку. На жаль, це стосувалося вирубки великої кількості дерев, які росли біля річки після війни [196].

У Вроцлаві є багато реалізованих проєктів сучасного вирішення набережних річок (таб. 1.14 - 1.15). Модернізація бульвару К. Дуніковського разом із фрагментом набережної ім. М. та Л. Качинських, була найбільшим вартісним проєктом. По всій довжині бульвару з'явилася нова поверхня з гранітних плит. На набережній, поблизу Hali Targowej, створені величезні сходи до води, а під Мостом Миру - проїзд для пішоходів та велосипедистів. Так званий «міський пух» - велике червоне сидіння, розмістився на набережній біля міської адміністрації. З'явилися велосипедні стенди, газони (на яких ростуть особливі високі види трав) та спеціально розроблені лавки. Цей проєкт

реконструкції центральної набережної р. Одра (проект П. Журавія), отримав головну нагороду в архітектурному конкурсі "Прекрасний Вроцлав" - вперше в історії вона була присуджена громадському простору, а не будівлі [215].

Ще одним цікавим реалізованим проектом є ревіталізація набережної ріки Олава між мостами Олавський та Раковієцький. Понад кілометровий простір між мостами було з'єднано пішими та велосипедними доріжками. У центрі району, де колись був необлаштований паркінг, зараз є доріжка для катання на роликах, посередині посіяний квітковий луг, який зацвітає навесні. Поруч з ним величезний водний майданчик, де молодші діти можуть грати в маленьких інженерів, перекачувати воду, пропускати її через шлюзи, водяні колеса і навіть гвинт Архімеда. Також біля річки був побудований пляж. Район був адаптований до потреб інвалідів. Під час робіт використовувалось якомога більше природних матеріалів: дерево, пісок, каміння та зелень. Бетон застосовували лише там, де це було необхідно. [215].

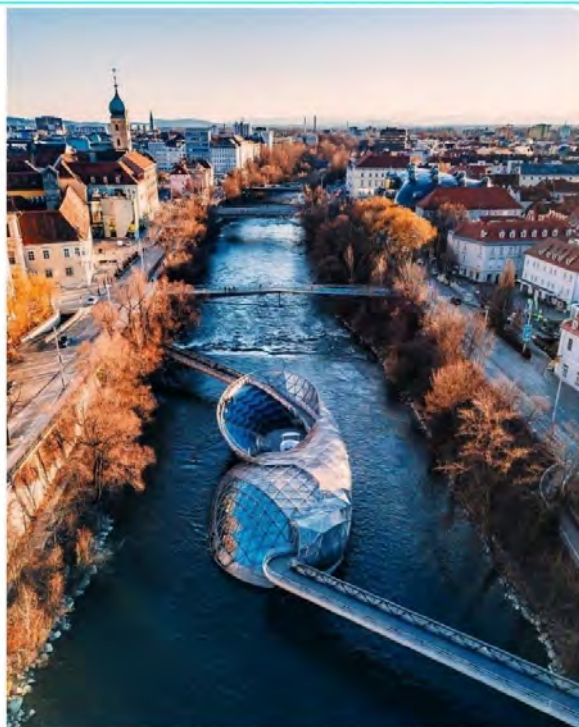
Серед проектів, які планується реалізувати на прирічкових територіях Вроцлава, є проекти нових бульварів та пристаней. Зокрема, проект бульвару Політехніки над Одрою передбачає формування пляжної зони із пристанями для човнів, майданчики для пляжного волейболу, газонами та сходами, що ведуть до самої річки [204]. Також в центрі міста на набережній р. Одра планується реалізувати проект Бульвару фізиків. Уздовж річки планується побудувати відкриті тематичні музеї. Бульвар фізики як сад фізичних експериментів, має стати своєрідною прелюдією та запрошенням відвідати музеї. У той же час він також буде виконувати роль привабливого публічного простору [189].

Розглянуті трансформації міських річкових набережних у Вроцлаві свідчать про те, що місто вживає заходів для формування та зміцнення своєї ідентичності як "річкового міста" і намагається використати потенціал річки для економічного, туристичного та рекреаційного розвитку [32]

Таблиця 1.9.

Формування прирічкових просторів в м. Грац (Австрія) [195; 200; 203]

Багатофункційний міст "Island in the Mur" через р. Мура

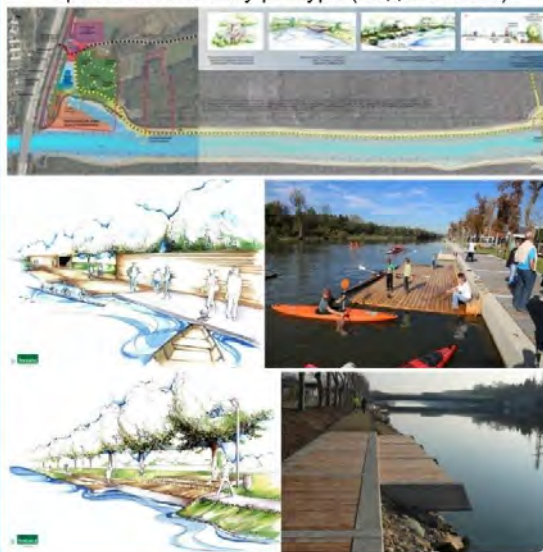
Фрагмент генплану р. Мура (центр міста)

Проект берегоукріплень для створення штучних хвиль на р. Мура

Фрагмент генплану р. Мура (південь міста)

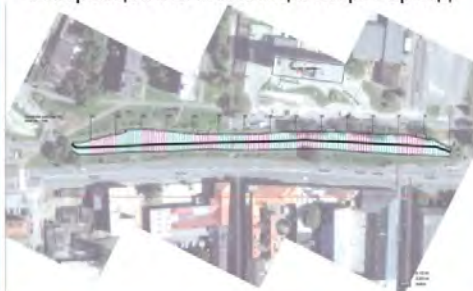

Таблиця 1.10.

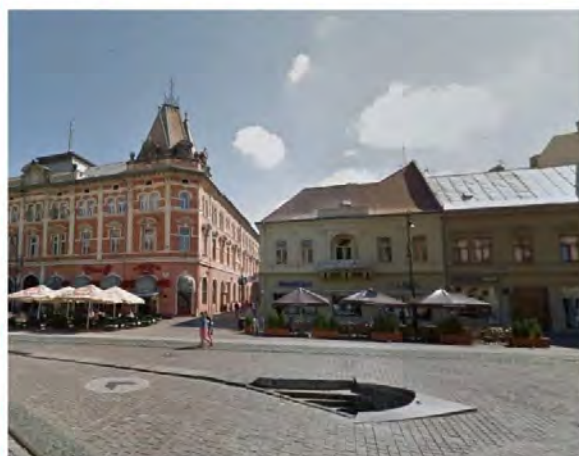
Повернення води в місто Кошиці шляхом реінтерпретації струмків [211].

Флюоресцентна інсталяція на р. Горнад

Реінтерпретація струмка " Čermeľ " на головній вулиці

Таблиця 1.11.

Відновлення річкових каналів в межах міста Ляйпцига та на його околицях
[194; 198; 199]

Канал Karl-Heine (південь міста)

Гавань Lindenauer каналу Karl-Heine

Активні види спорту на водних каналах міста

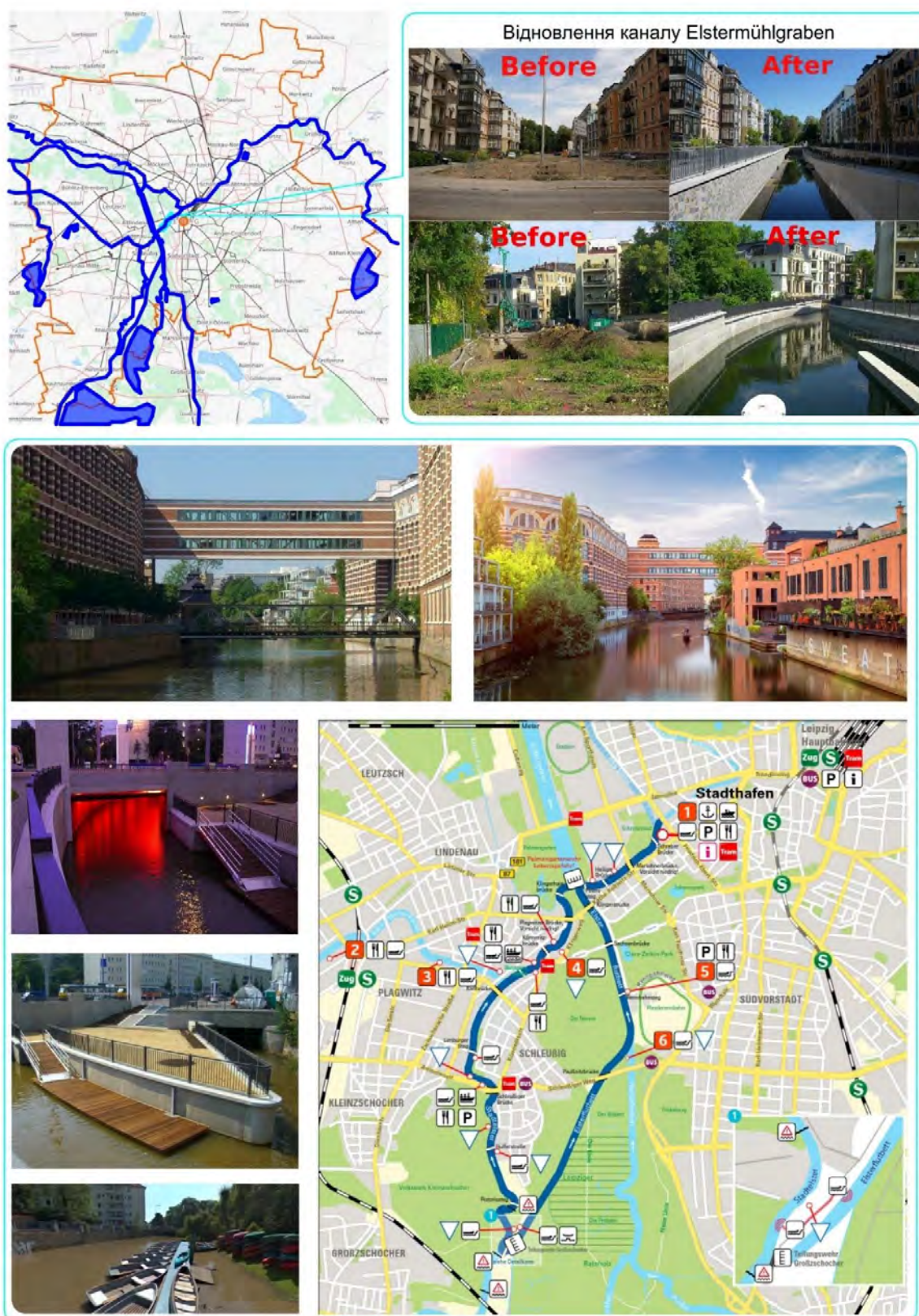

Використання водного транспорту на каналах міста

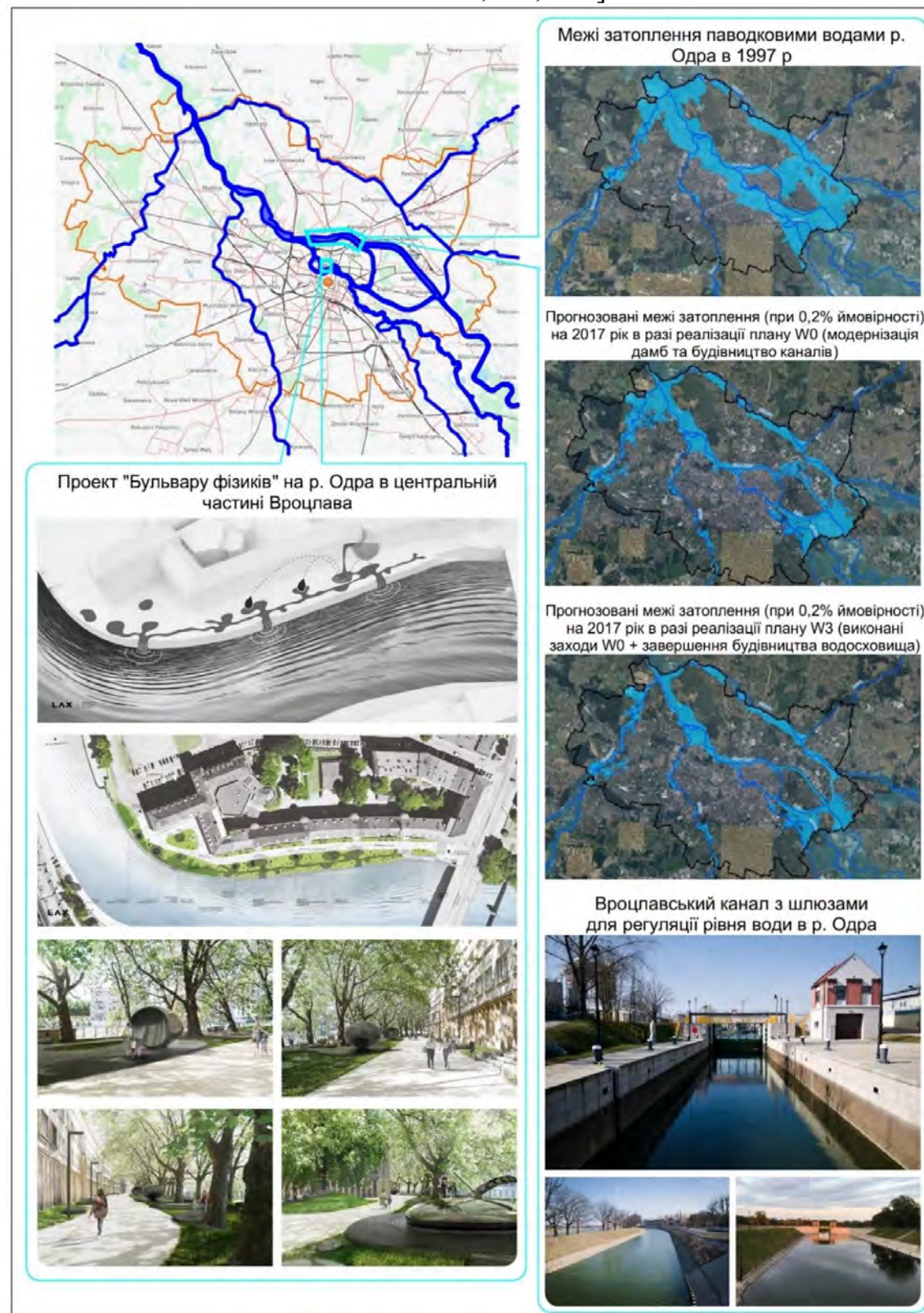
Таблиця 1.12.

Відновлення річкових каналів в межах міста. Розвиток промислового туризму на водних просторах постпромислових територій Лейпцига [194; 198; 199]

Таблиця 1.13.

Система регуляції рівня води в річці Одра у м. Вроцлав та проектування бульварів на набережній річки в центральній частині міста [31; 189; 196; 197; 213; 215]

Таблиця 1.14.

Проекти і реалізації оновлення міських набережних в центрі Вроцлава [31; 189; 196; 197; 213; 215]

Проект набережної р. Одра біля
Вроцлавського політехнічного університету

Проект і реалізація набережної р. Одра
в центральній частині Вроцлава

1.3 Український досвід формування міст під впливом річок.

Для порівняльного аналізу обрано ряд міст з категорії середніх: Луцьк, Тернопіль, Вінниця, Чернівці, які посідають у планувальній структурі річку або кілька річок малої або середньої величини. Результати дослідження частково опубліковано [146].

Першу згадку про місто **Луцьк** (давня назва - «Лучеськ») містить «Іпатіївський літопис у 1085 р., коли місто опинилося в центрі міжусобної боротьби нащадків Ярослава Мудрого. Проте археологічні дослідження дають підстави вважати виникнення граду близько 1000 року. Місто було розташоване на повороті (луці) річки Стир, а град - на острові утвореному Стиром та його рукавами, що зумовлено оборонними міркуваннями» (територія Державного історико-культурного заповідника «Старий Луцьк») [240]. Зміна власників міст сприяла розвитку міста та збільшенням його ролі у якості регіонального осередка Волинської. У другій пол. XIV ст. відбулася перебудова Луцького замку з дерев'яної фортеці на муровану (таб. 16, рис. 1).

«Починаючи з кінця XVI ст. Луцький замок втрачає значення оборонної твердині, проте місто залишається світською і духовною столицею краю. Після Люблінської унії 1569 р. Волинь потрапляє до складу Королівства Польського, а Луцьк стає столицею новоутвореного воєводства і резиденцією воєвод. Кінець XVII–XVIII ст. — час повільного занепаду Луцька. Часті пожежі, повені, епідемії спустошують його. 1795 р., після третього поділу Польщі, край і його столиця опинилися у складі Російської імперії. Столицею новоутвореної Волинської губернії стає Житомир, а Луцьк залишається центром повіту» [229; 230].

Аналізуючи вплив річки Стир на розвиток Луцька (таб. 1.16 – 1.17), можна прослідкувати як місто, що зародилося на острові в оточенні рукавів р. Стир, почало розвиватися на правому березі річки та розросталося вздовж її русла в північно-східному напрямку. До поч. XX ст. місто зайняло територію в межах річки Стир і її правої притоки р. Сапалаївки. Прокладення залізниці до Луцька

в дев'яностих роках XIX ст., а також зростання значення міста в міжвоєнний період, коли Луцьк став столицею нового Волинського воєводства Польщі, спричинило новий поштовх розвитку міста. Станом на 1937 р. територія міста вже охоплювала землі на північ від р. Сапалаївки, а також поширилася в західному напрямку – на лівому березі р. Стир. На цьому етапі сформувався радіально-концентричний тип планування міста [146].

За Б. Посацьким, особливо активно місто розвивалося в 50-х-70-х роках XX ст. В цей період відбувалося формування нового загальноміського центру у Луцьку. Новий міський центр було вирішено перенести на нову територію поряд з історичним осередком, який зазнав значних руйнувань. Перший післявоєнний Генеральний план Луцька передбачав формування нової містобудівної системи центру у формі двох площ, з'єднаних новою головною вулицею Тараса Шевченка. Ансамбль нової площі сформовано на високій північній терасі заплави річки Стир з розкриттям простору площі на заплаву ріки. Новий центр Луцька отримав значний просторовий масштаб порівняно з історичним осередком і міським центром початку XX ст. [148].

Утап соціалістичної урбанізації сприяв роозширенню території міста (1973 р.) та закладенню ряду підприємств, що призвело до припливу населення. Були закладені нові житлові масиви: Завокзальний та Гнідавський. Також «у 70-х рр. було змінене русло р. Стир: на ділянці від Красненського мосту до вул. Базарної було засипане відгалуження старого русла, яке протікало ближче до історичної частини міста, а на місці боліт на лівому березі річки на штучно сформованому озері планувалося створити гідропарк, проєкт якого так і не був реалізований» [223]. Територія міста на сьогодні становить понад 5400 га (за даними міського управління архітектури та містобудування). Дослідники простежили «тенденцію до збільшення площі міста: в 1980 р. вона становила 3810 га, у 1990 р. – 4280 га, зараз – 5364 га. Площа під забудовою становить близько 3500 га, а зелені насадження – 1900 га, з них майже 500 га загального користування» (Фесюк та ін., 2016). Чисельність наявного населення станом на 2020 р. становила 217,5 тис. осіб [161]. Збільшення території Луцька намічено з

урахуванням приєднання територій Луцького (1393 га) і Ківерцівського районів (230 га). Генплан міста, затверджений Луцькою міською радою у 2009 р., має екологічне спрямування та передбачає ряд заходів, пов'язаних з річками та прибережними територіями: проведення комплексу заходів з інженерної підготовки та гідротехнічного захисту території, зокрема, захист від затоплення та підтоплення (поглиблення і розчистка русла р. Стир як джерела все більшого розвитку затоплення і підтоплення), протиерозійні та протипросідні заходи, берегоукріплення; - влаштування набережних, захист їх від затоплення; - облаштування і благоустрій парків та озелених зон, що розміщені вздовж річок Стир та Сапалаївка; - благоустрій існуючої та створення нових пляжних зон; - рекультивація порушених територій з метою подальшого використання їх для господарських потреб міста (зони відпочинку, зелені зони, комунально-складські зони тощо); - розчистка малих річок, каналів та водойм з метою ліквідації штучних перепон для поверхневого стоку, їх санітарно-гігієнічного оздоровлення; - ліквідація та оздоровлення заболочених територій і анофелогенних зон» [162].

Сьогодні у Луцьку активно розробляються архітектурні та містобудівні проекти по оновленню міського простору, зокрема, в рамках Всеукраїнського відкритого архітектурного конкурсу на найкращу концепцію розвитку території, прилеглої до Луцького замку, було подано 19 різних містобудівних концепцій українськими архітекторами [246].

Зокрема, на ділянці заплави річки Стир в межах вул. Ковельська-Набережна-Шевченка планується облаштування спортивно-відпочинкової зони, зона для тихого відпочинку з парковими лавочками та альтанками, літні естрада та дитяче кафе, штучна акумулююча водойма, дитячий ігровий майданчик та підвісний вантовий міст через річку Стир [246].

Цікавими є проекти модернізації двох найбільших міських парків у Луцьку. Концептуальні проекти парків були розроблені командою молодих волинських архітекторів платформи «Ariva Urban» у 2018 році та плануються до реалізації до кін. 2020 року. Концепція реконструкції прибережної лінії

річки Стир в Центральному парку культури і відпочинку імені Лесі Українки Луцька передбачає благоустрій із впорядкуванням пішохідних шляхів та центрального міського пляжу, прокладенням пішохідного мосту через річку, облаштуванням спортивних майданчиків та пристані для веслярів [236]. Парк імені 900-річчя Луцька, що розміщений на р. Сапалаївка, займає площу близько 18,6 га та обслуговує орієнтовно 50 тис. людей та дотичний до трьох мікрорайонів міста. Згідно концепції, до шести входів у парк додадуть ще 21, відповідно до пішохідних доріжок, які протоптали люди. Будуть у зеленій зоні велошляхи з гравійним покриттям, нові містки через річку Сапалаївка, зони для дітей, альпійський луг, каскадний амфітеатр, спортивна зона, екстрим-парк, пляж, зона для подій. Основний акцент зроблено на центральну набережну, яка сполучає вулицю Ветеранів та проспект Відродження. Також тут будуть прогулянкові зони, атракційна зона, адреналін-зона, яка включатиме скейт-парк та площадку для BMX-велосипедистів, передбачено зону для кросфіту, який зараз є дуже популярним, зони для виходу та тренування собак. Архітектори зробили акцент на зелених насадженнях, максимальну кількість яких потрібно зберегти, а також висадити нові дендрологічні форми [243].

Загалом, на основі розглянутих проєктних концепцій можна простежити як поступово і фрагментарно розвиваються в містобудівному аспекті прирічкові території у м. Луцьк: «планується будівництво нового пішохідного моста через р. Сапалаївка; формування нової спортивно-відпочинкової зони на вільній території вздовж р. Стир; облагородження набережних двох найбільших парків в місті. Попри це, значна частина заплави річки, будучи цінним територіальним резервом, на разі використовується нерационально та перебуває в занедбаному стані» [243]. (рис.11). В той же час, велика площа вільних озелених територій річкової заплави, в тому числі ті, які після приєднання прилеглих сільських населених пунктів опинилися в центрі міста, зберегли свій природний характер, що безумовно позитивно впливає на екологічну та рекреаційну складову міського потенціалу. Зокрема, в межах загальнозоологічного заказника місцевого значення «Гнідавське болото», площею 116,6 га, збережено частину

заболоченої заплави річки Стир із старицями та лучною рослинністю [146] (табл. 17, унизу).

Місто **Тернопіль** має давню історію. Через місто протікає річка Серет, а найбільшою водоймою міста є розташований на ній Тернопільський став. Раніше через Тернопіль протікала річка Рудка, яка висохла впродовж др. пол. XX століття [233]. «Перша писемна згадка про м. Тернопіль датована 1540 р., коли король Сигізмунд I у Кракові надав локаційний привілей на заснування містечка-фортеці Тарнополе в спустошеній місцевості Сопільче. Тоді розпочалося будівництво замку, який після кількох перебудов, у зміненому вигляді зберігся до наших днів. у 1548 року Ян Тарновський домігся від короля дозволу на утворення ставу на р. Серет, де він розташований і нині. У 1550 р. місту було надано Магдебурзьке право. Після смерті Яна Тарновського у 1561 р. місто успадкував його син Ян Кшиштоф і володів ним до смерті у 1567 р., значно укріпивши і розбудувавши місто. З 1570 р. власниками міста стають члени роду Острозьких, які дбали про релігійні, освітні та інші соціальні аспекти життя в місті» [233].

Тернопіль був розташований на шляху татарських набігів, то ж майже до кінця 17 ст. зазнавав частих руйнувань і лише у 1690 р. почалась відбудова міста. З 1772 р., місто потрапляє у сферу впливу Австрійської імперії. У 1806-1808 рр. були знесені давні укріплення, перебудовано старий замок і споруджено біля нього палац – Новий замок, а місто розбудовувалося. Розвитку Тернополя у другій половині XIX ст. сприяла розбудова шляхів сполучення. До міста пролягло кілька доріг, а у 1870 р. – залізниця. [233].

Під час другої світової війни в наслідок бойових дій було зруйновано близько 85% забудови міста. Протягом 1950–1960-х рр. місто було масштабно відбудовано згідно 2-х генеральних планів архітекторів В. Новикова (1945 р.) та Н. Панчука і (1954 р.). Основу концепції організації простору в обох Генеральних планах становила ідея створення системи озелених площ, скверів і бульварів у центрі Тернополя. Згідно з цим було сформовано головну вісь (центральний бульвар), яка перетинається з двома другорядними,

утворюючи дві площі. Містобудівний задум чітко сприймається завдяки доволі ясній геометричній побудові розпланування нових вулиць і площ, а також поєднанню їх з великим водоймищем і парком, що надає центру Тернополя особливої мальовничості і композиційно поєднує його з навколишніми міськими територіями (Посацький, 2007). У 1951 р. було закладено парк культури та відпочинку імені Тараса Шевченка. Тернопільський став у 1950-х рр. було реконструйовано, внаслідок чого площа водойми збільшилась до 300 га. За повоєнні роки Тернопіль поступово став промисловим і освітнім центром. Розвиток території міста і зведення нових кварталів супроводжувалися розвитком осередків рекреаційного рзначення на прирічкових територіях. У 1979 р. було закладено теперішній парк Національного Відродження, а у 1984 р. відкрито гідропарк. За переписом населення 1989 р. в Тернополі проживало 204 845 мешканців (Історія міста Тернопіль.). Станом на 1 березня 2020 року у місті проживає 223 740 осіб (Державна служба статистики України, 2020).

На протязі періоду від кін. XVIII ст. до сьогодні розвиток планувальної структури Тернополя відносно річки Серет характеризувався переходом від односторонньо-концентричного до двосторонньо-поперечного типу планування (таб. 1.18). Власне, цей перехід відбувся в радянський період, коли місто розтягнулося з лівого берега річки на правий, значно розширивши свої межі [146]. Згідно сучасного генплану Тернополя територія міста складає 4283 га. На розрахунковий період передбачається включення додатково в межі міста 1158 га суміжних земель, таким чином, площа міста в розрахунковому періоді збільшиться на 27%. В основу територіального розвитку м. Тернополя покладена ідея розвитку міських структур (сельбищної зони, рекреаційної зони) у західному і північно-західному напрямках, тобто вздовж русла річки Серет. [224]. Також генпланом міста вирішуються наявні гідротехнічні проблеми пов'язані із впливом річки Серет, а саме: - регулювання русел рік, струмків, благоустрій водоймищ, ліквідування заболоченості та протиповеневий захист; - протиерозійні та протипросідні заходи; - рекультивація порушених територій. «Для збереження природної екосистеми річки Серет в межах міста Тернопіль

проектом генплану передбачена організація нового природного заповідника "Загребелля" і розвиток площі існуючих заповідників. Регіональний ландшафтний парк "Загребелля", який розміщений в межах м. Тернополя між районами Пронятин і Кутківці, водосховищем та вулицями Львівською, Бережанською і Об'їзною є унікальним заповідним об'єктом в межах міста Тернополя, враховуючи його природно-екологічну та соціально-економічну функції» [168, с. 32]. Загалом в місті налічується 10 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 724,05 га [224].

Серед сучасних проєктів розвитку прирічкових територій у м. Тернопіль (таб. 1.19) відомим є проєкт реконструкції набережної «Циганка» від громадської ініціативи URBAN.te і КП "Місто", який був реалізований у 2016 та здобув гран-прі на конкурсі Ukrainian Urban Awards у 2019 році [209]. За задумом архітекторів, набережна умовно розділена на сім основних зон: алея для прогулянок з виходом на пристань, рекреаційна зона, скейтпарк, головна площа з пірсом і фонтаном, пляж «Циганка» з рестораном, спортивна зона і територія пивоварні. Унікальність оновленої набережної у тому, що вона є абсолютно інклюзивною зоною відпочинку для усіх: підлітків, маленьких дітей та їх батьків, людей літнього віку та маломобільної групи населення. Нові велосипедні доріжки, які були відділені від пішохідних зеленими насадженнями, дозволяють звільнити територію від транзиту відпочиваючих на велосипедах, що значно покращує культурно-соціальне призначення та функціональність реконструйованої набережної. Чергування затінених та відкритих просторів, збережені та насаджені вздовж вело-пішохідного шляху дерева, велика кількість місць для активності і спілкування, красиві краєвиди, усе це створює комфортне середовище для відпочинку біля води [244]. Також на набережній Тернопільського ставу у 2018 р. з'явився ще один елемент, що прикрасив міський простір та вдало поєднав зону набережної і акваторію - найдовший в Україні аераційний фонтан, протяжністю близько 130 метрів [248]. Одним з наймасштабніших проєктів, пов'язаних з розвитком прирічкових територій міста є будівництво Центру веслування та водних видів спорту

«Водна арена «Тернопіль»» [237]. Робота над цим унікальним комплексом для водних видів спорту розпочалася у 2017 році з укріплення берегової лінії, поглиблення русла дна річкового каналу, будівництва трибуни, а також прокладання дороги вздовж каналу і трибун [249]. Зараз спорудження комплексу триває.

Розвиток Тернополя на лівому березі річки Серет та утвореного на ній ставу, що розташований в історичному центрі міста, зумовив збереженість на сьогодні значних площ природних лісів на правому березі, що разом із системою міського озеленення та набережною Тернопільського ставу утворюють унікальний природно-містобудівний комплекс, що охороняється державою. Відповідно частина набережної ставу на правому березі річки Серет вирізняється природним характером, а більш урбанізована набережна лівого берега характеризується зарегульованістю та фрагментарним оновленням окремих її частин, що наразі не пов'язані єдиною системою транспортно-пішохідних комунікацій і не формують комплексного вирішення набережної [146].

Місто **Вінниця** має багатовікову історію. Залишки стародавніх городищ свідчать про те, що ця територія була населеною з глибокої давнини, а у середині 14 ст. на лівому березі р. Південний Буг, на мисі в місці впадання річки Вінички було зведено дерев'яний замок, який давпочаток місту (таб. 1.20)., водночас формувалась міщанська громада, існування якої юридично було визнано у середині 15 ст. [238]. Спорудження у с. 16 ст. нової фортеці на острові Кемпа, започаткувало розвиток «Нового міста» на правому березі Південного Бугу, «Старе місто» на лівому березі продовжувало розвиватись. Відповідно це вплинуло і розпланувальну мережу вулиць Правобережжя, що сходяться до моста на замковий острів Кемпа, а з нього - на лівий берег [116].

Після приєднання Правобережної України до Росії і утворення Подільської губернії у 1797 р. місто стає центром Вінницького повіту. Поштовхом для динамічнішого розвитку Вінниці стало будівництво у 1870 р. недалеко від міста залізниці Київ-Балта-Одеса. В місті з'являються промислові підприємства,

будуються муровані споруди. Одночасно розплановують квартали на лівому березі Бугу, у так званому Заваллі (за валами), чи Замості, Забужжі – між річкою та залізницею. Поштовхом до впорядкування забудови та початком управління містобудівним розвитком Вінниці вважається перший генеральний план міста 1839 р., завдяки класицистичним вирішенням генплану почали формуватися сучасні вулиці [116]. З 90-х років XIX ст. з'явилися нові, гармонійно сплановані квартали на лівому березі Бугу - Замості. На початку XX ст. також постало питання про надійний зв'язок центральної частини міста з Замостям на лівому березі, де розташувались основні промислові підприємства та залізнична станція. В 1902 р. були споруджені нові залізні мости через обидві протоки Бугу, що омивають острів Кемпа. Для зв'язку зі Старим містом в 1910 р. спорудили наплавний міст через Буг. З 1914 року Вінниця стає адміністративним центром Подільської губернії, а з 1932 року і до нинішнього часу - адміністративним центром утвореної Вінницької області [239]. У 1934 р. був затверджений проєкт генерального плану Вінниці, що розробила група проєктувальників під керівництвом архітектора А. Д. Гуровича харківської філії “Діпромiсто”, з широкими проспектами, забудованими чотирьох- та п'ятиповерховими будівлями. У Генеральному плані Вінниці 1930-х рр. використовувались наявні зелені масиви міста, передбачалась організація нових садів та парків, загалом мальовничі береги р. Південний Буг використовувалися для організації зон відпочинку [116].

У післявоєнний період був розроблений новий Генеральний план Вінниці, великого розмаху досягло житлове будівництво, у 1970-80-х рр. територія міста зросла до 62 кв. км., а значну частину її території вкривали зелені насадження - лісопарки, сквери, бульвари. У 1984-1987 рр. було розроблено новий Генеральний план міста Вінниці, а вже в період незалежної України у 2007 р. Вінницька міська рада схвалила новий Генеральний план міста [116]. У 2017 р. в публічному доступі з'явився оновлений генплан міста Вінниця [225]. В сучасному місті Вінниця станом на 1 березня 2020 року проживає 370 624 осіб [260].

Згідно з концепцією інтегрованого розвитку м. Вінниці 2030, річки та їх берегові зони розглядаються як перспективні місця для розвитку рекреації (таб. 1.21). Також згідно цієї концепцією планується створення буферної зони між річкою та урбанізованим середовищем (реконструкція берегових ліній, облаштування терас, панорам, місць пішохідної та велоактивності); розробка проєкту природоохоронних смуг річки Південний Буг та її притоків [222].

Реконструкція прирічкової території в центрі міста розпочалась з набережної «Рошен», що була відкрита 4 вересня 2011 року. Навпроти набережної на відстані 300 м в руслі річки розмістили річковий світломузичний фонтан, довжиною близько 100 м і висотою струменя до 60 м. Унікальність фонтану Рошен у тому, що він не стаціонарний, а плаваючий, для збереження взимку затоплюється, перебуваючи в холодні дні під льодом [255]. Після реалізації проєкту набережної Рошен вінницькі архітектори розробили проєктну пропозицію т.зв. «проколу» під Центральним мостом, - пішохідного зв'язку, який би пов'язав стару міську набережну та набережну Рошен в двох рівнях [245]. Також на лівому березі річки Південний Буг в межах Вінниці заплановано створення суцільної пішохідної набережної завдовжки 12,7 кілометри - від Меморіалу визволення до Сабарівської ГЕС. Тут пропонують відновити пляжі та причали, об'єднати набережну під трьома мостами, створити новий парк на Старому місті, зробити паромну переправу [257; 258].

Загалом, трансформації прирічкової території у м. Вінниця відбуваються фрагментарно. На разі відсутні комплексні розробки по формуванню єдиного прирічкового громадського простору, який би був об'єднаний системою пішохідних зв'язків. Прирічкові території у м. Вінниця є досить високо урбанізованими: подекуди вздовж річки простягаються вузькі фрагменти озелених територій, скверів та набережних, а подекуди міська тканина (часто садибна приватна забудова) майже впритул підходить до русла ріки, що унеможливорює формування доступу широкої громадськості до берегу річки [146].

Місто **Чернівці** лежить у Карпатських передгір'ях, на високих зелених пагорбах понад долиною р. Прут. Колись це було провінційне містечко, згодом – центр коронного краю Австро-Угорської імперії, зараз обласний центр України. Сучасне місто поділене долиною р. Прут на дві частини (таб. 1.22): лівобережна має спокійний рівнинний рельєф місцевості, тоді як правобережна – це високе надрічкове плато, схили якого порізані численними ярами та допливами річок Прут, Клокучка і Мольниця. Між ними лежить мисоподібне плато, на якому місто розвивалося з XIV до кінця XIX ст. Кінець цього мису, що виходить у простір долини і панує над нею, роздвоюється, утворюючи два локальних миси, кожен з яких має пагорб. Найзначнішим у композиційно-просторовому аспекті є північно-західний мис, оскільки він потрапляє у фокус природного амфітеатру протилежних схилів. Його верхня відмітка рельєфу перевищує рівень долини на 100 м, а плавне підвищення цього плато на південний захід утворює в межах середмістя ще один, найвищий пагорб, на якому сформувався сучасний майдан Незалежності. Північно-східний мис, що також виходить у простір заплави, значно нижчий і відіграє підпорядковану композиційну роль. Своєрідні і дуже виразні форми рельєфу визначили розвиток міста і формування його розпланувально-просторової композиції. Долина р. Прут, яка є найкрупнішою формою рельєфу на місцевості й головною природною віссю міста, ще за доби раннього середньовіччя була потужним чинником розселення. Уперше м. Чернівці згадані 1408 р. у грамоті молдавського господаря Олександра I. Тоді це було маленьке містечко, яке локалізувалося на північно-східному мисоподібному пагорбі. Згодом місто розширилося вздовж головних торгівельних шляхів на Галич, Ясси, Сучаву, на приміські поселення Рошу й Каличанку. На поч. XX ст. повністю сформувалося невелике компактне місто західноєвропейського типу з щільною забудовою, численними вертикалями веж, дзвіниць, храмів. Масиви забудови радянської доби займають величезні площі на периферії Чернівців і створюють різкий дисонансний контраст із архітектурним устроєм середмістя [146, с.158].

У табл. 1.22 зображена еволюція планувальної структури міста відносно річки Прут протягом періоду від XVIII ст. до сьогодні. В «радянський» період відбувся перехід від односторонньо-концентричного до поперечно-концентричного типу планування, коли місто розширило свої межі на північ. Територія міста збільшилась за рахунок приєднання містечка Садгора на лівому березі р. Прут, а прирічкові території були забудовані, в основному, промисловими підприємствами, багато з яких зараз перебувають в занепаді [146].

Сучасний історичний центр міста Чернівці має переважно замкнуту по периметру щільну забудову, що складається з 1–5 поверхових будівель та має дрібномасштабну парцелярну структуру. Окрім відносно сильно вираженої житлової функції, тут найвища концентрація культурних, релігійних, адміністративних та освітніх установ. Через топографічні бар'єри – пагорби місто розвивається передусім у південному напрямку, у нещільній забудові, з віллами, одно- та двосімейними будинками, та великими житловими районами у південній частині міста з 5–10- поверховою забудовою. На північ від річки Прут розташовано центр району Садгора, який характеризується закритою чи частково відкритою периметральною забудовою, в основному двоповерховою, та окреслює центр колишнього малого міста. Долина річки, особливо на південному березі, забудована промисловими підприємствами. На східному пагорбі середмістя, уздовж залізничної колії, мережа менших виробничих установ веде до великого промислового району на південній околиці, між вулицями Головною та Руською, що також включає територію аеропорту. Ще один промисловий район розташовано на північному березі, між залізничною колією та вул. Хотинською. Промислові райони вздовж берега Пруту є найбільшими та найважливішими міськими територіями з потенціалом для розвитку, оскільки підвищення важливості цих територій може згодом сприяти і освоєнню рекреаційної зони ландшафту річки Прут. Малодоступна та недостатньо задіяна територія річки Прут може використовуватись як сполучний ландшафт та рекреаційна зона між Садгорою та Чернівцями [227].

Сьогодні у м. Чернівці вже є розроблена Інтегрована концепція розвитку міста 2030, яка комплексно розглядає прирічкові території та їх значення у планувальному розвитку міста. Розроблена стратегія реорганізації цих територій зі зміною їх функцій, а також формування «зеленої» (вздовж русла ріки) та транспортної (північ-південь) осі, що проходить через річкову заплаву, дозволить об'єднати північну і південну частину міста та підвищити ефективність використання прирічкових територій для потреб громади. Реалізація цієї комплексної концепції вірогідно розтягнеться на далеку перспективу, так як потребує значних інвестицій. Дана концепція на разі узгоджується із генпланом міста [146].

В Інтегрованій концепції розвитку Чернівців 2030 плануються наступні заходи, пов'язані з прирічковими просторами (таб. 1.23):

- створення рекреаційно-відпочинкових зон на південному березі Пруту (розбудова міського пляжу; облаштування кемпінгової стоянки, спортивних майданчиків; прокладення велосипедної доріжки на дамбі);

- створення «Парку над Прутом» – благоустрій лісової території в районі Гравітону;

- велодоріжка вздовж р. Пруту в напрямку захід-схід, а також сполучення міських районів, від району Садгори до районів у напрямку північ-південь [227].

Таблиця. 1.16.

Розвиток міста Луцьк під впливом річки Стир та її приток від кін. 18 ст.

Рис. 1. Луцький Верхній замок в оточенні ріки Стир (1340—1383 рр.) [229]

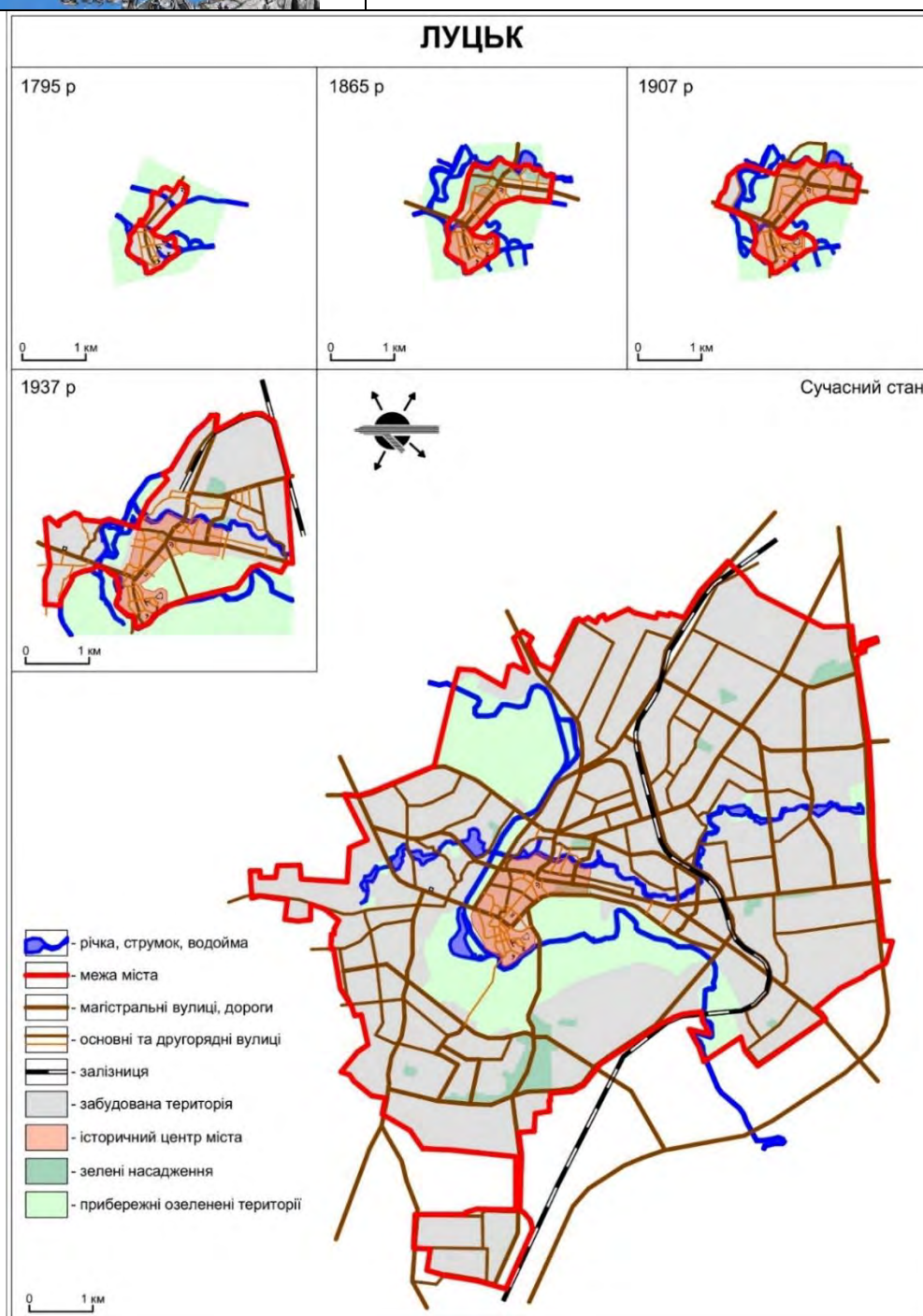
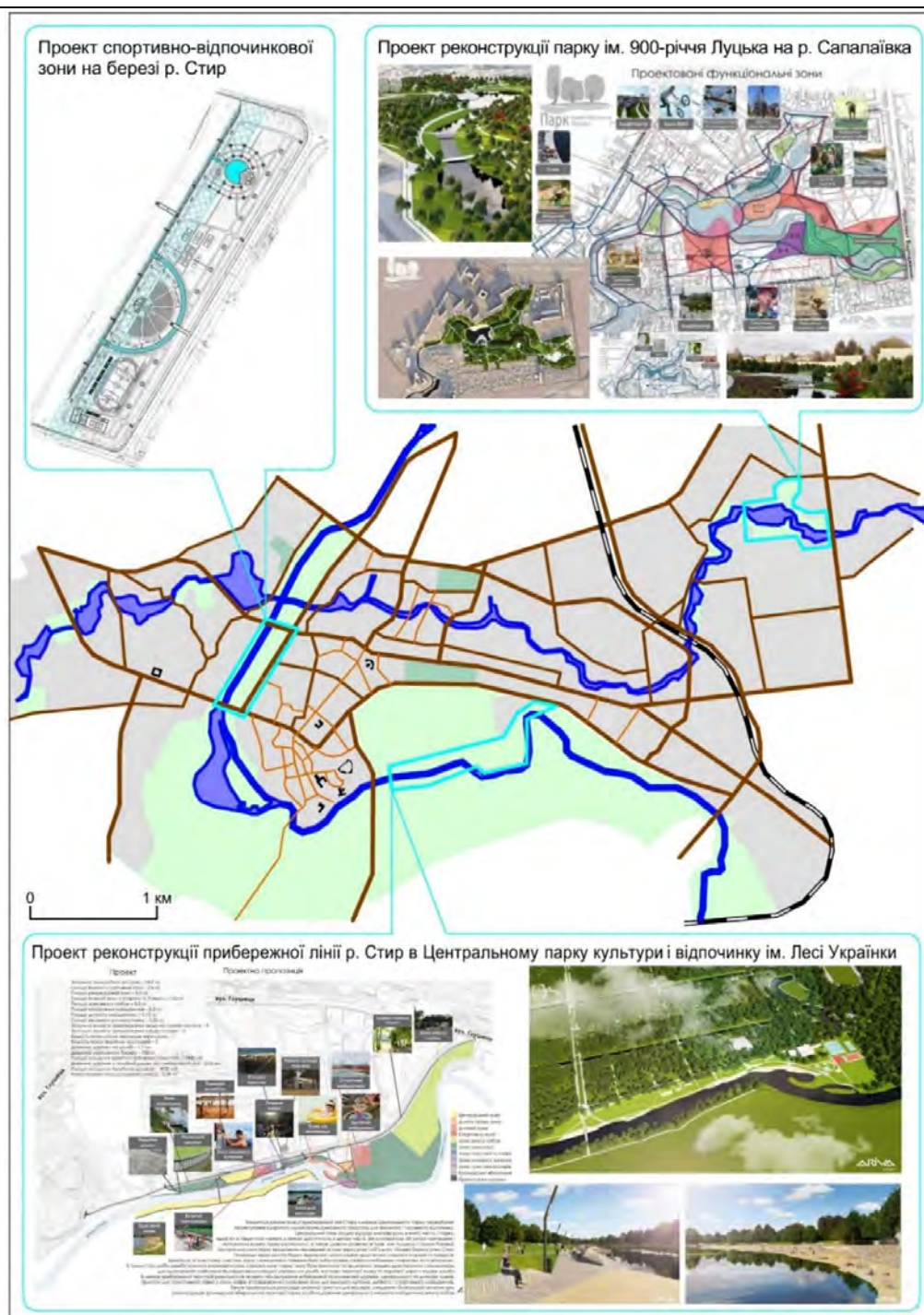

Рис. 2. Історичні етапи розвитку м. Луцьк (опрацювання автора).

Таблиця 1.17.

Сучасні проекти розвитку прирічкових територій в м. Луцьк [243; 246; 223]

Таблиця 1.18.

Містобудівний розвиток Тернополя під впливом річки Серет

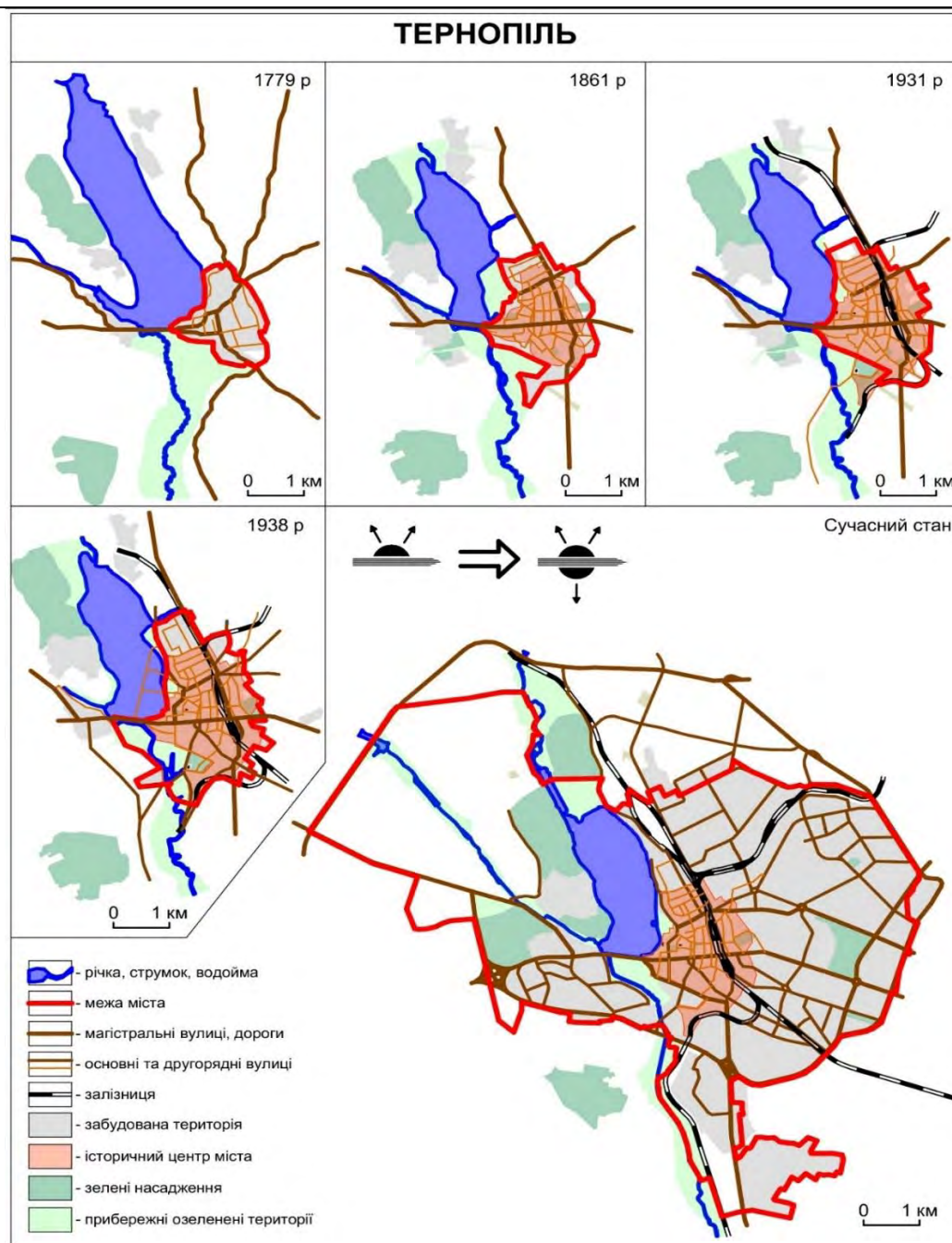

Рис. 1. Історичні етапи розвитку м. Тернопіль (опрацювання автора).

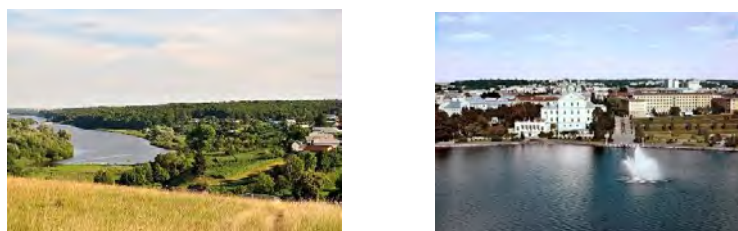

Рис. 2 Лівий природний і правий урбанізований береги Тернопільського ставу: ліворуч - РЛП «Загребелля» ; праворуч – центральна набережна [233].

Таблиця 1.19.
Сучасні проекти оновлення набережної ставу на р. Серет в м. Тернопіль [209;
237; 244; 248; 249]

Таблиця 1.20.

Містобудівний розвиток Вінниці на річках Південний Буг і Вінничка

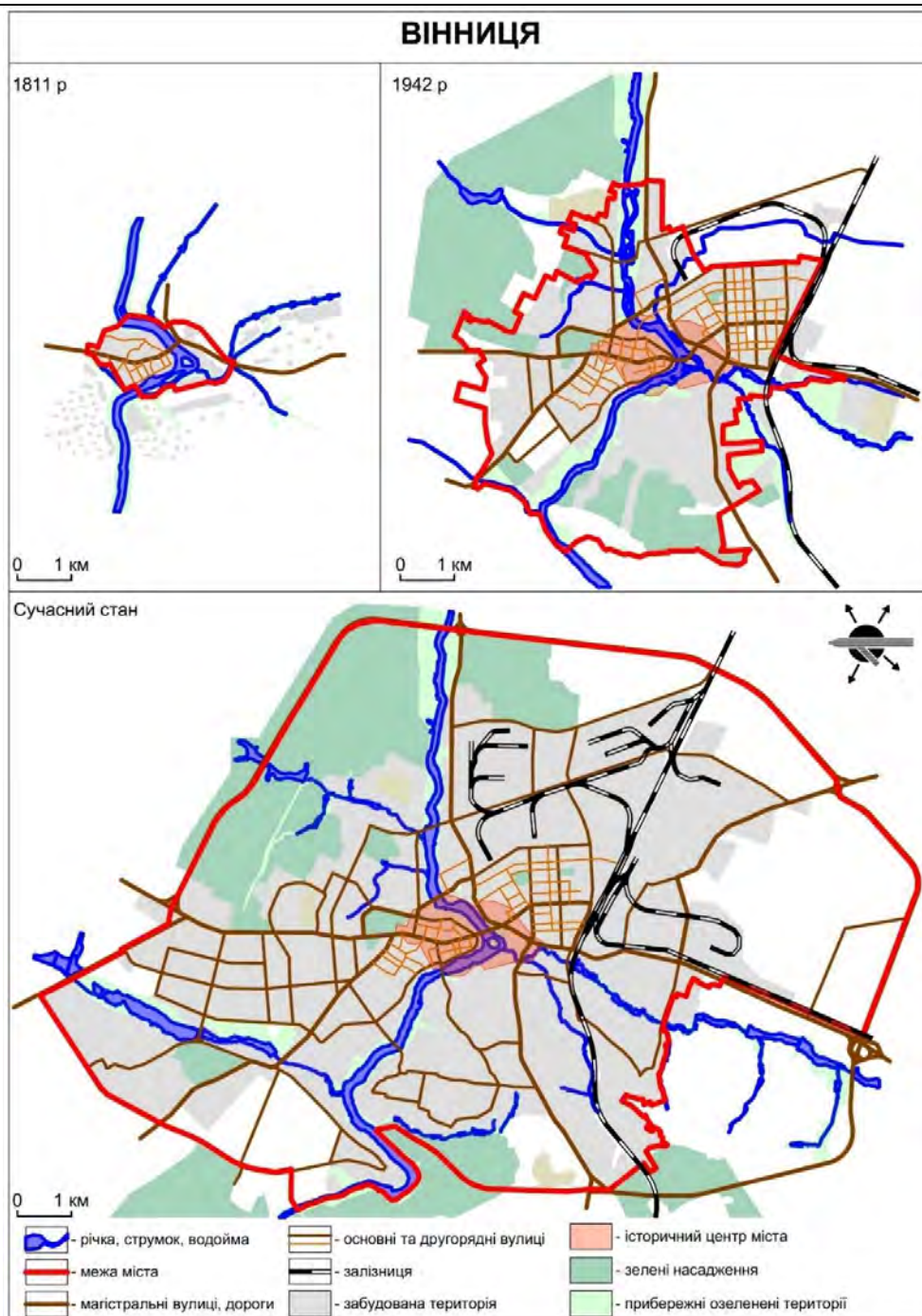

Рис. 1. Історичні етапи розвитку м. Вінниці (опрацювання автора).

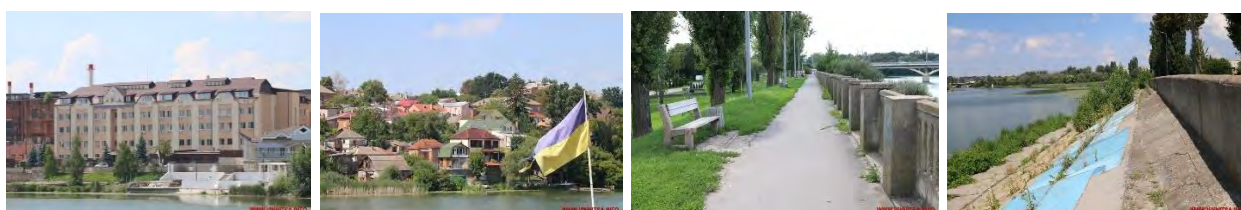
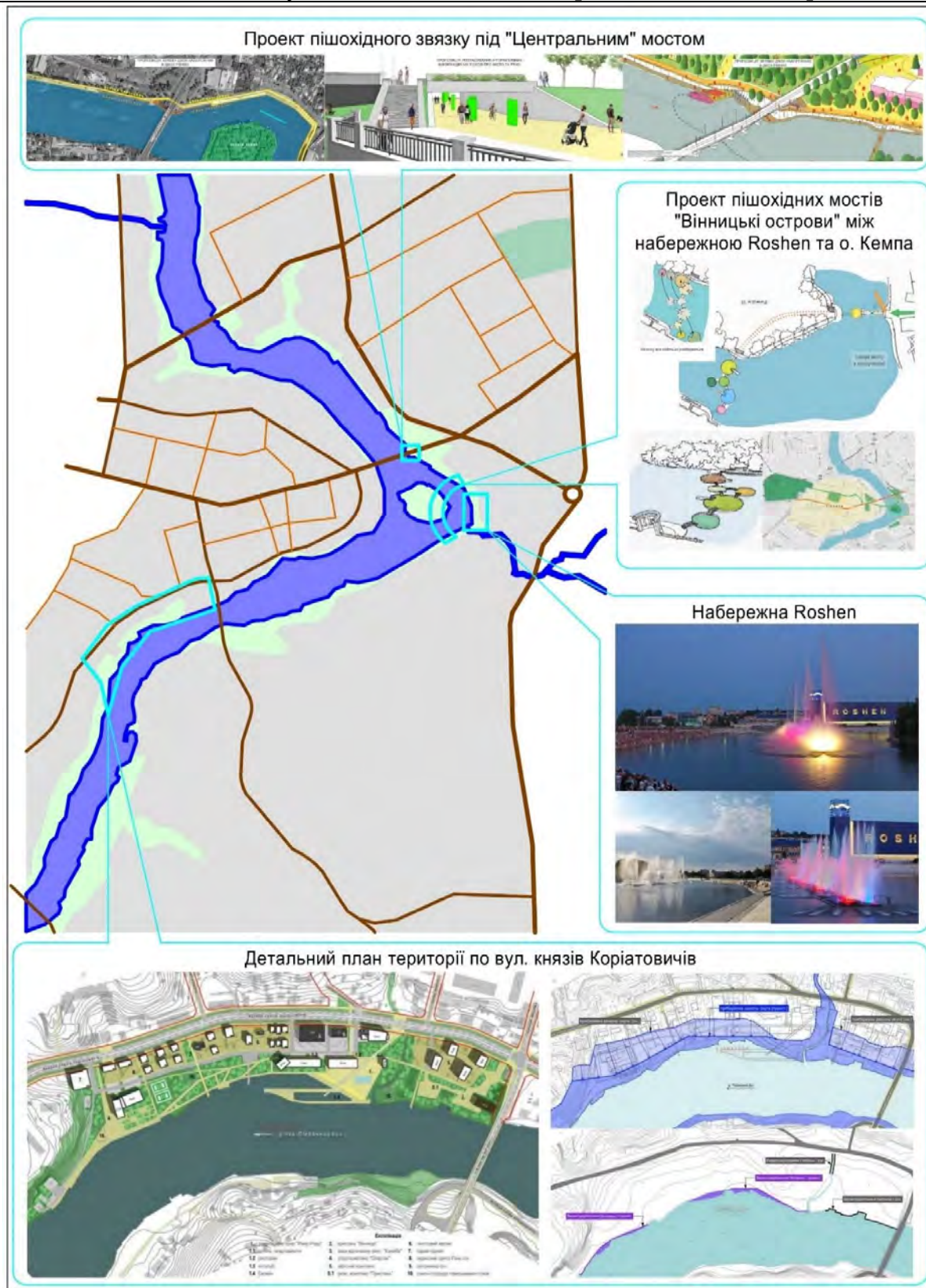

Рис. 2. Урбанізована набережна Південного Бугу в м. Вінниці [242]

Таблиця 1.21.

Сучасні планувальні заходи по облаштуванню прирічкових територій р. Південний Буг в межах м. Вінниця [242; 222; 257; 258]

Таблиця 1.22.

Містобудівний розвиток м. Чернівці від XVIII ст. до сьогодні.

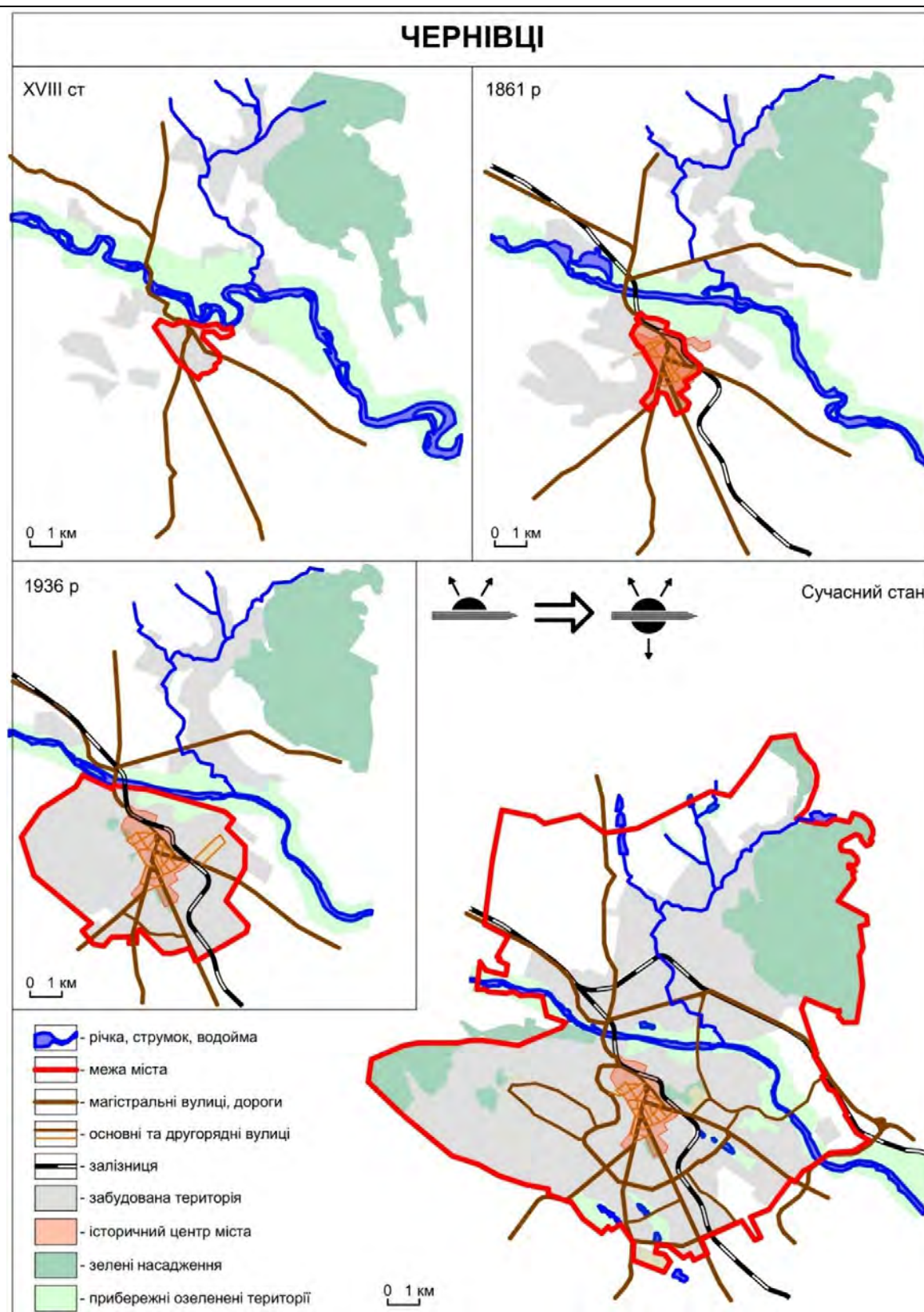
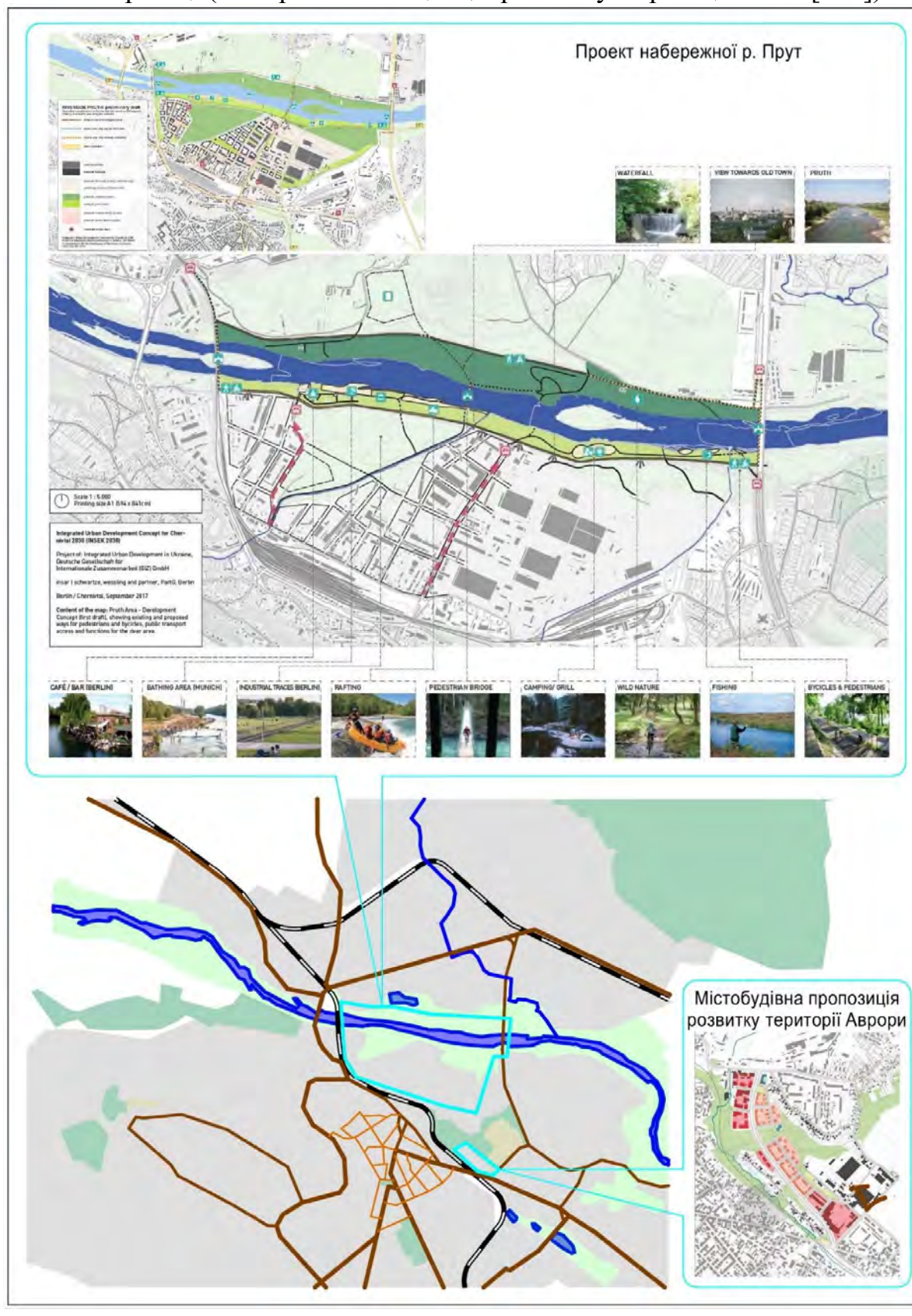

Рис. 1. Історичні етапи розвитку м. Чернівці (опрацювання автора).

Таблиця 1.23.

Сучасні проєкти трансформації прирічкового простору в долині р. Прут в м. Чернівці (Інтегрована концепція розвитку Чернівців 2030 [227])

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Проаналізовано літературу, присвячену ролі річок в еволюції міст та визначенню розмаїття функцій прирічкових територій, які детермінували етапи їх розвитку. Систематизовано теоретичні підходи до дослідження різних аспектів розвитку прирічкових територій. Численні дослідження в області архітектури та містобудування вказують, що прибережні території можуть відігравати важливу роль у формуванні стійких міських структур. Ресурсний потенціал у формуванні та розвитку прирічкових територій міст проявляється у способах та особливостях економічного використання, так і для розв'язання соціально-екологічних проблем. Базовими принципами розвитку прирічкових (надводних) територій є такі, які закладено в документах по сталому розвитку міст та формуванню планів інтегрованого розвитку, також додаються локальні, зумовлені специфікою розвитку міст, як і пов'язані з широким застосуванням джентрифікації та формування атрактивності просторів.
2. Досліджено досвід розвитку надводних територій провідних європейських міст та виявлено, що повторюваним заходом у програмах ревіталізації та регенерації є сприяння функціональному розмаїттю, забезпеченню безперервності набережних, розвитку лінійних структур та інтеграції з рештою міста. Виявлено, що важливим спрямуванням досліджень є соціо-культурні аспекти взаємодії мешканців міст і міського простору, а саме як відбувається формування ідентичності міста під впливом річки і навпаки, як ідентичність міста впливає на формування прирічкового простору.
3. Встановлено, що річка як водний ресурс для господарського функціонування міста впливає на стан і освоєння прирічкових територій. В той же час спосіб господарського освоєння цих територій впливає на екосистему річки. За допомогою архітектурно-планувальних засобів можна зберегти баланс між природою і антропогенним впливом. Для порівняльного аналізу були обрані центральноєвропейські середні міста з малими та середніми ріками. Розглянуті закордонні проекти облаштування річок та прирічкових територій у містах Грац (Австрія), Кошиці (Словаччина), Ляйпциг (Німеччина) та Вроцлав

(Польща) об'єднані спільною метою – забезпечити місто від екстремальних проявів річки та повернути річку її мешканцям. У всіх проєктах присутнє прагнення людини бути ближчою до води, взаємодіяти і контактувати з нею тактильно чи візуально. Сьогодні міста намагаються повернути пам'ять про втрачені міські водотоки, ідентифікуючи їх русла вже в сучасній міській тканині за допомогою інтерпретацій струмків у вигляді символічних каналів, відродження потоків та каналів, які були закопані в підземні колектори та заасфальтовані протягом останніх 50 років, модернізації бульварів та набережних відповідно до сучасних потреб суспільства. Розглянуті трансформації міських річкових набережних у європейських містах свідчать про те, що вони вживають заходів для формування та зміцнення своєї ідентичності як "річкових міст" і намагаються використати потенціал річки для економічного, туристичного та рекреаційного розвитку.

4. Виявлено, що законодавчі та нормативні документи України в окремих аспектах імплементували європейські норми і створюють нову базу для виготовлення містобудівної документації. Концепції Інтегрованого розвитку міст охоплюють і прирічкові території міст, проте недостатньо уваги приділяється цілісному формуванню, що створює проблему архітектурно-планувальної композиції значних містобудівних комплексів. Аналізуючи вплив річок на розвиток вибраних прикладів українських міст Луцька, Тернополя, Вінниці та Чернівців, попри успішність окремих реалізацій та позитивних зрушень у розробленні генеральних планів, стратегій, можна прослідкувати загалом фрагментарність підходів до модернізації набережних річок, неоднорідність прирічкових територій (збереженість значних площ річкових берегів у природному вигляді та урбанізованість, різноманітне функціональне використання набережних), обмежений доступ до річки (перекривається приватними територіями), занедбаність і застарілість облаштування прирічкових територій.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ПРИРІЧКОВИХ ТЕРИТОРІЙ МІСТ

2.1. Загальнонаукові методи дослідження архітектурно-просторової організації й розвитку прирічкових територій міст

Загальнонаукова методологія використовується в усіх архітектурно-містобудівних дослідженнях, «оскільки спричинює критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації матеріалів, які вивчаються» [141]. Дане дослідження опирається на загальнонаукові методи теоретичного рівня як *абстрагування, ідеалізація, формалізація, метод сходження від абстрактного до конкретного, аналіз і синтез, побудова моделей*. В межах спеціальності обрано такі методи як *когнітивний (пізнавальний), термінологічний, історичний, картографічний системний, структурно-функціональний, метод декомпозиції, порівняльний аналіз* тощо. Методи емпіричного рівня опираються на натурні дослідження (композиційний, морфологічний аналізи) та експертну оцінку, які описані у розділі 2.2. Дієвим методом апробаційного характеру для виявлення різних поглядів на проблемні місця у предметі дослідження автором було використано *метод дискусії* (на засіданнях рад, комісій, круглих столів, громадських обговорень, див. Додаток Д).

Когнітивний (пізнавальний) метод стосується сприйняття інформації та уміння виділити суть та формулювати власні судження, використано для роботи з джерельною базою, особливо для аналізу масиву історичних фотографій та відбору важливих для предмету дослідження.

Термінологічний метод використано для уточнення понятійного апарату дослідження, а також представлення авторського бачення містобудівного комплексу «прирічкових територій».

Історичний метод дозволяє проникнути глибше у сутність явищ і процесів. Це можливо за умови цілісного підходу до об'єкта вивчення, яким є

архітектурно-просторова структура прирічкових територій міста Ужгорода. Перш ніж аналізувати сучасний стан, необхідно дослідити усі аспекти розвитку цієї території, адже вивчення історичного досвіду, аналіз та оцінка історичних подій та етапів розвитку, дослідження попередніх теорій у контексті їх виникнення, становлення та розвитку дозволяють виявити внутрішні та зовнішні зв'язки, закономірності та суперечності.

Картографічний метод дозволяє дослідити процеси розвитку міста та встановити віхові етапи у співвідношенні системи «місто-річка», а також еволюцію (деградацію) гідрографічної мережі.

Системний метод полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів, якими звичайно є містобудівні комплекси та ділянки міста, вибрані на основі певних критеріїв, проте які вимагають дослідження як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. До загальних характеристик системи можна зарахувати цілісність, структурність, взаємозв'язок із зовнішнім (довколишнім) середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізацію. Позиції системного підходу створюють умови для дослідження будь якої сфери у місті. Для прикладу, українські науковці Вадімов, Мерилова і Самойленко для міста Дніпра розглядають «системний підхід до містобудівної організації прибережних територій, яка включає складні екологічні та рекреаційні завдання» [98]. Підчас системного дослідження аналізований об'єкт розглядають як певну множину елементів, взаємозв'язок яких зумовлює цілісні властивості цієї множини. Основний акцент зроблено на виявленні різноманітності зав'язків і відношень, що існують як усередині визначеного об'єкту досліджень (прирічкових територій), так і у його взаємодії з зовнішнім середовищем, тобто у контексті міста Ужгорода як територіальної громади. Системний підхід дозволяє визначити стратегію дослідження, яка описана нижче.

У межах системного підходу застосовується *структурно-функціональний підхід*, який полягає у виділенні в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначення їхньої ролі у системі прирічкових

територій. Елементи і зв'язки між ними у цілому створюють архітектурно-просторову структуру, яка описується як рядом кількісних та якісних показників, а також категоріями семантики, естетики тощо. Кожен елемент виконує свої специфічні функції, які пов'язані у загальносистемні функції. Оскільки фокусом системи вибрана річка, то ж у даній праці структурно-функціональний підхід скерований на виявлення потенціалу прирічкових територій.

Річка Уж як складна гірська екосистема вимагає комплексу досліджень, що виходить однак за межі спеціальності 191 - Архітектура та містобудування, тому дисертація опирається на висновки інших фахівців, які представлено у розділі 3.1.: Геренчук К.І. [104]; Стойко С. М. [157]; Афанасьєв, С. [85]; Колодко М.М. та Третьак П.Р. [124]; Габчак Н. [103]; Олійник В. С. [137]; Удовенко О.І., Ківва С.Л. та Ковалець І.В. [159] та інші. Сучасні комплексні дослідження долини р. Уж з макетним та віртуальним моделюванням, які були проведені завдяки широкомасштабній Програмі транскордонного співробітництва ЄІС Угорщина – Словаччина – Румунія - Україна 2014-2020, реалізувалися у вигляді комплексного проєкту «Проект FloodUZH «Спільні заходи з попередження природних катастроф у транскордонному басейні р. Уж» [183], були враховані у дисертації.

З огляду на значну протяжність досліджуваної території, у роботі застосовано *метод декомпозиції*. Ускладнення задач та об'єктів дослідження зумовлює необхідність поділу (декомпозиції) системи на системи нижчого рівня (підсистеми), які досліджуються автономно, причому обов'язково з узгодженням цілей кожної підсистеми із загальною ціллю системи. Застосування декомпозиції елементів системи для детального аналізу, а потім збирання результатів дослідження знову у цілісну систему дозволяє отримувати якісні висновки та застосовувати їх для всієї системи прирічкових територій (табл. 2.1).

Порівняльний аналіз застосовано у зіставленні отриманих результатів дослідження з чинною містобудівною документацією.

2.2. Методика дослідження прирічкових територій міста Ужгород

Методологія, використана в дослідженні, включала такий інструмент як аналіз джерельної бази: наукова та довідкова література (друковані та онлайн-джерела), архівні довідки, масив історичних планів та фотофіксацій, дані довідково-статистичного характеру, документи, які стосуються планування міста. Дослідження також охоплювало документи, що стосуються державної та регіональної політики і стратегії розвитку міста, детальні плани території Ужгорода та вибрані проєктні пропозиції, а також проєктні документи, які доступні для громадськості та експертів, серед них важливішими є:

- Стратегія розвитку міста «Ужгород - 2030» Ужгород 2018 [184].
- Ужгород. План зонування території міста. Пояснювальна записка і Графічна частина, Київ, 2014 [173].
- Ужгород. Коригування генерального плану. Основні положення. Пояснювальна записка і Графічна частина, Київ, 2011. [174].
- Закарпатська область. Схема планування території. Том 1. Київ, 2011 [175].
- Історико-архітектурний опорний план м. Ужгорода Закарпатської області з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів. Пояснювальна записка і Графічна частина (Том 1 і 2), Київ, 2014 [176; 177].

Урбаністичний аналіз, проведений у формі численних натурних досліджень, був первинним інструментом дослідження. Кожна з проаналізованих територій, будівель і комплексів прирічкових територій Ужгорода була досліджено *in situ*. Це дозволило зібрати фотодокументацію, яка утворила фотобанк для наступних аналізів (Додатки А,Б,В,Г). Також на основі доступних карт (розміщених онлайн, у муніципальних установах та проєктних фірмах) було виконано містобудівний аналіз структури забудови (морфологія, композиція, структура громадського простору, зелені насадження), описані послідовними кроками дослідження. У дослідженні використано також

популярні описи міста та публікації, розміщені на місцевих сайтах. *Порівняльний аналіз* та співставлення результатів досліджень *in situ* із планувальною документацією (генеральні плани міста) та результатами попередніх світових і вітчизняних досліджень, мало вирішальне значення у формулюванні висновків дослідження.

Цитована література, на яку опирається дане дослідження, обговорює загалом тенденції розвитку міських структур, проте особливий акцент було поставлено на світовий і український досвід дослідження прирічкових міст. Ця література дає змогу виявити ряд закономірностей, локальних особливостей і популярних урбаністичних трендів у розвитку прирічкових територій міст, які простежуються також у досліджуваному місті Ужгороді, їх можна виявити у вигляді проектних пропозицій, а ще частіше в обговоренні актуальної політики міста. Посилання на деякі з цитованих пунктів дозволило дати точніше визначення основних понять, пов'язаних з предметом дослідження (історичне місто, архітектурно-просторовий розвиток, функціональна організація, прирічкова територія, ландшафтні об'єкти, самоідентифікація міста, мультикультурна спадщина, нове будівництво, громадський простір, стратегія розвитку міста, реновація, інтегрований розвиток). У цьому контексті також були використані та цитовані чинні державні правові акти, а також акти місцевого законодавства та опубліковані документи щодо планування регіону, які переважно були доступні.

Дослідження історичних планів було можливим завдяки *georeference method*, запропонованого Г. Тімаром і С. Бісаком для співставлення історичних планів з сучасною системою координат [79].

Важливим є проведення багатостороннього *порівняльного аналізу* історичних джерел, архівальних, чинних та таких що коректуються і є на стадії громадських слухань генеральних планів міст та сучасних стратегій розвитку прирічкових територій вибраних міст.

Дослідження міста Ужгород базується на *системному підході*, в межах якого проводиться кількісна і якісна оцінка архітектурно-планувальної

структури міста, що сформувалася на природному каркасі, визначальним елементом якого є річка. *Системний підхід* враховує принципову складність природно-урбанізованої системи «річка-місто» та їхню взаємодію із зовнішнім середовищем.

Модель дослідження розвитку міста базується на просторовій ієрархії:

- макрорівень – у межах басейну р. Уж;
- мезорівень - територіальний розвиток міста Ужгород;
- мікрорівень - детальне планування й забудова елементів міста в межах прирічкових територій міста Ужгород.

У дослідженні впливу р. Уж на розвиток м. Ужгород використано *басейновий та ландшафтно-екологічний підходи*. У дослідженні звертається увага на збереження екологічного балансу між системою розселення та природними елементами [68].

Важливою компонентою у зборі та оцінці професійної інформації була участь здобувача у засідання архітектурно-містобудівної ради при департаменті архітектури та містобудування Ужгорода, у круглих столах та інших заходах на тему актуальних проблем розвитку Ужгорода.

Визначення меж дослідження. Для дослідження взаємовпливу річки Уж і архітектурно-планувальної структури міста Ужгород *методом гіпотез* прийнято смугу території вздовж ріки шириною в середньому 500 м на правому березі і 500 м на лівому березі р. Уж. Ширина прибережної смуги для різних ділянок може бути різною, оскільки визначається історичною містобудівною структурою території. В деяких місцях максимальна ширина смуги сягає до 1500 м. Визначена смуга прибережної смуги ріки не обмежує і не охоплює всю річкову долину р. Уж. Ландшафт ріки у місті поруч з природними елементами, що є характерні для річок, містить в собі також і антропогенні елементи, які відносяться до містобудівного каркасу території. Поєднання природних і антропогенних складових формують ідентичність прирічкових просторів міста.

Визначення ідентичності міста, що базується на різноманітних формах його взаємодії з рікою, вимагає проведення *багатофакторної оцінки*

прибережного ландшафту. З метою проведення наступних *натурних досліджень* важливим завданням було виокремлення таких фрагментів прибережної території ріки (на правому і лівому берегах), які б представляли собою цілісні ландшафтно-просторові одиниці. Поділ прирічкової території на просторові одиниці виконано на основі *морфологічного та семантичного аналізу*. Утім визначення якостей різноманітного характеру ландшафту в прибережній зоні, що спричинені історичним розвитком міста та фізичними особливостями ландшафту вимагало застосування *експертного методу*. Індивідуальні просторові одиниці є цілісними в своєму урбаністичному характері, що відображає їх просторову ідентичність.

Основними критеріями визначення ландшафтно-просторових одиниць прирічкових територій, які виділено у структурі міста із застосуванням *методу декомпозиції* прийнято (табл. 2.2):

- цілісність простору (територія має ознаки містобудівного ансамблю, комплексу, району);
- однорідність простору (у більшості складається з подібних елементів чи територій);
- існування чітких функціональних, просторових або візуальних меж або бар'єрів;
- близькість до річки (1000-500 м)

На основі проведених комплексу вищезгаданих аналізів виокремлено 12 ландшафтно-просторових одиниць, для яких прийняті межі становлять чіткі ландшафтні і структурні межі, так само як функціональні бар'єри. Визначені межі просторових одиниць являють собою «межі» в структурі міста з точки зору концепції образу міста К. Лінча (Lynch, 1960 [51]).

Межі, що окреслюють ширину просторової одиниці по перпендикулярній лінії до ріки, визначаються віддаленістю території від ріки, а межі, що окреслюють довжину просторової одиниці, визначаються з огляду на подібність ландшафту даного фрагменту прирічкової території. Величина визначених просторових одиниць виявилася дуже різною залежно від типу і

ступеню наявних зв'язків даної ділянки із рікою у проаналізованих аспектах: функціонально-просторовому, соціальному, візуально-композиційному та символічному. Кожна просторова одиниця в різний спосіб і з різною силою «тягнеться» до ріки, залежно від фізіографічних особливостей, традиції місця, функціонального освоєння території та локалізації і діапазону функціональної взаємодії центру даної просторової одиниці. Кожній із визначених просторових одиниць надано назву, яка її ідентифікує з культурної точки зору. Межі одиниць найчастіше проходять вздовж вулиць, які поділяють структуру міста на виразні історичні фрагменти, закладені на різних етапах розвитку міста. Межі поміж просторовими одиницями біля головних вулиць утворюються також залізничними коліями чи іншими виразними просторовими бар'єрами, що могли утворитися через особливості ландшафту річкової долини (ущелини, тераси тощо). Річка Уж розташована в геометричному центрі міста і відповідно як для правого так і для лівого берега ріки характерний рівномірний містобудівний розвиток території. Тому при аналізі прирічкових територій було взято приблизно однакову ширину смуги з одного і з іншого берега. На правому березі річки виділено 6 просторових одиниць (№№ 1-6), на лівому березі виділено також 6 одиниць (№№ 7-12).

Правобережжя. Правий берег річки Уж характеризується горбистістю в районі Замкової гори, в той час як інші частини берега є рівнинними. На основі сформульованих вище критеріїв було визначено межі шести просторових одиниць:

- просторова одиниця **№1 «Велика промислова зона на сході»** обмежується з півночі і заходу магістральними вулицями, з півдня - рікою Уж, а зі сходу - межею міста Ужгород;

- просторова одиниця **№2** є найдавнішою історичною ділянкою міста, де розташована Замкова гора із замком, звідки і назва **«Старе місто»**;

- просторова одиниця **№3** має історичну назву **«Малий Галагов»** і обмежується з усіх сторін магістральними вулицями;

- просторова одиниця № 4 носить історичну назву *«Великий Галагов»* і характеризується присутністю історичного кварталу садибної забудови та великого спортивного ядра стадіону «Авангард» на березі річки;

- просторову одиницю №5 визначено як *«Район садибної забудови»*, оточений магістральними вулицями;

- просторова одиниця №6 *«Прикордонна зона»* являє собою район садибної забудови, що примикає до кордону зі Словаччиною.

Лівобережжя. На відміну від північної правобережної частини, південна лівобережна частина міста Ужгорода розташована на рівнині, яка, починаючи від заплави ріки Ужа, продовжується в південному напрямку до кордону з Угорщиною. Визначення меж просторових одиниць:

- просторову одиницю №7 названо *«Велика промислова зона на заході»*, де концентрується промислове виробництво;

- межі просторової одиниці №8 *«Боздошський парк»* відповідають межам однойменного парку Боздошського;

- просторова одиниця № 9 - це територія на південь від Боздошського парку, яка сьогодні активно освоюється під багатоповерхові житлові комплекси, відповідно названа *«Новозбудований житловий квартал»*;

- просторова одиниця №10 складається із двох ділянок різного характеру забудови, що розділені магістральною вулицею. Перша ділянка є історичною ділянкою, що називається *«Свепомоч»*, і яка в основному наповнена садибною забудовою. Друга ділянка забудована комплексом багатоповерхових радянських житлових будинків та окремими сучасними громадськими будівлями, проте разом утворюють містобудівний район;

- просторова одиниця № 11 має історичний характер забудови і називається *«Довкола площі Петефі»*.

- просторова одиниця № 12 *«Радванка»* розташована на сході міста і є найбільш відмежованою і важкодоступною територією біля ріки в межах міста. Це територія колишнього села Радванка, в межах якої розташовані дві основні зони: житловий район садибної забудови і велика промислова зона.

Визначення доступності території у зоні впливу річки. Аналіз доступності простору характеризує якість громадських просторів на прирічкових територіях, комунікаційні зв'язки між громадськими просторами і рікою.

Аналіз зв'язків виконується з точки зору доступності просторів для пішоходів. Прирічкові простори поділені на *три категорії* згідно доступності: - відкриті громадські простори; - важко доступні або обмеженого доступу; - закриті (недоступні).

В громадських просторах визначаються функціонально-просторові бар'єри для пішохідного руху, а саме місця неможливого або ускладненого переходу вулиць з інтенсивним транспортним рухом. Виділяються головні магістральні вулиці з наявними пішохідними переходами та визначаються ті вулиці, які становлять бар'єри для вільного пересування просторами.

Визначено основні пішохідні зв'язки поза вуличною мережею та неформальні пішохідні переходи. Також позначено зупинки громадського транспорту і пересадкові вузли. Визначено основні простори громадської активності та проведено оцінку їх якості. Розуміння громадського простору як простору великого значення для задоволення спільних потреб мешканців, взято за основу для визначення місць громадської активності, рекреаційної діяльності, як місць інтеграції і зустрічей.

Висновки аналізу демонструють ступінь і ареал фізичної доступності річки для мешканців, а також структуру і оцінку якості громадських просторів визначених просторових одиниць з погляду їх взаємозв'язку з рікою.

Визначення функціональної структури прирічкової території міста. Функціональна структура аналізується з точки зору специфіки використання прирічкових територій. В аналізі функціональної структури виділяються домінуючі функції на прирічкових територіях: - житло; - побутове обслуговування; - рекреація з виокремленням пристаней на річці; - сільське господарство і городництво; - промисловість і складські території; - неосвоєні території.

Аналіз дозволяє окреслити існуючий спосіб освоєння прирічкових територій з точки зору функціональних зв'язків між прирічковою територією і рікою. Розглядається цінність різних функціональних просторів та ступінь їх використання, таким чином визначаються простори певної функції, що є каталізаторами просторового розвитку окремих ділянок в прирічковій зоні.

Визначення культурної цінності прирічкових територій міста. Дослідження культурної цінності об'єднує в собі композиційні, архітектурні, історичні і символічні якості міського прирічкового ландшафту на протязі його історичного розвитку у тісному взаємозв'язку із рікою [25].

При аналізі культурної цінності території оцінюються будівлі і об'єкти інфраструктури на прирічкових територіях з точки зору характеру і специфіки місця, в контексті ландшафту, в якому вони знаходяться, із врахуванням їх історичної і архітектурної вартості, а також форми, місця розташування і взаємозв'язку з середовищем. На аналітичних схемах позначаються наступні категорії: а) - будинки з важливим значенням для локального міського ландшафту і забудови з точки зору їх архітектурного характеру і форми, розміру, значення і розміщення по відношенню до оточення; б) - будинки, що гармонійно вписуються в локальний ландшафт, які окреслюють характер і межі міських просторів, будучи частиною характеру міського простору, не вирізняючись в жодному вимірі; в) - будинки, що не мають значення для міської ідентичності, які відрізняються від загального характеру міського простору, але без виразної цінності і характеру, можуть знижувати якість і гармонійність локального ландшафту.

При аналізі культурної цінності прирічкових просторів визначаються також райони і фрагменти забудови, що формують містобудівну структуру, впливають позитивно на культурну цінність міського ландшафту. З іншого боку виділяються також будинки або простори, які з погляду на їх хаотичну структуру, брак композиційних зв'язків і випадкову форму окремих об'єктів, деградують публічний простір, знижуючи його ідентичність і якість.

Оцінці підлягають також відкриті простори, що мають важливе символічне значення і, в тому числі, для формування ідентичності прибережних територій річки. Virізняються також важливі для формування характеру міського простору алеї дерев чи окремі дерева - солітери, так само як групи дерев і заліснені ділянки вздовж ріки.

Застосований аналіз культурної цінності прирічкових територій спирається на датську методику SAVE, котра оцінює якість міського середовища та virізняє ті об'єкти архітектури, елементи зелені та міські простори, які мають істотне культурне, історичне, символічне чи містобудівне значення, tworячи локальну ідентичність [49]. Аналіз культурної цінності за цією методикою пристосований відповідно до завдань дослідження на прикладі міста Ужгорода.

Визначення візуально-ландшафтних зв'язків у зоні впливу річки. Дослідження візуально-ландшафтних зв'язків прирічкових територій з рікою і міськими домінантами передбачає оцінку їх якостей у композиційному і символічному вимірах. Зокрема, визначаються елементи експозиції ландшафту активного і пасивного характеру, в тому числі:

- існуючі видові розкриття, осі і панорамні тяги, що відкриваються з берегів на саму ріку чи річкову долину і окреслюють її просторовий діапазон;
- об'єкти, що домінують у ландшафті як в локальному, так і в понадлокальному контексті: точкові і просторові;
- важливі візуальні осі, що пов'язують важливі об'єкти, які домінують у прибережному ландшафті.

Виділяється також просторовий ареал нижньої річкової тераси. Надводні панорами, видові осі та силуети набережних проілюстровані у фотографіях. Аналіз дозволяє виконати оцінку існуючих якостей візуально-ландшафтних одиниць, а також окреслити ареал і ступінь візуальних зв'язків міста і ріки. Ці якості впливають на естетичну роль річки в Ужгороді [90]. Представлена специфіка виділених візуально-ландшафтних одиниць пов'язана із змінними співвідношеннями між природними і культурними складовими ландшафту (табл. 2.3).

Таблиця 2.1.

Основні етапи і методи дослідження впливу р. Уж на формування міста Ужгород

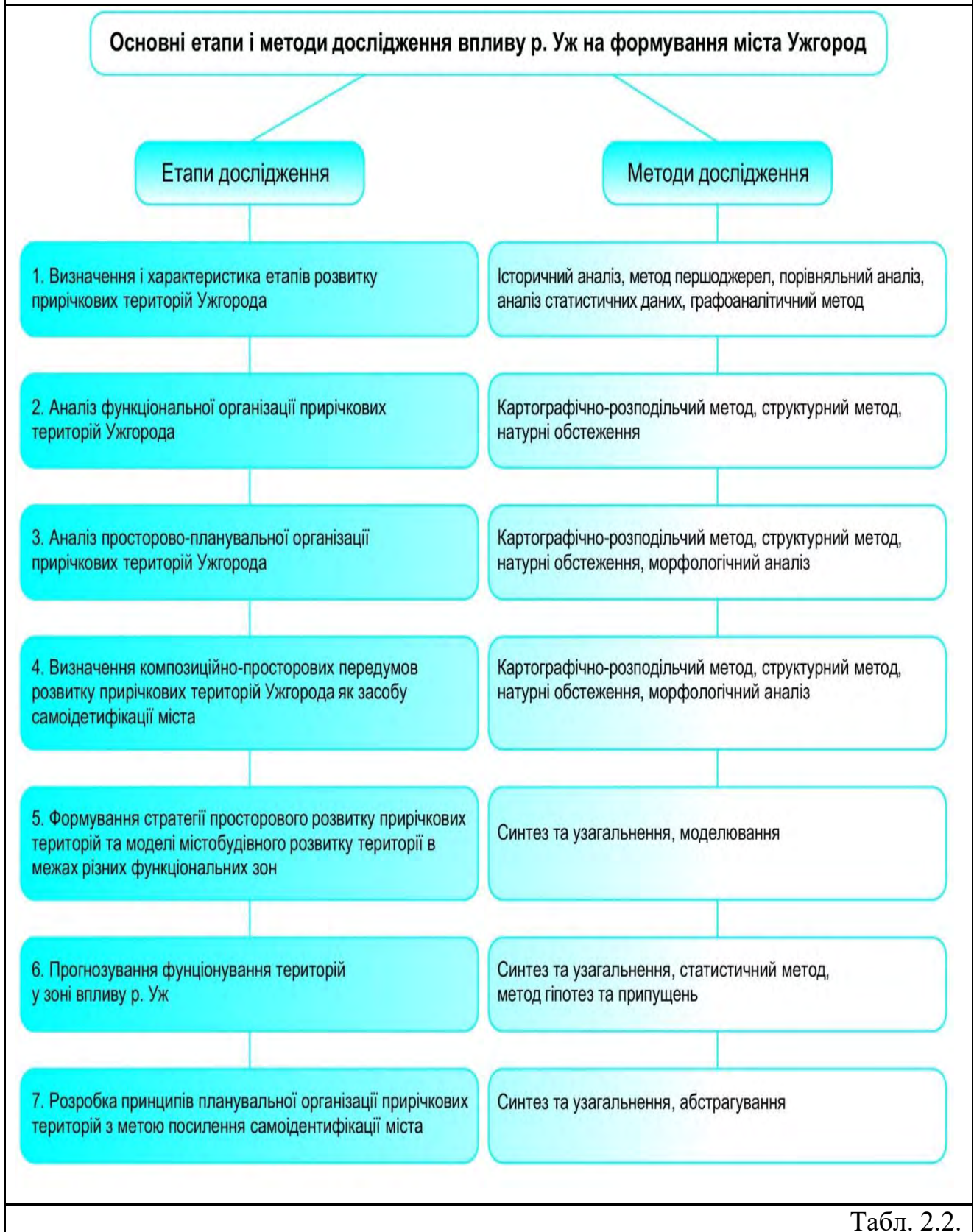

Табл. 2.2.

Критерії визначення ландшафтно просторових одиниць на прирічкових територіях Ужгорода

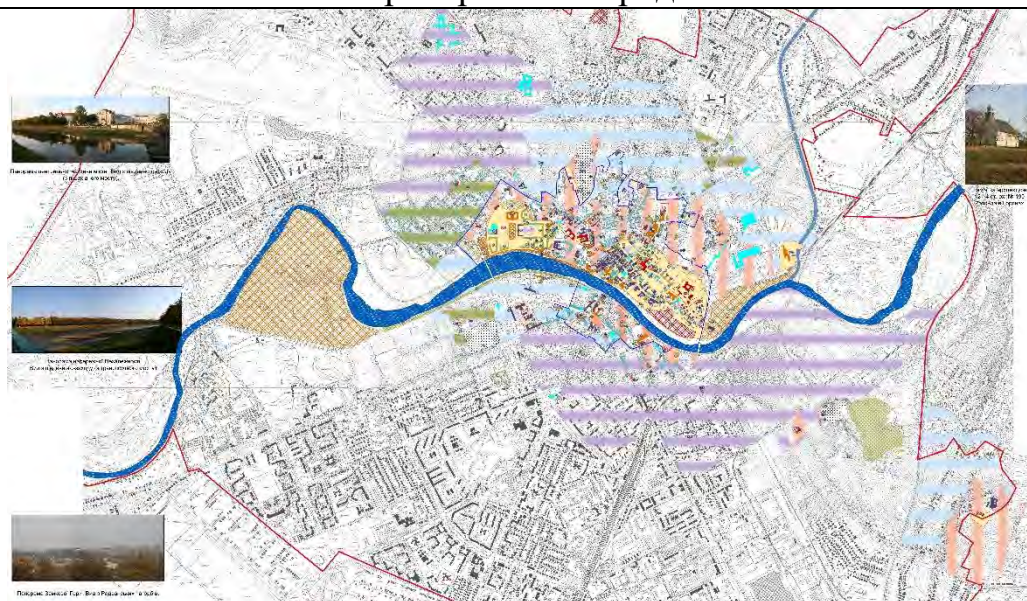

Рис. 1. Фрагмент історико-архітектурного плану м. Ужгорода [177].

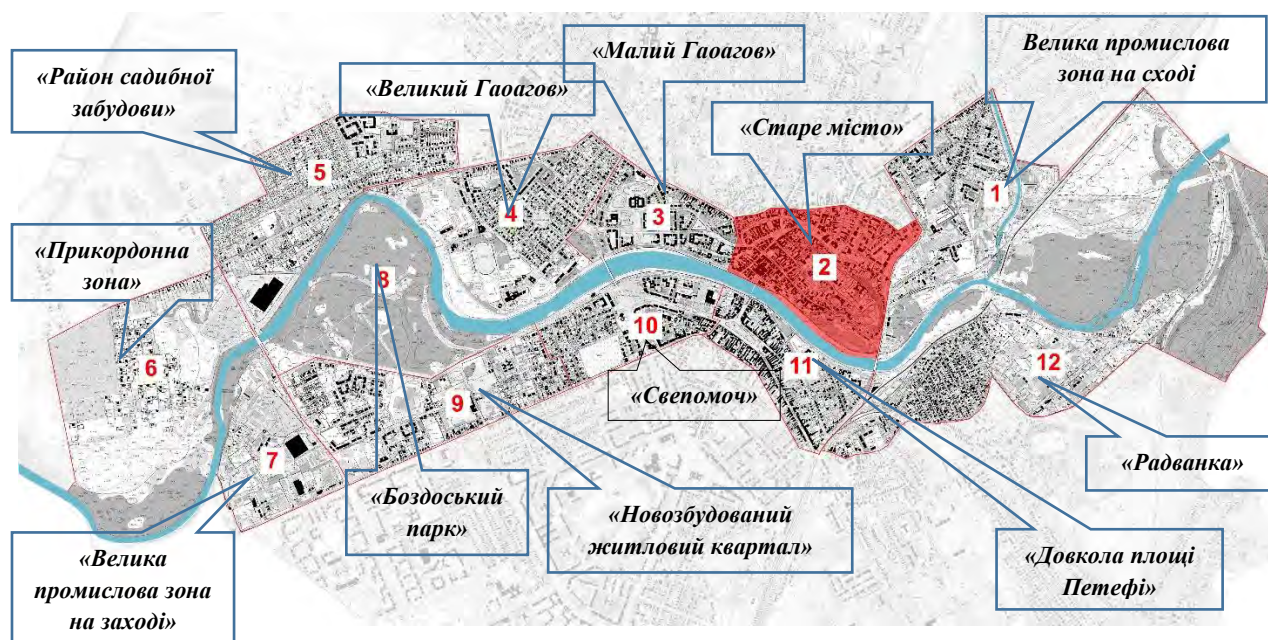

Рис. 2. Ландшафтно просторові одиниці прирічкових територій Ужгорода (орацювання автора)

Критерії визначення ландшафтно-просторових одиниць прирічкових територій:

- цілісність простору
- однорідність простору
- існування чітких функціональних або просторових меж
- близькість до річки (1000-500 м)

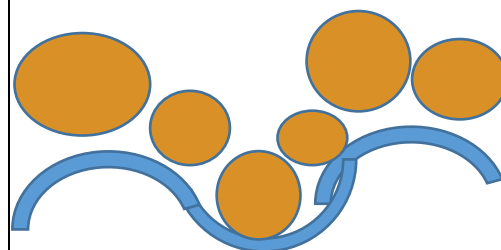
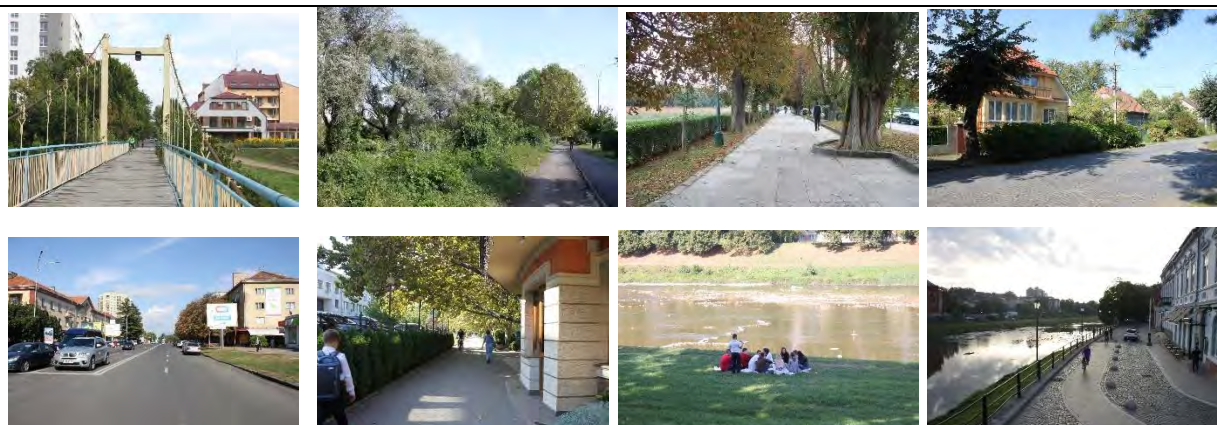
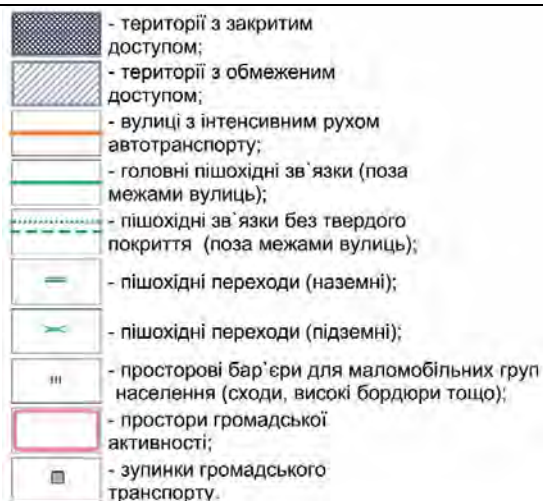

Табл. 2.3.

Натурні дослідження прирічкових територій Ужгорода

Визначення доступності території у зоні впливу річки

Дослідження функціональної структури прирічкової території міста

Дослідження культурної цінності прирічкових територій міста

Дослідження візуально-ландшафтних зв'язків у зоні впливу річки

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Запропоновано методичну послідовність дослідження ролі річки в архітектурно-просторовому розвитку міста Ужгорода з метою виявлення характерних рис, які виявляють ідентичність міста та дозволять закріпити її у подальшому розвитку міста. Дане дослідження опирається на загальнонаукові методи теоретичного рівня як *абстрагування, ідеалізація, формалізація, метод сходження від абстрактного до конкретного, аналіз і синтез, побудова моделей*. В межах спеціальності обрано такі методи як *когнітивний (пізнавальний), термінологічний, історичний, картографічний системний, структурно-функціональний, метод декомпозиції, порівняльний аналіз* тощо. Робочі методи емпіричного рівня опираються на натурні дослідження. Завершальний етап характеризується *синтезом та узагальненням, моделюванням, використанням методу гіпотез та припущень, абстрагування*.

2. Під час проведення натурних та аналітичних досліджень за основу використано *метод системного підходу* до аналізу основних характеристик різних типів прирічкових територій. Визначення компонентів міського ландшафту зроблено за формою *логічно-просторового моделювання, функціонального моделювання, графоаналітичного аналізу*. Детальну характеристику прирічкових територій Ужгорода визначено за допомогою *порівняльного аналізу* з існуючими зарубіжними та вітчизняними прирічковими містами та об'єктами, опрацьовано та систематизовано праці з проектування набережних.

3. Із застосуванням *методу декомпозиції* визначено структуру та фізичні параметри прирічкової території Ужгорода та поділ її на ландшафтно-просторові одиниці, основними критеріями їх визначення прийнято: - цільність простору та однорідність простору; - існування чітких функціональних, просторових або візуальних меж або бар'єрів; - близькість до річки (1000-500 м). На основі проведеного *морфологічного та семантичного аналізу* виокремлено 12 ландшафтно-просторових одиниць, для яких прийняті межі

становлять чіткі ландшафтні і структурні межі, так само як функціональні бар'єри.

4. Для просторово-ландшафтних одиниць, які формують прирічкову територію, запропоновано *пофакторний аналіз*, в якому території, будинки та споруди і відкриті простори проаналізовано та *визначено а) доступність території до річки, б) функціональну структуру, в) культурну цінність прирічкових територій міста, г) візуально-ландшафтні зв'язки у зоні впливу річки*. В процесі дослідження виділяються елементи, що виявляють позитивний і негативний (деструктивний) вплив на просторово-ландшафтну одиницю та на прирічкові території уцілому.

5. *Синтез та узагальнення результатів емпіричних досліджень, використанням методу гіпотез та припущень, абстрагування та моделювання* дозволяють визначити превалюючі риси характеру архітектурно-просторової організації прирічкового простору та обґрунтувати рекомендації щодо його розвитку на засадах сталого розвитку з метою закріплення та розвитку ідентичності міста Ужгорода.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРИРІЧКОВИХ ТЕРИТОРІЙ УЖГОРОДА

На період розробки чинної містобудівної документації Ужгорода (2004-2011 рр), було задекларовано, що «концепція подальшого розвитку міста ґрунтується на ролі міста у Західній регіональній системі розселення, визначеної Генеральною схемою планування території України та генеральним планом міста. Ужгород є містом із значним промислово-економічним та науковим потенціалом, широкими можливості для розвитку як внутрішніх міжрегіональних, так і зовнішніх міждержавних зв'язків. Він має найвищі в області показники потенціалу та рівня розвитку. При цьому Ужгород перевищує середньо державні значення по всіх показниках, крім природно-ресурсного потенціалу» [175, с. 135] Великі перспективи міста пов'язані з близькістю Карпат як унікального регіону туризму, відпочинку та рекреації. Станом на 2011 р., «центральна зона урбанізації (центр – м. Ужгород) формується на основі залізничної транспортної магістралі у напрямках Київ–Львів–Чоп–Ужгород і далі розподілення вантажних та пасажирських потоків на Словаччину та Угорщину, а також міжнародної автомагістралі Київ–Львів–Ужгород–Чоп. Центральна зона урбанізації охоплює територію Ужгородського району, на території якого знаходиться м. Ужгород з населенням 116,5 тис. чол., місто Чоп з населенням 9,9 тис. чол. та селище Середнє з населенням 3,7 тис. чол. Загальна чисельність населення складає 193,4 тис. чол., з них 64,3 тис. чол., або 33,2% – сільське населення. Ужгород стає містом, до якого спрямовані повсякденні трудові та культурно-побутові переміщення населення. Радіус зони розповсюдження трудових зв'язків (маятникової міграції) складає 15-18 км від обласного центру. Враховуючи соціально-економічну привабливість міста Ужгорода можна прогнозувати збільшення його чисельності населення і зменшення долі сільського населення» [175, с.135].

У схема планування території Закарпатської області оцінено, що «регіональний центр (м. Ужгород) посідає найбільш повний склад установ епізодичного користування, ряд унікальних установ, що дає йому можливість забезпечити вищий рівень обслуговування. Нових рис набуде Ужгород і як соціально-культурний центр, який спеціалізуватиметься на продукуванні та впровадженні сучасних технологій та наданні науково-технічних послуг на міжрегіональному рівні. Науковий потенціал Ужгорода повинен вийти на новий організаційно-інноваційний рівень, який пов'язаний з перспективою створення у регіоні системи високотехнологічних виробництв та необхідності їх науково-технічного обслуговування». [175, с. 126].

У процесі адміністративно-територіальної реформи та децентралізації у 2020 р. була створена Ужгородська територіальна громада [20] з територією та населеними пунктами Ужгородської міської ради Закарпатської області, площею 37.7 км кв та чисельністю населення громади 115 542 мешканців, яка фактично обмежилася адміністративними межами міста Ужгорода [254]. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну Закарпаття стало прихистком для внутрішньо-переміщених осіб. «В обласному центрі Закарпаття станом на липень 2023 р. зареєстровано до 35 тис. внутрішніх переселенців, і така ж кількість незареєстрованих, тобто загалом – близько 70 тис. людей» [221]. Значні демографічні зміни загострили містобудівні проблеми Ужгорода, які не були вирішені у генеральних планах міста. Вирішення цих проблем впливає на статус річки Уж та розвиток прирічкових територій.

3.1. Природньо-кліматичні особливості прирічкових територій міста Ужгород та специфіка їх розвитку

Річки України зазнають негативних впливів серед яких класифікують глобального характеру (обміління чи пересихання через зміну клімату), планувального (зміни природної течії та звуження акваторії), які викликані забрудненням (зменшення біологічного різноманіття та атрактивності) тощо. Річка Уж формується у гірському ландшафті Карпат, функціонування екосистеми річки змінюється при виході її на пологі тераси та рівнину, а

антропогенний тиск міста Ужгорода зумовлює збільшення проблем у її самовідтворювальності [91].

Архітектурно-просторові підходи до проектування злагодженої інтегрованої системи річки та міста опираються на її самовідтворювальність як частини природи, передовсім з біологічних позицій. Також сучасні світові урбаністичні тренди у розкритті міст до річок та проектування нових «водних фасадів» міст сприяють очищенню річок та впорядкуванню навколишніх територій. Шляхи розвитку міста, передбачені генеральним планом міста, архітектурно-планувальні засоби розвитку прирічкових територій, ініціативи мешканців тощо, визначають зв'язки і відносини між основними складовими системи: річки, міста і людини

Геморфологічні особливості регіону та специфіка річки Уж. Українські Карпати не є найвищим масивом. «Найбільш високий і масивний хребет Українських Карпат - Полонинський, що утворює кілька широковерхих масивів, вкритих полонинами: Рівна між Ужом і Латорицею, Боржава між Латорицею та Рікою, Красна між Теремблею і Тересвою. Південніше простяглася Велико-Копанська тераса у вигляді смуги різної ширини від м. Ужгорода на пн. заході до с. Велика Копань на пд. сході. Вона чітким уступом відмежовується від Закарпатської рівнини. Відносні її позначки змінюються від 120 м на південному сході до 20...30 м на північному заході» [104, с. 38].

Дослідники відзначають, що «південний макросхил Карпат (Закарпаття), як навітряний, відзначається більшою кількістю опадів, які надходять з Атлантичного океану, ніж завітряний. Закарпаття знаходиться під впливом теплих повітряних течій з угорської лісостепової зони, що впливає не лише на висотну поясність лісів, але й на їхню водозахисну роль. На південних схилах переважають ліси з дуба скельного та бука, під якими швидше проходить танення снігу ранньою весною, ніж під темнохвойними лісами в Прикарпатті. Тому в Закарпатті існує більша небезпека виникнення повеней, що підтверджено й історичними даними» [157, с. 91-99].

Річка Уж є притокою р. Лаборець й належить басейну р. Дунай. Довжина української частини р. Уж складає 112,8 км, а площа водозбору - 1970 км кв .

Максимальна висота в області досліджень складає 1475 м абс., а мінімальна – 98 м абс. В межах міста Ужгорода річка Уж зберігає характер гірської і характеризується швидкою течією та різким, часто стрімким, коливанням рівня [250] (таб.3.1).

Річка Уж починається на схилах Вододільного хребта і має два витoki (Уж і Ужок), які беруть початок відповідно на висотах 1250 і 1000 м н.р.м. У межах Закарпаття довжина р. Уж становить 107 км, а площа водозбору 2010 кв. км (таб. 3.1, рис. 1). Середній ухил русла річки становить 7,2%, коефіцієнт звивистості 1,62. Ширина ріки досягає 15-20 м, глибина - до 1,5 м, густота річкової сітки у басейні складає 1,4 км/ км кв. [151, с. 884]. Басейн р. Уж. перебуває під охороною Ужанського національного природного парку (УжНПП), створеного у 1999 році на площі майже 40 тис. га. Особливість водного режиму у басейні Ужа полягає у накопиченні твердих опадів у взимку та значної кількості опадів улітку. Тому у басейні р. Уж періодично бувають небезпечні повені та паводки. В середньому за рік спостерігається 5-7, а іноді 10-12 паводків. Інтенсивність зростання рівня води може досягати 1-2 м протягом доби [126а, с.164–173].

У зоні впливу міста долина річки Уж поділяється на кілька характерних ділянок. Долина річки р. Уж від впадіння р. Турія до м. Ужгород, розташована в низині, береги високі – 5–10 м, русло шириною 30–50 м, течія помірна, ложе галькове, місцями сильно замулене. Вздовж берегів спостерігаються окремі куртини осоки. В межах м. Ужгорода помітний розвиток евтрофування річки. На ділянці від м. Ужгорода до Державного кордону річка набуває рівнинних рис, добре виражене меандрування. Дно сильно замулене, на окремих ділянках зустрічаються галькові відмілини. Ділянка, де лівий берег крутий, до 2,5 м, він укріплений кам'яним насипом та сіткою [85, с. 46].

Деструктивні явища (повені). Надмірні тривалі опади у вигляді дощу є першопричиною повеней. Формування надмірного стоку дощових вод у гідромережу забезпечує гірський рельєф. Стікаючі води збігають схилами гір у звори та гірські долини, де переповнюють корита потоків та річок. Додаткові маси води поступають з ґрунту. Радикальним протиповеневим засобом може

бути затримання стікаючих вод у горах, що може бути досягнуто затриманням надміру вод двома шляхами: у спеціальних водосховищах або на гірських схилах за рахунок водозатримувальних функцій рослинного покриву та ґрунтів [88, с. 285-292].

Якщо лісова рослинність і ґрунти у горах здатні поглинути до 100 мм опадів, то цього цілком достатньо, щоби попередити катастрофічні повені у басейнах річок Уж та Латориця і суттєво обмежити можливість екстремального підйому вод у інших річках. Отже, небезпека чергового виникнення повеней на цій ріці і підтоплення м. Ужгород є постійною і дуже високою, що пов'язано з низькою відносною площею лісів у водозборі р. Уж, переважанням молодих деревостанів і значною змитістю ґрунтів [124, с. 29-34].

Як дослідив Н. Габчак, антропогенне навантаження в густозаселеному Закарпатському краї, де сформувалась найгустіша річкова сітка, що включає в себе басейн р.Тиси та її великі праві притоки - Тересва, Теремля, Ріка, є значним. Для дослідження його впливу використано різновікові карти та аерофотознімки, що «відображають розташування сільськогосподарських угідь, населених пунктів, промислових та лісозаготівельних, тваринницьких, гірничодобувних підприємств, тобто об'єктів, що впливають на стан природних систем та екологічну ситуацію. Розраховувались показники розорюваності території, визначався процент лісистості, питома вага пасовищ, внесення мінеральних добрив та пестицидів, екологічне забруднення річкових систем. Об'єктами дослідження виступали: лісистість та сільськогосподарська освоєність річкових басейнів, сельбищне навантаження, транспортна та річкова мережа, стік води та коефіцієнт забруднення. Процент лісистості за останні два століття знизився до критичної норми. Зараз у гірській зоні він становить 53%, а в рівнинній і передгірній - лише 25,2%. Відомо, що нормальний процент лісистості Карпат повинен становити 60-65%. У воді р. Уж перевищення ГДК виявлено по залізу загальному, азоту амонійному та нітратному» [103, с. 9-11].

З'ясовані природні причини повеней – «гумідний клімат, складна орографічна будова гірської системи, розгалужена гідромережа, глобальні

зміни клімату а також антропогенні причини – суцільні рубки лісу, зниження верхньої межі лісу, зміна природної вікової та ценотичної структури лісів. Обґрунтована система протиповеневих заходів – лісівничих, гідротехнічних, агрономічних, організаційних, еколого-освітніх. З’ясована потреба прийняття в Україні спеціального закону щодо запобігання повеням» [157, с. 91-99]. Визначено «водоакумулюючу здатність гірських лісів – букових становить 140-160 мм, а смерекових – 70-90 мм. При кількості опадів протягом доби понад водоакумулюючу здатність лісових екосистем, завжди існуватиме потенційна небезпека повеней» [137, с. 73-79].

На водозборі р. Уж дощові паводки та паводки, спричинені сніготаненням, виникають 3-8 разів на рік. Найбільш екстремальні опади, що викликають дощові паводки в даному регіоні, тривають 2-5 днів. Тому даний водозбір є одним з найбільш схильних до паводків водозборів України [159, с. 39-48]. Небезпека чергового виникнення повеней і підтоплення м. Ужгорода є постійна й дуже висока. За таких умов річка легко міняє своє русло. Науковці пропонують поглиблювати русло річки [88, с. 285-292].

Вивчався також вплив глобальних кліматичних змін на повторюваність екстремальних опадів та дощових паводків в Українських Карпатах, що є характерною властивістю глобального потепління [78]. Але регіональні особливості клімату можуть істотно відрізнятися від загальних тенденцій. Відповідно до результатів моделі повторюваність значення кількості опадів за наступний 30-річний період збільшиться вдвічі. При цьому величина опадів для клімату 2011- 2040 рр. зросте приблизно на 10% [156].

Гірський характер річки спричинє зміну поперечного перетину русла та навіть появу нових островів. «На прирусловій частині р. Уж, природна рослинність була знищена внаслідок проведених робіт по розчищенню та розширенню русла річки для забезпечення пропуску повеневих та паводкових вод з метою запобігання підтопленню району Галагов міста Ужгорода. Внаслідок наносів галечника штучно вирівняне ложе русла змінило свій профіль і почалося утворення островів (від 2012 р.)» [123, с. 229-231].

Таблиця 3.1.

Басейн річки Уж і її місце у планувальній структурі Ужгорода.

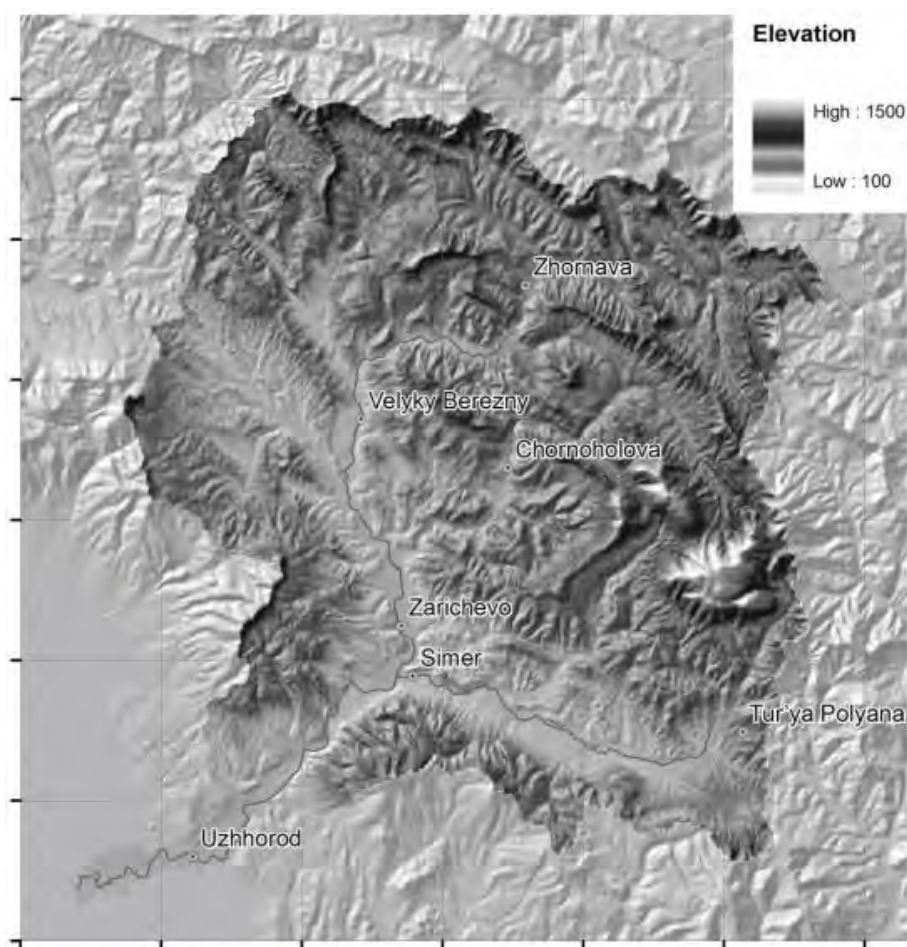

Рис. 1. Топографія української частину водозбору р. Уж. [159].

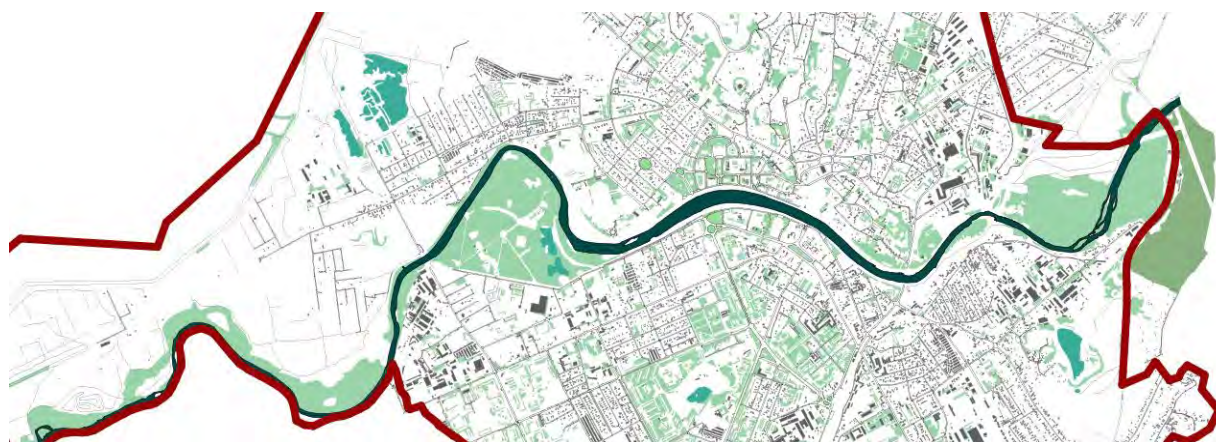

Рис. 2. Місце річки Уж у планувальній структурі міста та системі озеленених територій [174].

Регуляція річки Уж. Набережні Ужгорода формують найбільш впізнаваний образ міста і були складним інженерним викликом [93]. Заходи по регуляції річки Уж розпочалися у середині 19 ст. Лівобережжя більше страждало від повеней на відміну від горбистого правобережжя, де розпочався розвиток міста. Частим і інтенсивним підтопленнями піддавалися райони сьогоднішніх площі Петефі, Київської і Православної набережних. Щоб розвивати місто на протилежному боці, слід було виконати ряд дороговартісних, складних регуляційних робіт. Перша кам'яна берегова стіна завдовжки 200 метрів була збудована на лівому березі, зі сторони сучасної площі Петефі у 1868 році. Цей захід сприяв розвитку «Нового міста» (нинішня площа Петефі з оточенням). Наступні масштабні інженерно-будівельні роботи відбулися у 1933-1934 роках, а підтоплювана вулиця Кушнірська перетворилася на ошатну набережну Плотені, сьогодні – Київська. [247]. У ряді проєктів по регуляції правого берега Уж сформувалася Набережна Незалежності.ю сьогодні знаковий об'єкт Ужгорода, яка через об'ємність та складність інженерного вирішення будувалася кілька десятиліть. Щороку річка розмивала берег району Галагова, просуваючи його лінію вглиб. Освоювати цей перспективний через близькість до центру район можна було лише за умови регуляції русла. У к. 1870-х завершили стіну під мостом та продовжили у бік нинішньої філармонії. Надалі звели стіну, що від площі Театральної переходить у набережну. Наступно було почато спорудження набережної «Липова алея». Завершальний етап регуляції почався у середині 1920-х. У підсумку ж Ужгород отримав простору і красиву набережну, яку урочисто відкрили у 1928 р. Регуляція дозволила відвоювати у річки велику площу землі – заболочений Малий Галагов і перетворити його на великоміський район. В подальші роки роботи з регуляції правого берега Ужа продовжилися: спершу вони тривали біля Великого Галагова, потім – біля парку, де будували басейн, проте не встигли врегулювати нинішню Ботанічну набережну. Місто виношувало плани побудувати променади аж до Боздошського парку, але плани ці досі не втілені у життя [247].

3.2 Етапи розвитку території міста Ужгорода.

Періодизацію розвитку прирічкових територій Ужгорода запропонували автори Історико-архітектурного опорного плану м. Ужгорода, розробленого Науково-дослідним Інститутом пам'яткоохоронних досліджень [176]. Згідно цього документу розвиток міста умовно поділяється на 10 історичних етапів згідно політичного чинника (таб.3.2.).

За результатами археологічних досліджень в прирічковій зоні на території Замкової гори були знайдені сліди поселень давніх історичних періодів [176]. На території міста існували слов'янські поселення, що підтверджують археологічні дослідження, в Галагові поселення датують VI-VII століттями, на Радванці - VIII-IX, на Замковій горі - X-XI, окрім різного часу, вони існували і на відстанях одне від одного [235].

У період середньовіччя, X - поч. XIV ст., первісним ядром історичного центру міста стало поселення, яке виникло у східній частині Замкової Гори при замку в кінці X - на початку XI ст. у стратегічному пункті, який давав можливість контролю над торговими шляхами [128]. Як підкреслюють історики, «стратегічне розташування Замкової гори у всі часи сприяло розвитку на її теренах оборонних укріплень» (Ужгород). Сьогодні особливого охоронного статусу вимагають геоморфологічні утворення, від яких міста розпочинали свій розвиток [72, с. 47–48]. 1380 роком датуються перші ярмарки [235], а з 1430 р. і до 1692 р. Ужгород мав статус містечка (*oppidum*). У цей час йому було надано право проведення ярмарку, проводяться роботи з реконструкції замкових укріплень. У подальшому річка Уж зумовлює розвиток функціонально-планувальної структури міста на правобережних територіях. До половини XVI ст. межі міста обмежувалися Замковою Горою і були затиснуті між двома руслами – Великого і Малого Ужа [122]. З другої половини XVI ст. місто поступово розбудовується та розширюється, кількість населення зростає за рахунок ремісників. Саме на кінець XVI ст. з північного боку Замкової Гори на правій, високій терасі Малого Ужа (околиці нинішньої вул. Другетів) виникає

панський фільварок і кілька нових вулиць, ця частина Ужгорода вже в XVII ст. отримала назву Підграддя [235].

Починаючи з 30-х років XVII ст. місто швидко зростає, ґрунтовно реконструюються оборонні укріплення Ужгородського замку, розширюється фільварок на Підградді. В другій половині XVII ст. місто починає розвиватися на лівому березі великого Ужа, де в районі сучасної площі Петефі з'являються спочатку поодинокі будівлі. Складалося місто тоді із трьох частин: Старого міста (Замкова Гора), Підграддя (правий берег Малого Ужа, район вул. Другетів) та лівобережної частини Великого Ужа (район сучасної площі Петефі) [176]. Інтенсивно забудовується лівий берег річки Уж, прокладаються нові вулиці, споруджуються, квартали житлової забудови, крамниці, аптеки, будівлі шкіл, готелів, виникає потреба благоустрою міста, що зафіксовано складеними кошторисами, обліком прибутків та видатків міського господарства [109, с. 197 – 204]. Будуються і ремонтуються шляхи, особливо часто фіксуються ремонти після повеней.

XVIII – перша половина XIX ст. – це період поступового нового зростання й розширення міста. Просторовий розвиток міста відбувається в кількох напрямках: від Підграддя далі на північ; у західному вздовж Ужа; у південному – лівий берег Ужа в околицях сучасної площі Петефі [176].

Друга половина XIX – початок XX ст. характеризується значним територіальним розвитком Ужгорода (таб. 3.4, рис. 1, 2). Проводиться впорядкування вулиць, визначення меж міста (кадастральна карта), господарська активність й розбудова інфраструктури. Це привело до подальшого зростання як кількості населення, так і площі міста. Основні напрямки розширення - північний та південний, тобти відхід від річки [176]. У кінці XIX - на початку XX ст на північних територіях міста сформувалися сельбищно-промислові території, які зараз підлягають реконструкції, оскільки санітарно-гігієнічний стан цих територій незадовільний, набережні невідпорядковані [106, с. 284 - 289).

У 1919 р. Ужгород стає столицею автономного краю Чехословаччини - Підкарпатської Русі. Цей статус сприяв кардинальним змінам у розвитку й плануванні міста. Уже в 1921 році був розроблений широкомасштабний проект забудови нової частини Ужгорода в так званому Малому Галагові. Разом із його забудовою відбулася регуляція правого берега Ужа (нині набережна Незалежності). Територіальне розширення Ужгорода в цей період відбувалося переважно у західному і південному напрямках (таб 3.6. рис. 1, 2). На захід від Малого Галагова почалася забудова приватними віллами так званого Великого Галагова. На лівому березі Ужа виник новий житловий мікрорайон "Свепомоч" в околицях сучасної пл. Егана [176].

Завершення Другої світової війни супроводжувалося інфраструктурними руйнуваннями. З 1945 року починається радянський період в історії міста, який характеризується різким збільшенням території Ужгорода (приєднання сіл Радванки і Горян) та інтенсивною забудовою його лівобережної частини, де з середини 1950-х років будуються великі промислові об'єкти та житлові райони зі слаборозвинутою інфраструктурою.

В цей період промисловими районами було забудовано прирічкові території на західному лівому березі в межах вул. Боб'яка і Капушанської; на східному лівому березі в межах кільцевої дороги, вул. Гагаріна, Анкудінова і залізничного насипу; а також на східному правому березі в межах вул. Шумної, Другетів, Електрозаводської і до ГЕС на річковому каналі.

На початку періоду незалежної України на всі аспекти розвитку міста Ужгорода великий вплив мала економічна криза. Економічна стагнація спричинилася у першу чергу до занепаду промислових підприємств. На прирічкових територіях таким чином утворилися постпромислові ландшафти, частково реструктуризовані, які займають значні площі на сході і заході річки в межах міста.

Окрім того, внаслідок неконтрольованої перебудови (т зв. реконструкції) історичної забудови в центрі міста зазнало втрат в першу чергу середовище міського центру, простори вулиць якого формувалися в період XIX –сер. XX ст.

В контексті аналізу соціально-економічних умов формування та розвитку прирічкових територій Ужгорода важливим є дослідження Кіс. Н. Ю., що висвітлює проблему соціально-планувальної структури міста. Серед факторів, що впливають на розвиток соціально-планувальної структури міста Ужгорода дослідниця виділяє наступні: природні, економічні, соціально-демографічні, історичні, науково-технічні та планувальні [119, 120].

Загальноміський громадський центр Ужгорода розташований на прирічкових територіях на двох протилежних берегах, що поєднані між собою пішохідним мостом та двома транспортними мостами. Згідно дослідження Кіс Н. Ю., громадські центри сформованих житлових утворень тяжіють до загальноміського центру, збільшуючи, тим самим, транспортне та демографічне навантаження на центральну частину міста і, як наслідок, на прирічкові території. Якщо прослідкувати за еволюцією громадської активності на території Ужгорода, то можна побачити, що прирічкові території міста протягом свого історичного розвитку були і продовжують бути місцем концентрації значної кількості мешканців [119; 120].

Починаючи з 1991 р. і до сьогодні відбувається різке зменшення т.зв. «народногосподарського» комплексу (державної власності), натомість збільшення приватного підприємництва. На сьогоднішній день, структура громадського обслуговування м. Ужгорода характеризується зосередженням більшої частини установ міського значення в центральній частині міста, це пов'язано з вищим рівнем привабливості територій.

Вздовж русла р. Уж на території загальноміського центру і ядра міста, сконцентрована цінна архітектурна забудова, а сформовані на початку XX ст. набережні Галагова входять в пішохідну систему загальноміського центру і «створюють модерністичний образ міста Ужгорода» [82]. Прибережна забудова західних територій в межах міста - це території міського парку та сельбищні території, забудова на цих територіях почала формуватися в середині XX ст. Зараз там формується осередок відпочинку і рекреації.

Періодизація планувально-просторового розвитку Ужгорода.

Розвиток міст залежить від сукупності чинників, тому пропонується інший погляд на періодизацію з огляду на формування просторового укладу Ужгорода. Етапи виділено на основі історичного матеріалу і аналізу картографічних джерел (табл 3.3-3.4, 3.6; 3.8). Роль річки Уж (Великий Уж) у міському у середовищі зафіксовано численними фотодокументами (табл. 3.5; 3.7). Річка Ужок (Малий Уж), важлива на початкових стадіях формування міста у якості підсилення фортифікаційних властивостей території (табл. 3.4), уже 1930-х роках була поміщена у колектор, а на місці русла прокладена сучасна вул.Фединця.

Підсумовуючи дослідження еволюції міста, можна виділити 6 етапів планувально-просторового розвитку Ужгорода та їх характеристики (табл. 3.9):

1-ий етап (11-17 ст.) – становлення міста; місто розвивається як оборонний пункт на пагорбі між двох річок Великим і Малим Ужем, до статусу містечка з привілеями, формується ринок і приринкова забудова (табл. 3.9, рис.1);

2-ий етап (17-18 ст.) – ріст міста; додаються передмістя на правобережжі Малеого Ужа (Підграддя) і починає формуватися «Нове місто» на лівобережжі Великого Ужа (табл. 3.9, рис.2);

3-ій етап (2 пол. 19 ст. – до 1914 р.) – екстенсивний розвиток міста, забудова поширюється вздовж основних шляхів (табл. 3.9, рис.3);

4-ий етап – (1918-1938) – у т.зв. чехословацький період формується новий центр на правобережжі, місто поєднується мостами (табл. 3.9, рис.4);

5-ий етап (1945-1991) – т.зв. радянський період, відбуваються індустріалізація і екстенсивний розвиток міста житловими районами (табл. 3.9, рис.5);

6-ий етап (від 1991 р.) – інтенсифікація забудови міста, реурбанізація (табл. 3.9, рис.6).

Табл. 3.2

Історичні етапи розвитку міста згідно політичного чинника.

1. Доісторичний період;
2. Період середньовіччя, X- поч. XIV, часу Арпадовичів;
3. Період Другетів 1332-1692 рр.;
4. Короткий період графа Берчені;
5. Період австрійської «казенної домінії» (1711-1848 рр.);
6. Період самоврядування у складі Австрійської імперії та Австро-Угорщини (1838-1918 рр.);
7. Період в складі Чехословацької республіки (1919-1938 рр.);
8. Період в складі Угорщини (1938 - 1944 рр.);
9. Радянський період (1944-1991 рр.);
10. Період Української держави.

(Історико-архітектурний опорний план м. Ужгорода, (Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень, 2014) [177])

Рис. 1. Карта арабського географа Мухаммада Аль-Ідрісі (<http://baitsar.blogspot.com/2021/11/1154.html>), де у 1154 році на карті Європи з'явилася перша згадка про Ужгород.

Табл. 3.3.

Картографічний матеріал до історії розвитку планувальної структури Ужгорода.

Рис. 1. Карти Замкової гори: ліворуч – 1774 р.; праворуч - 1778 р. (фото з експозиція Закарпатського краєзнавчого музею)

Рис.2. Ужгород на карті Фрідріха фон Міга 1782-1787 рр.

Табл. 3.4. Продовження

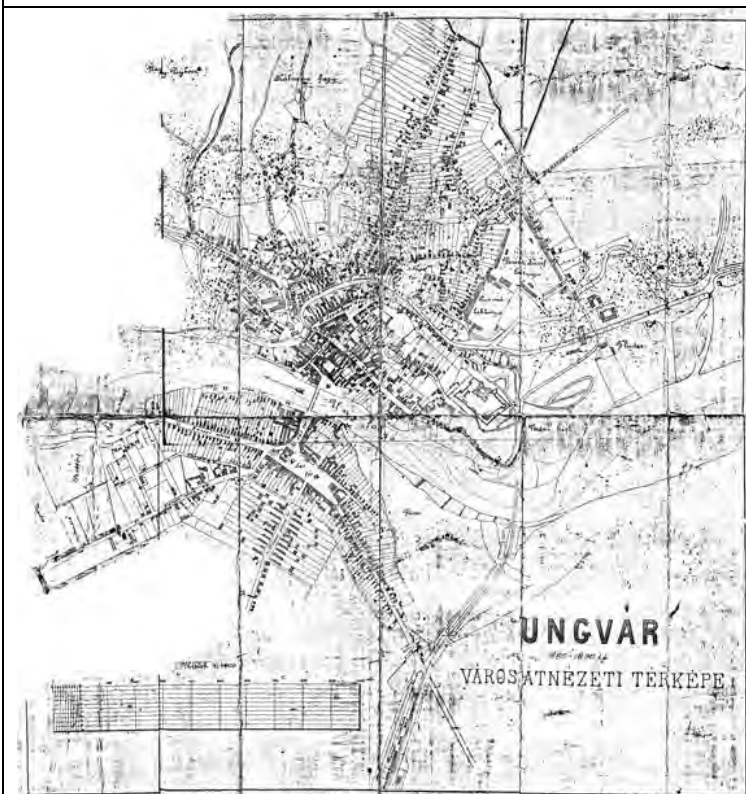

Рис.1. Карта Ужгорода 1880-1890 рр.

Рис.2. Карта Ужгорода 1906 р.

Таблиця 3.4.

Історичні світлини і поштівки м. Ужгород з річкою Малий Уж (<http://ungvar.vox.com.ua/panoramas1.html>)

А

Б

В

Г

Д

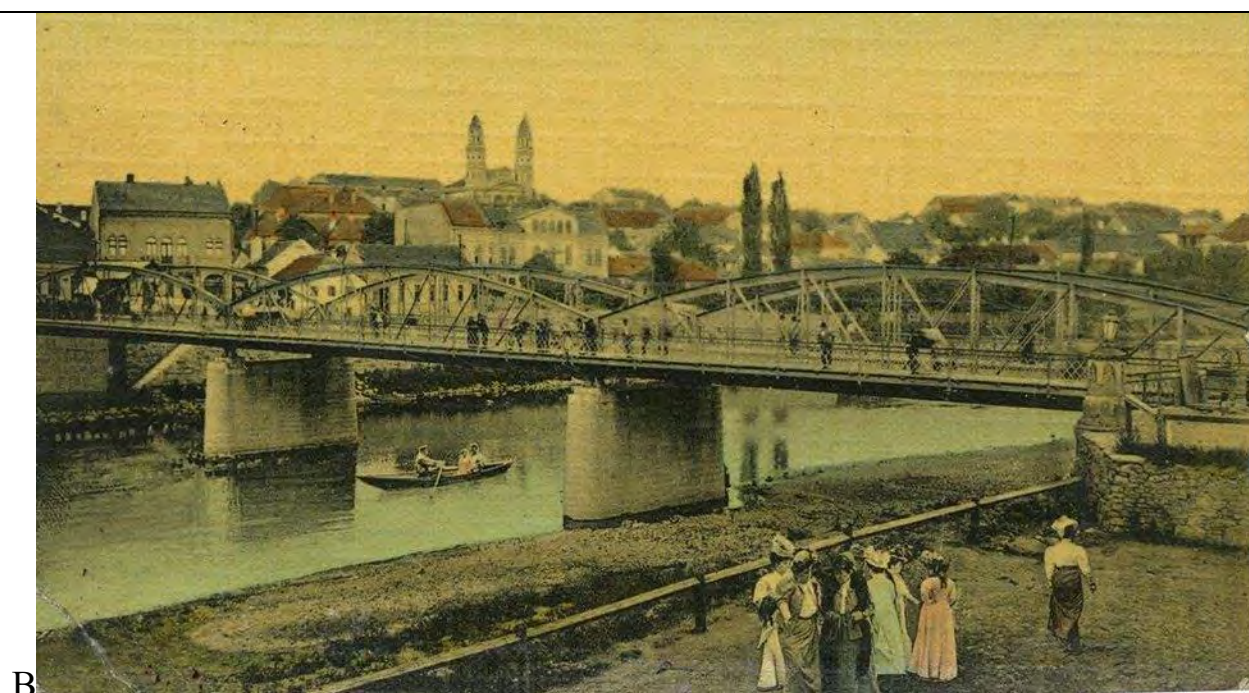
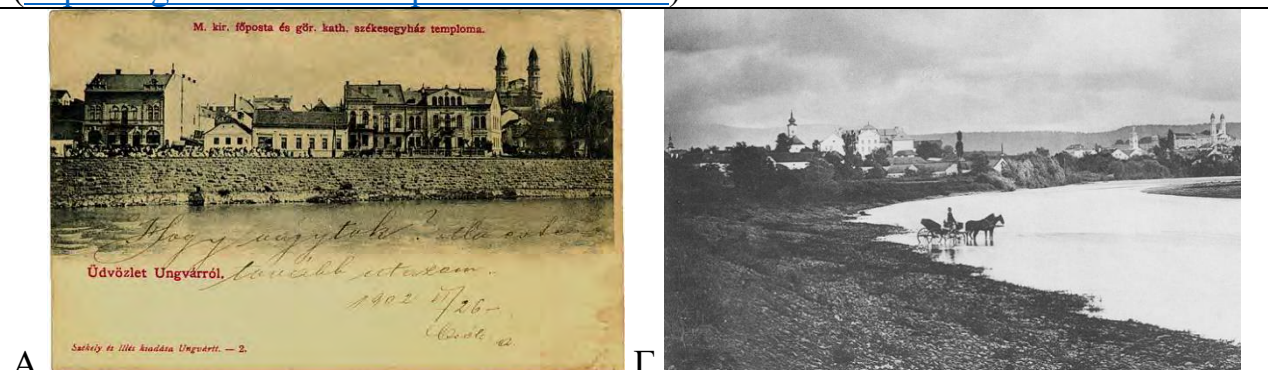
Е

А - р. Малий Уж (1913 р., жінки на мостиках перуть білизну); Б - Вид на замок з берегів Малого Ужа (1917 р.); В – Малий Уж в районі теперішньої автобусної зупинки на пл. Корятовича; Г – місце впадання Малого Ужа в р. Уж (<https://suspilne.media/34505-davni-fotografii-uzgoroda-publikue-mihajlo-basarab/>); Д – річка Малий Уж (<https://suspilne.media/34505-davni-fotografii-uzgoroda-publikue-mihajlo-basarab/>); Е- площа Жупанатська на першому плані і Малий Уж

Таблиця 3.5.

Історичні світлини і поштівки м. Ужгород з річкою Великий Уж
(<http://ungvar.vox.com.ua/panoramas1.html>)

А - вид з ріки на теперішній сквер Фенцика (1902 р., синагога і театр на той час ще не збудовані); Б - панорамний вид на правий берег р. Уж з старим мостом (1892 р.); В - вид на великий новий міст на р. Уж, збудований у 1897 р; Г — природний берег річки Уж
(<https://goloskarpat.info/society/5b24c7b419f69/>)

Табл. 3.6.

Карти Ужгорода 20 ст.

Рис.1. Карта Ужгорода 1928 р.
(Выпрацювали а нарисовали Е. Паржизек, директор и Ф. Ремеш, фах. учитель держ. руськоѣ горож. школы в Ужгородѣ)

Рис.2. Карта Ужгорода 1930 р.

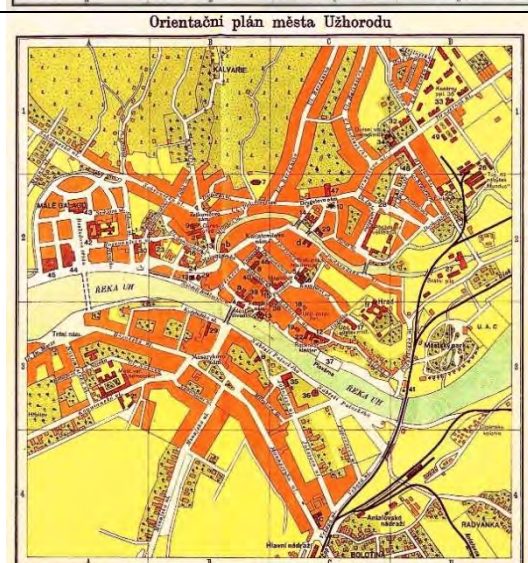

Рис.3. Карта Ужгорода 1933 р.

Таблиця 3.7.

Історичні світлини і поштівки м. Ужгород з річкою Уж
<http://ungvar.vox.com.ua/panoramas1.html>

А – пішохідний міст над р. Уж (1930 р.); Б - вид на пл. Театральну та пішохідний міст; В - Панорама забудови набережної р.Уж до появи нового транспортного мосту (до 1934 р.); Г – новий транспортний міст 1934 р.; Д - вид на набережну з новозбудованого транспортного мосту 1940 р.; Е - новозбудована набережна і район Галагов 1943 р.

Таблиця 3.7. Продовження.

 З	 І
 Ї	 Й
 К	 Л

Є - вид з Галагова на набережну та на річку Уж; Ж – Набережна Рошковича (тепер – Незалежності); З - Набережна Рошковича (тепер - Незалежності); І – вид на адміністрацію і набережну Незалежності; Ї - Загальний вигляд забудови району Галагова; Й - Набережна та дівоча гімназія, тепер - школа №1 ім. Т. Г. Шевченка; К - загальний вид на річку Уж та набережну (<https://goloskarpat.info/society/5b24c7b419f69/>); Л - Загальний вид на річку Уж та набережну.

Таб. 3.8.

Радянський період у розвитку міста Ужгорода.

Рис. 1. Карта Ужгорода (радянський період)

Рис. 2 Новобудови 1980-х рр. в Ужгороді
(<https://varosh.com.ua/kultura/uzhgorod-radyanskij-u-fotoalbomi-1981-roku>)

Таб. 3.9

Реконструкція етапів розвитку планувальної структури Ужгорода (авторська).

ЕТАП 1 XI - XVI ст. УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ - річка Уж та її притоки - основні транспортні шляхи - територія міста - замок	ЕТАП 2 XVII - поч. XIX ст. УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ - річка Уж та її притоки - основні транспортні шляхи - територія міста - замок
Рис. 1. Етап 1 (XI-XVI ст.)	Рис. 2. Етап 2 (XVII – к. XVIII (поч. XIX ст.)
ЕТАП 3 кін. XIX - поч. XX ст. УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ - річка Уж та її притоки - основні транспортні шляхи - територія міста - замок	ЕТАП 4 1928-1938 рр. УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ - річка Уж та її притоки - основні транспортні шляхи - територія міста - замок
Рис. 3. Етап 3 (к. XIX – поч. XX ст.)	Рис. 4. Етап 4 (1918-1938 рр.)

Таб. 3.9. Продовження

Реконструкція етапів розвитку планувальної структури Ужгорода (авторська).

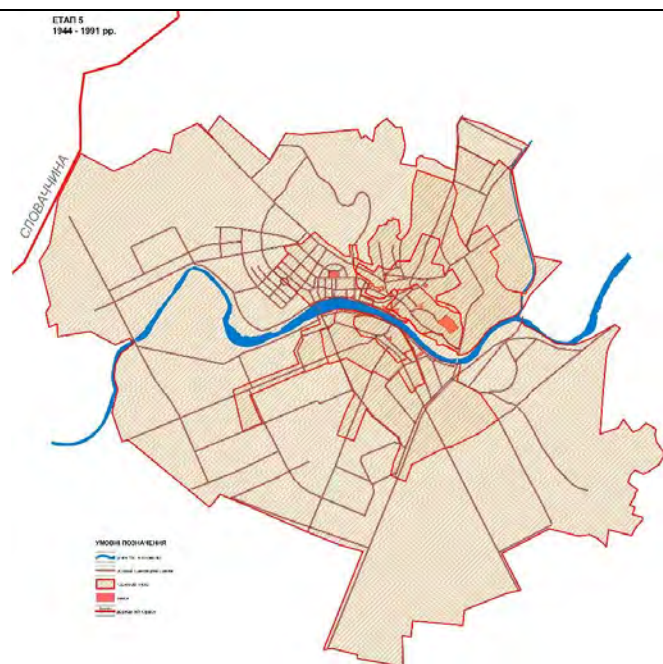

Рис. 5. Етап 5 (1945-1991 рр.)

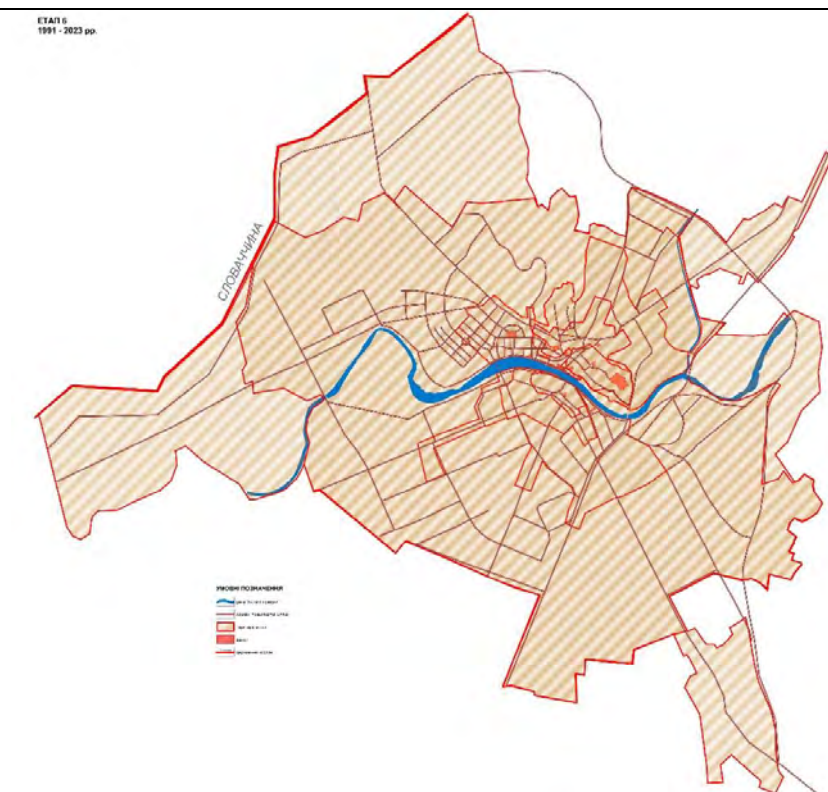

Рис. 6. Етап 6 (після 1991 р.)

3.3. Функціональна організація прирічкових територій Ужгорода.

Аналіз функціональної організації прирічкових територій є складовою комплексного дослідження, методику якого описано у розділі 2.2. (рис. 3.1). Аналізи проведено одночасно на сукупності досліджуваних ділянок.

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ПРИРІЧОВИХ ТЕРИТОРІЙ

Рис. 3.1. Схема комплексного аналізу прирічкових територій Ужгорода.

Загалом функціонально-планувальна організація прирічкових територій м. Ужгород характеризується різноманітністю функцій. Монофункційні промислові зони, пов'язані з радянською економікою, опинилися у кризі у 1990-х, і сьогодні їх території перепрофільовані. На прибережних територіях переважаючими є житло, території громадських об'єктів, промислові території, побутове обслуговування, рекреаційні зони та ін. (рис. 3.2). У функціональній структурі прирічкових територій помітна концентрація промислових підприємств у трьох ділянках на заході і на сході. Громадські об'єкти

зосереджуються в центральному історичному ядрі, а поміж ними та на прилеглих постпромислових територіях розташовуються житлові квартали (таб. 3.10). Результати натурних обстежень див. у Додатку А.

Проведений аналіз прирічкової території Ужгорода дозволив уточнити функціональну різноманітність ділянок, виявити характерні «портрети» ділянок та порівняти їх з генеральними планами міста (рис. 3.3.).

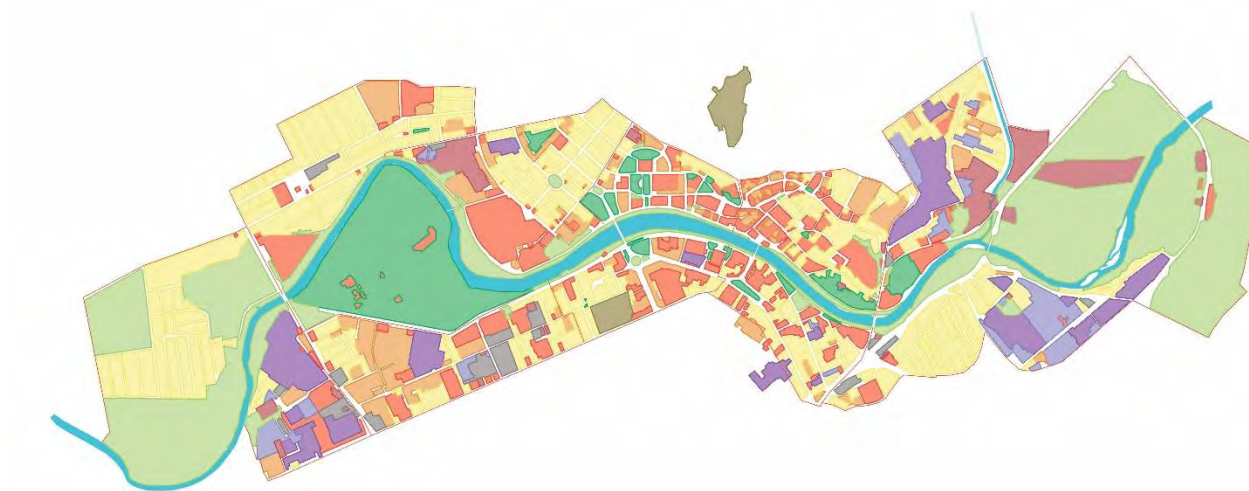

Рис. 3.2. Підсумкова схема функціональної організації прирічкових територій згідно натурних обстежень, проведених у 2020 р.

Рис. 3.3. Прирічкові території на генеральному плані 2011 р.

Ділянка 1 «Велика промислова зона на сході» умовно поділяється на дві частини, що розділені залізничною колією (дод. А, таб. 1, рис. 1). У лівій половині сконцентровані промислові, комунальні, громадські та житлові території. В цьому місці прокладений штучний канал для регуляції рівня води в р. Уж, збудований у міжвоєнний період, на якому розміщується гідроелектростанція. Найбільшою промисловою територією у межах ділянки є

ЗАТ «Ужгородський фанерно-меблевий комбінат», недіючий, на частині постпромислової ділянки запланована багатопверхова забудова. На ділянці розташовуються ЗАТ «Закарпатінвест», ВАТ «Геліос», які не посідають виробництва. Також діючі електропідстанція і майданчик водозабірних споруд біля ГЕС, планується новий забір. Готельно-ресторанний комплекс Унгварський на місці виробничо складських територій планує розширення рекреації на термальних водах. На березі річки розташовуються громадські об'єкти, а саме: Дитячо-юнацька спортивна школа з футболу зі стадіоном «Спартак», пам'ятка ПЗФ парк Підзамковий і спортивно-оздоровчий комплекс «Аквапарк» (дод.А, таб.1, рис. 1).

Серед житлової забудови переважає садибний тип забудови, проте є декілька кварталів багатоквартирної забудови. У правий бік від залізничної колії розташована велика заплава ріки - болотистого характеру місцевість, що наразі пустує і ніяк не використовується у господарських цілях. Але згідно генплану 2004 року в її межах виділено велику ділянку комунального призначення. Тут же розташовані табори ромів, можливе часте велике затоплення, проте є можливості для розміщення рекреаційні ділянки.

В аналізі функціональної структури *дільниці 2 «Старе місто»* (дод. А, таб. 1, рис. 2) виділені домінуючі функції: - житлові території; - території громадської забудови (заклади харчування, заклади освіти, театр і філармонія); - побутове обслуговування; - рекреаційна зона (ботанічний сад, колія дитячої залізниці). Громадські простори (літні майданчики ресторанів і кафе, площа перед театром з пішохідним мостом і сквер перед філармонією) є основними каталізаторами просторового розвитку цієї дільниці в прирічковій зоні. Тут спостерігається найбільша активність мешканців міста і значна концентрація туристів. Ці площі є підняті вище над рікою і укріплені високим муром. Натомість Ботанічна набережна знаходиться на рівні берегової лінії р. Уж, є малолюдною та має більш природний характер.

Ділянка 3 «Малий Галагов» вирізняється з поміж інших прирічкових територій концентрацією важливих адміністративних функцій (дод. А, таб. 1,

рис. 3). Цей урядовий квартал був закладений у період Чехословаччини. «Квартал характеризується прямими широкими вулицями, масивними монументальними будівлями, спорудженими в стилі функціоналізму. Центром цього урядового кварталу стала будівля земського уряду (1936 р.). Навколо розміщувалися різноманітні урядові установи (крайовий і окружний суд, військове і поліцейське управління, в'язниця, банк, дитяча лікарня тощо) та житлові квартали. Паралельно з розбудовою Малого Галагова була врегульована набережна р. Ужа та побудований сучасний транспортний міст» (1937 р.) [176].

Сьогодні тут розташовані головні адміністративні споруди міста та області - Облдержадміністрація і Міська Рада. В одному кварталі об'єднуються будівлі УМВС України в Закарпатській області та Ужгородський слідчий ізолятор № 9, а поруч розташований Апеляційний суд. Урядовий квартал спланований в оточенні озелених територій загального користування: сквер Ф. Крупки, сквер Героїв Майдану, сквер Штефаніка, сквер ім. Масарика, парк ротарі-клубу «Ужгород-Скала». Центральна вертикальна вісь проходить через широкий сквер від набережної ріки до будівлі облдержадміністрації. Поруч із громадською забудовою розташовані житлові будинки періоду модернізму, що утворюють єдиний архітектурний комплекс урядового кварталу. По периметру діляниці переважає житлова забудова садибного типу та окремі новобудови - житлові багатоповерхові будівлі.

Ділянка 4 «Великий Галагов» являє собою поєднання трьох основних функціональних зон із різними типами забудови: 1 - житлова зона із забудовою приватними віллами так званого Великого Галагова між сучасними вулицями Митною й Загорською; 2 - спортивна зона із стадіоном Авангард і басейном; 3 - комунальна зона із діючим ПРАТ «Закарпаттяобленерго» - переходить у багатоповерхову з школою і садочка (дод. А, таб. 1, рис. 4).

Житлова зона із садибною забудовою займає орієнтовно половину площі діляниці, у її структурі переважають однородинні житлові будинки із одним багатоквартирним житловим комплексом на півночі. В оточенні житлових

кварталів розташовується недіючий цегельний завод, територія якого призначена під будівництво багатоповерхової забудови. Ближче до набережної розміщена територія недіючого ПРАТ «Закарпаттяобленерго», яка вже частково забудована житловими багатоквартирними будинками та продовжує забудовуватись. До спортивної зони на півдні примикає Палац дітей та юнацтва та будівлі студентських гуртожитків. На ділянці, де розташований стадіон Авангард, набережна є розширеною у місці заплави ріки і відповідно пішохідна алея і урбанізовані території розташовані трохи далі від ріки.

Як описують автори Історико-архітектурного оорного плану, «в основу планувальної структури кварталу лягла змішана система планування – регулярна в східній його частині з центричною композицією еліпсовидного в плані скверу та радіально-кільцевою системою в західній його частині» [176].

У функціональній структурі *ділянки 5 «Район садибної забудови»* переважає житлова зона із садибним типом забудови. На півночі ближче до аеропорту розташований квартал багатоквартирної житлової забудови. У структурі ділянки розміщується декілька освітніх закладів, а саме: Закарпатський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді і спецшкола-інтернат для глухих дітей. Поміж садибної забудови розташований гаражний кооператив. На півдні ділянки біля магістральної вулиці Боб'яка і набережної ріки розташований великий торговий комплекс мережі «Епіцентр». На проаналізованій території, за винятком одного невеликого скверу і смуги озеленення вздовж ріки, відсутні озеленені території (дод. А, таб. 1, рис. 5).

Ділянка 6 «Прикордонна зона» є монофункціональною. Тут розташована тільки житлова територія із садибним типом забудови. Ця садибна забудова простягається аж до кордону із Словаччиною. У структурі ділянки знаходиться значна площа вільних незабудованих територій. Ці території є озелененими. Широка смуга озеленення простягається вздовж берегової лінії ріки (дод. А, таб. 1, рис. 6). Від прикордонної смуги до кордону Вздовж прикордонної смуги на 300 м є земля зі статусом спецтериторії.

Ділянка 7 «Велика промислова зона на заході» характеризується присутністю декількох функціональних зон: промислової, громадської, складської, житлової, комунальної. Найбільшу площу займає промислова територія, куди входять території ПАТ „Модуль М”, виробничих баз, гаражів, складів, трансформаторної підстанції та ін. ПАТ „Модуль М” – це колишній завод „Ужгородприлад”, який був заснований у 1963 році, що спеціалізувався на виготовленні електронної промислової та побутової техніки. Територія заводу розміщується на березі р. Уж і займає близько чверті площі ділянки. Серед громадських об’єктів значну площу займають торгові комплекси, зокрема «Епіцентр» (дод. А, таб. 1, рис. 7). Планується ЖК у 9-16 поверхів з влаштуванням набережної.

Ділянка 8 «Боздошський парк» займає прирічкову зону у місці значного вигину річкового русла. Парк виконує рекреаційну функцію і є найбільшим парком біля річки у м. Ужгород. На території парку є прокладений канал із шлюзами для регуляції води. Цей канал з’єднаний із рікою і озерами, які утворилися у заплаві річки. При підвищенні рівня води у ріці канал наповнюється водою. У чинному генплані міста 2004 р. є план зміни русла ріки із спрямуванням його через зазначений канал.

Парк є улюбленим місцем відпочинку містян. На території парку розташовуються заклади харчування, атракціони та місця для пасивного відпочинку, як місця для пікніків і лавочки. Також у парку виявлено одне місце неорганізованого відпочинку біля води із виходом на берег річки та закинуті обгороджені дачні ділянки вздовж річкового берега, проте вони є неприватизованими і входять у рекреаційну зону (дод. А, таб. 1, рис. 8).

Ділянка 9 «Новозбудований житловий квартал» розташовується на південь від Боздошського парку і має вихід на невеликий відрізок Слов’янської набережної. На цій ділянці розташовуються новозбудовані житлові квартали периметральної багатоквартирної забудови поряд із кварталами садибної забудови, громадськими об’єктами, складськими та промисловим об’єктом. Серед громадських об’єктів присутні: навчально-виховний комплекс, торгово-

кулінарне училище, стадіон автомобілістів, торгові комплекси, магазини, заклади харчування та ін. Найбільшим промисловим об'єктом на ділянці є швейна фабрика, що межує з житловою зоною. Вздовж набережної споруджуються нові багатоквартирні будинки (дод. А, таб. 1, рис. 9).

Ділянка 10 «Свепомоч» складається із двох частин, що були збудовані в різний період. Перша частина ділянки 10 - однойменна ділянка «Свепомоч», що була збудована у чехословацький період у 1930-х рр., розташована по праву сторону проспекту Свободи. Вона являє собою квартал житлової садибної забудови та містить по периметру ряд громадських об'єктів, таких як, готель, бібліотека, банк, Ужгородський міський центр зайнятості, дитячий садок та ін. Поруч із садибною забудовою розташований цвинтар із невеликою дерев'яною церквою.

Друга частина ділянки 10 являє собою житловий квартал периметральної багатоквартирної житлової забудови, що була збудована у радянський період. У цьому кварталі значний відсоток території займають громадські об'єкти, а саме: Обласна клінічна лікарня, обласний госпіталь інвалідів війни і учасників ліквідації аварії на ЧАЕС, обласна станція переливання крові, обласний державний український музично-драматичний театр та ін. В межах цієї частини ділянки розташований об'єкт промисловості - швейна фабрика (дод. А, таб. 1, рис. 10).

На **ділянці 11 «Довкола площі Петефі»** переважають житлові території і території громадських об'єктів. Концентрація громадських об'єктів спостерігається довкола площі Петефі в історичному ядрі території, а також вздовж набережної. Серед громадських об'єктів тут розташовані магазини, готель, банк, загальноосвітні школи, Ужгородський комерційний технікум, Ужгородський національний університет, ліцей, будинок вчителя, церква, заклади побутового обслуговування, заклади харчування, генеральне консульство Угорської республіки та ін. Житлова забудова є різного характеру: ближче до площі Петефі забудова це середньої поверховості зблоковані будинки; ближче до вул. Анкундінова розміщуються квартали садибної

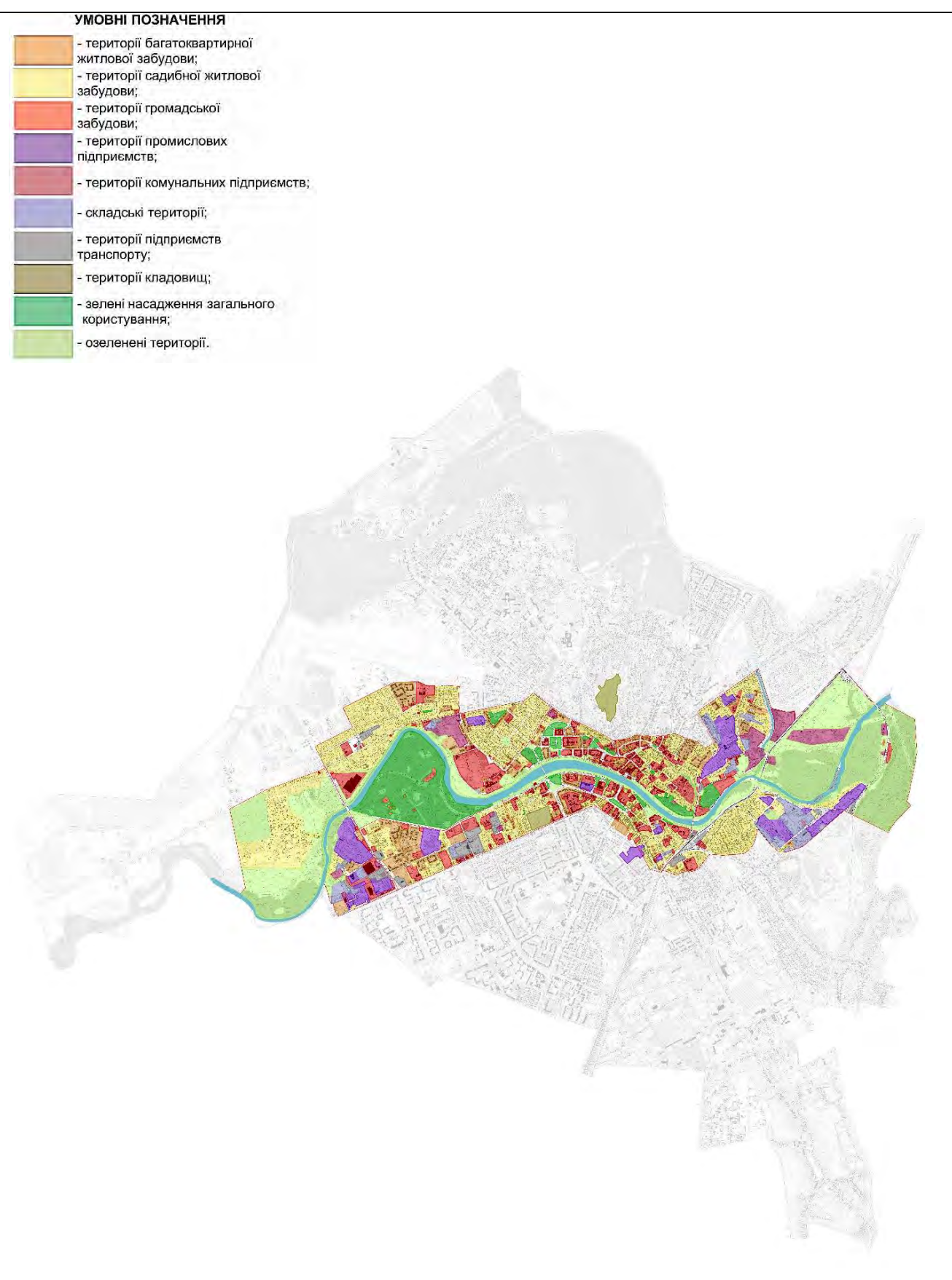
забудови. У планувальній структурі ділянки присутні також окремі промислові об'єкти, а саме: Ужгородська міська друкарня, заклад зведеного воєнізованого гірничорятувального загону, ВАТ «Ужгородхліб», ТЗОВ «Кадоро» (млин) і найдалше від ріки - фрагмент території ВАТ «Ужгородська взуттєва фабрика» (дод. А, таб. 1, рис. 11).

Ділянка 12 «Радванка» розташована на лівому березі р. Уж в східній частині міста вище по течії. Ця ділянка умовно поділена на три різні частини. Перша частина - це територія житлової забудови садибного типу. Садибна забудова тут є досить хаотичною, особливо це помітно в зоні, що наближається до залізничної колії, що відмежовує житлову територію від ріки. В цій зоні в основному проживає населення ромської національності. Ближче до вул. Анкудінова розташований технікум електронних приладів, гаражі і автостоянка. Окрім цих об'єктів ця частина ділянки є монофункційною житловою зоною.

Друга частина ділянки простягається вздовж вул. Гранітної та сформована в основному промисловими і складськими територіями, за винятком вузької смуги житлової садибної забудови вздовж ріки (ромської колонії). Тут розміщуються такі об'єкти, як: дослідно-експериментальний завод нестандартного обладнання, столярні цехи, електропідстанція, склади та виробничі бази, ремонтно-будівельне управління, ТОВ «Культмеблі Ужгород», завод залізобетонних виробів та ін.

Третя частина ділянки розташована на східній окраїні міста. По ній проходить кільцева дорога, вздовж котрої розташовані автозаправні станції і готель. Окрім цих об'єктів ділянка складається із вільних заліснених територій, котрі оточують кільцеву дорогу з двох сторін і тягнуться аж до ріки. Ця частина ділянки 12 вирізняється природним характером та низьким ступенем господарського освоєння території (дод. А, таб. 1, рис. 12).

Таб. 3.10. Схема функціональної організації прирічкових територій у м. Ужгород.

3.4. Просторово-планувальна організація прирічкових територій Ужгорода.

Аналіз просторово-планувальної організації прирічкових територій передбачає дослідження доступності просторів для пішоходів, в тому числі вплив транспортного руху на траєкторію руху пішохода та наявність фізичних перешкод на його шляху до ріки.

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ПРИРІЧОВИХ ТЕРИТОРІЙ

Рис. 3.4. Схема комплексного аналізу прирічкових територій Ужгорода.

Загалом прирічкова зона Ужгорода характеризується зручною доступністю (рис. 3.5), що в першу чергу зумовлено наявністю пішохідних алей вздовж більшої частини набережної на правому і лівому берегах. Проте така доступність є не всюди, доступ до ріки є ускладнений, зокрема, на ділянках, де в прибережній зоні розташовується промисловість або інші просторові

бар'єри для пішоходів, як залізничний насип тощо (таб. 3.11). Результати натурних обстежень див. у Додатку Б.

Рис. 3.5. Результати аналізу просторово-планувальної організації прирічкових територій Ужгорода.

Ділянка 1 «Велика промислова зона на сході» умовно поділяється на дві частини, що розділені залізничною колією (дод. Б, таб. 2, рис. 3). Доступність до ріки на цій ділянці є обмеженою. Перетин магістральної вулиці Шумної є ускладнений для пішоходів (дод. Б, таб. 2, рис. 3А). Тільки на невеликому фрагменті в парку Підзамковому можна підійти до води, перетнувши при цьому залізничну колію дитячої залізниці (дод. Б, таб. 2, рис. 3 Б).

Проте тут відсутній лінійний пішохідний зв'язок вздовж набережної. Доступ до води є тільки в одному місці. Поруч з парком розташовані території з обмеженим доступом до ріки, а саме стадіон Спартак і акваріопарк (дод. Б, таб. 2, рис. 3В). У цих трьох місцях можна виділити простори громадської активності біля ріки. Основне русло р. Уж відмежоване від основних пішохідних зв'язків в цій зоні залізничною колією, а також великою заплавою ріки, яка наразі ніяк не використовується і пустує. Через промислову територію проходять автомобільні шляхи, які сполучають житлову садибну забудову вздовж річкового каналу. Ними також можна пройти пішки і піднятися на дамбу довкола річкового каналу (дод. Б, таб. 2, рис. 3 Г). Територія

промислових об'єктів є закритою для більшості мешканців, так само як і ділянки садибної забудови.

В аналізі просторової доступності *дільниці 2 «Старе місто»* (дод. Б, таб. 2, рис. 4) можна прослідкувати добре налагоджену систему пішохідних зв'язків. На цій ділянці вздовж р. Уж прокладена пішохідна набережна двох типів: укріплена підпірною стінкою на підвищенні (дод. Б, таб. 2, рис. 5 А); незамощена на рівні річки (дод. Б, таб. 2, рис. 5 Б). Укріплена частина завершується біля будівлі філармонії, звідки починається так звана Ботанічна набережна, що відгороджена від ріки колією дитячої залізниці (дод. Б, таб. 2, рис. 5 В). Укріплена частина набережної є пов'язана із нижньою неукріпленою частиною стрімкими і вузькими сходами, що ускладнює сполучення між ними (дод. Б, таб. 2, рис. 5 Г, Д). Також на алеї вздовж облаштованої набережної є декілька просторових бар'єрів, як сходи, кіоск (дод. Б, таб. 2, рис. 5 Е).

Декілька вулиць у центральній частині є повністю пішохідними. Зокрема, пішохідна вул. Корзо (дод. Б, таб. 2, рис. 7 А), так само як провулок Театральний (дод. Б, таб. 2, рис. 7 Б), з'єднують вул. Волошина і пішохідну набережну р. Уж. Вул. Волошина в цій частині також є пішохідною. На межі пішохідної і автомобільної частини вул. Волошина прокладені сходи, які ведуть до скверу ім. Є. Фенцика, що ускладнює або унеможливорює пересування тут маломобільних груп населення (дод. Б, таб. 2, рис. 7 В).

Далі вул. Волошина переходить у вул. Ольбрахта, від якої відгалужується дуже стрімкий Ботанічний провулок, що з'єднує її з набережною. Квартали на цій дільниці вздовж берега є з обмеженим доступом для відвідувачів, так як тут переважають громадські об'єкти, зокрема, Ботанічний сад. Фрагмент набережної, що забудований однородними будинками із приватними ділянками має закритий доступ до води для мешканців. Більш віддалена від ріки частина території – Замкова гора із замком та іншою історичною забудовою знаходиться на значному підвищенні над річковою долиною. Рельєф гори робить її своєрідним просторовим бар'єром, що також місцями ускладнює доступ для пішоходів. Зокрема, із Замкової гори біля Греко-католицького

собору через вул. Замкові сходи можна спуститися по стрімких сходах до вул. Фединця (дод. Б, таб. 2, рис. 7 Г) та вийти на пл. Корятовича.

Простори громадської активності можна визначити як точкового та лінійного характеру. Точкового характеру простори, де концентрується велика кількість людей є наступні: площа перед ляльковим театром (дод. Б, таб. 2, рис. 5 А), сквер ім. Є. Фенцика (дод. Б, таб. 2, рис. 5 Б), сквер перед греко-католицьким собором, сквер на території Ужгородського замку, скансен народної дерев'яної архітектури, автостанція на вул. Фединця. Лінійні простори, що характеризуються значною концентрацією людей – це пішохідні вулиці, провулки, пасажі та мости. Ці простори є транзитними, проте зазвичай люди тут повільно рухаються, оглядаючи оточення чи спілкуючись, що призводить до скупчення людей. До лінійних місць концентрації людей відносяться вул. Корзо, частина вул. Волошина, пров. Театральний та пішохідний міст (дод. Б, таб. 2, рис. 5 В).

Основний транспортний рух на ділянці відбувається по вул. Підградській, Фединця та площі Корятовича. Площа Корятовича є заставлена автомобілями, що робить її не комфортною для тривалого перебування людей (дод. Б, таб. 2, рис. 5 Г). Тому вона має транзитний характер.

Ділянка 3 «Малий Галагов» знаходиться біля підніжжя Замкової гори і має вже більш рівнинний характер, що у свою чергу полегшує доступність території до річкової набережної (дод. Б, таб. 2, рис. 8). Через ділянку проходить декілька вулиць із інтенсивним транспортним рухом паралельно до ріки. Із західного боку ділянки проходить транспортна магістраль, яка сполучає правий берег з лівим по транспортному мосту Масарика. Під мостом є пішохідний прохід, який сполучає ділянку 3 і 4 (дод. Б, таб. 2, рис. 9 А). На ділянці 3 розташований адміністративний квартал, який характеризується великими відкритими просторами, що добре пов'язані із пішохідною набережною. Пішохідна набережна на цьому відрізку ріки має назву набережна Незалежності. Вона добре облаштована для пішохідного, велосипедного руху, а також для осіб з обмеженими фізичними можливостями (дод. Б, таб. 2, рис. 9

Б). Фактично тут існує дворівнева набережна: укріплена підпірною стінкою набережна на підвищенні і нижня набережна, що має природний характер і знаходиться на одному рівні з рікою (дод. Б, таб. 2, рис. 9 В). До неї ведуть поодинокі сходи і стежки з верхнього рівня.

На проаналізованій ділянці присутня значна кількість скверів і площ, що є просторами громадської активності, зокрема найбільша площа Народна перед обласною адміністрацією, що веде безпосередньо до набережної ріки (дод. Б, таб. 2, рис. 9 Г). Території житлових кварталів і громадських об'єктів переважно є закритими для доступу мешканців або мають обмежений доступ.

Ділянка 4 «Великий Галагов» має добре пішохідне сполучення із рікою (дод. Б, таб. 2, рис. 10). Через ділянку вздовж ріки проходить Студентська набережна, яка також є облаштованою для пішохідного руху. Вона є значно вужчою ніж набережна Незалежності, має тільки одну смугу руху, по якій рухаються і пішоходи, і велосипеди та ін. (дод. Б, таб. 2, рис. 11 А). Облаштована набережна простягається від мосту Масарика до пішохідного підвісного мосту, який з'єднує Боздошський парк на лівому березі із правим берегом (дод. Б, таб. 2, рис. 11 Б). На ділянці від підвісного мосту до центру творчості дітей та юнацтва нижня частина берегу річки розширюється (дод. Б, таб. 2, рис. 11 В). Далі за підвісним мостом можна пройти по вузькій стежці, яка прокладена по дамбі (дод. Б, таб. 2, рис. 11 Г).

З боку міста доступ до ріки є обмежений через великі території обмеженого користування, як стадіон «Авангард», гуртожитки і території багатоквартирного житла. Район садибної забудови пов'язаний з річкою по вул. Гленца, Павлова і Закарпатській.

Основними просторами громадської активності можна назвати територію біля центру творчості дітей та юнацтва, берег річки біля підвісного мосту та сквери в межах кварталу садибної забудови. Із лінійних просторів найбільше людей концентрується власне на Студентській набережній, зокрема біля гуртожитків, та на підвісному мості, яким часто користуються мешканці міста.

Ділянка 5 «Район садибної забудови» має значно ускладнений доступ до ріки порівняно із попередніми проаналізованими ділянками (дод. Б, таб. 2, рис. 12). Тут є тільки невеликий фрагмент Паркової набережної, яка є облаштована спортивними майданчиками і призначена для обслуговування декількох приватних будинків в цій зоні. Доступ до неї є обмежений із встановленими шлагбаумами (дод. Б, таб. 2, 13 А). Вздовж ріки на цій ділянці споруджена дамба, по ній проходить вузька стежина, але люди нею не користуються, тому візуально її складно знайти на зарослій дамбі.

Через ділянку проходить житлова вулиця із інтенсивним транспортним рухом – вул. Загорська, що підходить дуже близько до ріки. З цього місця починається пішохідна стежка по дамбі, яка веде до Студентської набережної в сторону центральної частини міста (дод. Б, таб. 2, рис. 13 Б).

По західній межі ділянки проходить магістральна вул. Боб'яка із інтенсивним транспортним рухом, що через залізобетонний міст переходить на лівий берег. Біля мосту на березі річки за дамбою розміщується гіпермаркет будівельних матеріалів Епіцентр із великою автостоянкою, що в свою чергу перекриває фізичний доступ до ріки (дод. Б, таб. 2, рис. 13 В).

Ділянка 6 «Прикордонна зона» містить значні площі незабудованих територій (дод. Б, таб. 2, рис. 14). Тут широка смуга вздовж ріки є вільною від забудови, проте підхід до води є тільки в поодиноких місцях, а в більшості він ускладнений через густі зарослі чагарників і дерев (дод. Б, таб. 2, рис. 15 А). Також в цьому місці недалеко від транспортного мосту (дод. Б, таб. 2, рис. 15 Б) відбувається скидання очищених каналізаційних вод у ріку (дод. Б, таб. 2, рис. 15 В). Ґрунтова дорога, по якій їздять автомобілі, проходить спочатку дуже близько до ріки, а потім віддаляється і прямує до ділянок садибної забудови (дод. Б, таб. 2, рис. 15 Г).

Ділянка 7 «Велика промислова зона на заході» характеризується відсутністю доступу до ріки (дод. Б, таб. 2, рис. 16). Це спричинено функціональним використанням цієї ділянки прирічкової території, адже

більшу частину набережної займає завод „Модуль М” (дод. Б, таб. 2, рис. 17 А). Фрагмент набережної зайнятий також житловою забудовою садибного типу.

Ця ділянка знаходиться на західній межі м. Ужгород. Від магістральної вул. Боб’яка (дод. Б, таб. 2, рис. 17 Б) до межі міста проходить спочатку асфальтована автомобільна дорога, яка потім переходить у ґрунтову (дод. Б, таб. 2, рис. 17 В), а потім у стежку. На межі міста підхід до ріки є відсутній – дуже зарослий чагарниками берег (дод. Б, таб. 2, рис. 17 Г). Ця ділянка через свій характер господарського освоєння і периферійне розташування в місті не має пішохідної інфраструктури, що робить перебування тут некомфортним для пішоходів. Так само як берег ріки в цьому місці не облаштований для перебування людей.

Ділянка 8 «Боздошський парк», в основному, має обмежену доступність для відвідувачів (дод. Б, таб. 2, рис. 18). Вільний доступ до території є в облаштованій вхідній зоні (дод. Б, таб. 2, рис. 19 А), у зоні для пікніків (дод. Б, таб. 2, рис. 19 Б), біля атракціонів (дод. Б, таб. 2, рис. 19 В) та вздовж прогулянкових алей (дод. Б, таб. 2, рис. 19 Г). Власне, в перелічених вище місцях спостерігається найбільша громадська активність. Доступ до ріки також є обмежений, так як тут немає облаштованого берегу річки. Широкий підхід до води був зафіксований тільки в одному місці поблизу джерела (та дод. Б, таб. 2, рис. 19 Д). Вздовж берега проходить пішохідна стежка, проте виходи до ріки з неї тільки поодинокі і вузькі (дод. Б, таб. 2, рис. 19 Е). Ці місця періодично використовуються рибалками. Вздовж стежки є декілька неорганізованих місць для розведення вогнищ. З правим берегом територію парку сполучає підвісний міст (дод. Б, таб. 2, рис. 19 Є). Частина берегу річки, що є по праву сторону від моста не має зручного пішохідного сполучення. Наявна стежка проходиться далі від берега, є зарослою і засипаною сміттям (дод. Б, таб. 2, рис. 19 Ж).

Ділянка 9 «Новозбудований житловий квартал» розташовується на південь від Боздошського парку і має вихід на невеликий відрізок Слов’янської набережної (дод. Б, таб. 2, рис. 20). Так як ділянка практично не межує з рікою, доступ до ріки, в основному, відбувається через територію парку і з

Слов'янської набережної (дод. Б, таб. 2, рис. 21 А). Ділянки садибної забудови, складські і промислова територія є недоступні для більшості мешканців міста. Ділянки багатоквартирної забудови мають обмежений доступ до території для автомобілів, проте пішоходи можуть вільно там пересуватися (дод. Б, таб. 2, рис. 21 Б).

Ділянка 10 «Свепомоч» складається із двох частин, що були збудовані в різний період (дод. Б, таб. 2, рис. 22). На цій ділянці від проспекту Свободи розходяться дві набережні: по праву сторону – Київська набережна (дод. Б, таб. 2, рис. 23 А); по ліву сторону – Слов'янська набережна (дод. Б, таб. 2, рис. 23 Б). Обидві набережні є облаштовані і для пішохідного і для велосипедного руху. Центральна планувальна вісь – проспект Свободи є важливою транспортною магістраллю міста з інтенсивним рухом та з наземними переходами для пішоходів (дод. Б, таб. 2, рис. 23 В). Що стосується руху по набережній ріки, то він є безперешкодний завдяки пішохідному проходу під мостом Масарика (дод. Б, таб. 2, рис. 23 Г).

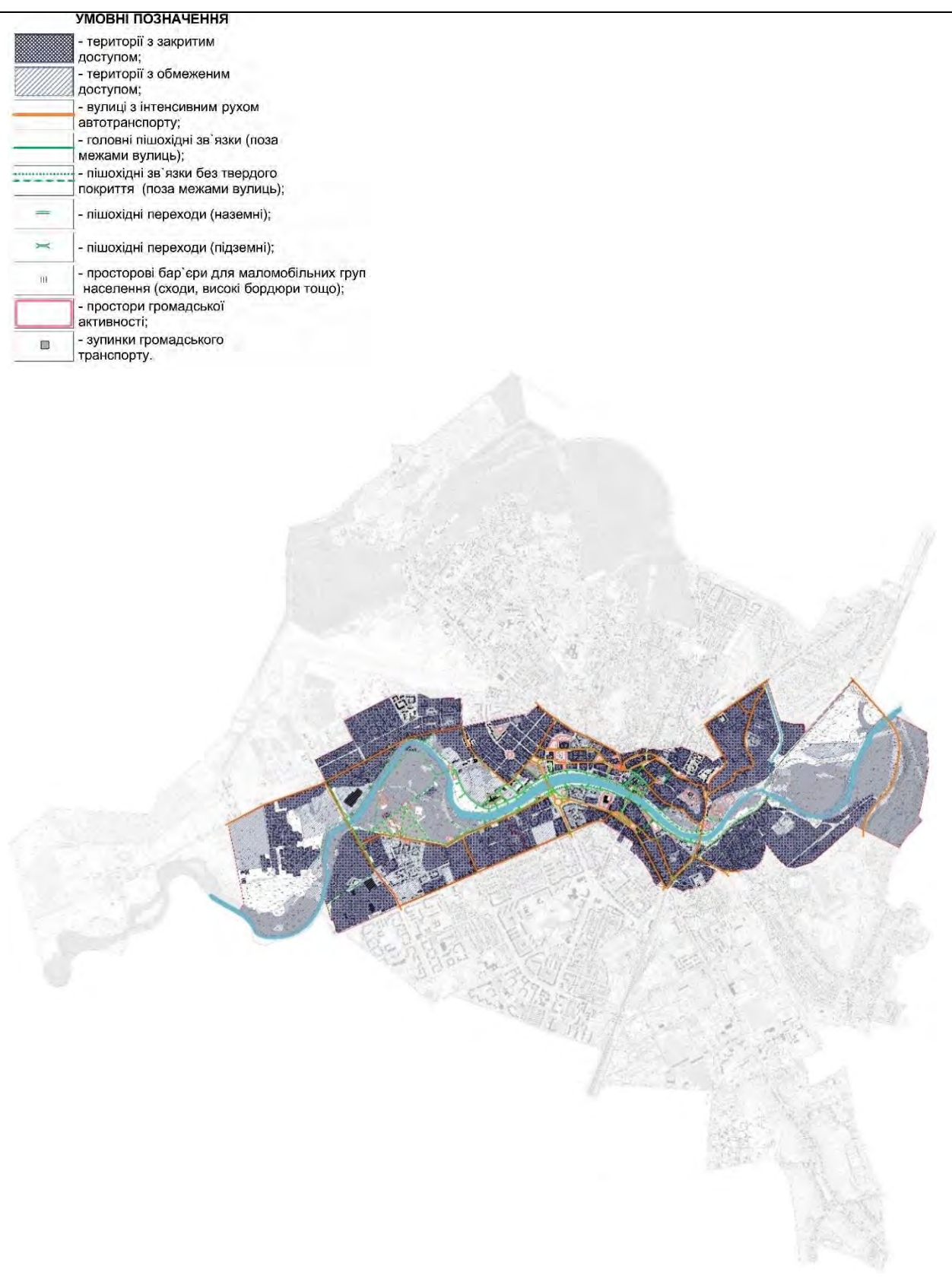
Доступність самих житлових кварталів на ділянці є, в основному, обмеженою або відсутньою, так як тут знаходяться приватні ділянки садибної забудови та інші об'єкти обмеженого доступу (дод. Б, таб. 2, рис. 23 Д). Основні місця громадської активності розміщуються біля ресторану на набережній, у сквері і біля театру (дод. Б, таб. 2, рис. 23 Е). Ресторан розміщується таким чином, що зміщує вісь пішохідної алеї так, що його потрібно обходити (дод. Б, таб. 2, рис. 23 Є). Це створює певний дискомфорт при пересуванні по алеї, проте фізичних бар'єрів для руху немає. Також містяни, особливо молодь, люблять збиратися безпосередньо на березі річки нижче Слов'янської набережної, куди можна спуститися по сходах (дод. Б, таб. 2, рис. 23 Ж).

На **ділянці 11 «Довкола площі Петефі»** доступність до ріки загалом є доброю (дод. Б, таб. 2, рис. 24). Оскільки рельєф тут пологий, то фізичних бар'єрів майже немає, що робить територію доступною для маломобільних груп населення. На даному відрізку ріки простягається декілька набережних:

фрагмент Київської набережної – по лівий бік від пішохідного мосту (дод. Б, таб. 2, рис. 25 А); Православна набережна – по правий бік від пішохідного мосту (дод. Б, таб. 2, рис. 25 Б). Обидві набережні є облаштовані для пішохідного і велосипедного руху. На Православній набережній основною перешкодою для пішохідного і велосипедного руху є розміщення автостоянки на осі пішохідної алеї (дод. Б, таб. 2, рис. 25 В). В цьому місці ріки містяни також люблять проводити час на березі ріки, зокрема, тут часто можна зустріти рибалок. На берег річки можна спуститися по сходах, які прокладені періодично (дод. Б, таб. 2, рис. 25 Г). Також вздовж набережної облаштовані альтанки з виходом до ріки (дод. Б, таб. 2, рис. 25 Д). Основними місцями громадської активності на проаналізованій ділянці є сквер та спортивний майданчик на Православній набережній (дод. Б, таб. 2, рис. 25 Е), пішохідна вулиця перед пішохідним мостом (та дод. Б, таб. 2, рис. 25 Є), площа Петефі (дод. Б, таб. 2, рис. 25 Ж).

Ділянка 12 «Радванка» має дуже ускладнений доступ до води (дод. Б, таб. 2, рис. 26). Це зумовлено, в першу чергу, проходженням залізничної колії вздовж берега річки. Високий залізничний насип є просторовим бар'єром для мешканців і обмежує доступ до берега річки (дод. Б, таб. 2, рис. 27 А). Проте на берег ріки можна дістатися з дороги, що починається перед залізничною колією від транспортного мосту з вул. Анкудінова (дод. Б, таб. 2, рис. 27 Б). Розташування вздовж залізничної колії і далі вздовж берега річки житлової забудови садибного типу, де в основному проживають роми, також є обмежуючим фактором (та дод. Б, таб. 2, рис. 27 В). Прирічкова територія вздовж кільцевої дороги має обмежений доступ до ріки, так як є густо засадженою деревами і чагарниками. До присадибних ділянок на проаналізованій території більшість містян не мають доступу. Так само як промислова зона є закритою для більшості мешканців міста (дод. Б, таб. 2, рис. 27 Г).

Таблиця 3.11. .Просторово-планувальна організація прирічкових територій
Ужгорода

3.5. Візуально-ландшафтні зв'язки на прирічкових територіях м. Ужгород

Рельєф міста визначається долиною ріки Уж – правобережжя знаходиться на підвищеннях, з яких проглядається річка та лівобережжя. Проте у досліджуваному пасмі обабіч річки система візуальних зв'язків а також «прочитування міста» формується планувальною та функціональними складовими.

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ПРИРІЧОВИХ ТЕРИТОРІЙ

Рис. 3.6. Схема комплексного аналізу прирічкових територій Ужгорода.

Аналіз композиційно-просторових передумов розвитку прирічкових територій передбачає дослідження візуально-ландшафтних зв'язків міста та їх зв'язок з рікою (таб. 3.12; рис. 3.5). В ході дослідження було виявлено, що річкова долина візуально добре проглядається у центральній частині міста із правого і лівого берега, чому сприяють облаштовані набережні на підвищенні. Проте така візуальна якість середовища не спостерігається на периферії міста,

де береги зарослі чагарниками і не має зручного підходу до води через особливості функціонального використання цих територій або наявні просторові бар'єри.

За межами просторового ареалу нижньої річкової тераси проаналізовані основні видові осі, що проходять по основних вулицях і алеях. Також досліджуються видові розкриття на понадлокальні архітектурні і ландшафтні домінанти, як наприклад, Замкова гора із замком. Надводні панорами, видові осі та силуети набережних проілюстровані у фотографіях кожної проаналізованої ділянки. (див. Додаток В).

Рис. 3.7. Результати аналізу візуально-ландшафтних зв'язків міста та їх зв'язків з річкою.

Ділянка «Велика промислова зона на сході» характеризується відсутністю архітектурних і просторових домінант, за винятком транспортних мостів (дод.В, таб. 3, рис.1.). Із транспортних мостів відкриваються панорамні види на річкову долину. На ділянці є два транспортні мости: продовження вул. Анкудінова; кільцева дорога. Транспортний міст з вул. Анкудінова добре проглядається із залізничного насипу та обидвох берегів ріки (дод.В, таб. 3, рис. 2А). Невеликим підвищенням рельєфу є дамба вздовж річкового каналу, на якій розміщується пішохідний міст і гідроелектростанція (дод.В, таб. 3, рис.2Б), звідки відкриваються панорамні види на прирічкову територію (дод.В, таб. 3, рис.2В). Доступ до ріки є обмежений на цій ділянці і тільки в одному місці – на кінцевій станції дитячої залізниці, можна підійти до ріки і побачити берег

навпроти (дод.В, таб. 3, рис.2Г). Основні візуальні осі на ділянці проходять через основні вулиці. Важлива видова точка із виглядом на Ужгородський замок розташована на перехресті вул. Шумної і Електрозаводської (дод.В, таб. 3, рис. 2Д,Е).

В аналізі ландшафтно-візуальних зв'язків *дільниці 2 «Старе місто»* (дод. В, таб. 4, рис.1) можна прослідкувати значно кращу візуальну доступність просторового ареалу нижньої річкової тераси ніж на ділянці 1.

На ділянці виділяються дві основні просторові домінанти понадлокального (комплекс Ужгородського замку на Замковій горі) і локального характеру (комплекс греко-католицького собору з єпископською резиденцією) (дод. В, таб. 4, рис.2А,Б). Серед архітектурних домінант найважливішими в межах річкової долини понадлокальними домінантами є транспортний і пішохідний мости (дод. В, таб. 4, рис.2В,Г), Закарпатська обласна філармонія (таб. 4.3., рис.2Д) і споруда колишнього Василіанського монастиря (сьогодні там знаходиться фізичний факультет Ужгородського Національного університету) (дод. В, таб. 4, рис.2Е). Серед архітектурних домінант локального характеру можна виділити костел Св. Юрія (дод. В, таб. 4, рис. 3А); торговий центр на початку вул. Довженка (дод. В, таб. 4, рис.3Б); будівля, де знаходиться зараз хімічний факультет Ужгородського Національного університету; сусідня будівля між вул. П. Мирного та Яроцькою та приватний будинок на набережній (дод. В, таб. 4. рис.3В).

Вздовж цього відрізка набережної Незалежності дуже гарно проглядається протилежний берег (дод. В, таб. 4рис. 4А,Б). Із Ботанічної набережної відкриваються панорамні види на лівий берег (дод. В, таб. 4, рис. 4В,Г). Також красиві панорамні види на річкову долину відкриваються з пішохідного і транспортного мостів (дод. В, таб. 4, рис.4Д,Е).

Ділянка 3 «Малий Галагов» характеризується високою візуальною якістю прирічкових просторів (дод. В, таб. 5, рис. 1). На ділянці розташовується декілька архітектурних і просторових домінант локального і понадлокального значення. Основною просторовою домінантою понадлокального значення є

споруда Ужгородської обласної адміністрації. Розташування її на великій площі Народній, що простягається до набережної Незалежності, створює добрі умови для візуального сприйняття споруди з набережної Незалежності (дод. В, таб. 5, рис.2А). Також з площі Народної, стоячи обличчям до ріки, проглядається набережна (дод. В, таб. 5, рис. 2Б). На перетині вул. Ломоносова і Собранецької споруджується житловий 9-поверховий будинок, що за висотою домінує на ділянці (дод. В, таб. 5, рис. 2В). Локальними архітектурними домінантами на ділянці є кутовий 6-поверховий будинок, де розміщується Облспоживспілка (дод. В, таб. 5, рис.2Г), а також церква в середині житлового кварталу (дод. В, таб. 5, рис.2Д). Локальною просторовою домінантою є пагорб із сквером та комплексом Ужгородської реформаторської церкви і Закарпатським обласним художнім музеєм (дод. В, таб. 5, рис.2Е,Є). Вигляд на комплекс з альпінарієм відкривається також із площі Поштової (дод. В, таб. 5, рис.2Ж).

Красиві перспективи вулиць із оточуючою житловою забудовою періоду модернізму, в тому числі і з видом на набережну, відкриваються із перехресть вул. Боженка-вул. Гойди (дод. В, таб. 5, рис.3А), вул. Боженка-вул. Менделєєва (рис.3Б), вул. Довженка-сквер Герої Майдану (дод. В, таб. 5, рис.3В), пл. Народна-вул. Довженка (дод. В, таб. 5, рис.3Г), вул. Довженка-вул. Маяковського (дод. В, таб. 5, рис.3Д), вул. Довженка-вул. Брацайків (дод. В, таб. 5, рис.3Е), вул. Крилова-Довженка (дод. В, таб. 5, рис.3Є), вул. Небесної Сотні-пл. Поштова (дод. В, таб. 5, рис.3Ж).

Із набережної Незалежності відкриваються окремі види на протилежний берег крізь проміжки між деревами, а також панорамні видові розкриття (дод. В, таб. 5, рис.4 А,Б). Міст Масарика домінує у просторі річкової долини (дод. В, таб. 5., рис.4В) і з нього відкривається вид на річкову долину з набережними (таб. 4.4., рис. 4Г).

Загалом *ділянка 4 «Великий Галагов»* має добрі візуальні зв'язки із рікою (дод. В, таб. 6, рис.1). Через ділянку вздовж ріки проходить Студентська набережна, з якої відкриваються панорамні види на ріку і протилежний берег Слов'янської набережної (дод. В, таб. 6, рис.2А,Б). В кінці Студентської

набережної розташований підвісний пішохідний міст (дод. В, таб. 6, рис.2В), з якого також гарно проглядається річкова долина, яка в цьому місці дуже розширюється (дод. В, таб. 6, рис.2Г).

Візуальні зв'язки з рікою є значно гірші на частині річкового берега за підвісним мостом. Там стежка проходить по дамбі, яка засаджена деревами, і є тільки окремі просвіти між ними, звідки видно ріку і фрагмент протилежного берега, проте не видно річкової долини загалом (дод. В, таб. 6, рис. 3А). Вздовж набережної є декілька новозбудованих багатоповерхових житлових будинків, які через свою висоту і близькість до ріки домінують понадлокально у просторі річкової долини (дод. В, таб. 6, рис.3Б,В,Г). Їх видно також з протилежного берега річки. Локальні просторові домінанти (центр творчості дітей та юнацтва (дод. В, таб. 6, рис.3Д) і студентські гуртожитки (дод. В, таб. 6, рис.3Е) добре проглядаються із Студентської набережної, проте з протилежного берега не дуже помітні, бо не є достатньо високими.

Із району садибної забудови набережну ріки не видно, за винятком одного місця на перетині вул. Митної і вул. І. Франка (дод. В, таб. 6, рис.4А). Серед садибної забудови на перехресті вул. Закарпатської і Добролюбова розташований один багатоквартирний будинок, що на її фоні домінує за висотою і об'ємом (дод. В, таб. 6, рис.4Б). Основні видові осі розходяться від центральної овальної площі вздовж житлових вулиць (дод. В, таб. 6, рис. 4В,Г).

Ділянка 5 «Район садибної забудови» має значно ускладнений доступ до ріки порівняно із попередніми проаналізованими ділянками, що негативно відобразилося на візуальних зв'язках з рікою (дод. В, таб. 7, рис. 1). Основні види на річкову долину розкриваються із транспортного мосту з вул. Боб'яка (дод. В, таб. 7, рис.2А), так само як і з мосту на понадлокальну просторову домінанту – гіпермаркет Епіцентр (дод. В, таб. 7, рис.2Б). Транспортний міст також є єдиною на цій ділянці понадлокальною архітектурною домінантою. Окремі види на ріку поміж дерев і чагарників є в деяких місцях на дамбі (дод. В, таб. 7, рис.2В). Перспективний вид вздовж основної житлової вулиці проілюстрований на рис. дод. В, таб. 7, 2Г.

Ділянка 6 «Прикордонна зона» також має поганий доступ до берега ріки, так як вздовж берега ростуть дерева і густі чагарники (дод. В, таб. 8, рис.1). На цій ділянці вже не має захисного насипу у вигляді дамби. Тут рельєф плавно спускається від дороги до річки (дод. В, таб. 8, рис.2А). Невеликий просвіт між деревами є на початку у місці стоку очищених каналізаційних вод в ріку і на початку ближче до мосту (дод. В, таб. 8, рис.2Б). Вигляд на ріку відкривається з єдиного підвищення – з транспортного мосту (дод. В, таб. 8, рис.2В). Транспортний міст відіграє роль архітектурної домінанти в середовищі (дод. В, таб. 8, рис.2Г).

Ділянка 7 «Велика промислова зона на заході» характеризується відсутністю доступу до ріки, що вплинуло на поганий візуальний зв'язок території з рікою (дод. В, таб. 9, рис.1). Основною просторовою домінантою понадлокального значення є завод «Модуль М» (дод. В, таб. 9, рис.2А). Просторовою домінантою локального значення є гіпермаркет «Епіцентр» (дод. В, таб. 9, рис.2Б). Архітектурними домінантами понадлокального значення є багатоповерхові новозбудовані будівлі офісного центру (дод. В, таб. 9, рис.2В) і житлового будинку, який ще на стадії будівництва (дод. В, таб. 9, рис.2Г). Також архітектурними домінантами локального значення можна назвати групу житлових будинків в глибині ділянки (дод. В, таб. 9, рис.2Д). На межі міста в сторону ріки прямує стежка, з якої ріку не видно через густе озеленення (дод. В, таб. 9, рис.2Е).

Ділянка 8 «Боздошський парк загалом характеризується високою щільністю зелені насаджень, за винятком окремих галявин, паркових алеї і відпочинкових майданчиків (дод. В, таб. 10, рис. 1). Візуально парк пов'язаний з рікою тільки в декількох місцях, де є невеликі просвіти у суцільному озелененні вздовж річкового берега. Найбільш відкрита ділянка берега є в місці, куди прямує ґрунтова дорога і де розташоване джерело (дод. В, таб. 10, рис. 2А). Поодинокі види на ріку із берегової лінії парку представлені на дод. В, таб. 10, рис. 2 Б,В. Панорамний вид на ріку розкривається із підвісного пішохідного мосту в протилежний бік від центру. На цій панорамі за

прибережною смугою озеленення видніються новозбудовані житлові багатоповерхові будинки (дод. В, таб. 10, рис.2Г).

Основні візуальні осі на території парку простягаються вздовж паркових алей (дод. В, таб. 10, рис. 3А, Б, В, Г), а також вздовж штучного каналу, куди планують перемістити русло ріки (дод. В, таб. 10, рис.3 Д,Е).

Ділянка 9 «Новозбудований житловий квартал» практично не межує з рікою (дод. В, таб. 11, рис. 1). Візуально ріку можна побачити тільки крізь дерева з невеликого фрагменту Слов'янської набережної (дод. В, таб. 10, рис.2А). Основні візуальні осі проходять по вулицях і проїздах між будинками в середині житлового кварталу. Основною просторовою домінантою на ділянці є багатоповерховий житловий будинок на Слов'янській набережній (дод. В, таб. 10, рис.2Б).

Ділянка 10 «Свепомоч» дуже добре візуально пов'язана з рікою (дод. В, таб. 12, рис. 1). На ділянці вздовж ріки простягається Слов'янська і Київська набережні, звідки відкриваються панорамні і поодинокі види на ріку. Слов'янська набережна засаджена платанами, які мають низьку і густу крону, що зменшує видимість в сторону ріки. Крізь дерева можна побачити протилежний берег ріки і Студентську набережну (дод. В, таб. 12, рис.2А). Ближче до завершення набережної смуга озеленення на березі річки стає густішою за рахунок самонасіву чагарників, що візуально відмежовує пішоходів від річки, проте можна побачити висотні будинки на протилежному березі (дод. В, таб. 12, рис.2Б).

Значно краще проглядається ріка із Київської набережної, що засаджена тополями. Тут відкриваються панорамні види на набережну Незалежності на правому березі і на міст Масарика (дод. В, таб. 12, рис.2В,Г). Із мосту Масарика, що домінує в долинному просторі ріки, відкривається панорамний вид на долину ріки (дод. В, таб. 12, рис.2Д).

У просторі річкової долини домінує споруда ресторану, що виступає на опорах над схилом до ріки (дод. В, таб. 12, рис.3А). Також у забудові Слов'янської набережної за висотою і об'ємом виділяється 8-поверховий

житловий комплекс «Будапешт» (дод. В, таб. 12, рис. 3Б). Із Київської набережної видніється архітектурна домінанта понадлокального значення – 16-поверховий житловий будинок, що розташований на просп. Свободи (дод. В, таб. 12, рис. 3В). Просторовими домінантами понадлокального значення на ділянці є також готель «Ужгород» і музично-драматичний театр, що видніється із протилежного берега (дод. В, таб. 12, рис. 3Г, Д, Е). Значну територію в середині житлового кварталу займає Закарпатська обласна клінічна лікарня.

Основні візуальні осі в середині кварталів простягаються вздовж набережних, магістральних і житлових вулиць. Такими осями, в першу чергу, є Слов'янська набережна (дод. В, таб. 12, рис. 4А), Київська набережна (дод. В, таб. 12, рис. 4Б), просп. Свободи (дод. В, таб. 12, рис. 4В), вул. Капушанська (дод. В, таб. 12, рис. 4Г), вул. Льва Толстого (рис. 4Д), вул. Донського (рис. 4Е). Із вул. Льва Толстого та вул. Донського по проїздах простягаються візуальні осі в сторону набережної ріки (дод. В, таб. 12, рис. 4Є, Ж).

На *ділянці 11 «Довкола площі Петєфі»* візуальний зв'язок з рікою є дуже добрий (дод. В, таб. 13, рис. 1). На цій ділянці є пішохідний вихід на міст з можливістю оглянути долину річки (дод. В, таб. 13, рис. 2А). Пішохідний міст домінує в долинному просторі ріки (дод. В, таб. 13, рис. 2Б). Також достатньо добре проглядається правий берег із Київської і Православної набережної (дод. В, таб. 13, рис. 2В, Г).

Основною архітектурною домінантою на набережній, окрім пішохідного і транспортного мостів, є 6-поверхова будівля біля драмтеатру, яку видно з протилежного берега (дод. В, таб. 13, рис. 3А). Архітектурні домінанти локального значення розташовані на пл. Петєфі (дод. В, таб. 13, рис. 3Б, В) і на набережній (дод. В, таб. 13, рис. 3Г). Просторові домінанти локального значення (школа №10 і Закарпатська обласна прокуратура), в основному, розташовуються на Православній набережній (дод. В, таб. 13, рис. 3Д, Е).

Основні видові осі проходять по набережних, вулицях і проїздах ділянки: Православна набережна (дод. В, таб. 13, рис. 4А), вул. Коцюбинського (дод. В, таб. 13, рис. 4Б), вул. Руська (таб. 4.12, рис. 4В), вул. Мукачівська (таб. 4.12,

рис.4Г), вул. Швабська (дод. В, таб. 13, рис. 4Д), пішохідна вулиця, що веде до мосту (дод. В, таб. 13, рис.4Е).

Ділянка 12 «Радванка» через ускладнений доступ до води має обмежені візуальні зв'язки з долиною ріки (дод. В, таб. 14, рис.1).

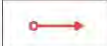
Основними архітектурними домінантами у просторі ділянки є автомобільні мости і залізничний міст над вул. Будителів (дод. В, таб. 14, рис.2А,Б). Залізничний насип також можна вважати просторовою домінантою. Із нього відкриваються панорамні види на ділянку (дод. В, таб. 14, рис.2В) і на долину ріки (дод. В, таб. 14, рис.2Г). Перетнувши залізничну колію, можна спуститися у долину ріки і підійти безпосередньо на берег ріки, звідки відкривається вид на протилежний берег (дод. В, таб. 14, рис.2Д). Із ґрунтової дороги на березі річки відкривається панорамний вид на автомобільний міст і протилежний берег ріки (дод. В, таб. 14, рис. 2Е).

Основні видові осі простягаються вздовж житлових вулиць і залізничних колій: вул. Погранична (дод. В, таб. 14, рис.3А), вул. Ужанська (дод. В, таб. 14, рис.3Б), вул. Донська (дод. В, таб. 14, рис.3В), житлова вулиця, що сформувалась вздовж старої вузькоколійки (дод. В, таб. 14, рис.3Г).

Таблиця 3.12.

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

	- візуальна вісь з пунктом огляду;
	- видове розкриття з локальною панорамою;
	- видове розкриття з далекою панорамою;
	- видове розкриття лінійне, локальне;
	- видове розкриття лінійне, далеке;
	- домінанта архітектурна, понадлокальна;
	- домінанта архітектурна, локальна;
	- домінанта просторова, понадлокальна;
	- домінанта просторова, локальна.

3.6. Культурна цінність прирічкових територій Ужгорода як засіб самоідентифікації міста.

Аналіз культурної цінності прирічкових територій міста характеризується через архітектурні об'єкти, міське озеленення і відкриті простори між забудовою з точки зору їх культурної цінності, яка є важливою для відображення міської ідентичності (таб. 3.13, рис. 3.6). Даний аналіз опирається на натурні обстеження прирічкових територій, що були проведені автором з залученням групи експертів у вересні 2020 р.

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ПРИРІЧОВИХ ТЕРИТОРІЙ

Рис. 3.8. Схема комплексного аналізу прирічкових територій Ужгорода.

Також дане дослідження опирається на дані історико-архітектурного опорного плану м. Ужгород, розробленого у 2014 р. Науково-дослідним інститутом пам'яткоохоронних досліджень [176; 177]. На основі натурних

обстежень і даних історико-архітектурного опорного плану була проведена авторська оцінка культурної цінності середовища, що відображена на схемі нижче (рис. 3.9). Результати аналізу проілюстровані у фотографіях і схемах кожної проаналізованої ділянки (див. Додаток Г).

Рис. 3.9. Результати аналізу культурної цінності прирічкових територій міста.

Ділянка 1 «Велика промислова зона на сході» характеризується, в основному, невеликою культурною цінністю (дод. Г, таб. 4.15, рис.1). Більшість забудови у цьому районі відноситься до промислових об'єктів і житла садибного типу, які мають невелике значення для оточення.

Найбільш значимою з точки зору культурної цінності спорудою на ділянці є пам'ятка історії – будівля першої електростанції міста у стилі функціоналізму (1930 р.), що розташована на вул. Електрозаводській, 4. Зараз там знаходиться діюча гідроелектростанція (дод. Г, таб. 4.15, рис. 2А). Масивна будівля є визначною домінінтою ділянки.

Також цінним простором з точки зору ландшафтної архітектури є парк «Підзамковий» (дод. Г, таб. 4.15, рис.2Б). Цей парк був відомий ще з ХІХ ст. як парк-звіринець, що називався угорською мовою «Водошкерт». Також він відомий під назвами парк Сечені, парк Другетів. На території парку серед старовікових дерев виділяється трьохсотлітній платан Другетів, що належить до щойно виявлених пам'яток природи, а сам парк «Підзамковий» є пам'яткою

садово-паркового мистецтва. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 1969 року, та перебуває у віданні Ужгородської міськради. Зростають: сосна звичайна, сосна австрійська, магнолія, туя та інші види дерев, а також бузок, садовий жасмин тощо. На території парку розташований стадіон «Спартак» і частина Ужгородської дитячої залізниці.

Серед новозбудованих будинків виділяється за поверховістю і об'ємом новий житловий комплекс на розі вул. Другетів і Заводської. Нещодавно зведений будинок значно більший за масштабом і висотою і не вписується у сформоване оточення малоповерхової садибної забудови, проте сьогодні відіграє роль просторової домінанти ділянки.

В аналізі культурної цінності *ділянки 2 «Старе місто»* можна виокремити простір виняткової культурної цінності важливий для відображення міської ідентичності, що займає територію Замкової гори і її підніжжя в межах вул. Корзо, вул. Підградської, пл. Ф. Корятовича, Ботанічної набережної (дод. Г, таб. 4.16, рис. 1).

У цьому просторі виняткової культурної цінності виділяються 4 архітектурні об'єкти, що домінують позитивно: Ужгородський замок (таб. 4.16, рис.2А), Греко-католицький собор (дод. Г, таб. 4.16, рис.2Б), споруда колишнього Василіанського монастиря (дод. Г, таб. 4.16, рис.2В), костел Св. Юрія (дод. Г, таб. 4.16, рис.2Г). Замок-фортеця і Кафедральний собор з резиденцією єпископа відносяться до пам'яток архітектури національного значення. Костел Св. Юрія і споруда колишнього Василіанського монастиря відносяться до щойно виявлених пам'яток архітектури.

До будівель, що мають важливе значення для оточення відносяться пам'ятки архітектури та історії місцевого значення та один об'єкт – пам'ятка архітектури національного значення (дерев'яна Шелестівська Михайлівська церква 1777 р.). Серед пам'яток архітектури та історії місцевого значення, що розташовані на ділянці, можна виокремити будівлю колишньої синагоги 1911 р. на пл. Театральній 10 (дод. Г, таб. 4.16, рис.3А), готель «Верховина» (колишній готель-ресторан «Корона») на пл. Театральній 5 (дод. Г, таб. 4.16, рис.3Б),

готель «Київ» (колишній готель-ресторан «Берчені») на пл. Корятовича (дод. Г, таб. 4.16, рис.3В), середня школа №1 на набережній Незалежності, 4 (дод. Г, таб. 4.16, рис.3Г), будівля хімічного факультету Ужгородського Національного Університету на вул. О. Фединця, 53 (дод. Г, таб. 4.16, рис.3Д), будівля чоловічої греко-католицької семінарії на вул. Капітульній, 26 (дод. Г, таб. 4.16, рис.3Е) та ін.

У рядовій забудові вулиць є чимало будинків, що відображають характер середовища і окреслюють межі простору (дод. Г, таб. 4.16, рис.4А,Б,В,Г). Деякі з них відносяться до щойно виявлених пам'яток архітектури. Майже вся історична забудова на ділянці 2 має суттєве значення для оточення, тільки незначна кількість будинків мають невелике значення для оточення.

Серед цінних ландшафтних об'єктів на цій ділянці вирізняється пам'ятка садово-паркового мистецтва – Ботанічний сад Ужгородського державного університету на вул. Ольбрахта 6 (дод. Г, таб. 4.16, рис.5А,Б), пам'ятка природи – «Ясен Масарика» на набережній Незалежності 2 (дод. Г, таб. 4.16, рис.5В), а також палісадник університетської бібліотеки на вул. Капітульній 9 і палісадник хімічного факультету Ужгородського державного університету (дод. Г, таб. 4.16, рис.5Г).

Ділянка 3 «Малий Галагов» також характеризується високою культурною цінністю території, зокрема комплекс історичної забудови міжвоєнного періоду в межах вулиць Народної, Довженка, Першотравневої, Менделєєва і Ломоносова, відноситься до пам'яток містобудування місцевого значення (дод. Г, таб. 4.17, рис.1).

Серед будівель з важливим значенням для оточення можна виокремити пам'ятки архітектури національного значення: адміністративний будинок (Будинок правління Ужанського комітату 1809 р.) на пл. Жупанатській 3 (дод. Г, таб. 4.17, рис.2А), шпихлір і винний льох (1781 р.) на вул. Ф. Ракоці 2. Також до таких будівель відносяться пам'ятки архітектури місцевого значення: Закарпатська обласна адміністрація (1932-33 рр.) на пл. Народній 4 (дод. Г, таб.

4.17, рис.2Б), будинок банку (1934-36 рр.) на пл. Пушкіна 1 (дод. Г, таб. 4.17, рис.2В).

На ділянці розташовані декілька об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, а саме: сквер міськклікарні (дендросад Лаудона) разом із джерелом на вул. Ф. Ракоці 3, сквер ім. Т. Масарика на набережній Незалежності (дод. Г, таб. 4.17, рис.2Г) та «Алея лип на набережній р. Уж» (дод. Г, таб. 4.17, рис.2Д).

Значна кількість будівель на цій ділянці, що сформовані периметральною житловою забудовою, відображають характер середовища і окреслюють межі просторів (дод. Г, таб. 4.17, рис.3 А,Б,В,Г). На ділянці також є багато пам'ятників, присвячених відомим особистостям чи подіям тощо (дод. Г, таб. 4.17, рис.3Д,Е).

Загалом *ділянка 4 «Великий Галагов»* не містить будинків із важливим значенням для оточення (дод. Г, таб. 4.18, рис.1). Проте район історичної садибної забудови в комплексі становить містобудівну цінність і наразі тільки запропонований до внесення у державний реєстр. Певний дисонанс у сприйнятті району садибної забудови вносить 5-поверховий житловий будинок, що домінує на розі вул. Закарпатської і Добролюбова (дод. Г, таб. 4.18, рис.2А). Окремі житлові будинки відображають характер середовища і окреслюють межі простору (дод. Г, таб. 4.18, рис.2Б). Цікавим є також сквер овальної форми, що розташований на перехресті вулиць Закарпатської і Яна Гуса (дод. Г, таб. 4.18, рис.2В,Г). Варто згадати про деякі будівлі збудовані на Студентській набережній, а саме: висотний житловий будинок, що домінує негативно в просторі (дод. Г, таб. 4.18, рис. 2Д) і центр творчості дітей та юнацтва, що домінує позитивно в просторі (дод. Г, таб. 4.18, рис.2Е).

Ділянка 5 «Район садибної забудови» не містить цінних архітектурних, історичних і ландшафтних об'єктів (дод. Г, таб. 4.19, рис.). В основному, забудова у цьому районі є малоцінною. Є ряд будинків, що відображають характер середовища, проте не становлять архітектурної цінності. Окремі території в межах ділянки можна назвати дисгармонійними просторами.

Головна житлова вулиця Загорська є озелененою рядовими посадками дерев (дод. Г, таб. 4.19, рис.2А). Берег ріки має вигляд насипу у вигляді дамби із щільним озелененням (дод. Г, таб. 4.19, рис.2Б).

Ділянка 6 «Прикордонна зона» не містить цінної забудови (дод. Г, таб. 4.20, рис.). Забудова сформована однородними житловими будинками, які не мають історичної чи архітектурної цінності (дод. Г, таб. 4.20, рис.2А,Б). Вздовж берега смуга озеленення розширюється і є досить щільною.

Ділянка 7 «Велика промислова зона на заході» характеризується низькою якістю культурного ландшафту (дод. Г, таб. 4.21, рис.). На ділянці розташовується малоцінна забудова, немає цінних зелених насаджень. Берег річки засаджений щільним озелененням. Вздовж магістральної вулиці Боб'яка споруджується декілька будинків житлового і офісного призначення (дод. Г, таб. 4.21, рис.2 А,Б).

Ділянка 8 «Боздошський парк» не містить цінних архітектурних об'єктів (дод. Г, таб. 4.22, рис. 1). Проте територія парку є цінною з точки зору ландшафтно-архітектурної і відноситься до категорії парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення. Алеї парку засаджені сумішшю місцевих і завезених видів - поруч з грабами, кленами та ясеними росте тополя канадська, бархат амурський, катальпа гібридна, софора японська, робінія тощо. Цінними ландшафтними композиціями можна вважати алейні посадки та окремі дерева і масиви (дод. Г, таб. 4.22, рис. 2А,Б,В,Г).

Ділянка 9 «Новозбудований житловий квартал» не містить цінної забудови та елементів ландшафту з культурної точки зору (дод. Г, таб. 4.23, рис. 1). На ділянці переважає малоцінна забудова. Вздовж Слов'янської набережної розташовуються декілька новозбудованих багатоповерхових житлових комплексів і торговий комплекс «Боздош» (дод. Г, таб. 4.23, рис.2А,Б). Подекуди розміщуються окремі будинки, що відображають характер середовища і окреслюють межі простору. На ділянці розташовані декілька дисгармонійних просторів: складські території і гаражі.

Ділянка 10 «Свепомоч» містить декілька цінних об'єктів з культурної точки зору (дод. Г, таб. 4.24, рис.), зокрема, на ділянці розташовані дві пам'ятки історії місцевого значення, що можна віднести до будинків з важливим значенням для оточення. До будинків, що відображають характер середовища і окреслюють межі простору можна віднести готель «Ужгород» (дод. Г, таб. 4.24, рис. 2А), новий житловий комплекс на Слов'янській набережній (дод. Г, таб. 4.24, рис. 2Б), окремі приватні будинки садибного типу, спеціалізовану школу на Київській набережній (дод. Г, таб. 4.24, рис. 2В), обласну клінічну лікарню та периметральну житлову забудову (дод. Г, таб. 4.24, рис. 2Г).

На ділянці розташований 16-поверховий житловий будинок та 5-поверховий офісний будинок, які можна віднести до будинків, що домінують негативно (рис.3А,Б). Із цінних об'єктів ландшафтної архітектури можна виокремити алеїні посадки вздовж Слов'янської і Київської набережних (рис. 3В, Г) і палісадник обласної лікарні. Квартал забудови «Свепомоч» (в межах вул. Капушанської 44,48, вздовж будинковолодінь забудови вул. Кошута до вул. Володимирської 18, по вул. Володимирській до №2, межею забудови непарної сторони вул. Белінського, межами забудови парної сторони вул. Донського до №11 на вул. Говорова, по межах забудови непарної сторони вул. Говорова до межі будинковолодіння №8 на вул. Ватутіна) також є цінним з містобудівної точки зору (рис.3Д,Е). Згідно історико-архітектурного опорного плану Ужгорода, його відносять до щойно виявлених пам'яток містобудування.

Ділянка 11 «Довкола площі Петефі» частково входить в охоронну зону цінного містобудівного комплексу Замкової гори (дод. Г, таб. 4.25, рис.1). На ділянці розташовується декілька пам'яток архітектури та історії, що відносяться до будинків з важливим значенням для оточення, а саме: школа №9 (1885 р.) на пл. Ш. Петефі 15, школа №10 (1928 р.) на Православній набережній 24 (дод. Г, таб. 4.25, рис.2А), Руська церква (1930 р.) на Православній набережній 23 (дод. Г, таб. 4.25, рис.2Б).

До цінної забудови, що відображає характер середовища і окреслює межі простору відноситься ряд будинків, що оточують площу Петефі, серед яких

декілька вважаються щойно виявленими пам'ятками архітектури (дод. Г, таб. 4.25, рис. 2В,Г). Решта забудови відноситься до малоцінної. У структурі житлової забудови розміщуються ділянки промислових підприємств, які можна віднести до дисгармонійних просторів. На ділянці розташовані також декілька будинків, що домінують негативно і не вписуються в наявне архітектурне середовище (дод. Г, таб. 4.25, рис.2Д,Е). Вздовж набережної та на пл. Петефі розташовано декілька пам'ятних місць (дод. Г, таб. 4.25, рис.2Є,Ж).

Ділянка 12 «Радванка» не є цінною з культурної точки зору (дод. Г, таб. 4.26, рис. 1). На ділянці відсутня цінна забудова, озеленення та простори. На цій ділянці міститься найбільший дисгармонійний простір міста – «циганське гетто» (дод. Г, таб. 4.26, рис.2А,Б,В,Г). Деякі промислові території не використовуються тривалий час і перебувають у занедбаному стані, що сформувало своєрідний постпромисловий ландшафт (дод. Г, таб. 4.26, рис.2Д,Е). В цьому районі біля ріки за залізничним насипом простягається широкий річковий берег, що також можна вважати дисгармонійним через заболоченість, занедбаність і засміченість (дод. Г, таб. 4.26, рис.2Є,Ж). Однак ця територія в перспективі може бути осушена і розчищена від сміття, що зробить її привабливою для влаштування зони рекреації чи спорту.

Таб. 3.13

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- - будинки, що домінують позитивно;
- - будинки, що домінують негативно;
- - будинки з важливим значенням для оточення (пам'ятки);
- - будинки, що відображають характер середовища і окреслюють межі міського середовища (історична периметральна забудова центру);
- - будинки невеликого значення для оточення (малоцінна малоповерхова забудова);
- - об'єкти інфраструктури, що гармонійно вписані в міський ландшафт;
- - об'єкти інфраструктури, що порушують характер ландшафту;
- - пам'ятники;
- - щільне озеленення;
- - нещільне озеленення;
- - алеї;
- - простір виняткової культурної цінності, важливий для відображення міської ідентичності;
- - простір дисгармонійний.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Містоутворююча річка Уж формується у гірському ландшафті Карпат, функціонування екосистеми річки змінюється при виході її на пологі тераси та рівнину, а антропогенний тиск міста Ужгорода зумовлює збільшення проблем у її самовідтворювальності. Особливість водного режиму у басейні Ужа сприяє періодичним небезпечним повеням та паводкам, які у зв'язку з кліматичними змінами будуть збільшуватися.

2. На протязі історичного розвитку прирічкові території м. Ужгорода освоювались і змінювались під впливом соціально-економічних умов різних часів. Зародження міста на Замковій горі та її околицях відбулося завдяки вигідному стратегічному положення Ужгорода при впадінні Малого Ужа в Уж. На правобережжі прирічкові території зазнали численних змін в процесі розростання міста між річками Уж і Малий Уж, що завершилося забудовою долини р. Малий Уж, сховавши її у підземний колектор і спорудженням двох транспортних мостів. Наприкінці 18 ст. міська забудова поширюється на лівий берег («Нове місто»), що сприяє будівництву підпірних стін вздовж р. Уж. Розбудова нового адміністративного кварталу у 1920-30-і рр. на лівобережжі відбулася завдяки коректуванню русла річки Уж та осушенню території у місці впадання Малого Ужа в Уж. На підтоплюваній території виконано проєкт побудови нового адміністративно-житлового кварталу Малий Галагов, Великий Галагов із індивідуальною житловою забудовою не був завершений, сьогодні ці території входять в історичний ареал міста.

3. Прирічкові території поступово освоювались у західному і східному напрямках, зокрема у радянський період значна їх частина була віддана під масове житлове будівництво та потреби промисловості. Деякі промислові об'єкти не були завершені, в період незалежності України занепали і становлять резерв для впровадження стратегії розвитку міста, особливо багатоповерхової житлової забудови і рекреації. Ці та інші історичні процеси і трансформації призвели до формування сучасної містобудівної та екологічної ситуації на

прирічкових територіях Ужгорода, яка потребує комплексних заходів з ревалоризації середовища та нового погляду на управління цими територіями.

4. Аналіз сучасної функціональної структури прирічкових територій показав, що розподіл функцій є нерівномірний. Можна виділити серединну зону (між транспортними мостами), та східну і західну. У центральній частині переважно розташовуються житло, що поєднується із громадськими, рекреаційними та адміністративними об'єктами. Концентрація промислових підприємств та промислових і постпромислових зон спостерігається на правому березі на сході, а на лівому березі як на сході, так і на заході. Разом з тим ідентифіковано значні природничі zdegradovanі території, потенційно для рекреаційного використання.

5. Проаналізована просторово-планувальна доступність прирічкових територій також різниться залежно від локалізації ділянки, особливостей ландшафту і способу функціонального освоєння. Загалом території вздовж р. Уж характеризуються зручною доступністю в центральній частині на лівому березі і на правому березі в частині Малого Галагова. Інші ділянки мають обмежену доступність через особливості рельєфу Замкової гори, закритість промислових територій на сході і заході міста, а також наявність просторових бар'єрів як залізничний насип чи заболочені ділянки річкової заплави тощо. На периферії міста простежуються незавершеність набережних (Ботанічна повністю не зроблена, лише пішохідна зона), відсутність благоустрою і безпеки перебування.

6. Основною композиційною віссю історичної частини Ужгорода є русло ріки Ужа зі сформованими набережними в межах транспортних мостів - східного Анкудінова-Шпеника, та західного - вул Боб'яка, з яких в обидва боки розкриваються видові точки та видові фронти на квартали історичної забудови, архітектурні ансамблі та визначні пам'ятки. Між ними – транспортний міст Масарика та два пішохідні (1-ий - площа Петефі та Театральна, 2 -ий – вул Гленца з Боздошським парком). Поза транспортними мостами надводний фасад

Ужгорода втрачає свою культурну і ландшафтну привабливість. Проте виявлено ряд об'єктів, які можуть стати маркерами середовища.

7. Особливий статус, з яких споглядають на річку, мають ужгородські набережні, проте неналежне утримання їх не дозволяє використовувати на всьому протязі: - Словянська набережна, Ботанічна (невпорядкована), Незалежності (проведено ремонт), Студентська (потребує ремонту), Словянська (проведено ремонт), Київська (у задовільному стані), Православна (у задовільному стані), Паркова (потрібно впорядкувати). Рекомендується віднести їх до категорії ОПЗФ.

8. В процесі історичного розвитку на прирічкових територіях Ужа сформувалися три визначні містобудівні комплекси, які забезпечують ідентичність міста, оперту на мультикультурну спадщину: I – Замкова гора, комплексна ландшафтно-архітектурна домінанта, зона композиційного впливу якої поширюється не тільки на ближчі, але й на далекі околиці міста. Важливими точками сприйняття панорам міста та в тому числі Замкової Гори, є район Червяниця (Уж. Нац. Ун-т), вул Грибоєдова, Університетська, Кошицька. З лівобережжя – з вул Електрозаводської-Шумної, Анкодінova, пл Петефі; II - містобудівні райони 1930-х років Малий і Великий Галагов, попри високу архітектурну якість районів, їх композиційний вплив у зв'язку з місцем розташування в умовах рівнинної території має локальні обмеження; III – т зв «Нове місто» на лівобережжі з центральною площею Петефі, композиційний вплив якої обмежений локальними вулицями та Православною та Київською набережною.

Правобережний фронт забудови формують історичні пам'ятки, які сприймаються з протилежної набережних – кол. синагога (філармонія), греко-католицький собор, ляльковий театр, торговий комплекс «Корона», кол. монастир ОО. Василіан, дисгармонійні драмтеатр, багатоповерхова житлова забудова. Лівобережний фронт забудови маркують Готель Олдконтинент (16 поверхівка при пл. Хмельницького). На лівобережжі сформована історична

забудова була знищена у радянський період висотними і структурно дисгармонійними об'єктами.

9. Центральна частина міста вздовж річки, а саме Замкова Гора, квартали 30-х років - Малий Галагов, Великий Галагов, Свєпомоц (квартал у межах просп. Свободи, Словянської набережної, вул Кошута, Горова, Володимирська), територія довкола площі Петєфі, загалом зберегли свою культурну цінність. Проте є багато деструктивних архітектурних об'єктів а також прикладів невідповідного функціонального використання прирічкових територій (виробництво та комунально-складські зони при Студентській набережній, закриває доступ житлова зона при Парковій набережній), що знижує якість цих просторів та позбавляє їх своєї ідентичності.

РОЗДІЛ 4.

ПРИНЦИПИ І ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ МІСТОБУДІВНОГО РОЗВИТКУ ПРИРІЧКОВИХ ТЕРИТОРІЙ УЖГОРОДА

4.1. Стратегія та плани просторового розвитку прирічкових територій у містобудівній документації Ужгорода

Постійні зміни, які спостерігаються розвитку міст, викликані як глобальними силами (світовими тенденціями та державними пріоритетами), так і місцевими, історично складеними умовами. Для міст і регіонів ці зміни можуть сприяти розвитку, проте іноді можуть викликати стагнацію чи занепад. Взаємозалежності та складність взаємодій системи чинників суспільства, економіки та навколишнього середовища, характеризують просторові виміри відносин. Економічний і соціальний розвиток, взаємопов'язані, здебільшого відбуваються просторова концентрація населених пунктів, промислових і комерційних місць у районах, які економічно розвиваються. Економічний розвиток та відповідно притік населення тісно пов'язані з місцевою та регіональною інфраструктурою. Це передбачає виділення землі під нові житлові масиви, будівлі, дороги, сприяючи розливанню міст або інтенсифікації використання їх території, що зменшує площу незабудованих територій, відкритих просторів, впливає на ландшафт і природне середовище, на структуру землекористування та просторову структуру поселення (ОТГ) (табл. 4.1, рис. 1).

У процесі тривалого історичного розвитку у кожному місті формуються особливо цінні території, які формують ідентичність міста, і які можуть відіграти значну роль у глобальній конкуренції міст. В Ужгороді - це прирічкові території з нашаруванням природничого та культурно-історичного потенціалу, які повинні набути вищого статусу шляхом вдосконалення принципів та моделей у формування стратегічних документів та нових методичних підходів при розробці та оновленні планувальної документації (табл. 4.2).

Останніми роками інтегроване просторове планування міст, ОТГ і регіонів на засадах сталого розвитку стало актуальною темою і поширюється в Україні. У 2015-2018 рр. було реалізовано міжнародний проект "Інтегрований розвиток міст в Україні", виконаний німецькою урядовою компанією Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, для Львова, Чернівців, Вінниці, Житомира, Полтави та Подільського району Києва, у співпраці з міськими радами та науковцями, експертами, громадськими активістами та мешканцями міста. Концепції інтегрованого розвитку на першому етапі її створення визначили проблемні місця та моменти, які потрібно вирішити для покращення міського середовища, та складається з візій, галузевих частин та тематичних карт. Згідно "Порядку формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади" (Наказ №172 від 2.09.2022) сформульовано основні підходи, які здійснюється із застосуванням принципів *партисипації, міждисциплінарності, просторового представлення*, утім завдання переосмислення традиційного середовища та покращення екологічної ситуації уцілому. Виокремлення "Прирічкових територій Ужгорода" в самостійний містобудівний комплекс можливий, оскільки у складі додатків до проєкту Концепції інтегрованого розвитку можуть бути також включені територіальні Концепції інтегрованого розвитку (стратегії та плани щодо розвитку окремих територій громади, в тому числі перспективних територій детального планування, комплексної реконструкції та реновації окремих кварталів, вулиць та площ, рекреаційно-оздоровчих та природоохоронних територій).

В дискусіях по розвитку міст часто звучить критика шкідливої, хаотичної урбанізації, яка відбувається на основі начебто планових документів, проте які надто часто коректуються і змінюються.

Плани просторового планування документують візію використання та майбутнього розвитку певної території на всіх рівнях, а головним наміром є формування умов сталого розвитку при забезпеченні впорядкованості соціального та економічного розвитку.

Новий етап оновлення містобудівної документації та наближення її до європейських стандартів розпочався з набранням чинності Закону № 711 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 2021 р., де передбачена необхідність створення комплексного плану просторового розвитку (КППР) території територіальної громади без обмеження терміну дії. Генеральний план та детальні плани території повинні узгоджуватися з КППР.

Стратегія розвитку міста є найважливішим документом багатопланового перспективного мультидисциплінарного планування, що визначає бачення, цілі та напрямки розвитку міста. Розвиток міста – це зміна, процес спрямованих перетворень, під час яких прості та недосконалі форми змінюються у бік покращення. Розвиток відбувається тоді, коли відбувається якісна зміна. У такому розумінні розвиток пов'язаний з поняттям прогресу.

Розвиток міста залежить від багатьох факторів і є складним, багатограним і різноплановим процесом та відповідати потребам нинішніх і майбутніх мешканців. Сучасні міста прагнуть до розумного сталого розвитку, відповідно до забезпечення балансу між екологічним, економічним і соціальним ладом. Міста зосереджуються на покращенні якості життя та потребах своїх жителів, вони хочуть бути дружніми місцями, які гарантують високу якість життя. Розвиток додатково залежить від співпраці багатьох учасників, серед яких: чиновники, представники інституцій, підприємці, інвестори, громадські організації, активісти і, звісно, самі мешканці. Іноді буває, що окремі групи мають різні потреби, а їхні цілі взаємовиключні. У таких ситуаціях необхідні компроміси або пошук нових рішень. Кожне місто має свої сильні сторони, прагнення, потенціал і можливості, якими слід керувати (табл. 4.1, рис. 2).

Стратегія розвитку Ужгорода, затверджена у 2019 р., опирається «на принцип сталого розвитку та реалізується через вибір моделі «Компактного міста». Ця модель орієнтована на створення міського середовища високої якості, що визначається балансом історичних цінностей та функціональних

можливостей, інтегрованою інфраструктурою, адаптивністю до нових імпульсів. Вона передбачає оптимізацію використання землі та інфраструктури при одночасній мінімізації споживання енергії та інших ресурсів і забруднення навколишнього середовища. Вона також орієнтована на розширення комунікацій та інтеграцію різних соціальних груп, що у свою чергу сприятиме розвитку толерантності, недопущенню соціальної ізоляції та сегрегації і, в кінцевому рахунку, нарощуванню соціального капіталу» [184, с. 139].

«Мета просторового розвитку міста Ужгород - «Ужгород – комфортне місто, відкрите для світу». Шлях до мети реалізується через збереження, відродження і розвиток. Збереженням планується охопити (п. 1) матеріальний ресурс: природне середовище; цінне антропогенне середовище (історико-архітектурна спадщина, планувальна структура, силует міста). Розвитку підлягають (п. 5) ландшафтно-рекреаційні території, загалом у планах є формування природного екологічного каркасу міста та створення повноцінних умов для відпочинку» [184, с.136-8].

Присутність річки у планувальній структурі міста завжди бул позитивним чинником. Річки, які раніше були одним із найважливіших містоутворюючих чинників, тепер відіграють дедалі більшу роль як екологічний чинник та важливий імпульс посилення туристичної привабливості міста. Водночас останнім часом у світі набирає популярності тенденція «розвороту» міст до прибережних районів. Цей процес проявляється, серед іншого, шляхом оновлення просторових і функціональних зв'язків, поліпшення доступності прибережних територій, відродження деградованих територій і створення нових громадських просторів. Окрім стимулювання рекреаційної поведінки мешканців, може також створювати нові туристичні локації, сумісні з навколишньою міською тканиною. Привабливість прирічкових зон, у свою чергу, визначається ступенем природності річки, яке потребує постійних значних інвестицій.

Роль річки Уж та прирічкових територій визначено у Стратегії розвитку міста «Ужгород - 2030». Зоною центрального громадського простору міста

вважаються площі в історичному прирічковому просторі міста - Поштова, Народна і Театральна. Зонами публічного простору (рекреаційними зонами) задекларовано існуючі озеленені об'єкти та об'єкти природньо-заповідного фонду: парк Боздошський, «Підзамковий» і Ботанічний сад УЖНУ. Також заплановано «розвиток нових зон публічного простору (аква зони), дві з них при р.Уж: будівництво аквапарку в районі парку Боздошський; облаштування аквазони на території кар'єру «Радванський»; облаштування парку з аквазоною на території кар'єру «Кірпічка»; облаштування пляжної зони на березі р. Уж. Загалом річка Уж розглядається як громадський та інфраструктурний простір міста, який потребує ряд інженерних заходів як будівництво греблі та міні ГЕС в районі Боздошського парку, підняття рівня води в річці Уж, облаштування пляжів на березі, розвиток енергетичної інфраструктури» [184, с.136-7). Як можна побачити на схемах, функціональне наповнення прирічкових територій у Стратегії розглядається у серединній зоні міста у межах мостів Анкундінова – Масарика - Бобяка. Функціональне призначення периферійних прирічкових зон поки що детально не розкриваються, але вони є резервом для створення екологічного каркасу, який ще не отримав конкретних обрисів.

Після затвердження Стратегії розвитку міста «Ужгород-2030» рішенням від 18 січня 2019 року було вирішено «структурним підрозділам міської ради забезпечити перегляд діючих цільових та галузевих програм для приведення їх у відповідність до стратегічних пріоритетів та цілей, визначених Стратегією, як і керуватися нею при розробці нових програмних документів» [252].

Басейновий рівень планування. План управління річковим басейном застосовується для досягнення визначених екологічних цілей для конкретної території у межах басейну. Для гірських рік такий план пов'язаний із проєктуванням ряду інженерних споруд, які б забезпечили довколишні поселення від паводкових загроз. Оптимізація водного режиму річки та її екологізація несе ряд преференцій для містобудівних рішень на прирічкових територіях (табл. 4.3).

Історичні дослідження динаміки змін русла річки Уж (табл. 4.4, рис. 1) підтверджують загрозу розвитку міста, що вимагає спеціальних заходів з захисту території міста. У вересні 2019 року Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса (БУВР Тиси) [172] розпочало реалізацію проєкту під назвою «Спільні заходи з попередження природних катастроф у транскордонному басейні р. Уж» у рамках Програми транскордонного співробітництва Європейського Інструменту Сусідства (ЄІС) Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020 [183].

Особливістю проєкту є впровадження на практиці положень європейського і оновленого національного законодавства щодо управління ризиками затоплення згідно з вимогами Директиви 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення (Паводкова Директива ЄС (Директива 2007/60/ЄС). Таким чином, вперше для басейну річки Уж, у проєкті розроблені карти і документи для безпеки жителів басейну р.Уж та м.Ужгород на основі таких самих стандартів і підходів, яких наразі дотримуються в країнах Європейського Союзу [220].

11.08.2023 відбувся «Круглий стіл з проблем маловоддя і паводків у місті Ужгород» на якому було представлено проєкти інженерних споруд, утім греблю, для покращення водного режиму річки Уж. Гребля обладнана щитами (клапанами), які автоматично будуть підніматися під час низьких рівнів та опускатися при пропуску паводку. Обидва режими об'єднано в одній споруді, яка затримуватиме воду при малих рівнях води, а також захищатиме місто при проходженні численних паводків [217] (табл. 4.5, рис. 1-3).

Як зазначають розробники, “метою проєкту є:

- підвищення протипаводкового захисту прилеглої території міста;
- збільшення туристично-рекреаційного потенціалу;
- покращенні мікрокліматичних умов м.Ужгород;
- покращення санітарно-екологічного стану ріки в цілому, в т.ч.: в маловодний період - обводнення ділянки річки Уж в межах міста Ужгород від підпірної споруди на р.Уж (район Боздошського парку) до пішохідного моста

біля Театральної площі; під час проходження повеней/паводків – захист прилеглої території м.Ужгород від підтоплення/затоплення паводковими водами високої забезпеченості та запобігання катастрофічних наслідків;

- використання спеціального обладнання для утримання, вилову та подальшої переробки плаваючих побутових відходів (що накопичуються безпосередньо в руслі р.Уж)» [183].

Відповідно до пропонованих проектних рішень - розроблено Детальний план території (ДПТ) вздовж річки, здійснено стратегічну екологічну оцінку (СЕО), виготовлено проект землеустрою та оцінку впливу проєкту на довкілля (ОВД) [183, с. 9] (таб. 4.4., рис. 2).

У ТЕО передбачено етапи проєктування та будівництва об'єктів:

І-а черга будівництва - Гідровузол підпірних споруд на р. Уж (утім створення в основному руслі р. Уж водойми загальним об'ємом до 500 тис.м3);

2-а черга будівництва - Паркова зона (територія Боздошського парку) (таб. 4.5, рис. 4);

3-а черга будівництва – Реконструкція набережних р. Уж для захисту території м. Ужгород.

Черги будівництва виділені як окремі вузли, що можуть самостійно покращити гідрологічний стан ділянки річки та надати позитивний ефект в соціальному, економічному або екологічному аспекті у центральній частині м. Ужгород. [183, с. 61].

Також планується здійснити берегоукріплення р. Уж завдовжки 5,598 км і влаштування пішохідної доріжки (вздовж тимчасової водойми на р.Уж) завдовжки 5,156 км [183, с. 61].

У межах ландшафтно-рекреаційних територій, що примикають до гідротехнічних споруд, по гребенях дамб, а також вздовж водойм та каналів передбачаються велосипедно-пішохідні доріжки, при цьому передбачені заходи для розділення потоків велосипедистів та пішоходів [183, с. 77].

Реконструкційними роботами будуть обійняті набережні Незалежності, Ботанічна, Паркова, Православна, Київська, Студентська та Слов'янська, а

заходи у запропонованих варіантах збільшать захищеність центру міста Ужгорода від паводків, створення стійкого мікроклімату у посушливі пори року, також у всіх запропонованих варіантах заходи пожвавлять економічну діяльність на цій території [183, с. 88]. Басейнові плани щодо річки Уж є прогресивним кроком у порівнянні з минулою документацією.

Чинна містобудівна документація. У Генеральному плані Ужгорода 2004 р. (який є зараз чинним через судові рішення щодо нового генплану) розвиток індивідуальної забудови вважався пріоритетним, для чого вишукувалися нові ділянки, у тім планувалося спрямлення русла Ужа і передача південної частини Боздошського парку під житлову індивідуальну забудову. Також не була передбачена додаткова доступність до річки (таб. 4.6, рис. 1).

Новий генплан, який перебуває у процесі коректування, відкриває більшу доступність до річки та передбачає влаштування громадських прирічкових просторів. Індивідуальна забудова не планується, оскільки уже роздано великі масиви (таб. 4.6, рис. 2).

Після територіальної реформи Ужгородська міська територіальна громада обмежена колишніми межами міста, довколишні села не приєдналися і утворили самостійні ОТГ. Територіальним ресурсом для будівництва житла з супутніми функціями є постпромислові території, де плануються багатоповерхові (9-16 поверхів) житлові комплекси. Про особливості забудови на постромислових територіях в Україні активно дискутується [108; 126; 164; 165], проте влаштування доступності та інтеграція прибережних територій вимагатиме додаткових капіталовкладень.

Ці ідеї розроблялися на етапі Коригування генерального плану Ужгорода (2011 р.), був затверджений у 2016 р. (ліквідований рішенням суду у 2017 р.), чинним є Генеральний план 2004 р., що надавав перевагу садибному житловому будівництву, яке практично вже є реалізованим.

У Плані зонування території міста 2014 р. [173] передбачається використовувати прирічковий простір поліфункційно у межах двох

автотранспортних мостів: Анкудінова – Масарика – Бобяка. За межами мостів переважають невідпорядковані підтоплювані важкодоступні території зі звалищами. У перспективі від мосту Анкудінова при вул Насипній від каналу до річки запланована рекреаційна зона. Від моста Бобяка території вирішуються комплексно, набережні заплановані як складова при житлових комплексах. Ці позиції внесено при коректування генплану.

Коректування генерального плану Ужгорода не затверджене, продовжуються громадські обговорення змін до генерального плану, так, при обговоренні 20.12.2019. зауваження здебільшого стосувалися збереження зелених зон і громадського простору, яке планувалося істотно зменшити, а також збереження історичного ареалу та об'єктів культурної спадщини [261].

План сталої міської мобільності Ужгорода - стратегічний документ для зручності та безпеки мешканців Ужгорода, виконаний у рамках проєкту «SUMCITYNET: міста за покращення доступності і кліматично-сталу міську мобільність» у межах Програми транскордонного співробітництва ЄІС Польща-Білорусь-Україна 2014-2020 (від початку війни - без Білорусі) [219]. Проєкт передбачав ряд зустрічей із різними цільовими аудиторіями, утім містоупланувальниками. Метою цих обговорень було планування різних складових Плану сталої мобільності, визначення візії, проблем та шляхів їх вирішення. Виявлено основні проблеми Ужгорода як перенасиченість міста приватними автомобілями і хаотичне паркування, загроза безпеки руху, опрацювання системи міської навігації, зручності для маломобільних груп і людей з інвалідністю. Окремо виконано велосипедну концепцію, розроблено варіанти транспортного моделювання та створено проєкт системи платного паркування. Передпроєктні дослідження визначили одну із значущих проблем міста, т.зв. маятникову міграцію - регулярні, зазвичай щоденні, поїздки людей від місця проживання до місця роботи чи навчання та назад. Найбільша щоденна міграція людей спостерігається зранку зі спальних районів у центр міста та ввечері з центру у спальні райони [218]. Виявилось, що для щоденної

міграції найбільш оптимальним вирішенням є використання існуючих та створення нових велодоріжок набережними річки Уж.

Велоінфраструктура. Стратегія розвитку Ужгорода до 2030 року передбачає популяризацію велоруку та розширення велоінфраструктури. Комунальне підприємство «Ужгородський муніципальний транспорт» розпочало роботу по формуванню велоінфраструктури. Оголошено тендер на закупівлю комплексу обладнання для запуску в Ужгороді прокату велосипедів на умовах самообслуговування. Виконано проєкт облаштування велосипедної інфраструктури; визначили етапи розбудови, розглянули нині існуючі проєкти велосмуг, розташування майбутніх станцій прокату. Розглядається можливість створення «рекреаційного кільця» вздовж набережних річки Уж та поєднання густонаселених спальних районів із центральною частиною міста. [251].

План доступності міського середовища. В Ужгороді продовжують роботи із доступності міського середовища. У минулі роки, під час проведення капітальних ремонтів вулиць, були враховані потреби людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення – облаштовували понижені пішохідні переходи, пандуси, ставили тактильну плитку. У 2023 р. облаштовано пониження бордюрної лінії зі встановленням тактильної плитки на вулицях Ференца Ракоці, Олександра Фединця, Капітульній, Юрія Гойди, Олександра Довженка, Олександра Духновича, площах Корятовича та Жупанатській. Заплановано пониження переходів і на вулиці Возз'єднання, Слов'янській набережній, площах Захисників України та Богдана Хмельницького, вулицях Підгірній, Другетів, 8-го Березня, Загорській, Закарпатській, Кошицькій, Івана Айвазовського [219]. Доступність забезпечується перш за все в історичному ареалі та відкритих громадських просторах, кілька років такі роботи тривають на набережних Ужгорода.

Детальні плани територій (ДПТ), які охоплюють прирічкові території Ужгорода. Якщо Стратегія розвитку міста декларативно подає візію та цілі розвитку міста, генеральні плани є інертним документом і можуть ставати нечинними на підставі судових рішень, то детальні плани є найбільш дієвим

документом у процесі втілення бачення розвитку міста до реальної забудови. Тим паче, вони підлягають обов'язковій процедурі громадського обговорення та внесення коректив. Частина ДПТ успішно проходить процес затвердження і підлягає реалізації. Хоча також можливе коректування у зв'язку з причин змін обставин (таб. 4.7).

Квартал при Слов'янській набережній та проспектом Свободи. Територія має форму історичного кварталу, з садибною забудовою, та розміщеною багатоповерховою забудовою на перетинах магістральних доріг – при кільці при просп. Свободи. Планується розміщення багатоповерхового житлового будинку (16 пов.) з офісними приміщеннями, та розміщення готелю вздовж Слов'янської набережної (6 пов.) та магазину по вул. Перемоги. Проектна забудова формує цілісну структуру і замикає забудову кварталу. Планується зміна функціонального використання закритого кладовища і зміна його статусу в меморіальний парк. Основною метою поліпшення стану навколишнього природного середовища та створення комфортних умов проживання передбачені функціонально-планувальна організація території з урахуванням діючих планувальних обмежень; благоустрій та озеленення території кварталу і прокладання нових пішохідних доріжок, проходів та проїздів за рахунок ділянок.

З метою найбільш ефективного використання територіальних ресурсів, визначено напрямок ущільнення кварталів існуючої забудови. Квартали формуються за принципом планувальної спорідненості, умов використання вільних від забудови територій або ущільнення існуючої забудови. Передбачається рівномірне заповнення установами і закладами громадського обслуговування всіма групами за критерієм частоти користування: повсякденного, періодичного та епізодичного користування.

Основні рішення які закладені в основу планувальної структури забезпечують раціональне використання території, дають можливість створення єдиного комплексу з повноцінною сферою обслуговування, системою пішохідних зв'язків і поєднання об'єктів житлової і громадської забудови з

зупинками громадського транспорту [185]. Найвища інтенсивність використання території та поверховість забудови запланована на перетинах магістральних доріг – при кільці при просп. Свободи. У протилежному кінці кварталу й надалі панує середовище індивідуальної забудови. В результаті формується надводний фасад Слов'янської набережної з піковими значеннями при кільці загалом деструктивного композиційного характеру. Зв'язок кварталу з набережною, окрім пішохідних переходів на перехрестях, не запланований (таб. 4.8).

Квартали при Православній набережній. Детальний план території, обмежений Православною набережною, площею Шандора Петефі, вулицями Перемоги, Андрія Новака, Швабською, Мукачівською та Робочою, розроблений з метою проведення благоустрою та впорядкування території; визначення планувальної організації і функціонального призначення території, просторової композиції та параметрів забудови; формування принципів планувальної організації забудови; визначення всіх планувальних обмежень використання території згідно з державними будівельними та санітарно-гігієнічними нормами.

На території виявлені об'єкти культурної спадщини. Територія відноситься до історичного ареалу міста і має затверджені норми регулювання забудови [177]. Тут присутні як пам'ятки архітектури всеукраїнського значення так і місцевого значення. На території немає цінних дерев солітерів чи груп цінних зелених насаджень. На території присутня самовільна забудова, та встановлені паркани, які порушують доступність до внутрішніх просторів історичного кварталу, захаращена територія внутрішніх дворів і самовільно встановлені гаражі.

Територія схильна до підтоплень, попадає в район ризику підтоплення згідно карти підтоплень річки Уж, актуальної на 2018 рік, проте бетонні споруди захисту забезпечують безпечність території навіть при найзначніших сезонних паводках.

Основне функціональне використання території це житлова, громадська забудова з установами і підприємствами обслуговування. Територія має форму історичного закритого кварталу з периметральною забудовою в 2-4 поверхи. Планується розміщення 2-ох будинків з офісними приміщеннями, та розміщення житлового будинку, таким чином відбувається ущільнення кварталів існуючої забудови. Проектна забудова формує цілісну структуру і створює закритий квартал. Проектом передбачено вільний доступ до всіх будівель і споруд. Благоустрій та озеленення території передбачається організувати з урахуванням архітектурно-планувальної структури району, функціонального призначення визначених ділянок, екологічних факторів та експлуатаційних вимог.

Основні концептуальні рішення, які закладені в основу планувальної структури, забезпечують раціональне використання території, дають можливість створення єдиного комплексу з повноцінною сферою обслуговування. При будинках пропонується розміщення озелених ділянок з майданчиками для ігор дітей, та господарських майданчиків. Озеленення території мікрорайону включає санацію існуючих зелених насаджень і озеленення вулиць та доріг (таб. 4.9).

Розробка окремої території «площі Петефі» окремими проектами регулюється повністю місцевою владою та управлінням архітектури [186].

Студентська набережна. Детальний план території, обмеженої вулицями Фріца Гленца, Івана Франка та Студентською набережною. Ділянка знаходиться неподалік центру міста, виконуватиме загальноміські громадські функції і буде зоною притягання для мешканців області, оскільки заплановано криті споруди для стадіону «Авангард» та Льодовий палац. Великий наплив користувачів створюватиме проблеми зі сполученням і паркуванням, яке вирішуватиметься влаштуванням паркувальних майданчиків (або багаторівневих гаражів) для значної кількості машин [188].

Ця ділянка пов'язана з басейновим проектом FloodUZ [183], де у першу чергу будівництва заплановано зведення гідроспоруди для регуляції рівня води

в річці Ужі, а у третю чергу - запланована реконструкція Студентської набережної (таб. 4.10).

Подібно запроєктована ділянка, обмежена вулицями Загорською, І. Франка, Гленца та річкою Уж, 2018 [187] та ділянка, обмежена вулицею Митна, площею Дружби Народів, Студентською набережною до спортивної зони УжНУ (таб. 4.12, рис. 2).

На схід від центру міста, на ділянці обмеженій вулицями Підградською, Електрозаводською, Івана Панькевича, Івана Айвазовського, Другетів, Насипною та річкою Уж заплановано доповнення до існуючої забудови. На місці виробничих зон планується житлова забудова до 7 поверхів. Передбачається рекреаційний термальний басейн при розширенні готельного комплексу «Унгварський», споруда Першої Ужгородської електростанції залишається. Від Підзамкового парку попри стадіон Спартак до початку каналу прирічкова територія крутим спуском підходить до плеса річки, тут благоустрій території не передбачено. На північ від водоохоронної території передбачена громадська забудова [186a] (таб. 4.11). Враховуючи стратегію розвитку прирічкових територій, тут потрібно передбачити розвиток громадського центру.

Ділянка Боб'яка – Загорської. Територія, яка розглядається детальним планом знаходиться на західній околиці міста Ужгород та обмежується: - з півночі вул. Загорською; - з сходу вул. Боб'яка; - з півдня річкою Уж. Площа детального плану орієнтовно складає 26,7 га. Місце розташування ділянки сприятливе, оскільки знаходиться на вільній від шкідливих впливів території, що дає змогу забезпечити дотримання всіх норм та правил будівництва та обслуговування житлових будинків, громадських будівель та господарських споруд (таб. 4.12 рис. 1).

Згідно ІАОП м.Ужгорода, на території опрацювання детального плану території об'єктів культурної спадщини та природно-заповідного фонду немає. На момент проектування на території ДПТ розташовані індивідуальні житлові

будинки, ЛЕП 110 кВ, водозахисна споруда, каналізаційний трубопровід очищених сточних вод.

За функціональним призначенням територія проектування передбачається для будівництва і обслуговування багатоповерхових житлових будинків, громадських будівель, одноквартирних будинків, господарських будівель і споруд. Також передбачене впорядкування природніх територій і облаштування об'єктів рекреаційного та оздоровчого призначення та їх обслуговування з подальшим висадженням зелених насаджень. Обґрунтуванням для розміщення вищевказаного об'єкту є необхідність максимально ефективного використання земельного фонду та впорядкування вулично-дорожньої мережі.

За інженерно геологічними умовами територію розділено на 2 категорії: 1 - території забудови для багатоповерхової забудови, розташовані однією смугою і ділянками навколо, в якому буде здійснюватися засипка ґрунтом існуючого урочища до проектних відміток та надано проектний ухил землі; 2 - території для забудови індивідуальних житлових будинків, розташовані однією смугою, в якому природній сприятливий для котеджної забудови ухил.

Основною метою поліпшення стану навколишнього природного середовища та створення комфортних умов проживання проектом передбачено ряд містобудівних та інженерних заходів по облаштуванню території: - функціонально-планувальна організація території з урахуванням діючих планувальних обмежень; - озеленення і благоустрій території вздовж вулиць та проїздів; - створення території малого саду з збереженням існуючого озеленення та висадженням нових хвойних та листяних дерев; - функціональний розподіл території з врахуванням переважаючих напрямів вітрів; - раціональне планування вулично-дорожньої мережі для захисту від шуму та загазованості території та використання існуючого рельєфу; - вибір під забудову добре інсольованих територій [187]. Проектовані комплекси не мають просторово-планувального пов'язання з річкою Уж.

4.2. Функціонування територій в «зоні впливу» річки Уж.

Розвиток громадського простору прирічкових територій. Прирічкові території є найбільш привабливими територіями для містян та гостей Ужгорода. Проте ємність простору для інтенсивного використання є надто малою, вимагає розширення та ревалоризації. Це стосується парків, скверів, площ, набережних тощо. Тому передбачено ряд заходів для оптимізації функцій прирічкових територій. Розглянуто два приклади, проекти яких виконані та проходять стадію громадського обговорення – перенесення функцій парку культури і відпочинку з Підзамкового парку до Боздошського та проект реконструкції площі Театральної та скверу Євгена Фенцика.

Перенесення функцій. У 2019 р. запропоновано перенести функції загальноміського парку парк культури та відпочинку з Підзамкового парку до Боздошського (табл.4.13). Загальноміський парк культури та відпочинку – це осередок рекреації, де відбуваються основні культурно-масові заходи пов’язані з проведенням дозвілля. Його планувальна організація мусить забезпечити поєднання основних функціональних зон, які дозволять відпочити різним категоріям населення міста. Розташування такого парку мусить органічно вписуватись у планувальну структуру міста, щоб забезпечити максимально комфортну доступність. Очевидну перевагу мають мешканці житлових районів, які розташовані у межах пішохідної доступності до парку. Проте, не слід забувати про віддалені ділянки міста, які також повинні бути забезпечені доступом до загально-міського осередку відпочинку та розваг. Для цього необхідно не лише пов’язати основні функціональні зв’язки парку з зупинками громадського транспорту, а й організувати місця для паркування приватних автомобілів. Для організації такого типу парку необхідно виділити значну площу у межах міста, тому мінімальна площа загальноміського парку культури та відпочинку повинна складати 15-20 га [132; 139, с. 76].

У історично-сформованих містах часто парки, які виконують функцію загальноміського парку культури та відпочинку, не відповідають основним

вимогам, щодо організації. Подібна ситуація склалась у м.Ужгород, де роль загальноміського рекреаційного осередку виконує парк Підзамковий.

Серед парків і скверів Ужгорода Підзамковий парк вважають найдавнішим. За деякими джерелами «парк виник у середині XVI століття з метою розведення диких звірів для королівських ловів» [122]. Парк у різні часи називався Звіринцем, Горького, Підградським, Підзамковим. На початку 70-х років XIX ст. ця територія отримала назву Парк Сечені, на честь відомого громадсько-політичного діяча. За часів Чехословаччини у Підзамковому парку спорудили стадіон "Спартак" (1901р.) для спортивного клубу Русь. Тоді ж у парку з'явився міський басейн. У серпні 1947 року відкрито дитячу залізницю [122].

На сьогодні Підзамковий парк - пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення. З північного сходу парку розташований спортивний комплекс «Спартак», з півдня – міський басейн (аквапарк). У парку зберігся платан, якому понад 500 років, найстаріший віковий екземпляр серед ужгородських насаджень [154; 122]. До сьогоднішнього дня збереглися окремі вікові особини інших видів. На території парку виділяються такі функціональні зони: дитячих розваг, Ужгородської дитячої залізниці, парковки, закладів харчування [129]. Парк площею всього 4 га, вже давно не витримує навантаження, яке на нього покладене та не відповідає вимогам щодо подібних об'єктів [2]. Влаштовані лазанки на деревах нищать цінні види і призводять до знищення пам'ятки природи загалом. Наявні тут транзитні функціональні зв'язки потребують відповідної організації та благоустрою. Подальше використання цього парку для культурно-масових заходів призведе до втрати цінних насаджень та руйнуванню історичного ландшафту міста. Тому, питання винесення з нього функцій парку культури та відпочинку на даний час постало надзвичайно гостро. Натомість, дана територія може бути використана як місце локального відпочинку навколишніх мешканців [26]. На території парку пам'ятки садово-паркового мистецтва забороняється будь яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на нього завдань і загрожує його

збереженню. Площа парку не відповідає вимогам щодо організації парків культури, також неможливо забезпечити необхідні функціонально-планувальні зв'язки з сельбищною територією міста.

За результатами обстеження ландшафтно-просторової структури Підзамкового парку запропоновано сформувати такі зони: репрезентативну, активного дитячого відпочинку, ландшафтно-рекреаційну, тихого відпочинку, дитячої залізниці та парковки. Пропонується моніторинг та збереження вікових насаджень та заходи по оптимізації антропогенних навантажень [26].

Коли місто вже сформоване, досить складно визначити, територію якого з існуючих парків найбільш придатна для організації такого типу об'єктів. Якщо розглянути планувальну структуру м.Ужгород, найбільш сприятливим місцем для організації загальноміського парку культури та відпочинку є Боздошський парк. Велика територія (понад 50 га), розташування у центральній частині міста, поєднання з ландшафтно-рекреаційною зоною річки Уж дає підстави стверджувати, що дана територія є найбільш сприятлива для виконання всіх функціональних процесів, які повинні бути охоплені загальноміським парком культури та відпочинку [27].

Боздошський парк був закладений у 1954 році і поділений на три основні зони: зона зелених насаджень, зона атракціонів і зона господарської діяльності. На даний час, функціонує і підтримується у належному стані лише південна частина парку. (рис. 4)

Частина парку, яка примикає до річки Уж перебуває у занедбаному стані та потребує впорядкування. Слід зазначити, що сама територія є дуже приваблива як з естетичної точки зору, так і з містобудівної. З території парку відкриваються гарні краєвиди на річку та протилежний берег. Такі місця вирізняються більшою атрактивністю і приваблюють населення. Не менш важливим фактором є доступність і чудова локація у місті. Існуючий міст забезпечує доступність з обох частин міста. Разом з тим є необхідність оновити концепцію розвитку Боздошського парку та привести до сучасних вимог. У північно-східній частині парку доцільно розташувати спортивну зону, яка буде

логічним продовженням спортивної функції стадіону «Авангард», розташованого на протилежному березі річки. Окрім спортивної зони, також, слід передбачити території для культурно-масових заходів, для ігор дітей, для прогулянок, для сучасних атракціонів та мережу прогулянкових доріжок, яка об'єднуватиме основні частини парку. Загалом, функціонально-планувальна структура має бути орієнтована на відповідність вимогам парку культури та відпочинку, а розташування гармонійно поєднуватись з відпочинковою зоною набережної міста [26]. Дана концепція не була реалізована, а представлялася як пошуковий проєкт.

Боздошський парк у контексті басейного проєкту. Генеральний план Боздошського парку виконано у 2023 р. на основі ДПТ басейнового проєкту «Спільні заходи з попередження природних катастроф у транскордонному басейні р. Уж» у рамках Програми транскордонного співробітництва Європейського Інструменту Сусідства (ЄІС) Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020 [183] (табл. 4.14).

Визначена цінність парку для міста Ужгород в цілому є беззаперечною. Парк є частиною ландшафтного комплексу міста, що складається із природного каркасу, системи відкритих територій та їх охоронних зон, а також системи візуальних зв'язків міста Ужгород. Розташування парку на березі річки Уж з витокм мінеральної води на території парку, а також наявності на території парку водойми, що регулюватиме рівень води в річці, зумовлює його особливість для міста та робить привабливим для відвідування цілорічно. Задля формування комфортного середовища для перебування людей у прирічкових зонах міст важливим є забезпечення базових людських потреб.

Схема генерального плану території парку «Боздошський» передбачає планувальний розвиток парку в цілому, окремих його об'єктів та елементів, а також регулює вплив прилеглих територій на розвиток парку. Для забезпечення необхідного режиму охорони парку «Боздошський», запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до парку територіях установлюється охоронна зона шириною 50 м. Територія парку «Боздошський»

є оточена річкою майже зі всіх сторін, що зумовлює його характерну особливість як прирічкового парку і розташування на своєрідному природному півострові в міському середовищі.

Згідно генерального плану міста Ужгорода 2004 р. планувалося зменшення території парку і зміна русла ріки, яке має проходити через територію парку. Проте «Проект утримання та реконструкції парку пам'ятки садово-паркового мистецтва «Боздошський» у м. Ужгород» не передбачає зменшення території парку, адже наявність ділянки цінних прибережних річкових екосистем в межах міста є дуже важливим для загальної екосистеми міста, що підтверджується природоохоронним статусом парку та наявними науковими дослідженнями. Задля сталого розвитку міста унікальність та вразливість природних або історичних цінностей повинна бути безумовним табу для урбанізації таких територій, якими би економічно вигідними не були інвестиції в перетворення, що заперечують природу та культуру [127, с. 29-33]. Натомість, Проектом передбачено заповнення наявної зони можливого затоплення водою з ріки та формування в цій зоні постійної водойми, що зумовлює потребу прочистки наявних гідротехнічних споруд, які сполучають цю зону із рікою Уж.

Парк «Боздошський» проектувався у 1950-х як парк культури і відпочинку загальноміського значення, на території парку розташована велика комерційно-розважальна зона із широкими алеями, що можуть вмістити значну кількість міських мешканців. Також варто відмітити, що територія парку раніше була більшою на 8 га і охоплювала також озера біля річки з східного боку, а також всі паркові алеї. Згодом озера, паркові алеї та більша частина комерційно-розважальної зони були вилучені за межі парку, що призвело до порушення просторової цілісності парку та зменшення його площі. Широкі паркові алеї, що сформовані цінними алейними посадками та розходяться від входу в різні частини парку, станом на сьогодні не перебувають під охороною держави, що може загрожувати їхній деградації та руйнуванню. Також наявна суттєва різниця у рівні антропогенного навантаження у південній регулярній частині парку та північній природній частині парку. Згідно Проекту планується

розвинути в північній частині парку мережу прогулянкових алей та доріжок та наповнити її новими функціями, що частково вирішило б проблему перевантаження південної частини парку.

Велика увага у проекті приділяється розвитку пішохідної доступності для маломобільних груп населення майже до всієї території парку, а також візуальних зв'язків з рікою і можливості споглядання за ділянками недоторканої природи та прирічковими ландшафтами у парку. Згідно з проектованою концепцією планується максимально зберегти природний характер парку, але при цьому сформувати чітку планувальну структуру у північній малорозвиненій частині парку та забезпечити відвідувачів необхідними зручностями. Зокрема, планується сформувати водойму на місці зони можливого затоплення, яка б стала своєрідним «магнітом» для відвідувачів парку. Довкола водойми Проектом передбачене влаштування набережних із дерев'яним настилом та відпочинкових зон із можливістю споглядання за водно-болотною рослинністю та тактильного контакту. В місці, де водойма контактує з рікою на завершенні Джерельної алеї сформована рекреаційна зона з дерев'яним настилом, лежачками та риболовними причалами. Територія парку має досить щільне озеленення із невеликою площею відкритих територій, галявин. Тому проектована концепція не передбачає спорудження додаткових об'єктів інфраструктури, за винятком велосипедних паркінгів, декількох дитячих та спортивних майданчиків, місць відпочинку із накриттями та громадських вбиральень у вхідній зоні парку з боку пішохідного мосту. На відкритих просторах та галявинах пропонується їх багатофункціональне використання для відпочинку та ігор на природі. У парку також передбачено багато відкритих просторів для тихого відпочинку і спілкування з природою. Такі простори можуть стати місцем соціальної комунікації та психологічного відновлення.

Згідно з проектованою концепцією на території парку планується облаштування ряду функціональних зон із збереженням діючого режиму охорони території парку «Боздошський». Найбільшу площу (36,45 га) на

території парку займає зона тихого відпочинку та прогулянок, що орієнтовно складає 72,9 % від загальної площі парку. Другою за величиною функціональною одиницею території парку (5 га -10 %) є зона збереження елементів природного середовища. До цієї зони входить запроектована водойма та простір з прибережно-водною рослинністю довкола неї, а також прибережні простори вздовж річки Уж. Згідно проекрованої концепції ця зона парку повинна зберегти свій природний характер, де буде мінімізовано антропогенний вплив людей. Вона формується задля збереження цінних природних прирічкових та водно-болотних екосистем. В цій зоні запроектовані пішохідні зв'язки, проте вони передбачені з використанням дерев'яних настилів, місцями сіток, на опорах як більш екологічно сприятливий для збереження ґрунтового покриття та рослинності. Також в цю зону входять два яри (заглиблення), які виконують функцію дощових садків. Досить значну площу території парку (4,89 га – 9,8%) займає комерційно-розважальна зона, куди входять вже наявні в парку комерційно-розважальні об'єкти (атракціони, торгові кіоски, мотузкові парки, траса для їзди на квадроциклах та ін.), а також простір вздовж Фестивальної алеї парку.

Проект реконструкції площі Театральної та скверу Євгена Фенцика (Urbanideas) (табл. 4.15). Автори розпочали роботу із вивчення інформації та зосередилися на аналізі історичних планів. Сучасний стан площі є незадовільним, у т.ч. занадто мала кількість місць для сидіння, незадовільний стан поверхні, мало насаджень. Площу Театральну проектаннти бачать більше місцем подій, сквер - затишним місцем для спокійного відпочинку. Пропонується відновити на площі Театральній фонтан, однак без великої чаші, а як пішохідний фонтан, який дасть більше розбризкування і свіжості на площі.

Замощення пропонується природними матеріалами – на площі Театральній замінити гранітною плиткою, переважатиме світло-сірий, темні кольори - для акцентів, у сквері Євгена Фенцика буде вимощена базальтова і гранітна бруківка, все на одному рівні замощення для забезпечення інклюзивності. Збільшиться кількість зелених зон, заплановано висадити низькорослі

тіневитривалі кущі, нові дерева, зокрема сакури, продовжуватимуть існуючу лінію насаджень. Площа і сквер отримають нове освітлення - окремо стоячі ліхтарі і ліхтарі на кронштейнах на будинках, дерев'яні вуличні меблі запроектовано на бетонній основі або на металевому каркасі [262].

Доповнення громадського простору Ужгорода малими формами. У 2023 р. були обладнані чотири парклета - на вулицях Швабській, Волошина та Капітульній. Це багатофункціональні простори, з лавичками, столами, озелененням та стоянкою для велосипедів. Конкурс на виготовлення парклетів проводили спільно з Ужгородською міською радою ще у 2021 році, де 11 учасників з Ужгорода, Львова, Полтави, Хмельницької області підготували і представили свої роботи, місто обрало переможців [263].

Втрата громадських просторів. У результаті непродуманої приватизації деякі громадські простори прирічкових території втрачаються. У 2016 р. петицію про повернення фонтану позаду драмтеатру, розташованого на одній з трьох земельних ділянок у провулку Мостовому, у власність громади підписало понад 450 ужгородців при 250 необхідних. Ужгородська міська рада відстоювала думку, що біля обласного закарпатського музично-драматичного театру ім. братів Шерегіїв територія має залишатися вільним від забудови громадським простором. Суд прийняв рішення накласти арешт у вигляді заборони на відчуження та заборони на користування, у тому числі забудову та вирубку дерев. Проте у 2020 р., не зважаючи на доводи слідства, суд прийняв рішення зняти арешт, а відтак і відмінив заборону на знищення пішохідної частини та "поховав" надії ужгородців на відновлення басейну з фонтаном [264]. Міська влада намагалася домовитися з власниками ділянки про викуп площі перед драмтеатром, однак компромісу не досягнуто і там буде будівля комерційного призначення.

4.3. Принципи та рекомендації архітектурно-просторового розвитку прирічкових територій з метою посилення самоідентифікації міста.

Стосовно принципів, варто опиратися на вже апробовані у світовій практиці. Кожне місто може опиратися на *принципи*, які є провідними у містобудівній теорії та практиці, використовувати їх комбінації чи взаємодоповнювати.

Принципи розуміються як визначальні положення, вихідні пункти формування концепцій та подальших розробок. Принципи творять сукупність "векторів розвитку", які можуть застосовуватися послідовно, або разом підсилювати один одного та вести до спільної мети (*принцип синергії*). Застосування вибраних принципів є визначальним для утворення системи, якою є прирічкові території, та її успішного функціонування в процесі саморегулювання та управлінні розвитком міста.

Принципи можуть бути сформульовані як далекосяжні, які виводяться з загальнонаукових та філософських положень, а також як більш практичні для досягнення короткої мети, розроблені і втілені у проєктах (таб. 4.16).

Принцип пріоритетного розвитку прирічкових територій дає змогу вирішувати проблеми збереження ідентичності міста, розвитку бренду міста та утвердження статусу прирічкових територій у просторовому плануванні та інтегрованому розвитку на різних рівнях.

Принцип системності прагне до забезпечення саморегуляції системи чи підсистеми через цілісність та збалансованість. Для цього слід встановити взаємозв'язки між підсистемами, виявити потенційні конфлікти та синергетичні ефекти. Система прирічкових територій = сукупність підсистем як - природно-ресурсна (водоохоронна, ОПЗФ, рекреаційна, комунальна); - економічна (виробнича, обслуговуюча); - містобудівна (утім історико-культурна); - демографічно-соціальна; - управлінська.

Принцип комплексності - повинен враховувати інтереси усіх підсистем.

Принцип відкритості, прив'язаний до сучасних глобалізаційних процесів, тут застосовується у двох вимірах - дослівно для реалізації доступності до ріки

як джерела рекреації, а також відкритості усіх процесів, пов'язаних з візіями та плануванням у прирічкових територіях.

Принцип диверсифікації (різноманітності використання прирічкових територій) полягає у розширенні палітри функцій, у накопиченні потенціалу для наступного розвитку певних функцій та готовності до заміни ланок у підсистемах на ефективніші.

Головна проблема, виявлена дослідженнями, полягає у фрагментації функціонування прирічкових територій Ужгорода на рівні різних підсистем. Ця проблема може вирішитися через застосування *принципу зв'язності* (поєднання окремих елементів, континуїтету), який може опиратися на: - планувальні засоби (проєктування доступності до річки); - інфраструктурні (система велодоріжок чи пішохідних алей); - візуальні зв'язки.

Є певний авторський досвід і спостереження, що в умовах Ужгорода розвиватимуться перелічені нижче принципи, що можна продемонструвати прикладами започаткованих візій чи проєктів:

- *басейновий рівень планування* є базовим принципом для прирічкових територій;
- *принцип моделювання* стратегічного розвитку прирічкових територій,
- *принцип узгодженості і системності дій* усіх учасників процесу відновлення системи «річка - місто».
- *принцип історичної спадкоємності* – переосмислити і продовжувати традиції заради збереження ідентичності міста
- *принцип гнучкого планування* – у разі потреби змінювати пріоритети у розвитку міської території;
- *принцип від малого до великого* – великі території, що можуть бути використані під рекреацію чи громадський простір, вимагають великих інвестицій. Проте можуть бути поділені на менші об'єкти з подібною функцією і разом утворювати необхідне для міста завдання;

Дослідження прирічкових територій виявили групи проблем, які можна подолати, застосовуючи конкретні принципи та підходи.

Оптимізацію функціональної організації прирічкових територій рекомендується здійснювати із застосуванням принципів:

- диверсифікації;
- гнучкого планування;
- мозаїчності;
- функціональної різноманітності;
- різномасштабності;
- кластеризації.

Покращення просторово-планувальної організації прирічкових територій рекомендується здійснювати із застосуванням принципів:

- системності і зв'язку;
- відкритості (доступності);
- інклюзії.

Формування системи візуально-ландшафтних зв'язків прирічкових територій рекомендується здійснювати із застосуванням принципів:

- маркування простору;
- екологічного континуїтету.

Забезпечення та розвиток культурна цінності прирічкових територій рекомендується здійснювати із застосуванням принципів:

- історичної спадкоємності;
- збереження історико-культурної ідентичності.

Напрямки річкозорієнтованого розвитку Ужгорода. Окрім утилітарних функцій, важливим є символічне значення річки «Архітектурна семантика наголошує на тому, що єдиним як для архітектора – автора перетворення середовища, так і для «споживача», виступає образ-символ і механізм його переходу у «надсимвол». Річка як об'єкт вивчення і відновлення, є своєрідним символом, архетипом, який має певні глибинні образні структури, і є невід'ємною складовою ландшафтною структури міста» [125, с. 92-97]. Стратегія міста, генеральні плани, ДПТ та проєкти є результатом і водночас

напрямком дій, адже «управління цими складними процесами полягає в узгодженості і системності дій усіх учасників процесу відновлення системи «річка - місто»: від мерії до мешканця у формуванні бази даних - збір й аналіз інформації з минулого щодо сучасного і майбутнього; цифрове моделювання взаємодій у системі «річка - місто», управління її життєвим циклом - комплексною обробкою всієї архітектурно-просторової, технологічної, інженерної, економічної та іншої інформації з усіма її взаємозв'язками і взаємозалежностями» [125, с. 92-97].

На макро рівні планування слід враховувати, що «регіональному контексті річка Уж є головною атрактивною водною артерією на території Ужанського національного природного парку, яка має вагоме ландшафтно-естетичне та рекреаційне значення. Тому потрібні ефективні заходи щодо оптимізації господарського використання русла річки, які повинні враховувати можливості його використання для потреб рекреації» [145]. З цього приводу слід зазначити, що термічний режим вод Ужа сприяє його використанню для відпочинку на воді тільки у літній період (переважно липень-серпень). Враховуючи повноводність ріки у весняний час, можна пропонувати її використання для сплаву на байдарках [126а, с.164 –173].

У чинному генеральному плані Ужгорода вагоме місце займають ландшафтно-рекреаційні зони. «Зони об'єктів природно-заповідного фонду визначені для забезпечення збереженості унікальних природних ландшафтів з особливими умовами використання. Тут планувальні містобудівні заходи мають здійснюватися з мінімальним впливом на вразливі елементи природного середовища. Рекреаційні зони активного відпочинку визначені для виконання активних рекреаційних функцій. До них належать міські території загального користування з відповідними об'єктами для активного відпочинку населення, громадські центри. Ці території мають бути забезпечені високим рівнем благоустрою, належним переліком постійних споруд для активного відпочинку, тимчасових споруд та інших об'єктів супутніх видів активності. Рекреаційні зони озелених територій загального користування визначені для

повсякденного відпочинку населення і включають парки, сквери, сади, бульвари, міські ліси, водойми, лугопарки, лісопарки, гідропарки, меморіальні парки. Рекреаційні зони обмеженого користування визначені для розміщення дач та колективних садів. Курортні зони - зони установ відпочинку і туризму, визначені для розміщення пансіонатів, курортних готелів, туристичних баз, оздоровчих таборів, кемпінгів, об'єктів обслуговування» [173].

У генплані (2004 р.) значно розширено перелік природоохоронних територій до «12 об'єктів ПЗФ – 62,8 га, зелені насадження загального користування (парки, сквери, бульвари, лісопарки, лугопарки, існуючі – 57,0 га; перспективні – 166,4 га), прибережні захисні смуги водних об'єктів. Якщо ПЗС не визначені на підставі наявності розробленого спеціалізованого проекту землеустрою, то необхідно враховувати містобудівні пропозиції щодо їх подальшого визначення які надані в генеральному плані та є базовими щодо подальшої їх розробки. Режим їх використання регламентується ВК України (ст.88-89), а об'єктів ПЗФ - Законом України "Про природно-заповідний фонд України". Окрім того, до охоронних територій відносяться зони санітарної охорони "дериваційного каналу" та Минайського підземного водозабору, їх розмір 10-20 м завширшки» [173].

Сьогодні загалом в Ужгороді можна спостерігати, що території поблизу річки та набережні, окрім історичного ядра, де набережні сформували ідентичність міста, перебувають у занедбаному стані і більшість з них не пристосовані для відпочинку місцевих жителів та гостей. Визначено, що «значний внесок у забруднення ріки вносить система прямих випусків дощової каналізації без очищення та застаріле обладнання міської системи каналізації. До переліку небезпечних процесів, найбільш розвинутих в межах міста, відносяться: підтоплення і продовження розвитку процесів підняття ґрунтових вод, локальне заболочення, а також ерозійні процеси» [115, с. 85.]

Однак зони відпочинку біля річки перманентно розширюються, наприклад, у 2020 р. місцем відпочинку на березі річки Уж визначено територію 1000 кв. м у межах Ботанічної набережної (поблизу дитячої залізниці). Враховуючи

існуючі транспортні сполучення та пішохідні шляхи до територій набережних, розташування їх практично посередині міста як зв'язку периферії з центральним ареалом міста, виникає ідея створення єдиної системи набережних територій, які будуть пов'язані між собою безбар'єрними велосипедними доріжками, пішохідними шляхами від однієї території до іншої. Таким чином мешканці міста не будуть обмежені єдиним простором, а зможуть мати вільний доступ до всіх частин прирічкової території в складі єдиної системи.

Ключовим моментом такого комплексного проекту набережної є, у першу чергу, створення зв'язку між трьома мостами міста: Томаша Масарика, Пішохідним і мостом, що з'єднує вулицю Шумну та Анкудінова, які знаходяться в центральній частині, і забезпечують місцевим жителям сполучення до прирічкових територій з різних частин міста, а не тільки через центр. Амбітний план облаштування такого простору, де люди зможуть проводити свій вільний час, забезпечення набережної зонами пасивного та активного відпочинку, спортивними та дитячими майданчиками буде вимагати тривалого втілення. Територія для проектування повинна бути забезпечена пішохідними зв'язками з зупинками громадського транспорту, облаштуванням оглядовими майданчиками на річку та протилежний берег. Велосипедні доріжки вздовж всієї ділянки та доступність для маломобільних груп населення збільшать атрактивність нового громадського простору Ужгорода.

Містобудівні рекомендації. Для серединної зони прирічкових територій (у межах мостів Анкудінова, Масарика, Бобяка) рекомендується проводити заходи по оптимізації формування середовища, яке полягає на впровадженні якісних проєктів з комплексного благоустрою території та запровадження регулювання забудови на основі рекомендованих принципів. Широке розуміння ревіталізації та джентрифікації прибережних територій річки потребуватиме застосування комплексу містобудівних методів [113; 118].

Прирічкові території поза транспортними мостами (на схід від мосту Анкудінова та на захід від мосту Бобяка), окрім тих, які ризначені для

забудови, функціонально не визначені (окрім водно-захисних смуг), дефрагментовані у затверджених ДПТ, для частини з них ДПТ ще не розроблялися або не затверджені. Слід виділити ці території у містобудівній документації окремо та надати відповідний статус.

Аналіз багатофакторного дослідження прирічкових територій, результати якого представлені у розділі 3 (3.3 – 3.6), виявив ряд проблемних місць, які можна вирішити шляхом внесення змін до актуальної містобудівної документації. На основі виявленого потенціалу прирічкових територій пропонуються першочергові системні заходи:

- розвинути мережу центральних громадських просторів у східному та західному напрямках, деякі з них можуть проєктуватися у складі нових житлових комплексів на постпромислових чи деградованих територіях (таб.4.17);
- розвинути мережу об'єктів природно-захисного фонду шляхом ревіталізації природничих деградованих територій та їх розвитку у ландшафтні парки та шляхом виявлення точкових об'єктів (таб. 4.18).

Інтервенція А. На правобережжі після вул. Боб'яка, де передбачена багатоквартирна забудова, слід надати пріоритет формуванню громадського простору набережної. Також на лівобережжі на постпромисловій території також запланована аналогічна багатоповерхова забудова до вул Мінської. Тому важливим є, в першу чергу, визначення і творче переосмислення конкретних рис архітектурного і ландшафтного середовища прирічкових просторів Ужгорода, що формують їхню власну ідентичність, відповідно до сучасних потреб мешканців міста.

Інтервенція Б. Від вул Мінської до словацького кордону запланована індивідуальна житлова забудова. Правобережжя належить до Ужгорода, лівобережжя – до Холмківської ОТГ. У містобудівній документації передбачити поділ набережної на окремі відтинки з відмінними різновидами

рекреації. Це пологий берег, рекомендовано включити доступ з набережних до природоохоронних територій.

Інтервенція В. Від вул Анкундінова (лівобережжя) також можливий розвиток рекреації (між колією і річкою, слід прийняти спеціальні заходи, оскільки територія підтоплюється). На правобережжі від річки до вул. Насипної ділянка вкрита самосієм, є у власності обладміністрації, планується під будівництво при умові відповідних інженерних засобів, передбачені дамби висотою 4 м для прокладення велодоріжки та громадських просторів. Територія навпроти передбачена у існуючому генплані як комунально- складська зона (можливо проєкт кладовища), проте це підтоплювані території. Розглядаються пропозиції рекреації. Автодорожній міст по об'їзній дорозі є межею міста. Далі – Оноківська ОТГ з переважанням над річкою садових територій, які закривають доступ до річки.

Моделі стратегічного розвитку прирічкових територій. Отже, формування моделі стратегічного розвитку прирічкових територій Ужгорода повинно відбуватися на основі виявленого потенціалу території та визначених сучасних світових тенденцій містобудівного розвитку міст, закладених на річках. Річка Уж розглядається і як головна вісь громадської активності міста, рівно ж як і екологічний коридор, який пов'язує регіональні природничі системи та, відповідно, нівелює антропогенні перешкоди.

Важливим напрямком розвитку прирічкових територій є облаштування функцій, які сьогодні мають найбільший пріоритет у мешканців - зазвичай це рекреація та дозвілля, у контексті озеленених територій різного статусу. У планувальному відношенні це творення палітри різноманітних закладень, які рефлектують на історичні та сучасні функції суміжних територій, поєднані системою транзитних зв'язків.

Концепцію об'єднання інтеграційних зусиль у прирічкових територіях пропонується формувати через кластери. Метод "кластера" (cluster – пучок, рій, скупчення) може використовуватися у підходах до формування та розвитку

нових функцій згідно схеми: ключовий об'єкт (об'єкти) - доповнення іншими - включення резервів - встановлення нових логічних зв'язків - формування кластера. Кластерний метод рекомендується використовувати на стадії виклику (для систематизації існуючого матеріалу); на стадії осмислення (включення нової інформації); на стадії рефлексії (групування понять та встановлення логічних зв'язків). Друга і третя стадії передбачають варіативність, що є необхідним при пошуку шляхів для реалізації кластера.

Кластеризація успішно розвивається в економічних процесах, оскільки завдяки об'єднанню різних об'єктів забезпечується стійкість до кризових явищ, а кластерна політика вже враховується у просторову планування України. Також популярними є креативні кластери мультифункційного характеру з преференційними спрямуваннями - мистецького ("LOFT Млин" у Запоріжжі, "Фабрика повидла" у Львові), гастрономічного (!FEST, Львів), рекреаційного ("Парк культури", Львів), освітнього (ІТ-кластер, Львів).

Кластерні моделі спрямовані на економічне зростання і рівень конкурентоспроможності конкретного кластера на певній території. Ці моделі формуються або з ініціативи провідної організації, або являють собою спільно організовані зусилля фірм, урядових, освітніх, дослідницьких чи інших організацій. У сумі це система взаємопов'язаних дій державних і регіональних органів влади, місцевого самоврядування підприємницьких структур, яку спрямовано на стимулювання та підтримку ініціатив щодо створення та функціонування кластерних утворень. У Стратегії «Ужгород 2030» як пріоритетну ціль в економіці та соціокультурній сфері запропоновано ініціювання «кластерної Угоди про державно-приватне та громадянське партнерство, яке дало б додатковий поштовх до збільшення дохідності та продуктивної віддачі освітньо-наукового, рекреаційно-оздоровчого та історико-культурного туризму для міської громади, розвитку людського капіталу і комфортного соціального простору міста» [184, с. 80].

Стратегічні цілі опираються на потенціал прирічкових територій.

Сьогодні для організації окремих та сезонних подій на прирічкових територіях характерні короткочасні цілеспрямовані об'єднання організаційних зусиль, що створює передумови для формування у майбутньому стійких кластерів. Для обраної функції обираються відповідні локації у найбільш насиченій прирічковій території:

- «спортивний» - набережними здійснюються марафони, забіги, велогонки;
- «ярмарковий» - на площах (площа Театральна) та набережних влаштовуються різдвяні та передвеликодні ярмарки;
- «водний» - сплави по Ужу на саморобних плотах.
- «гастрономічний» - для туристів пропонується мережа гастрономічних закладів з локальною кухнею;
- «кавовий» - з традицією ранкової кави і швидких зустрічей, поширений серед місцевих мешканців, і цілоденно для туристів;
- «міні-скульптурки» - мережа з джпс локаціями якнайбільше сприяє притягненню туристів до прирічкових територій, сприяє розвитку громадських просторів та гастрономічного бізнесу.

В Ужгороді склалися передумови формування моделей для розвитку прирічкових територій, опертих на кластерний підхід, який сприятиме об'єднанню розрізнених функцій та збільшенню ролі річки. Причому ці кластери можуть взаємодіяти між собою. На основі аналізу стратенії, генеральних планів та ДПТ виявляються ряд стійких функцій, на основі яких можливо сформувати:

- мультифункційний креативний кластер;
- рекреаційний кластер;
- спортивний кластер.

Формування документу для розвитку прирічкових територій.

Концепція розвитку прирічкових територій мала б опиратися на спеціальний документ. У містах, які розвиваються на річці, рекомендовано мати «Комплексний план управління прирічковими територіями» як окремий

документ. Подібно до історико-архітектурного опорного плану чи транспортно-пішохідної схеми, які є окремими документами генерального плану міста. Такий документ повинен мати етапи погодження у відповідальних структурах а також бути вихідним для формування документів для місцевого самоврядування і для інженерних служб.

В Історико-архітектурному опорному плані Ужгорода річка Уж не врахована як об'єкт, також річка не є об'єктом природньо-заповідного фонду. Але у системі прирічкових територій вона є основним об'єктом та повинна існувати як цілісна структура. З метою посилення охоронного статусу, варто оточити річку об'єктами природньо заповідного фонду. В межах міста прибережна смуга регламентується містобудівною документацією, для Ужа вона становить 25 м, але для міста бажано більше, і розширення цієї смуги є можливим за рахунок облаштування ОПЗФ на суміжних територіях.

На основі проведеного дослідження, виявленого потенціалу прирічкових територій і зафіксованих проблем, визріває ідея щодо внесення доповнень як до містобудівної документації, так і створення окремого департаменту при Ужгородській міській адміністрації.

Потрібно сформувати орган комплексного управління прирічковими територіями, оскільки управлінські функції та відповідна документація розпорошені. У великій мірі тут можна скористатися досвідом інтегрованого планування [97].

Основними завданнями нового органу бачаться:

- формування загальної концепції використання прирічкових територій;
- опрацювання режиму використання територій;
- визначення пріоритетності збереження пам'яток (утім постійні дослідження на предмет виявлення нових).
- приписи щодо обмеження по поверховості (як і форми дахів),
- опрацювання «Кодексу Ужа» - місцевих правил забудови прирічкових територій, які опиралися б на традиційно використовувані матеріали та форми, що дозволило б зберігати ідентичність простору;

- опрацювання бачення формування лінії забудови - «річкових фасадів» - функції, форми та об'єм споруд, колористика фасадів тощо;
- опрацювання проєктів доступності до води та насиченість елементами сполучення як пішохідні мости, ведоріжки, підходи до води, сходи. доріжки, тераси (включаючи вимоги щодо інклюзії).
- опрацювання мережі видових точок;
- формування вихідних даних для конкурсів на забудову.

До пропонованих функцій нової інституції також би входила промоційно-просвітницька діяльність, метою якої б було формування правильної громадської думки щодо значення прирічкових територій у розвитку міста та поширення необхідної інформації, у т.ч. навчання «природоохоронній та культуроохоронній поведінці». Слід взяти до уваги, що така практика є поширеною в інших країнах [74; 63].

Також варто законодавчо визначити території з заборонаю будівництва, щоб не звужувати простір річки. Як протипаводковий засіб, слід повернутися до традиції влаштування паралельно до набережних додаткових технічних дамб. Надрічковий простір може використовуватися для сезонної рекреації.

Ужгород має чудовий досвід комплексного підходу до розвитку міста, в т.зв. чехословацький період (1918-1938), коли захист та розвиток прибережних територій були пріоритетними у містобудівному розвитку міста [93], а нові райони проєктувалися у зв'язку з річкою (напр., композиційне поєднання та інженерно-технічне облаштування прирічкових територій району Малий Галагов на стадії проєктування). Планування міста після другої світової війни, у радянський період, опиралося на функціональне зонування та нормативні положення щодо розташування промисловості, житла тощо. Для прирічкових територій єдине, що застосовувалося - це нормативне обмеження використання прибережних територій. Ця традиція повільно змінюється у процесі корегування генеральних планів міста, і потрібно визначитися з принципами забудови прирічкових територій.

Таблиця 4.1.

Інтегрований просторовий розвиток

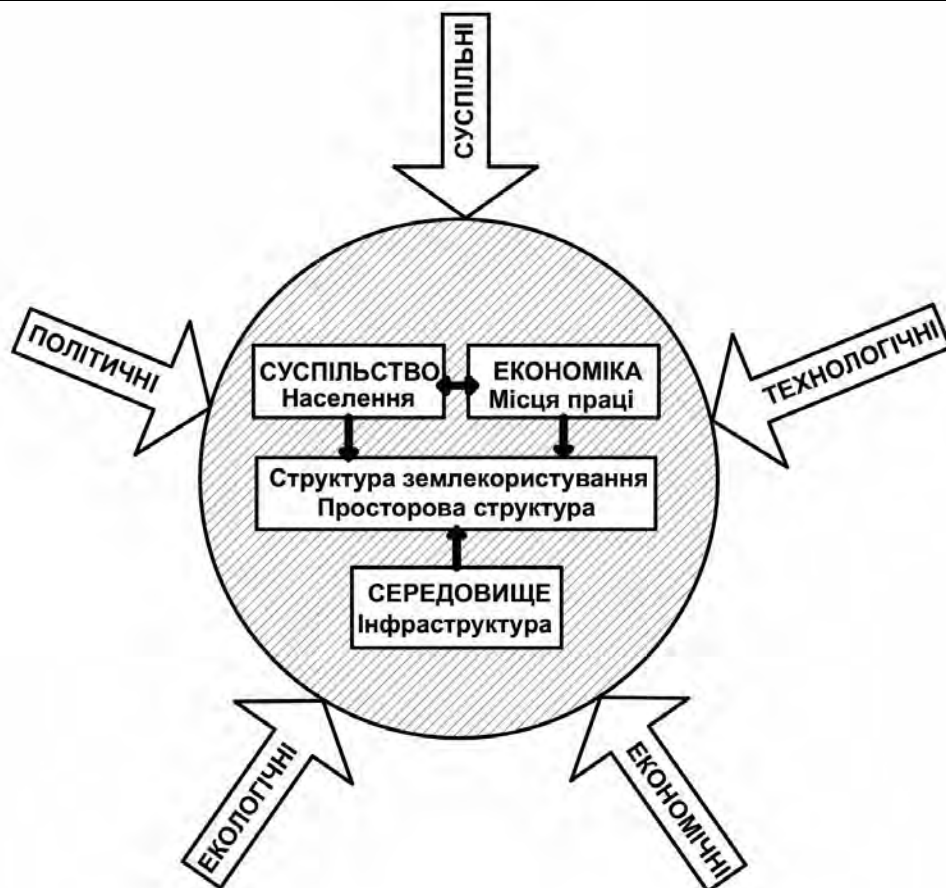

Рис. 1. Інтегрований просторовий розвиток

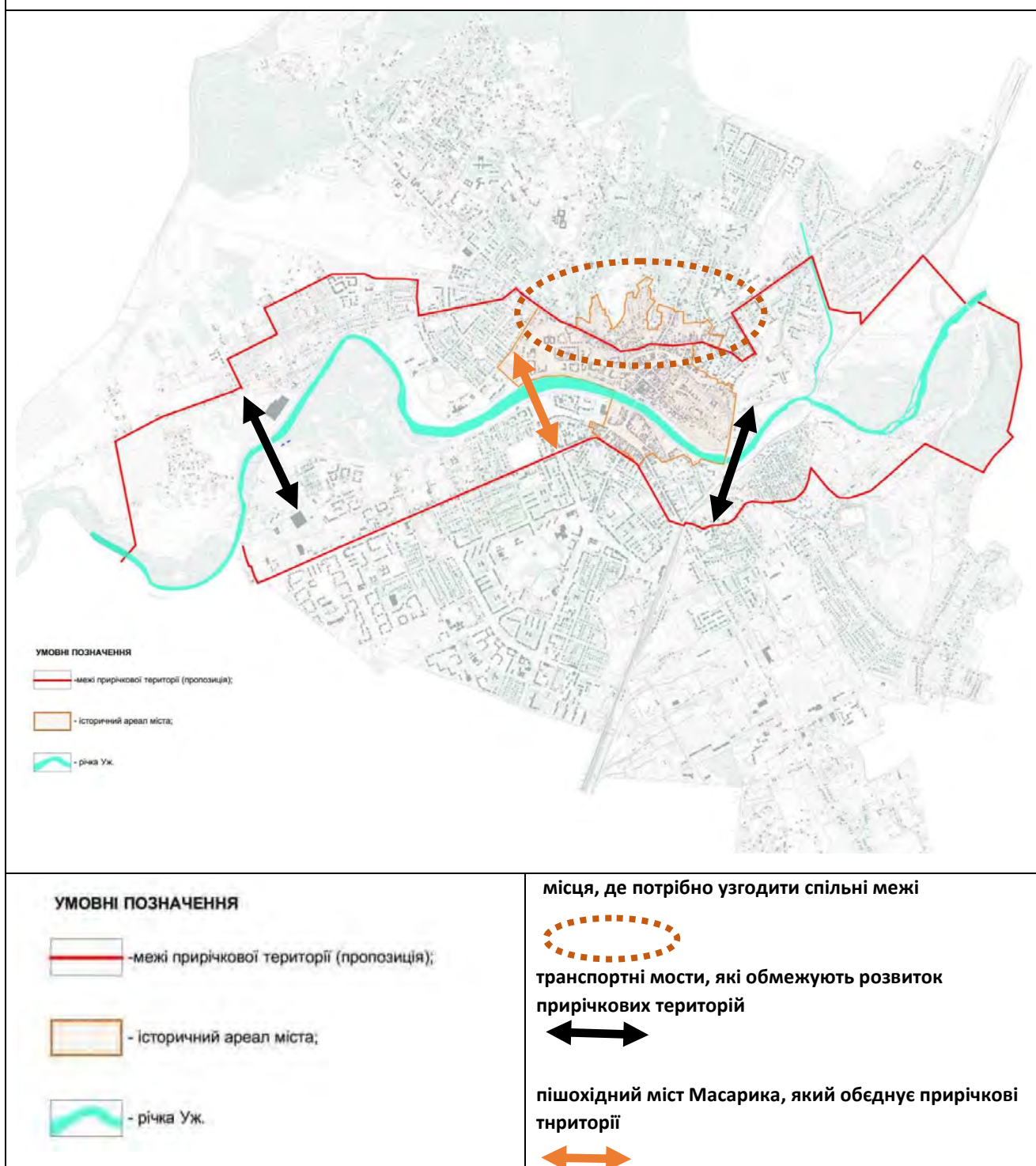

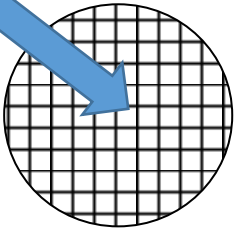
1. Вступ
2. Місцевий економічний розвиток і бюджетування
3. Людський та соціальний капітал
4. Місцевий інвестиційно-інноваційний розвиток
5. Інфраструктура економіки та життєвого простору
6. Дерево цілей
7. Стратегічний менеджмент
8. Методологічні особливості розробки стратегії

Рис. 2. Вираження інтегрованого розвитку у Стратегії розвитку міста.

Таблиця 4.2.

Пропозиція визначення меж прирічкових територій річки Уж

Таблиця 4.3. Впровадження концепцій щодо розвитку прирічкових територій			
	Рівні містобудівної документації		Громадські ініціативи
«Басейновий» план	Стратегія розвитку міста 	Процес внесення змін до Стратегії розвитку міста «Ужгород – 2030» та розробка Плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки. Робоча група по стратегічному плануванню розвитку Ужгородської міської територіальної громади	
	ДБН Б.1.1-14:2021. СКЛАД ТА ЗМІСТ МІСТОБУДІВНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ:		
	комплексний план планування території територіальної громади;		
	генеральний план населеного пункту	Коректування генерального плану	
	детальні плани території.	Коректування ДПТ	
	Благоустрій окремих ділянок. Піші і велосипедні шляхи, інклюзія		

Таблиця 4.4.

Зміни русла р. Уж у к. 18-21ст.

Рис. 1. Русло р. Уж на карті к. 18 ст. : Magyarország (1782–1785) - Első Katonai Felmérés <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2469960.52984786%2C6207543.145335549%2C2495738.9176370357%2C6216142.311017632>

Рис. 2. Схема землеустрою щодо організації і встановлення меж земель водного фонду і водоохоронної зони річки Уж в межах міста Ужгород Закарпатської області (План збірний кадастровий(A4-5000)_TISA - _page-0001)

Таблиця 4.5.

Проект «Спільні заходи з попередження природних катастроф у транскордонному басейні р. Уж» (HUSKROUA/1702/8.1/0005) у рамках Програми транскордонного співробітництва Європейського Інструменту Сусідства (ЄІС) Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна. 2014-2020.

Рис. 1. Обговорення проблем маловоддя і паводків у місті Ужгород, 2023.
flooduzh.buvrtysa.gov.ua/?p=1030

Рис. 2. Фото лабораторії по фізичному моделюванню гідротехнічних споруд на р.Уж
https://flooduzh.buvrtysa.gov.ua/documents/teo_tom2.1.pdf (с 49-50).

Рис. 3. Макет регулюючої споруди на р. Уж в м. Ужгород, 2023
flooduzh.buvrtysa.gov.ua/?p=1030

Рис. 4. Будівництво регулюючої споруди на р. Уж в м.Ужгород (район Боздоського парку) Закарпатської області. Паркова зона Боздоського парку. 2 черга будівництва, ПрАТ "Укрводпроект" П-3, 2020.
<https://flooduzh.buvrtysa.gov.ua/documents/plan.pdf>

Таблиця 4.6.

Порівняння генпланів у контексті розвитку прирічкових територій

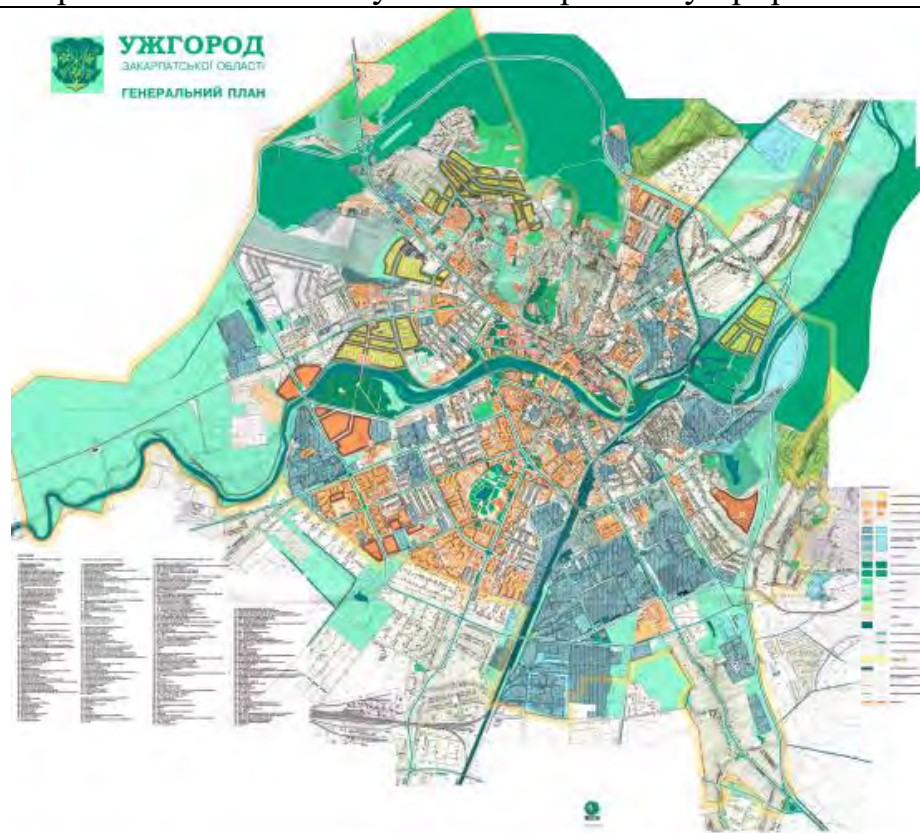

Рис. 1. Ужгород. Генеральний план 2004 р.

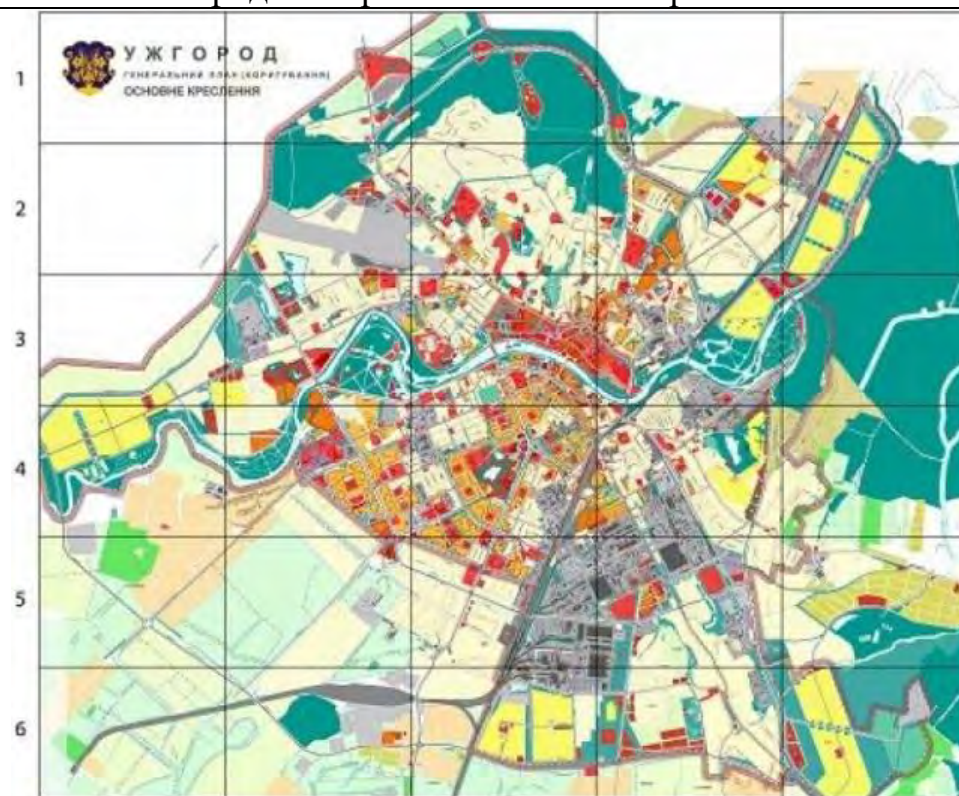
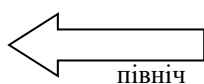
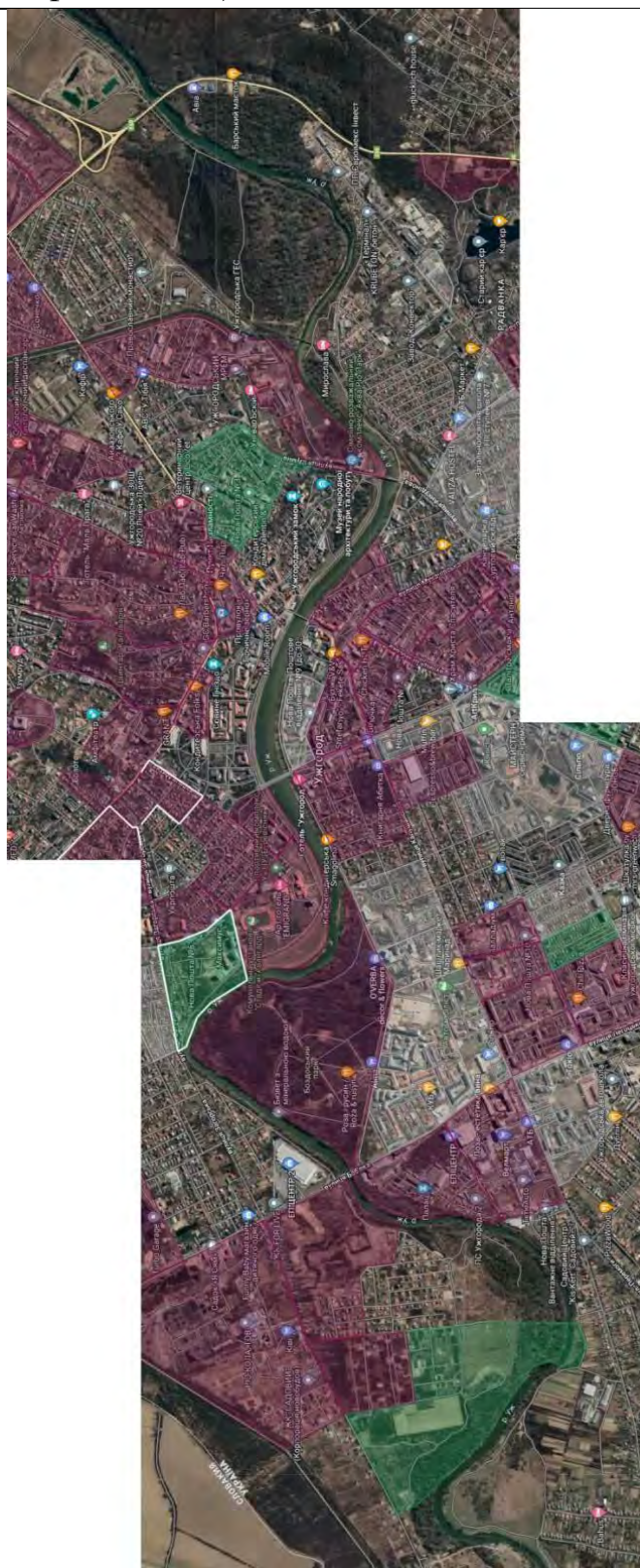

Рис. 2. Ужгород. Генеральний план 2017 р.?

Таблиця 4.7.

Схема територій Ужгорода навколо річки Уж, обійнятих детальними планами територій (зазначені фіолетовим).

Таблиця 4.8.

Слов'янська набережна (Детальний план території, обмеженої Слов'янською набережною, площею Богдана Хмельницького, вулицями Дмитра Донського, Вілмоша Ковача, Володимирською, проспектом Свободи, вулицями Перемоги, Лайоша Кошута, Леоніда Говорова» та «Детальний план території, обмеженої пр. Свободи та вулицями Дмитра Донського та Вілмоша Ковача (16-ти поверховий житловий будинок), 2019

Рис.1. Функціональне зонування та планувальна організація території ». (Ужгород ДПТ обмежений Слов'янською набережною)

Таблиця 4.9.

Православна набережна (Детальний план території, обмежений Православною набережною, площею Шандора Петефі, вулицями Перемоги, Андрія Новака, Швабською, Мукачівською та Робочою), 2019

Рис. 1. Опорний план та обмеження території кварталів при Православній набережній.

Рис. 2. Планувальна пропозиція для території кварталів при Православній набережній.

Таблиця 4. 10.

Студентська набережна

Рис.1. Проектний план. ДПТ, обмеженої вулицями Фріца Гленца, Івана Франка та Студентською набережною.

Рис. 2. Детальний план території обмеженої вулицею Митна, площею Дружби Народів, Студентською набережною до спортивної зони УжНУ, 2018

Таблиця 4. 11.

ДПТ обмеженої вулицями Підградською, Електрозаводською, Івана Панькевіча, Івана Айвазовського, Другетів, Насипною та річкою Уж.

Таблиця 4.13.

Концепція перенесення функції парку культури і відпочинку з Підзамкового парку до Боздошського, 2020

Рис. 1. Концепція розвитку Підзамкового парку (Borshovskyi, Koznarska and Lukashchuk, 2021.)

Рис. 2. Концепція розвитку Боздоського парку (Borshovskyi, Koznarska and Lukashchuk, 2021.)

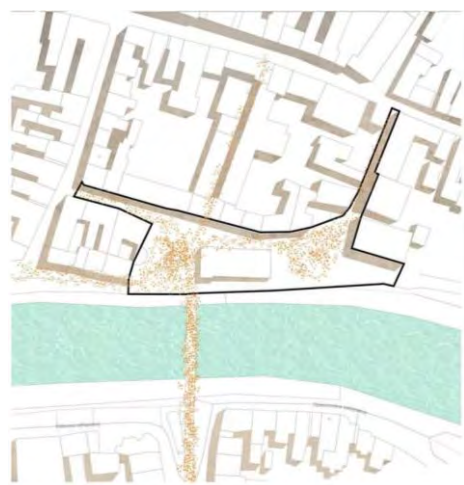
An aerial photograph of a city with a river flowing through it. A yellow bridge is visible crossing the river. The city is divided into various colored zones, including green, orange, and blue. The river is a prominent feature, winding through the urban landscape.

[illegible]

Рис. 2. Генеральний план Боздошського парку з на основі ДПТ, виконаного у басейновому проєкті «Спільні заходи з попередження природних катастроф у транскордонному басейні р. Уж» (HUSKROUA/1702/8.1/0005) у рамках Програми транскордонного співробітництва Європейського Інструменту Сусідства (ЄІС) Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020. (https://flooduzh.buvrtytsa.gov.ua/?page_id=33), 2023 АрхНово.

Таблиця 4.15.

Проект реконструкції площі Театральної та скверу Є. Фенцика (Urbanideas)

Реконструкція пл.Театральної та пл.Є.Фенцика в м. Ужгороді
Лавки проєктовані

Лавки - Тип 1

Лавки - Тип 2

Лавки - Тип 1

Лавки - Тип 2

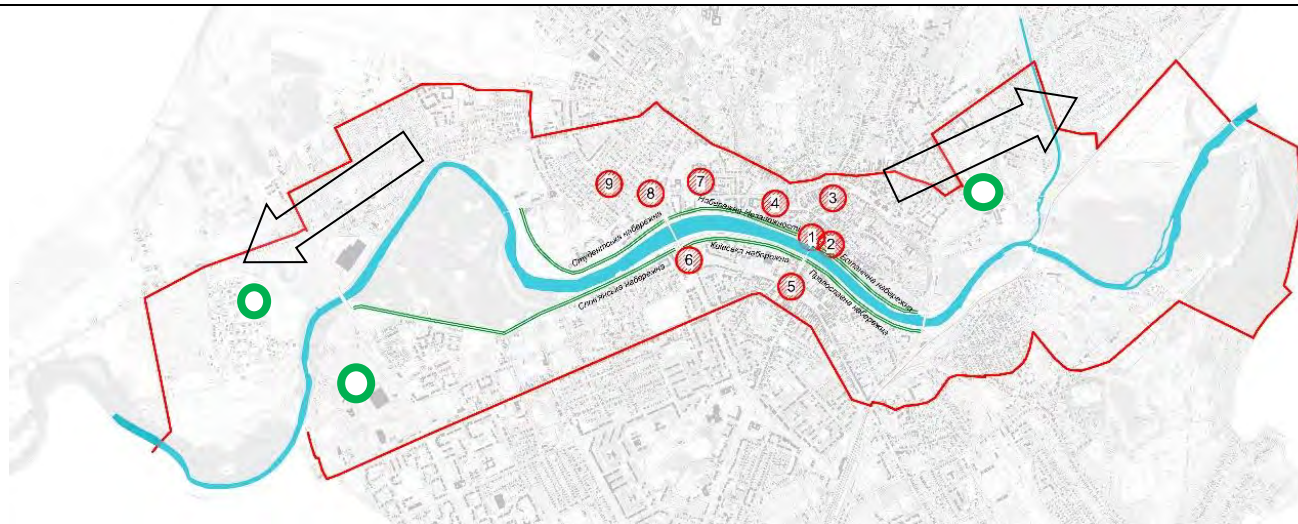
Таблиця 4.16.

Багатофакторний аналіз як база для застосування вибраних принципів для розвитку прирічкових територій

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ	
мезорівень – ОТГ, місто: • сталого розвитку (<i>Стратегія</i>) • міждисциплінарності (<i>Стратегія</i>) • партисипації, • міждисциплінарності, • просторового представлення (згідно "Порядку формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади")	мікрорівень – прирічкові території: • пріоритетного розвитку • застосування басейнового рівня планування • комплексності • системності • моделювання • узгодженості дій • «від малого до великого» • пріоритету лінійного розвитку
Пропоновані принципи розвитку вибраних аспектів прирічкових територій	
• диверсифікації • гнучкого планування • мозаїчності • функціональної різноманітності • різномасштабності • кластеризації	Функціональна-організація
• принцип системності і зв'язку • відкритості (доступності) • інклюзії	Просторово-планувальна організація
• маркування простору • екологічного континуїтету	Візуально-ландшафтні зв'язки
• історичної спадкоємності • збереження історико-культурної ідентичності	Культурна цінність

Таблиця. 4.17.

Прирічкові території та мережа центральних громадських просторів Ужгорода
- як основа для процесу розвитку громадських просторів

Існуючі громадські простори
та визначені у Стратегії «Ужгород 2030»

Пропоновані локації громадських
просторів та напрямки розвитку

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— межі прирічкової території (пропозиція);

- основні громадські простори;

- втрачені громадські простори;

— набережні;

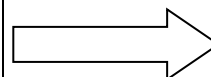
— річка Уж.

ЕКСПЛІКАЦІЯ

1. Площа Євгена Феніка;
2. Площа Театральна;
3. Площа Корятовича;
4. Площа Поштова;
5. Площа Шандор Петефі;
6. Площа Богдана Хмельницького;
7. Площа Народна;
8. Площа Дружби народів;
9. Площа Князя Лаборця.

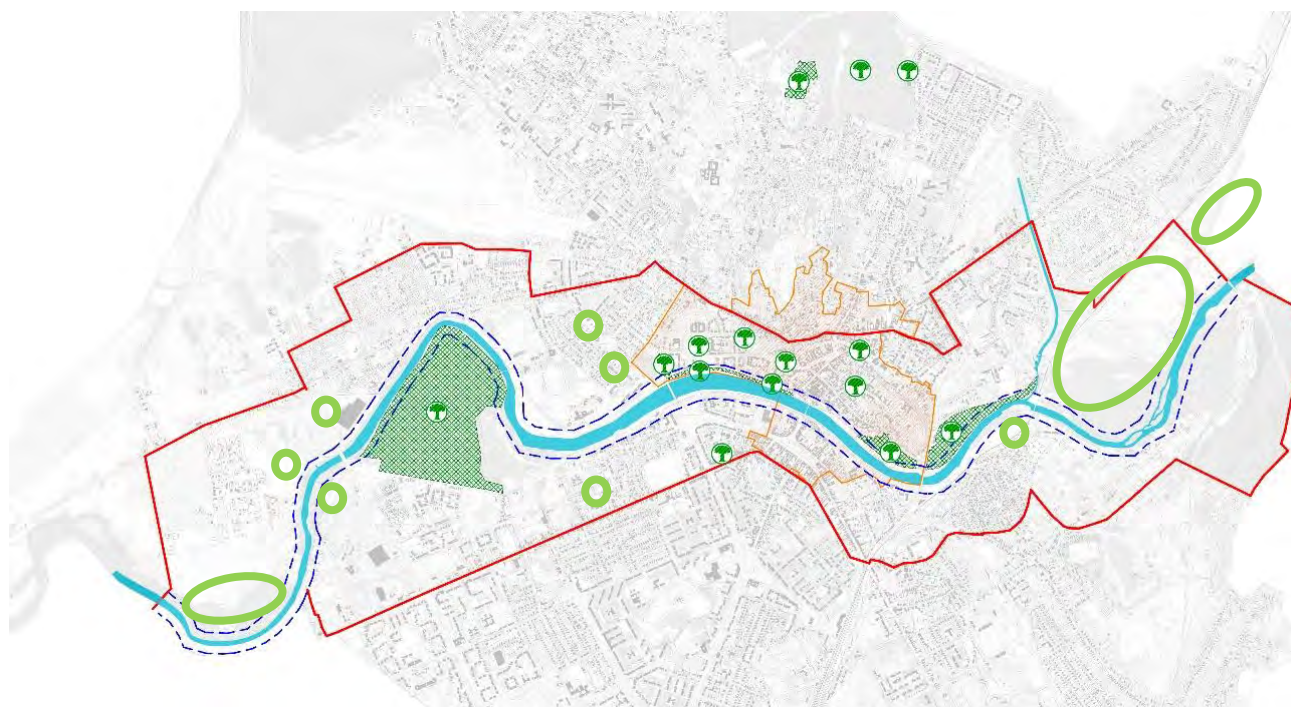
проєктовані громадські простори (у
процні реурбанізації
постпромислових територій)

напрямки розвитку громадських
просторів та активності городян

Таблиця 4.18.

Прирічкові території та об'єкти природно-заповідного фонду - як основа для процесу моделювання мережі об'єктів з заповідним статусом.

Існуючі ОНЗФ та визначені
у Стратегії «Ужгород 2030» і генпланах міста

Пропоновані ОЗФ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- - межі прирічкової території (пропозиція);
- - водоохоронна зона р.Уж;
- - історичний ареал міста;
- - об'єкти природно-заповідного фонду;
- - річка Уж.

 точкового характеру, виявлені в процесі дослідження (окремі дерева, палісадники, вуличні насадження)

 ландшафтні парки у заплаві річки та на здеградованих територіях

Висновки до розділу 4.

1. Проаналізовано актуальну стратегічну та містобудівну документацію Ужгорода та сформульовано ряд пропозицій. Річки, які раніше були одним із найважливіших містоутворюючих факторів, тепер відіграють дедалі більшу роль у якості важливого імпульсу для посилення привабливості та комфорту міста та «розвороту» міст до прирічкових районів. Стратегія розвитку міста «Ужгород-2030» опирається на принцип *сталого розвитку* та реалізується через вибір моделі *«компактного міста»*, що спричинило перегляд діючих цільових та галузевих програм, утім генерального плану міста. Річка Уж у розглядається у межах мостів Анкудінова - Масарика – Бобяка як громадський та інфраструктурний простір міста, програми для західного та східного відтинків повинні опиратися на природоохоронні та рекреаційні завдання. *Басейновий рівень планування* є базовим принципом для прирічкових територій. Пропонується опиратися на *принцип моделювання* стратегічного розвитку прирічкових території, *принцип узгодженості і системності дій* усіх учасників процесу відновлення системи «річка - місто».
2. Спосіб містобудівного проєктування через ДПТ закріплює дефрагментацію прирічкових територій. Аналіз затверджених ДПТ, суміжних з річкою Уж, у серединній зоні міста показує, що у них витримуються нормативні водоохоронні та прибережні захисні смуги як містобудівні обмеження. Всі проєкти скеровані на ущільнення міської забудови, збільшення житлового фонду, забезпечення сфери обслуговування та добрий рівень благоустрою. Проте проєкти розвиваються як самодостатні міські організми, у них відсутні спроби інтеграції з річкою Уж з допомогою піших звязків, окрім як квартальної мережі вулиць. ДПТ периферійних територій міста передбачають протипаводкові технічні облаштування (дамби, підпірні стіни), проте цим ізолюють міські райони від річки.
3. Є нагальна потреба правового визначення меж території та способів імплементації «прирічкових територій» як цільного комплексу у систему

містобудівної документації міст. Це може відбуватися під час розвитку та коригування документації, які відбуваються періодично, на рівнях від стратегії розвитку міста у формі заходів для визначеного періоду до коригування детального плану території.

4. Розвиток та збереження прирічкових територій бачиться в організаційній формі *системи кластерів*, спрямованих на розвиток функцій, вказаних у стратегії міста, від точкової до лінійної чи районної локалізації. В Ужгороді діють успішні моделі стихійної, сезонної та епізодичної кластеризації, на які можна опиратися як на пілотні проєкти. Такі *моделі* повинна стосуватися урбаністичних та природничих елементів та варіантів їх поєднання.

5. *Практичні рекомендації.* Запропоновано методологію визначення «прирічкових територій міст» як цільного комплексу, який потребує спеціальних заходів для збереження ідентичності міста. Рекомендовано створювати «Комплексний план управління прирічковими територіями» як окремий документ до генерального плану міста, який сприятиме цілісності та гармонійному розвитку прирічкових територій, матиме етапи погодження у відповідальних структурах та став би базовим для формування документів для місцевого самоврядування і для інженерних служб. Загальна концепція загосподарювання прирічковими територіями містить ряд заходів: режим використання територій; пріоритетність збереження пам'яток; обмеження по поверховості; місцеві правила забудови прирічкових територій (з застосуванням традиційних форм і матеріалів); бачення формування «річкових фасадів»; формування вихідних даних для конкурсів на забудову; доступність до води та насиченість елементами сполучення як пішохідні мости, велодоріжки, підходи до води; побудова системи видових точок; формування ОПЗФ та рекреаційних територій тощо.

ВИСНОВКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Систематизовано теоретичні підходи до дослідження різних аспектів розвитку міст з річками та особливо прирічкових територій. Виявлено, що важливим спрямуванням досліджень є соціо-культурні аспекти взаємодії мешканців міст і міського простору, а саме як відбувається формування ідентичності міста під впливом річки і навпаки, як ідентичність міста впливає на формування прирічкового простору. Численні дослідження в області архітектури та містобудування вказують на те, що прибережні території можуть відігравати важливу роль у формуванні стійких міських структур. Досліджено закордонний досвід збереження ідентичності надводних територій провідних європейських міст та виявлено, що повторюваним заходом у програмах ревіталізації та регенерації є сприяння функціональному розмаїттю, забезпечення безперервності набережної та її інтеграції з рештою міста.

2. Річка як водний ресурс для господарського функціонування міста впливає на стан і освоєння прирічкових територій. В той же час спосіб господарського освоєння цих територій впливає на екосистему річки. За допомогою архітектурно-планувальних засобів можна зберегти баланс між природою і антропогенним впливом. Для порівняльного аналізу були обрані центральноевропейські середні міста з малими та середніми річками. Розглянуто еволюцію і проекти облаштування річок та прирічкових територій у містах Грац (Австрія), Кошиці (Словаччина), Ляйпциг (Німеччина) та Вроцлав (Польща), які об'єднані спільною метою – повернути річку її мешканцям. У містах проводять модернізацію набережних відповідно до сучасних потреб суспільства, запроваджують інтегровані програми ревіталізації та інші заходи для формування та зміцнення своєї ідентичності як "річкових міст" і намагаються використати потенціал річки для економічного, туристичного та рекреаційного розвитку.

3. Законодавчі та нормативні документи України в окремих аспектах імплементували європейські норми і створюють нову базу для виготовлення містобудівної документації, проте недостатньо уваги приділяється цілісному

формуванню прирічкових територій міст, що створює проблему архітектурно-планувальної композиції значних містобудівних комплексів. Аналізуючи вплив річок на розвиток українських міст на прикладі Луцька, Тернополя, Вінниці та Чернівців, попри успішність окремих реалізацій, прослідковується неоднорідність використання прирічкових територій та фрагментарність підходів до модернізації набережних річок.

4. Сформовано науково-методичну базу дослідження, яка опирається на загальнонаукові методи як *термінологічний, функціональний, системний, когнітивний (пізнавальний), принцип моделювання* тощо. *Історичний метод* дозволяє проникнути глибше у сутність явищ і процесів в умовах цілісного підходу до об'єкта вивчення - міста, а у ньому – аналізу формування архітектурно-просторової структури прирічкових територій міста Ужгорода. Модель дослідження розвитку міста базується на просторовій ієрархії: макрорівень – явища у межах басейну р. Уж; мезорівень - територіальний розвиток міста Ужгород; мікрорівень - детальне планування й забудова елементів міста в межах прирічкових територій. У дослідженні впливу р. Уж на розвиток м. Ужгород використано *басейновий та ландшафтно-екологічний підходи*. Основний акцент зроблено на виявленні різноманітності зв'язків і відношень, що існують як усередині визначеного об'єкту досліджень (прирічкових територій), так і у його взаємодії з зовнішнім середовищем, тобто у контексті міста Ужгорода як територіальної громади.

5. Багатофакторний урбаністичний аналіз проведений *in situ*, був первинним інструментом дослідження: а - визначення доступності території у зоні впливу річки ;б - визначення функціональної структури прирічкової території міста; в - визначення культурної цінності прирічкових територій міста; г - визначення візуально-ландшафтних зв'язків у зоні впливу річки. Для дослідження взаємовпливу річки Уж і архітектурно-планувальної структури міста Ужгород *методом гіпотез* прийнято смугу території обабіч річки, яка коректувалася історичною містобудівною структурою. Поділ прирічкової території на просторові одиниці виконано на основі *морфологічного та семантичного*

аналізу із застосування експертного методу. Основними критеріями визначення ландшафтно-просторових одиниць прирічкових територій, які виділено у структурі міста із застосуванням методу декомпозиції прийнято: - цільність простору (територія має ознаки містобудівного ансамблю, комплексу, району); - однорідність простору (у більшості складається з подібних елементів чи територій); - існування чітких функціональних, просторових або візуальних меж або бар'єрів, виокремлено 12 ландшафтно-просторових одиниць. Співставлення результатів досліджень *in situ* із містопланувальною документацією та результатами попередніх світових і вітчизняних досліджень, мало вирішальне значення у формулюванні висновків.

6. Окреслено містоутворюючу роль річки Уж та особливість водного режиму у басейні Ужа, яка сприяє періодичним небезпечним повеням та паводкам. На протязі історичного розвитку прирічкової території м. Ужгорода освоювались і змінювались під впливом соціально-економічних умов різних часів.

7. Зародження міста на Замковій горі та її околицях відбулося завдяки вигідному стратегічному положення Ужгорода при впадінні Малого Ужа в Уж. На правобережжі прирічкової території зазнали численних змін в процесі розростання міста між річками Уж і Малий Уж, що завершилося забудовою долини р. Малий Уж, сховавши її у підземний колектор, і спорудженням двох транспортних мостів. У другій половині 19 ст. міська забудова поширюється на лівий берег («Нове місто») завдяки будівництва підпірних стін вздовж р. Уж. Розбудова нового адміністративного кварталу у 1920-30-і рр. на лівобережжі відбулося завдяки коректування русла річки Уж та осушенню території у місці впадання Малого Ужа в Уж. На підтоплюваній території виконано проєкт побудови нового адміністративно - житлового кварталу Малий Галагов та житлового Великий Галагов, сьогодні ці райони на рівні з комплексом Замкової гори формують історичний ареал міста. Прирічкові території поступово освоювались у західному і східному напрямках, зокрема у радянський період значна їх частина була віддана під масове житлове будівництво та потреби

промисловості, окремі з них в період незалежності України занепали і становлять резерв для впровадження стратегії розвитку міста, особливо багатоповерхової житлової забудови і рекреації. Ці та інші історичні процеси і трансформації призвели до формування сучасної містобудівної та екологічної ситуації на прирічкових територіях Ужгорода.

8. *Аналіз сучасної функціональної структури прирічкових територій* виявив нерівномірний розподіл функцій. Щодо урбанізованості виділяються серединна зона (між транспортними мостами), та східна і західна. *Просторово-планувальна доступність прирічкових територій* відрізняється залежно від їх локалізації, особливостей ландшафту і способу функціонального освоєння. Загалом території вздовж р. Уж характеризуються зручною доступністю в районі Галагова, інші ділянки мають обмежену доступність через особливості рельєфу Замкової гори чи закритість промислових територій на сході і заході міста, а також просторових бар'єрів як залізничний насип чи заболочені ділянки річкової заплави тощо. Серед *візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород* найважливішою віссю сприйняття історичної забудови є русло ріки Ужа зі сформованими набережними в межах від східного транспортного мосту (вул. Анкудінова-Шпеника) до західного транспортного мосту (вул. Бабяка). Основною домінантою є комплекс Замкової Гори, прирічкові території насичені локальними домінантами, але по мірі віддаленості кількість дисгармонійних елементів зростає. *Культурна цінність прирічкових територій Ужгорода як засіб самоідентифікації міста* є високою у центральній частині міста вздовж ріки, а саме Замкова Гора, квартали 30-х років - Малий Галагов, Великий Галагов, Свепомоч, територія довкола площі Петефі, які загалом зберегли свою культурну цінність. Проте виявлено багато деструктивних архітектурних об'єктів, а також прикладів невідповідного функціонального використання прирічкових територій

6. Проаналізовано актуальну стратегічну та містобудівну документацію Ужгорода та сформульовано ряд пропозицій. Стратегія розвитку міста "Ужгород-2030" опирається на принцип *сталого розвитку* та реалізується

через вибір моделі «компактного міста», що спричинило перегляд діючих цільових та галузевих програм, утім генерального плану міста. *Басейновий рівень планування* є базовим принципом для прирічкових територій. *Принцип моделювання* стратегічного розвитку прирічкових території, *принцип узгодженості і системності дій* усіх учасників процесу відновлення системи «річка - місто». Для розвитку та збереження прирічкових територій пропонується організаційна форма *системи кластерів*, спрямованих на розвиток функцій, вказаних у стратегії міста, від точкової до лінійної чи районної локалізації, така *модель* повинна стосуватися урбаністичних та природничих елементів та варіантів їх поєднання.

7. Виявлено, що спосіб містобудівного проєктування через ДПТ закріплює дефрагментацію прирічкових територій, проєкти розвиваються як самодостатні міські організми, у них відсутні спроби інтеграції з річкою Уж. Є нагальна потреба правового визначення меж території та способів імплементації «прирічкових територій» як цільного комплексу у систему містобудівної документації міст. Запропоновано методологію визначення «прирічкових територій міст» як цільного комплексу, який потребує спеціальних заходів для збереження ідентичності міста.

8. Рекомендовано створювати «Комплексний план управління прирічковими територіями» як окремий документ до генерального плану міста, який сприятиме цілісності та гармонійному розвитку прирічкових територій. матиме етапи погодження у відповідальних структурах та став би базовим для формування документів для місцевого самоврядування і для інженерних служб. Загальна концепція загосподарювання прирічковими територіями містить ряд заходів: режим використання територій; пріоритетність збереження пам'яток; обмеження по поверховості; місцеві правила забудови прирічкових територій (з застосуванням традиційних форм і матеріалів); бачення формування «річкових фасадів»; формування вихідних даних для конкурсів на забудову; доступність до води та насиченість елементами сполучення як пішохідні мости, велодоріжки, підходи до води; побудова системи видових точок; формування ОПЗФ та рекреаційних територій тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

Закони та нормативні документи

1. Водний кодекс України // *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24 (13.06.1995). Ст. 189. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 16.05.2020).
2. Планування і забудова територій : ДБН Б.2.2-12:2018. Київ : Мінрегіон України, 2018. 179 с.
3. Державні санітарні правила планування і забудови населених пунктів: ДСП 173-96. Київ: МОЗ України, 1996. Режим доступу: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=46705 (дата звернення 16.05.2020).
4. Директива Європейського парламенту та ради від 23 жовтня 2007 року про оцінку та управління ризиками затоплення. Режим доступу: <https://dsns.gov.ua/upload/1/2/8/8/8/prognoz-weekly-directivazatoplenya-npa-direktiva-es-2007-60-ua.pdf> (дата звернення 16.04.2023).
5. Європейська ландшафтна конвенція. Ратифіковано ЗУ N 2831-IV від 07.09.2005. База даних “Законодавство України”. ВР України. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154 (дата звернення 16.05.2020).
6. Закон України «Про архітектурну діяльність» // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1999. № 31. ст. 246). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (дата звернення 16.06.2020).
7. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 49. ст. 517. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15> (дата звернення: 16.05.2020).

8. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки. від 10.06.2012 № 1989-III. База даних “Законодавство України”. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003. № 36. ст.282). Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14> (дата звернення 06.05.2020).
9. Закон України «Про землеустрійЗакон України» // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 36. ст.282) Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14> (дата звернення 06.04.2020).
10. Закон України «Про основи містобудування»: від 10.06.2017 № 2780-12. База даних “Законодавство України”. ВР України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2780-12> (дата звернення: 06.05.2020).
11. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»:від 21.12.2010 № 2818-VI. База даних “Законодавство України”// *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 16, ст.70). Режим доступу:: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 06.05.2020).
12. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»: від 12.10.2018 № 1264-XII. База даних “Законодавство України”//*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. ст.546. - Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 27.04.2020).
13. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». Стаття 38. Основні вимоги щодо режиму парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 14.04.21).
14. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»: від 12.10.2018 № 3038-VI. База даних “Законодавство України”//*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 34, ст.343. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (дата звернення: 27.04.2020).

15. Земельний кодекс України // *Урядовий кур'єр*. 2001. № 211.116 с.
16. Планування і забудова територій. ДБН Б.2.2-12:2019 : на заміну ДБН Б.2.2-12:2018; чинний від 2019-10-01. Київ : Мінрегіонбуд України, 2019. 177 с. (Національний стандарт України).
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.05.1996 № 486 «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-96-п> (дата звернення: 27.04.2020).
18. Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік, Рекомендації від 31.01.2001 № 87 «Про порядок використання земель у зонах їх можливого затоплення внаслідок повеней і паводків». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2001-%D0%BF%ED20120330/find?text=%D0%F3%F1%EB%EE+%F0%B3%F7%EA%E8> (дата звернення: 27.04.2020).
19. Про внесенням змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 2021 р. , документ 711-IX від 24 липня 2021 року, чинний, поточна редакція від 09.06.2022, підстава - 2254-IX // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2020. № 46. ст.394). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (дата звернення: 27.04.2020).
20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 712-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Закарпатської області». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

Наукові публікації

21. Avni N., Teschner N. Urban Waterfronts: Contemporary Streams of Planning Conflicts // *Journal of Planning Literature*. 2019. 34 (4). P. 408-420. URL: <https://doi.org/10.1177/0885412219850891>
22. Ayres A., Gerdes H., Goeller B., Lago M., Catalinas M., García Cantón Á., Brouwer R., Sheremet O., Vermaat J., Angelopoulos N., Cowx I. Inventory of river restoration measures: effects, costs and benefits. REstoring rivers FOR effective catchment Management, European Commission. 2015. 96 p. URL: https://www.academia.edu/23712660/Inventory_of_restoration_costs_and_benefits_Deliverable_1_4_of_the_REFORM_Project
23. Balubdžić M.P. Creating the Belgrade waterfront identity through a prism of architecture and urban planning competitions. *Spatium*. 2017. 1(37). P. 74-81. URL: <https://doi.org/10.2298/SPAT1737074P>
24. Bogdanowski J. Architektura krajobrazu. (wydanie trzecie). Warszawa-Krakow : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1981. 246 c.
25. Borshovskyi O. I., Petryshyn H.P., Onufriv Ya. O., Tupis S.P., Reinterpretation of the Identity of East-European Cities' Riverside Territories (on the Example of the Historical Center of Uzhhorod, Ukraine). Proceedings of 2021 4th International Conference on Civil Engineering and Architecture/ Editors: Thomas Kang, Youngjin Lee. Part of the Lecture Notes in Civil Engineering book series (LNCE, volume 201). Springer, 2022. P. 401-412. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-16-6932-3>
26. Borshovskyi O., Koznarska H., Lukashchuk H. Organization of the urban public park of culture and recreation in the city of Uzhhorod . *Architectural Studies*. Lviv : Lviv Politechnic Publishing House, 2021. Vol 7. No 1. P. 1–8. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/57864>
27. Borshovskyi O. Revitalization of the Uzh river valley in Uzhgorod (on the example of Bozdosh park) // *The direction and scope of multidisciplinary research on revitalisation: changes, challenges and choices* : Ukrainian-Polish scientific seminar, Lviv. December 4, 2018. P. 10-11.

28. Brorström Sara. Strategizing sustainability: The case of River City, Gothenburg. 2015. *Cities* 42, Part (A), 25-30. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2014.08.005>
29. Butuner B. Waterfront Revitalization as a Challenging Urban Issue in Istanbul. 42nd ISoCaRP Congress. Retrieved from. URL: http://www.isocarp.net/data/case_studies/792.pdf
30. Chmielewski J. M. Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast. Wyd. 2-e. Warszawa. 2010. 416 s.
31. Chudzik B., Dumieński G., Garncarz-Wilk B., Michalik M., Muskała A., Tiukało A. Zagrożenie powodziowe Wrocławia – analiza porównawcza 1997 a 2017. Konferencja „20 lat po Powodzi w 1997 r. w dorzeczu Odry” .Wrocław, 2017. 12 lipca 2017 r.
32. Connelly A., Hanania S., Kiernicka-Allavena J. Water, Heritage and Sustainability in Practice: the cases of Rochdale and Wrocław. *European Journal of Creative Practices in Cities and Landscapes*. 2019. V. 2. n. 1. P. 139-152.
33. Cybriwsky R.A. Whose City? Kyiv and its River After Socialism, *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 2016. 98(4), P. 367-379. DOI: 10.1111/geob.12110
34. Czechowski D., Hauck T., Hausladen G. Revising Green Infrastructure: Concepts Between Nature and Design. CRC. 2014. Press. URL: <https://doi.org/10.1201/b17639> (дата звернення: 15.04.20)
35. Darby S. Sear D. (eds) River restoration: managing the uncertainty in restoring physical habitat: monography. Great Britain : John Wiley & Sons Inc, 2008. 160 pp. URL: https://www.researchgate.net/profile/JohnLemons/publication/311376664_Uncertainty_in_River_Restoration-2/links/5843440d08ae61f75dd330e5/Uncertainty-in-River-Restoration-2.pdf (дата звернення: 15.04.20)

36. Dreiseitl H., Grau D. *New Waterscapes: Planning, Building and Designing with Water*. Switzerland: Birkhäuser, 2005. 176 p.
37. Egli E. *Geschichte des Städtebaues*. 3 Bände. Erlenbach: by Eugen Rentsch, 1967.
38. Everard M., Moggridge H. L. Rediscovering the value of urban rivers. *Urban Ecosyst*, 15. 2012. P. 293–314. DOI 10.1007/s11252-011-0174-7
39. *Geschichte der Stadt Leipzig*. Bd. 3: Vom Wiener Kongress bis zum Ersten Weltkrieg (Hrsg. Susanne Schötz). Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2018. S. 453.
40. Giovinazzi O., Moretti M. Port Cities and Urban Waterfront: Transformations and Opportunities. *TeMA . Journal of Land Use, Mobility and Environment*. 2010. №3. P. 57-64. DOI: 10.6092/1970-9870/123.
41. Haidvogel G., Winiwarter V., Dressel G., Gierlinger S., Hauer F., Hohensinner S., Pollack G., Spitzbart-Glasl C., Raith E. Urban Waters and the Development of Vienna between 1683 and 1910. *Environmental History*, 2018 23(4). P. 721–747. URL: <https://doi.org/10.1093/envhis/emy058>
42. Januchta–Szostak A. *Water in urban public space*. Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2011.
43. Januchta-Szostak A. *Woda w miejskiej przestrzeni publicznej: modelowe formy zagospodarowania wód opadowych i powierzchniowych*. Poznań : Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej. 2011.
44. Karadağ A. A. Use of Watersheds Boundaries in the Landscape Planning. *Advances in Landscape Architecture*. Edited by Ozyavuz M. Rijeka, Croatia, 2013. P. 106–130.
45. Kaymaz I. *Urban Landscapes and Identity*. *Advances in Landscape Architecture*. Edited by Ozyavuz M. Rijeka. Croatia. 2013. P. 739–760.
46. Keyvanfar A., Shafaghat A., Mohamad S., Abdullahi M. M., Ahmad H., Derus N. H. M. and Khorami M. *A Sustainable Historic Waterfront Revitalization*

- Decision Support Tool for Attracting Tourists. *Sustainability*. 2018. P. 215. DOI:10.3390/su10020215.
47. Kristiánová K., Gécová K., Putrová E. Watercourse as cultural heritage in contemporary urbanism: Preservation approaches from Košice and Prešov in Slovakia. *International Journal of Architectural Research*. 2015. Volume 9 - Issue 1, P. 122-133. DOI: 10.26687/archnet-ijar.v9i1.522
 48. Kubiak-Wójcicka K., Chodkowska-Miszczuk J. and Rogatka, K. Integration or Disintegration of the Ecological and Urban Functions of the River in the City? A Polish Perspective. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*. 2017. 52(E). P. 59-76. DOI:10.24193/tras.52E.4
 49. Larsson B., Skoog G. Multiethnic built heritage in west Ukraine and Moldova - a challenge for urban planning and development. T. 1-5, Asplund-biblioteket, Lund. 2009.
 50. Louekari M. Revitalizing New York's East River Waterfront. *Architectural Research in Finland*. 2018. 2 (1). P. 165-179.
 51. Lynch K. The Image of the City. USA : The MIT Press, 1960.
 52. Machala B. The uneven struggle for bluefields: waterfront transformation in post-socialist Bratislava// *Hungarian Geographical Bulletin*. 2014. 63(3). P. 335-352. DOI:<https://doi.org/10.15201/hungeobull.63.3.7>
 53. Maciukenaite J. and Povilaitienė I. The Role of the River in the City Centre and its Identity// *Journal of sustainable architecture and civil engineering*. 2013. 4 (5), P. 33-41. DOI: 10.5755/j01.sace.4.5.4820
 54. Marshall R. Waterfronts in the postindustrial cities. London & New York : Spon Press Taylor & Francis Group, 2004. 175 p.
 55. Martí P., Mayor C.G., Melgarejo A. (2018). Waterfront landscapes in Spanish cities: Regeneration and urban transformations. *WIT Transactions on the Built Environment*, 2018.179. P 45-56. DOI 10.2495/UG180051.
 56. McHarg I.L. Design with nature. Wiley, 1992. 197 p.
 57. Mumford L. The City in History. San Diego: Harcourt Inc, 1961.

58. Nijland H.J., Cals M.J.R. River restoration in Europe: Practical Approaches. Book of conference proceedings: Institute for Inland Water Management and Waste Water Treatment// *RIZA Lelystad*. Netherlands. 2001.
59. Nowacka-Rejzner, U. River and Riverside Areas-in the Context of Shaping the Urban Space. 2019.Case Study IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 471 112088. DOI:10.1088/1757-899X/471/11/112088.
60. Okołowicz M. Naturalność krajobrazu nabrzeży rzek w miastach a ich wykorzystanie rekreacyjne. Warszawa: Szkoła Główna Wiejskiego w Warszawie, 2015.
61. Ostrowski W. An Introduction into the history of city construction. People and the environment. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, 2001.
62. Otto B., McCormick K., Leccese M. Ecological Riverfront Design. Restoring Rivers, Connecting Communities. Chicago : APA, 2004. 178 p.
63. Partners of the Restore Project. Rivers by Design. Rethinking development and river restoration. A guide for planners, developers, architects and landscape architects on maximising the benefits of river restoration. Great Britain: Environment Agency, 2013. 44 p.
64. Petryshyn H. Fasada nadmorska Oslo: koncepcja projektowa a materiały budowlane // *Czas. Techn. Architektura*. 2011. R. 108, z. 11. S. 183–191.
65. Petryshyn H. Kształtowanie terenów nadwodnych Kopenhagi w kontekście rozwoju metropolitalnego. *Przestrzeń i Forma*. 2016. 25 (1). P. 223-240.
66. Petryshyn H. Kulturowy waterfront Kopenhagi. *Przestrzeń i Forma*. 2015. 24 (2). P. 95-112.
67. Petryshyn H. Zmiana krajobrazu miasta w kontekście odzyskania tożsamości miasta portowego: Hamburg i Kilonia a Szczecin. *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych*. 2014. 10 (3). P.16-29.
68. Petryshyn H. Ecological balance in the development of town planning systems: historical aspect. *Architectural Studies*. 2015 1(1). P. 29–33.

69. Petryshyn H., Czałczynska-Podolska M., Sochacka-Sutkowska E. A., Pilarczyk A. Budowa tożsamości Szczecina w oparciu o wykorzystanie kulturowych wartości krajobrazu nadrzecznego miasta. Szczecin, wydawnictwo Hogben. 2012. 498 s.
70. Petryshyn H., Polianska V. Development of the water-green frame of the Vinnytsya. *Water supply and wastewater disposal 3*. Lublin: Politechnika Lubelska. 2020. p. 221–238.
71. Petryshyn H. . River as an idea of the city integration: Berlin, Madrid // *Culture of the city* / ed. by: E. Przesmycka, E. Trocka-Leszczyńska. Wrocław : Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2012. P. 201–213.
72. Petryshyn, H., Pohrebennyk, V., Sosnova, N., Tupis, S., Kochanek A. Problems of protection of geomorphological monuments in the structure of metropolitan city. // *GeoLinks: multidisciplinary international scientific conference : abstracts*, 26-29 March 2019, Athens, P. 47–48.
73. Petryshyn, H., Senkovska Ya., Perehuda N. Architectural and spatial organization of Hafen City, Hamburg and Västra Hamnen, Malmö. In: Knowledge technology and society AGH ISC 2018: Eds: K. Styszko, P. Bogacz. Kraków : Wydawnictwa AGH, 2020. S. 209-214.
74. Petryszyn, H. , Wojtasik M. Skarpa Nadodrzańska: niewykorzystany potencjał w krajobrazie Szczecina // *Architektura Krajobrazu. Studia i Prezentacje*. 2010. № 2. S. 12–18.
75. Pohrebennyk V., Petryshyn H., Danylo, N., Borowik B., Zawislak S. Potential for the development of recreation of the Lviv agglomeration on the basis of surface waters. // *18th International multidisciplinary scientific geoconference SGEM. Hydrology and water resources : proceedings* , 2–8 July, 2018,. Albena, Bulgaria, 2018. S. 579–586.
76. Popović S., Vlahović S., Vatin N. 2015. The Role of Water in City Center, through Location of “Rakitje” *Procedia Engineering*. 2015. P.849-858. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2015.08.151>

77. Popović S., Vlahović S., Vatin N. The role of water in city center, through location of "Rakitje". *Procedia Engineering*, 2015. S. 849-858. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2015.08.151>
78. Solomon, S., Qin D., Manning M. [et al], eds. Climate Change 2007: The Physical Science Basis. *Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
79. Timár G., Biszak S. Digitizing and georeferencing of the historical cadastral maps (1856-60) of Hungary. In: Livieratos, E., Gartner, G. (eds.): Proceedings of the 5th International Workshop on Digital Approaches in Cartographic Heritage. 2010. S. 559-564. DOI: 10.13140/2.1.3888.8967
80. Tolnai G. Budapest's fragmented riverfront renewal: Western trends interspersed with post-socialist characteristics. *Belgeo*, 2018. <https://doi.org/10.4000/belgeo.21210>
81. Urban Rivers: Remaking Rivers, Cities, and Space in Europe and North America ed. by Stéphane Castonguay, Matthew Evenden, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2012.
82. Uzhhorod modernism. Архітектурний посібник. Режим доступу: <http://am.umodernism.com/ua/>(дата звернення: 14.06.20).
83. Wejchert K. Elements of urban composition, Wydawnictwo Arkady, 1974.
84. Алфьоров М. А. Урбанізаційні процеси в Україні в 1945—1991 рр: монографія. Донецьк : Донецьке відділення НТШ ім. Шевченка, ТОВ «Східний видавничий дім», 2012. 552 с.
85. Афанасьєв, С. Структура біотичних угруповань та оцінка екологічного статусу річок басейну Тиси. Київ : СП Інтердрук, 2006.
86. Білоконь Ю. М. Еволюційні тенденції в теорії та методології регіонального планування : автореф. дис. докт. арх.: 18.00.04. Київ, 2003. 36 с.

87. Боборикін О. С. Особливості розвитку міських набережних (на прикладі міст України вздовж р. Дніпро) : автореф. дис. ... канд. арх.: 18.00.01. Київ, 2017. 21 с.
88. Бойчук, І. та Третяк, П. 2008. Особливості формування липневої повені 2008 року в Карпатах // *Праці наукового товариства ім. Шевченка*. 2008. С. 285-292.
89. Бортник С. Ю. Борова тераса (визначення). *Енциклопедія сучасної України*. 2004. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=37244 (07.05.2020)
90. Боршовський О. І. Естетична роль ріки (на прикладі міста Ужгород) // *Архітектура: естетика+екологія+економіка: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* = *Architecture: Aesthetic+Ecology+Economics : III International Scientific Practical Conference Proceedings* / Полт. Національн. Техн. Ун-т ім. Ю. Кондратюка – Полтава : Полтнту, 2018. С. 29.
91. Боршовський О. І. Природньо-кліматичні особливості прирічкових територій міста Ужгород та специфіка їх розвитку// *Вісник НУЛП Архітектура*. 2021. Випуск 3, Частина 1. С. 8-16.
92. Боршовський О. І. Проблеми збереження ідентичності Ужгорода (на прикладі набережної річки Уж) // *Архітектурне середовище міста: вчора, сьогодні, завтра (до 90-ліття професора Андрія Рудницького): матеріали міжнародної наукової конференції, Львів, 6 грудня 2018 р.* / відп. за вип. Б. С. Черкес ; за ред.: І. Диди, О. Диди, Ю. Ідак. Львів : Растр-7, 2018. С. 57-59.
93. Бут Н.К. Принципи архітектурно-планувальної організації набережних Ужгорода // *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. №23(9). С. 148–153.
94. В'язовська А.В. Методичні засади планувальної організації водно-зелених територій міста: дис. на здобуття наук. ступ. канд. арх. за спеціальністю 18.00.04. Київ : КНУБА, 2018. 230 с.

95. Вадимов, В.М. Город и река (планировочные аспекты). Киев;Полтава : Археология,2000. 214 с.
96. Вадімов В. М. Методологічні основи еколого-містобудівного освоєння прирічкових урбанізованих територій (в умовах України): дис... д-ра архітектури: 18.00.01 / Полтавський національний ун-т будівництва і архітектури; Київський національний ун-т будівництва та архітектури. Полтава ; Київ, 2002. 400 с.
97. Вадімов В.М. Особливості просторового планування в умовах інтегрованого розвитку міст в Україні : практичний коментар. Полтава, 2019. 132 с.
98. Вадімов, В., Мерилова І., Самойленко Є. Стратегія розвитку прибережних територій великого міста // *Сучасні проблеми Архітектури та Містобудування*. 2021. (59), С. 172–188.
99. Вечерський В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. Київ : НДІТІАМ, 2003. 560 с.
100. Вишневецький В. І. Малі річки Києва. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2013. Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/40115>
101. Габрель М. М. Просторова організація містобудівних систем. НАН України, Інститут регіональних досліджень. Київ : Видавничий дім А.С.С., 2004. 400 с.
102. Габрель М.М. Містобудівні механізми регулювання процесів урбанізації в гірських ландшафтах Карпат. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. №21(16). С. 28-35.
103. Габчак, Н. Антропогенна трансформація та екологічний стан річкових систем Закарпаття. Наука і освіта, 2003. Т. 30. С. 9-11.
104. Геренчук К.І. Природа Закарпатської області. Львів : Вища школа,1981.

105. Голик Й. М. Містобудівний розвиток Ужгорода в системі регіонального розселення : дис. канд. техн. наук: 05.23.20 / Київський національний ун-т будівництва і архітектури. Київ, 2004.
106. Голик Й. М., Несух М. М. 2011. Вплив водойм на формування функціонально-планувальної структури поселень Закарпаття. *Містобудування та територіальне планування*, 2011. № 40. С. 284-289.
107. Голик Й.М., Климко Т.Ю., Несух М.М. Проблеми соціально-економічного розвитку поселень, які розвиваються поблизу річок в Закарпатській субрегіональній містобудівній системі. *Містобудування та територіальне планування*, 2004. С.131-136.
108. Дашко Ю.С., Хлюпін О.А. Організація житлової забудови підвищеної щільності на прибережних територіях р. Дніпро в м. Києві// *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*, 2017. №48. С. 392-396.
109. Делеган М. З історії м. Ужгорода XVIII – XIX ст. : джерелознавчий аспект. *Краєзнавство*. 2013. № 4. С. 197-204.
110. Демин Н. М. Управление развитием градостроительных систем. Киев, 1991. 184 с.
111. Дида І. А. Значення природних ландшафтів для збереження ідентичності архітектурного середовища в умовах Українських Карпат. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 21. С. 22-28.
112. Дідик В.В., Максим'юк Т.М. Естетика та композиція ландшафту. Проектування ландшафтних об'єктів: композиція та естетичні засади. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 244 с.
113. Дьомін М. М., Михайлик О. О. Містобудівні методи ревіталізації прибережних територій річок // *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2018. № 52. С. 199–205.
114. Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року:

- Закон України від 24.05.2012 р. № 4836-VI. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
115. Зеркаль М., Рябовіл М. Ужгород. Внесення змін до генерального плану. Звіт про стратегічну екологічну оцінку. Київ, 2019. С. 85.
 116. Зливкова О. Містобудівний розвиток м. Вінниці / Історико-містобудівні дослідження: Васильків, Вінниця, Горлівка, Ізмаїл / за ред. Вечерського В. В.; відп. за вип. Сердюк О. М. Київ, 2011. 276 с.
 117. Ідак Ю. Дисциплінарний образ морфології міста у містобудуванні // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура*, 2022. №4 (1), С. 83-94.
 118. Ільчевський В. К. Гідроекологічні проблеми ревіталізації річок на території міських агломерацій – міжнародний та український досвід // *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2017. № 2 (45). С. 6–13.
 119. Кіс Н. Ю. Еволюція соціально-планувальної структури міста Ужгорода // *Містобудування та територіальне планування*. 2017. 62 (1). С. 244-249.
 120. Кіс Н. Ю. Методи удосконалення соціально-планувальної структури середнього міста (на прикладі Ужгорода) : дис. канд. техн. наук: 05.23.20 / Київський національний ун-т будівництва і архітектури. Київ, 2015.
 121. Клопко Г. К., Козієнко Є. Г. Принципи і прийоми формування забудови прибережних територій м. Дніпропетровськ у сучасних умовах // *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2012 . С. 1-3.
 122. Кобаль Й. Ужгород відомий і невідомий. 2-е вид., випр. Львів : Світ, 2008. 196 с.
 123. Ковач А. І., Колесник О. Б. 2014. Дослідження структури та динаміки прируслових фітосистем річки Уж в межах міста Ужгорода. *Біологічні дослідження*. 2014. С. 229-231.

124. Колодко М.М., Третяк, П.Р. 2004. Роль лісів у формуванні повеней у Карпатах // *Лісівнича академія наук України: наукові праці*. 2004. №3. С. 29-34.
125. Криворучко Н. І., Дорошенко Ю. О. 2016. Система "річка-місто": методологічні аспекти архітектурної діяльності. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2016. Вип. 46. С. 92-97.
126. Крижанівський О. А. Рекультивация промислового ландшафту заплави річки Либідь. Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті: Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 23-26 травня 2007р. // *Науковий вісник Інституту дизайну і ландшафтного мистецтва Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Випуск 4. /відповідальний редактор Ю.Г. Тютюнник. – Київ, 2007. С. 222 – 237.
- 126а. Кричевська, Д. та Брусак, В. Орографічні і гідрологічні особливості Ужанського національного парку, *Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій*: Збірник наукових праць. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006, с.164 –173
127. Кушніренко М. М. Збереження ландшафтів прирічкових територій як умова сталого розвитку міста // *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Вип. 18. С. 29-33.
128. Липа К. А. Ужгородський замок // *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10 : Т — Я. С. 215.
129. Лукащук Г. Б., Боршовський О. І. Стан та перспективи розвитку ужгородських парків. // *Сучасний стан та перспективи розвитку ландшафтно-архітектурної, садово-паркового господарства, урбоекотології та фітомеліорації*.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Львів. 4-5 квітня 2019 р. Львів. НЛТУ України, 2019. С. 141-142.

130. Лукомська З. Інтердисциплінарний підхід пошуку шляхів дослідження цінних історичних комплексів // *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2017. Вип. 49. С. 330-343.
131. Лукомська І. О. Методичні основи архітектурно-ландшафтної організації долинних просторів річок Українських Карпат : дисертація кандидата архітектури, Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка. Полтава, 2014.
132. Містобудівне проектування. Частина 1: Місто як об'єкт проектування: навчальний посібник / Г. П. Петришин, Б. С. Посацький, Ю. І. Криворучко та ін.; за ред.: Г.П. Петришин, Б.С. Посацького, Ю.В. Ідак. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021.
133. Містобудування: довідник проектувальника / за ред. Панченко Т.Ф. Київ : Укрархбудінформ, 2001. 192 с.
134. Мусієздов О. Три виміри міської ідентичності. Місто й оновлення. Урбаністичні студії / Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьоля в Україні; редкол.: С. Шліпченко, В.Тимінський, А.Макаренко, Л.Малес, І.Тищенко. Київ : ФОП Москаленко О.М., 2013. С. 131-141.
135. Несух М. М., Голик Й.М. Громадські центри малих міст на прирічкових територіях // *Сборник научных трудов SWorld*. 2014. Вып. 3(36). Том 3: Технические науки. С.49-55.
136. Несух М.М., Голик Й.М. Форми поселень за конфігурацією плану в басейнах річок Закарпаття. *Містобудування та територіальне планування*. 2013 № 49. С. 354-357.
137. Олийник В. С. Водоохранная и водорегулирующая роль горных лесов Карпат. Гидрологическая роль лесных геосистем. Новосибирск, 1989. С. 73-79.
138. Осиченко Г. О. Методологічні основи формування естетики міського середовища : автореф. дис. ... докт. арх.: 18.00.01. Київ, 2015. 33 с.

139. Панченко Т.Ф. Містобудування. Довідник проектувальника / Т. Ф. Панченко. Київ : Укрархбудінформ, 2001. 192 с.
140. Петришин Г. П. Рух міста до води – як зберегти культурну ідентичність міст. *Проблеми теорії и історії архітектури України*. 2018. № 18. С. 30-35.
141. Петришин Г. П. Історичні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., які навчаються за напрямом "Архітектура". Львів : Видавництво Національного ун-ту "Львівська політехніка, 2006. 212 с.
142. Петришин Г. П. Природно-ландшафтные основы процесса градообразования : диссертация кандидата архитектуры, Московский архитектурный институт. Москва, 1990.
143. Петришин Г. П. 2012. Річка як засіб інтеграції міста в європейській містобудівній практиці // *Досвід та перспективи розвитку міст України* : зб. наук. пр. / Укр. держ. н.-д. ін-т проектування міст «Діпромісто» ім. Ю. М. Білоконя, Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури. Київ, 2012. Вип. 22 : Теорія і практика прийняття містобудівельних рішень. С. 178–191.
144. Петришин Г. П., Лучко Л. І., Ганець С. В. Сучасні тенденції санації постпромислових територій. Образ житлового середовища // *Проблеми теорії и історії архітектури України* : сб. науч. тр. / Одес. гос. акад. стр-ва и архитектуры [и др.]. Одесса : Астропринт, 2011. Вып. 11. С. 178–183.
145. Петришин Г. П., Боршовський О. І. Особливості розвитку прирічкових територій міста Ужгород // *Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 04-05 березня 2020 р.). 2020. С. 322–325.
146. Петришин Г. П., Онуфрів Я. О., Боршовський О. І. Роль річки у формуванні міст України: Луцьк, Тернопіль, Вінниця, Чернівці //

- Містобудування та територіальне планування* : науково-технічний збірник. 2021. Вип. № 76. С. 218–234.
147. Посацький Б.С. Простір міста і міська культура (на зламі XX-XXI ст.). Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. 208 с.
 148. Посацький Б.С. Формування міського культурного ландшафту (на прикладі міст Західної України на зламі XX–XXI ст.) // *Вісник НУ «ЛП»*, *Серія Архітектура*. № 856. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 97-105.
 149. Протипаводкові споруди. Державний комітет України по водному господарству. Ужгород, 2012. 12 с.
 150. Рацлав, В. В. Планування інтегрованого управління басейном річки Сіверський Донець // *Екологічні науки*. 2019. 1(24), С. 104-111. DOI:10.32846/2306-9716-2019-1-24-1-18
 151. *Ресурсы поверхностных вод СССР. Украина и Молдавия*. Ленинград : Гидрометеиздат, 1969. Т. 6. Вып.1.
 152. Рубан Л. І. Принципи містобудівного використання територій в умовах деградації річки : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. арх. за спеціальністю 18.00.04. Київ : КНУБА, 2000. 21с.
 153. Рубан Л. І. Природно-гідрологічний метод захисту прибережних територій: окремі питання формування методологічного підходу на основі «блакитно-зеленої» інфраструктури // *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2016. № 46. С. 317-325.
 154. Сойма А. Д. Екзоти дендрофлори м. Ужгород // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*. Ужгород, 2011. Випуск 30. С. 32-37.
 155. Соснова Н. С. Теоретико-методологічні основи формування громадських просторів міст України : дисертація на здобуття наукового ступеню доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури,

- реставрація пам'яток архітектури. Національний університет "Львівська політехніка" Міністерства освіти і науки України. Львів, 2021.
156. Стефанишина-Гаврилюк Ю. Д. Небезпеки природокористування на прирічкових територіях // *Екологічна безпека та природокористування* : зб. наук. пр. Київ, 2013. Вип. 13. С. 77-87.
 157. Стойко С. М. 2011. Система екологічних заходів із запобігання повеням в Українських Карпатах // *Вісник ЛДУ БЖД*, 2011. №5. С. 91-99.
 158. Тімохін В. О. Архітектура міського розвитку. 7 книг з теорії містобудування. Київ, 2008. 629 с.
 159. Удовенко О.І., Ківва С.Л. та Ковалець І.В. 2014. Оцінка кліматичних характеристик екстремальних дощових паводків з використанням методів статистичного даунскелінгу // *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2014. №4 (35). С. 39-48.
 160. Устінова І. І. Методологічні основи сталого розвитку еколого-містобудівних систем : автореф. дис. ... докт. арх.: 18.00.04. Київ, 2016. 46 с.
 161. Фесюк В. О., Мольчак Я. О., Барський Ю.М. Сучасні тенденції соціально-демографічної ситуації в м. Луцьк // *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 2, С. 243-251.
 162. Фесюк В., Мороз І. Генеральний план м. Луцька: тенденції розвитку міста та екологічні проблеми // *Конструктивна географія і геоекологія. Наукові записки*. 2014. № 2. С. 138-143.
 163. Фомин И. А. Город в системе населенных мест. Киев : Будивельник, 1986. 111 с.
 164. Цибрівський Р. На берегах Дніпра: географія нової джентрифікації в серці Києва. *Місто й оновлення. Урбаністичні студії* / Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьоля в Україні ; редкол.: С. Шліпченко, В.Тимінський, А.Макаренко, Л.Малес, І.Тищенко. Київ : ФОП Москаленко О.М., 2013. С. 166-178.

165. Цигичко С.П. Оцінка критеріїв еколого-естетичної комфортності архітектурного середовища сучасних міст // *Комунальное хозяйство городов: науч.тех. сб.* 2009. № 86. С. 421-429.
166. Чайка В. Є. Урбоекологія. Вінниця : Віноблдрукарня, 1999. 360 с.
167. Черкес Б. С. Національна ідентичність в архітектурі міста. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2008. 268 с.
168. Чернюк Г., Царик Л., Царик П. 2015. Морфологічна структура ландшафтів РЛП "Загребелля" і їх трансформаційні зміни // *Фізична географія. Наукові записки*, 2015. №2. С. 32-37.
169. Шебек Н. М. Гармонізація планувального розвитку міста. Київ, 2008. 216 с.
170. Щербань В. К. Ландшафт и архитектура города. Киев, 1987. 87 с.
171. Щурова В. А. Прийоми формування глибинно-просторової композиції водно-зеленого діаметру міста. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ, 2016. Вип. 46. С. 367–371.

Проектні матеріали

172. Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса. Режим доступу: https://flooduzh.buvrtysa.gov.ua/?page_id=33 (дата звернення: 20.10.2023).
173. Державне Підприємство „Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромісто» імені Ю.М. Білоконя”. 2014. УЖГОРОД. ПЛАН ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ МІСТА. Пояснювальна записка і Графічна частина, Київ, 100 с. Режим доступу: <https://old.rada-uzhgorod.gov.ua/genplan/zoning2014> (дата звернення: 20.10.2023).
174. Державне Підприємство „Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромісто» імені Ю.М. Білоконя”. 2011. УЖГОРОД. КОРИГУВАННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУ. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ. Пояснювальна записка і Графічна частина, Київ, 78 с.

- Режим доступу: <https://old.rada-uzhgorod.gov.ua/genplan/> (дата звернення: 20.10.2023).
175. Державне підприємство Український державний науково-дослідний інститут проектування міст “Діпромісто” імені Ю.М. Білоконя. Закарпатська область. Схема планування території. Том 1. Київ, 2011. Режим доступу: http://zakarpatooblarch.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/130517_731-I.pdf (дата звернення: 20.10.2023).
 176. Історико-архітектурний опорний план м.Ужгорода Закарпатської обл. Територіальний та планувальний розвиток міста. Міністерство культури України. Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. 2013. Режим доступу: https://construction.gov.ua/files/myo_upd_file/2546545314186135379/568c72c0-978d-11eb-b30b-43ad15e727cd.pdf (дата звернення: 20.10.2023).
 177. Історико-архітектурний опорний план м. Ужгорода Закарпатської області з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів. Пояснювальна записка і Графічна частина (Том 1 і 2), Київ, Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. 2014. 126 с. <https://old.rada-uzhgorod.gov.ua/download/%D0%86%D0%90%D0%9E%D0%9F%20%D0%A3%D0%B6%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0.%20%D0%9F%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).
 178. План збірний кадастровий(A4-5000)_TISA - _page-0001. Режим доступу: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD+%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9+%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%28>

- [%D0%904-5000%29_TISA+-+#{vhid=NRwadqra7L5oDM&vssid=l](#) (дата звернення: 20.10.2023).
179. План інтегрованого управління басейном річки Тиса: Міжнародна комісія із захисту річки Дунай. Режим доступу: www.icpdr.org. (дата звернення: 23.10.2023).
 180. ПП "Технології інформаційних систем аналізу" Проєкт землеустрою щодо організації і встановлення меж земель водного фонду і водоохоронної зони річки Уж в межах міста Ужгород Закарпатської області. План організації території. М 1:5000, 2017. Режим доступу: <https://clarity-project.info/edr/34676031/history/prozorro> (дата звернення: 20.10.2023).
 181. ПрАТ "Укрводпроект" П-3. Будівництво регулюючої споруди на р. Уж в м.Ужгород (район Боздоського парку) Закарпатської області. Паркова зона Боздоського парку. 2 черга будівництва. 2020. Режим доступу: <https://flooduzh.buvrtysa.gov.ua/documents/plan.pdf> (дата звернення: 28.10.2023).
 182. ПрАТ "УКРВОДПРОЕКТ" Будівництво регулюючої споруди на р. Уж, в м. Ужгород (район Боздоського парку), Закарпатської області. ТЕО Том 2. Гідротехнічні рішення. Том 2.1 Гідровузол підпірних споруд на р.Уж 1 Черга будівництва. 01035101-2020/36-00.00-ГР.01. Книга 1. Пояснювальна записка. Режим доступу: https://flooduzh.buvrtysa.gov.ua/documents/teo_tom2.1.pdf (с 49-50) (дата звернення: 20.10.2023).
 183. Проєкт FloodUZH «Спільні заходи з попередження природних катастроф у транскордонному басейні р. Уж», №HUSKROUA/1702/8.1/0005. Програма транскордонного співробітництва ЄІС Угорщина-Словаччина-Румунія Україна 2014-2020. БУДІВНИЦТВО РЕГУЛЮЮЧОЇ СПОРУДИ НА Р. УЖ, У М.УЖГОРОД (РАЙОН БОЗДОСЬКОГО ПАРКУ) ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ. ТЕО Том 1 Загальна пояснювальна

- записка. Режим доступу: https://flooduzh.buvrtyisa.gov.ua/documents/teo_tom1.pdf (дата звернення: 20.10.2023).
184. Стратегія розвитку міста «Ужгород - 2030» Ужгород 2018. Режим доступу: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/uzhgorod_final-Strategiya-Uzhgorod-2030.1pdf.pdf (дата звернення: 20.10.2023).
185. ТОВ «ПБК «Закарпатреконструкція». Детальний план території, обмеженої Слов'янською набережною, площею Богдана Хмельницького, вулицями Дмитра Донського, Вілмоша Ковача, Володимирською, проспектом Свободи, вулицями Перемоги, Лайоша Кошута, Леоніда Говорова» та «Детальний план території, обмеженої пр. Свободи та вулицями Дмитра Донського та Вілмоша Ковача (16-ти поверховий житловий будинок), Ужгород 2019 Архівний номер 016-ДПТ. Режим доступу: https://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=5213 (дата звернення: 20.10.2023).
186. ТОВ «ПБК «Закарпатреконструкція». Ужгород «Детальний план території, обмежений Православною набережною, площею Шандора Петефі, вулицями Перемоги, Андрія Новака, Швабською, Мукачівською та Робочою» Пояснювальна записка Книга 1 Архівний номер 024-ДПТ 2019. Режим доступу: https://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=5213 (дата звернення: 20.10.2023).
- 186 а. ТОВ «ПБК «Закарпатреконструкція». Детальний план території, обмеженої вулицями Підградською, Електрозаводською, Івана Панькевіа, Івана Айвазовського, Другетів, Насипною та річкою Уж. Архівний номер 040-ДПТ/15.02.2020.
187. ТОВ ПБК «Закарпатреконструкція». Внесення змін в детальний план території в районі вулиць Миколи Бобяка та Загорської Ужгородської міської ради, Ужгородського району, Закарпатської області. Архівний

номер 446-ДПТ/31.05.2017. Режим доступу: <https://vkursi.pro/card/tov-pbk-zakarpatrekonstruktsiia-37692297> (дата звернення: 20.10.2023).

188. ТОВ ПБК «Закарпатреконструкція». Ужгород. Детальний план території, обмеженої вулицями Фріца Гленца, Івана Франка та Студентською набережною. Архівний номер 059-ДПТ/2021. Режим доступу: <https://zakarpattya.net.ua/News/185538-Detalni-plany-shche-semy-terytorii-Uzhhoroda-obhovoryly-na-hromadskykh-slukhanniakh> (дата звернення: 20.10.2023).

Інтернет джерела:

189. Bulwar Fizyków. Niezwykła przestrzeń publiczna we Wrocławiu. (2020). URL:
https://www.propertydesign.pl/architektura/104/bulwar_fizykov_niezwykla_przestrzen_publiczna_we_wroclawiu,27855-103614.html [04.06.2020]
190. City of Binghamton Local Waterfront Revitalization Program “Two Rivers, One Future”. Retrieved from <https://dos.ny.gov/system/files/documents/2019/05/binghamtonclwrp.pdf>
191. Ford G. Three U.S. Cities Reinventing the Modern Waterfront. Retrieved from. 2017. URL: <https://urbanland.uli.org/planning-design/three-u-s-cities-reinventing-modern-waterfront/> (дата звернення: 15.04.20)
192. Furuto A. Reunite the River with Our City / 4am Architekci. 2012. URL: https://www.archdaily.com/255756/reunite-the-river-with-our-city-4am-architekci?ad_source=search&ad_medium=search_result_all (дата звернення: 20.10.2023).
193. Geschichte der Stadt Leipzig. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_der_Stadt_Leipzig (дата звернення: 20.10.2020).

194. Here's Why Leipzig Is Germany's Most Fascinating City. 2018. URL: <https://www.travelandleisure.com/trip-ideas/city-vacations/leipzig-germany> [04.06.2020]
195. Island in the Mur. URL: https://www.graztourismus.at/en/see-and-do/sightseeing/sights/island-in-the-mur_sh-1223 [04.06.2020]
196. Kokoszkiewicz M. Jak przez 20 lat zabezpieczano Wrocław przed powodzią. Zyskali rowerzyści, a nawet ryby [MAPA]. 2017 URL: <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,142076,22089062,jak-przez-20-lat-zabezpieczano-wroclaw-przed-powodzią-zyskali.html> [04.06.2020]
197. Krzeszowski J. Nabrzeża rzeki Oławy przeszły metamorfozę [ZDJĘCIA]. 2019. URL: <https://www.wroclaw.pl/portal/nabrzeża-rzeki-olawy-przeszły-metamorfozę-zdjęcia> [04.06.2020]
198. Leipzig in figures. URL: <https://english.leipzig.de/services-and-administration/leipzig-in-figures/> [04.06.2020]
199. Long buried in concrete, Leipzig's urban streams are seeing the light of day. 2016. URL: <http://richardkarty.org/leipzig/> [04.06.2020]
200. Master plan river Mur – Graz centre. URL: <http://www.freiland.at/en/menu431/projekte122/> [04.06.2020]
201. Morin, E. WATER CARRIER. 2012. URL: <http://elise-morin.com/WATER-CARRIER> [04.06.2020]
202. Motter M. Die versprochene Welle. 2019. URL: <https://fm4.orf.at/stories/2976501/> [04.06.2020]
203. Mur | Urban River Landscape Graz. URL: <http://www.freiland.at/en/menu431/projekte241/> [04.06.2020]
204. Powstanie bulwar Politechniki nad Odrą [ZDJĘCIA]. 2015. URL: <https://www.wroclaw.pl/powstanie-bulwar-politechniki-nad-odra-zdjęcia> [04.06.2020]
205. Taylor-Foster J. Swedish Team Win Urban Design Competition in Trenčín. 2014 URL: <https://www.archdaily.com/514937/swedish-team-win-urban->

- design-competition-in-trencin?ad_source=search&ad_medium=search_result_all [21.05.2020]
206. The global waterfront renaissance. 2018. URL: <https://www.pps.org/article/theglobalwaterfrontrenaissance>
 207. The Plant List: Version 1.1 2013 (online). Available at: Name from the screen. (Accessed date: 14.09.2020).
 208. Tierney J. (2014). Wasted Waterfronts: Why Cities Struggle to Build Along Rivers. URL: <https://www.theatlantic.com/business/archive/2014/10/lets-stop-squandering-the-waterfront/379753/>
 209. Ukrainian Urban Awards 2019: гран-прі за проект реконструкції набережної «Циганка» у Тернополі. URL: <http://royaldesign.ua/ru/ukrainian-urban-awards-2019-gran-pr-za-proekt-rekonstrukts-naberejno-tsiganka-u-ternopol.bXnkb/> [30.05.2020]
 210. Wei F., Kaw J. K., Ellis P., Mehta B. & Mclean Masic J. Transforming urban waterfronts. Retrieved from. 2017. <https://blogs.worldbank.org/sustainablecities/transforming-urban-waterfronts>
 211. Welcome to Košice! URL: <https://www.kosice.sk/en> [04.06.2020]
 212. What Works: Revitalizing Pittsburgh Through the Riverfronts That Once Made the City Great. URL: <https://icic.org/waterfronts/works-revitalizing-pittsburgh-riverfronts-made-city-great/>
 213. Wrocław. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Wrocl#wcite_note-5 [04.06.2020]
 214. Year of Industrial Heritage: The ups and downs of the trade fair city Leipzig. URL: <https://english.leipzig.de/detailansicht-news/news/year-of-industrial-heritage-the-ups-and-downs-of-the-trade-fair-city-leipzig/> [04.06.2020]
 215. Żylski T. Wrocław przodem do rzeki – jak zmieniają się tereny nadrzeczne we Wrocławiu. 2016 URL: https://architektura.muratorplus.pl/krytyka/wroclaw-przodem-do-rzeki-jak-zmieniaja-sie-tereny-nadrzeczne-we-wroclawiu-tomasz-zylski_6734.html [04.06.2020]

216. Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса URL: https://flooduzh.buvrtyisa.gov.ua/?page_id=33 (дата звернення: 20.10.2023).
217. Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса. Круглий стіл з проблем маловоддя і паводків у місті Ужгород. URL: <https://flooduzh.buvrtyisa.gov.ua/?p=1030> (дата звернення 20.10.2023).
218. БЕЗПЕКА РУХУ ТА МІСЦЯ ДЛЯ ПАРКУВАННЯ: В УЖГОРОДІ РОЗРОБЛЯЮТЬ ПЛАН СТАЛОЇ МІСЬКОЇ МОБІЛЬНОСТІ. URL: <https://1-tv.com.ua/zhyttia/bezpeka-rukhu-ta-mistsia-dlia-parkuvannia-v-uzhgorodi-rozrobliaiut-plan-staloi-miskoi-mobilnosti/> (дата звернення: 20.10.2023).
219. В Ужгороді продовжують роботи із доступності міського середовища (ФОТО) <https://uzhgorod.net.ua/news/177463> SUMCITYNET: міста за покращення доступності і кліматично-сталу міську мобільність №РБУ1/0697/16. URL: <https://www.pbu2020.eu/ua/projects2020/293> (дата звернення: 20.10.2023).
220. Відбулася заключна конференція проєкту FLOODUZH. URL: <https://flooduzh.buvrtyisa.gov.ua/?p=1042> (дата звернення: 20.10.2023).
221. Віктор Микита, голова Закарпатської ОВА. Запускаємо “сарафанне радіо” для бізнесу ЄС: хай заходять, заробляють і переказують іншим <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3739740-viktor-mikita-golova-zakarpatskoioiva.html#:~:text=%2D%20%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2%20%E2%80%93%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%B6%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%96.,%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B5%D0%B9> (дата звернення: 20.10.2023).
222. Вінницька міська рада. Концепція інтегрованого розвитку м. Вінниці 2030. 2018 URL:

- <https://www.vmr.gov.ua/SiteAssets/Lists/IntegratedUrbanDevelopment/Default/KIPM%20Вінниця%202030%20коротка%20версія.pdf> [31.05.2020]
223. Водна експедиція: як виглядає Луцьк зі Стиру. ФОТО .2013. URL: <http://www.volynpost.com/news/25013-vodna-ekspedyciia-iak-vygliadaie-luck-zi-styru-foto> [30.05.2020]
224. Генеральний план м. Тернополя (проект). 2010. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/generalniy-plan/6136.html> [30.05.2020]
225. Генеральний план міста Вінниця (основне креслення). (2017). URL: <https://www.vmr.gov.ua/Branches/Lists/ArchitectureAndCityBuilding/ShowContent.aspx?ID=1> [31.05.2020]
226. Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА. Геоінформаційна система моніторингу довкілля в Закарпатській області. (online). Режим доступу: https://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=1696 (дата звернення: 14.09.2020).
227. Інтегрована концепція розвитку Чернівців 2030. URL: <http://chernivtsi2030.cv.ua/?p=2483> [31.05.2020]
228. Історична довідка про Луцьк. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/history-city> [29.05.2020]
229. Історична довідка про Луцьк. Офіційний сайт Луцької міської ради. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/history-city>
230. Історичні карти Луцька. ФОТО.2015. URL: <http://www.volynpost.com/news/47717-istorychni-karty-lucka-foto> [18.05.2020]
231. Історія м. Чернівці. URL: http://www.trip.cv.ua/history_ukr.php [31.05.2020]
232. Історія міста Тернопіль. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/about/istoriya-mista/> [29.05.2020]

233. Історія міста Тернопіль. Офіційний сайт Тернопільської міської ради. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ternopilcity.gov.ua/about/istoriya-mista/> [29.05.2020]
234. Карти міста: Луцьк. URL: <http://www.lvivcenter.org/uk/umd/location/lutsk/> [18.05.2020]
235. Кобаль Й.В. УЖГОРОД [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Uzhhorod_mst
236. Концепція реконструкції прибережної лінії річки Стир в Центральному парку культури і відпочинку імені Лесі Українки Луцька 2018. URL: <https://arivaurban.net/koncepciya-rekonstrukcii-priberezhnoi/> [29.05.2020]
237. Лучка Д. Сергій Надал: «Водна арена «Тернопіль» стане потужним спортивним центром нашого міста». URL: <http://nova.te.ua/statti/sergij-nadal-vodna-arena-ternopil-stane-potuzhnym-sportyvny-m-tsentrom-nashogo-mista/> [30.05.2020]
238. Місто Вінниця. Офіційний сайт Вінницької міської ради. Режим доступу: <https://www.vmr.gov.ua/misto-vinnytsia> [29.05.2020]
239. Місто Вінниця: Історія. URL: <https://www.vmr.gov.ua/Lists/VinnytsyaCity/ShowContent.aspx?ID=1> [31.05.2020]
240. Місто Луцьк. Офіційний сайт Волинської обласної ради. URL: <https://volynrada.gov.ua/map/m-lutsk> [04.06.2020]
241. Модельні приклади планування території на місцевому рівні розглянули на практикумі в Ужгороді. (2016). URL: <https://auc.org.ua/novyna/modelni-pryklady-planuvannya-terytoriyi-na-miscevomu-rivni-rozglyanuly-na-praktykumi-v> [04.06.2020]
242. Набережна Південного Бугу. Фоторепортаж Вінниці між трьома мостами. URL: <https://www.vinnitsa.info/news/naberezhna-pivdennogo-bugu-fotoreportazh-vinnitsi-mizh-troma-mostami.html> [31.05.2020]

243. Презентували концепцію реконструкції парку імені 900-річчя Луцька (2018). URL: <https://volynua.com/posts/prezentovali-koncepciyu-rekonstrukci%D1%97-parku-imeni-900-richchya-lucka-foto> [29.05.2020]
244. Проект нової набережної в Тернополі від URBAN.TE. URL: <http://zuap.org/exclusive/proekt-novoyi-naberezhnoyi-v-ternopoli-vid-urbante> [30.05.2020]
245. Прокол" під Центральним мостом. Вінниця. URL: <https://issuu.com/0432sda/docs/013prokol> [31.05.2020]
246. Родельбан на схилах замку, острів і луцька Бессарабка: як зміниться старе місто. Проекти. 2020. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/rodelban-na-skhyllakh-zamku-ostriv-i-lutska-bessarabka-ia-k-zminytsia-stare-misto-proyekty/> [29.05.2020]
247. Тетяна ЛІТЕРАТІ, «Про Захід». 2022. Втрачений Ужгород: регуляція лівого берега Ужа <https://prozahid.com/vtrachenyj-uzhhorod-rehuliatytsiia-livoho-bereha-uzha-foto/> [29.05.2020]
248. У Тернополі запрацював найдовший в Україні аераційний фонтан. 2018. URL: https://zik.ua/news/2018/04/23/u_ternopoli_zapratsyuvav_naydovshyy_v_ukraini_aeratsiynyy_fontan_1310541 [30.05.2020]
249. У Тернополі продовжують реалізовувати один з наймасштабніших проектів (ФОТО). 2019. URL: <https://ternopil.depo.ua/ukr/ternopol/u-ternopoli-prodovzhuyut-realizovuvati-odin-z-naymashtabnishih-proektiv-foto-20190102894271> [30.05.2020]
250. Уж [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%B6_\(%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%B0_%D0%9B%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%86%D1%8E\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%B6_(%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%B0_%D0%9B%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%86%D1%8E)) (дата звернення: 20.10.2023).

251. Ужгород: Знову повертається мода на велосипеди
<http://www.golos.com.ua/article/331061> (дата звернення: 20.10.2023).
252. Ужгородська міська рада, XXXII сесія VII скликання, Р і ш е н н я № 1382 від 18 січня 2019 року Про затвердження Стратегії розвитку міста “Ужгород - 2030”. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/54934> (дата звернення: 20.10.2023).
253. Ужгородська міська ради. Плани житлових масивів. URL: [https://rada-uzhgorod.gov.ua/rada_docs_taxonomy/plany-zhytlovyh-masyviv/\[30.05.2020\]](https://rada-uzhgorod.gov.ua/rada_docs_taxonomy/plany-zhytlovyh-masyviv/[30.05.2020])
254. Ужгородська територіальна громада. Загальна інформація. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2023).
255. Фонтан Roshen! Розклад роботи! URL: <https://moemisto.ua/vn/vidovische-evropeyskogo-rivnya---fontan-roshen-rozklad-roboti-u-2016-rotsi-62.html> [31.05.2020]
256. Чернівці з висоти пташиного польоту (ФОТО ТА ВІДЕО).2014. URL: <http://buknews.com.ua/page/chernivtsi-z-vysoty-ptashynoho-polotu-foto-ta-video.html> [31.05.2020]
257. Чудновський В. 2020. Алея 12,7. Проекти, які за десять років, змінять всю вінницьку набережну. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/aleya-127-proekti-yaki-za-desyat-rokiv-zminyat-vsyu-vinnitsku-naberezh-11175625.html>
258. Чудновський В. Нове житло, яхти і розширення дороги: як може змінитися вулиця Коріатовичів? 2019. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/nove-zhitlo-yahti-i-rozshirennya-dorogi-yak-mozhe-zminisya-vulitsya--10874079.html> [31.05.2020]
259. Якою може бути спортивно-відпочинкова зона біля Стиру в Луцьку. 2016. URL: <https://konkurent.ua/publication/5497/akoyu-mozhe-buti-sportivnovidpochinkova-zona-bilya-stiru-v-lucku/> [29.05.2020]
260. Головне управління статистики у Вінницькій області, 2020

261. Новий генплан Ужгорода: Громадськість проти земельного «дерибану» <http://rionews.com.ua/mixed/ratusha/now/n19353204742>) (дата звернення: 20.10.2023).
262. Сакури, сучасний фонтан та лавиці: як оновлюватимуть центр Ужгорода <https://uzhgorod.net.ua/news/137498>) (дата звернення: 20.10.2023).
263. <https://varosh.com.ua/noviny/parklety-v-uzhgorodi-misczya-dlya-vidpochynku-chy-zanedbanosti-shho-kazhut-uzhgorodczy/> (дата звернення: 20.10.2023).
264. <https://zakarpattia.net.ua/News/206279-Uzhhorodskyi-suddia-Demetradze-dozvolyv-zabudovu-chastyny-ploshchi-bilia-dramteatru>). (дата звернення: 20.10.2023).

Додаток А

Аналіз функціональної організації прирічкових територій у м. Ужгород.

Таблиця 1.

Аналіз функціональної організації прирічкових територій м. Ужгород.

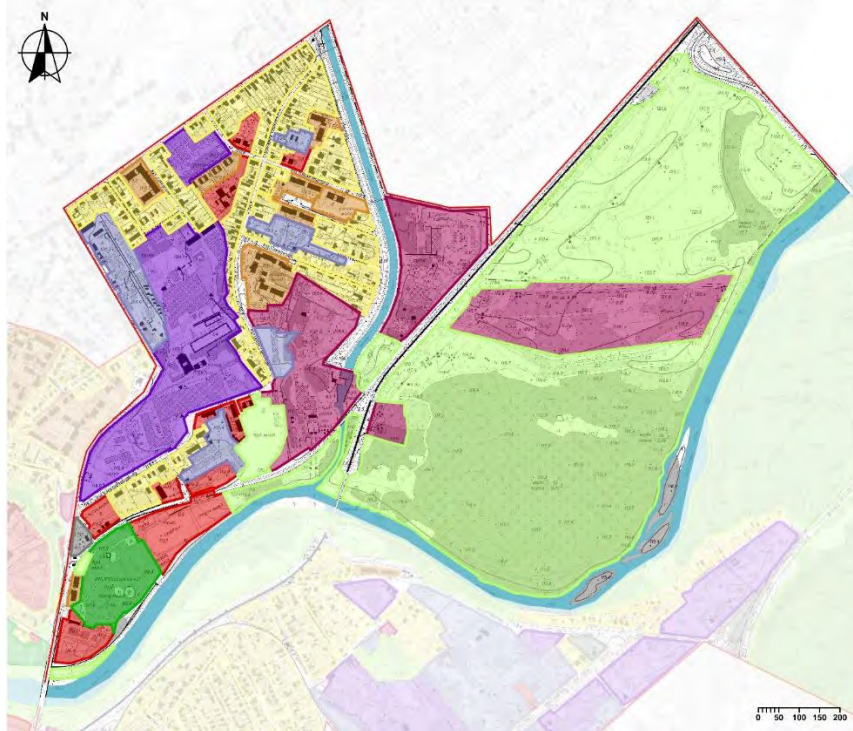

Рис. 1. Схема функціональної організації ділянки 1 «Велика промислова зона на сході»

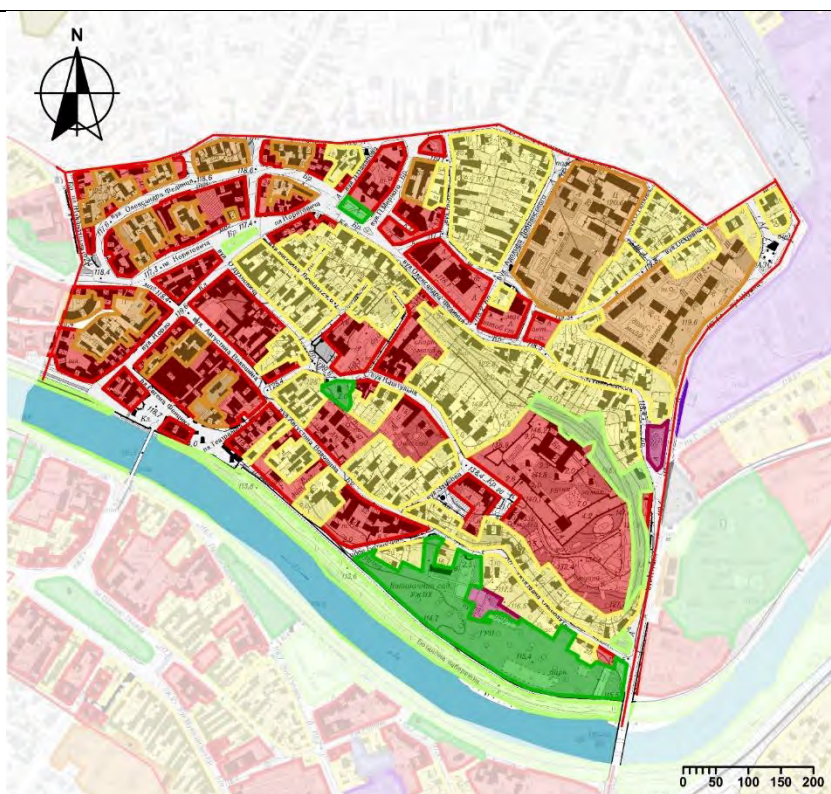

Рис. 2. Схема функціональної організації ділянки 2 «Старе місто»

Таблиця 1. (продовження)

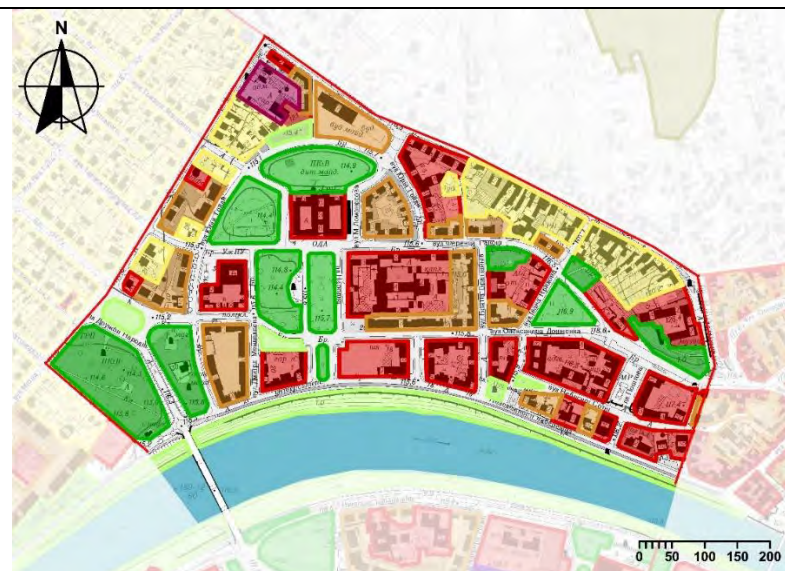

Рис. 3. Схема функціональної організації ділянки 3 «Малий Галагов»

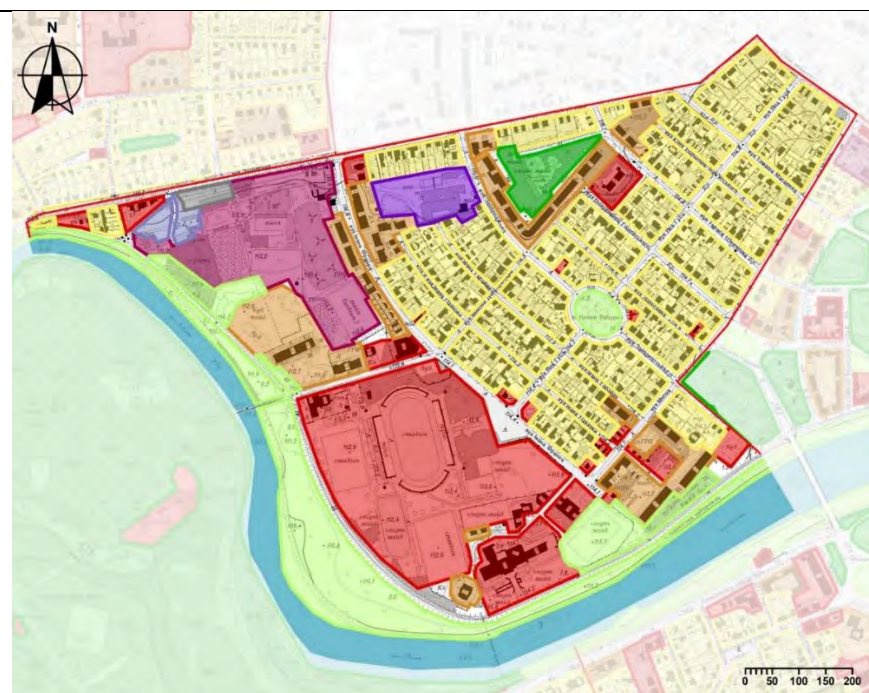

Рис. 4. Схема функціональної організації ділянки 4 «Великий Галагов»

Таблиця 1. (продовження)

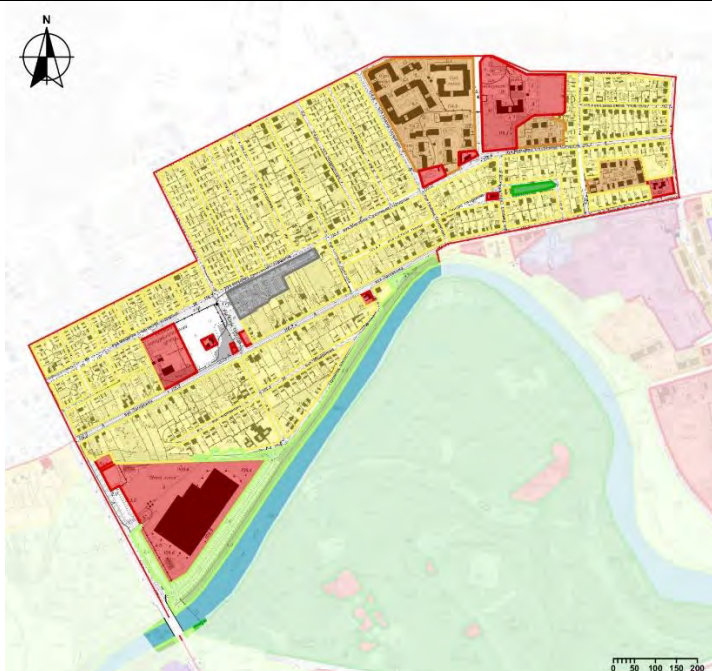

Рис. 5. Схема функціональної організації ділянки 5 «Район садибної забудови»

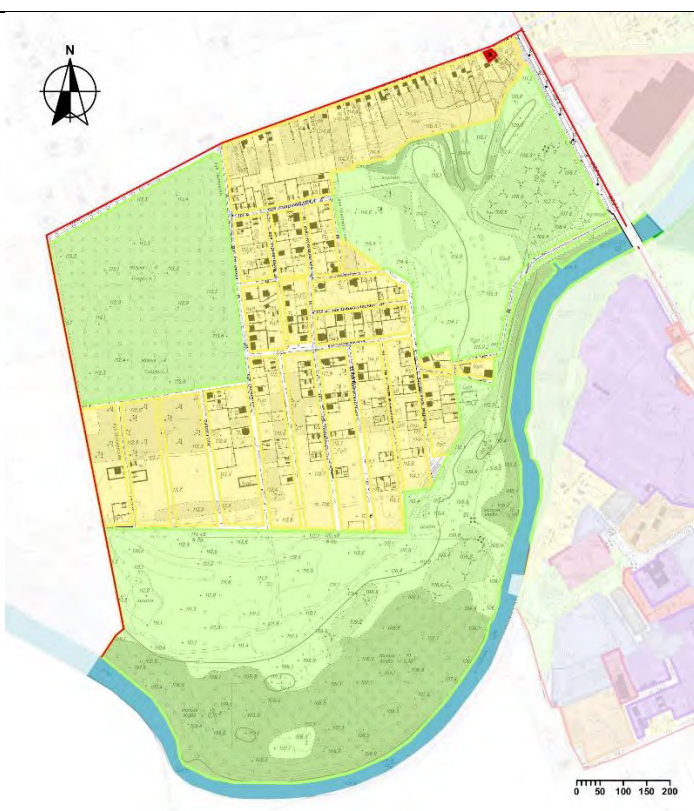

Рис. 6. Схема функціональної організації ділянки 6 «Прикордонна зона»

Таблиця 1. (продовження)

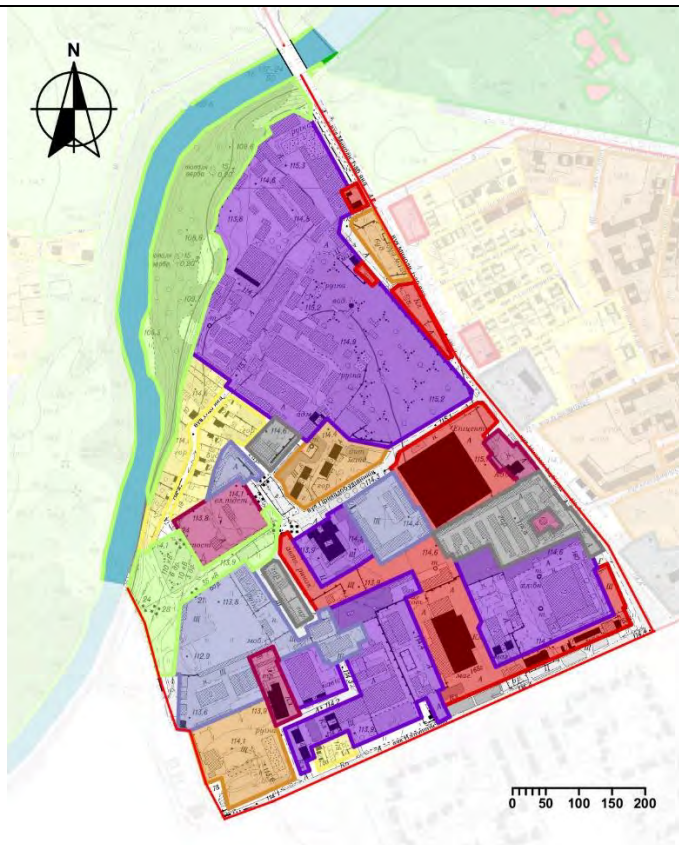

Рис. 7. Схема функціональної організації ділянки 7 «Велика промислова зона на заході»

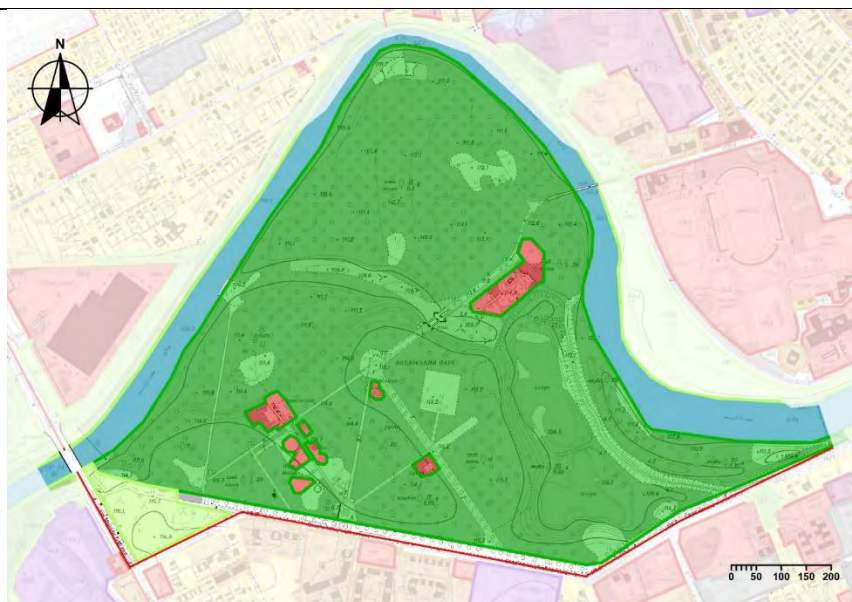

Рис. 8. Схема функціональної організації ділянки 8 «Боздоський парк»

Таблиця 1. (продовження)

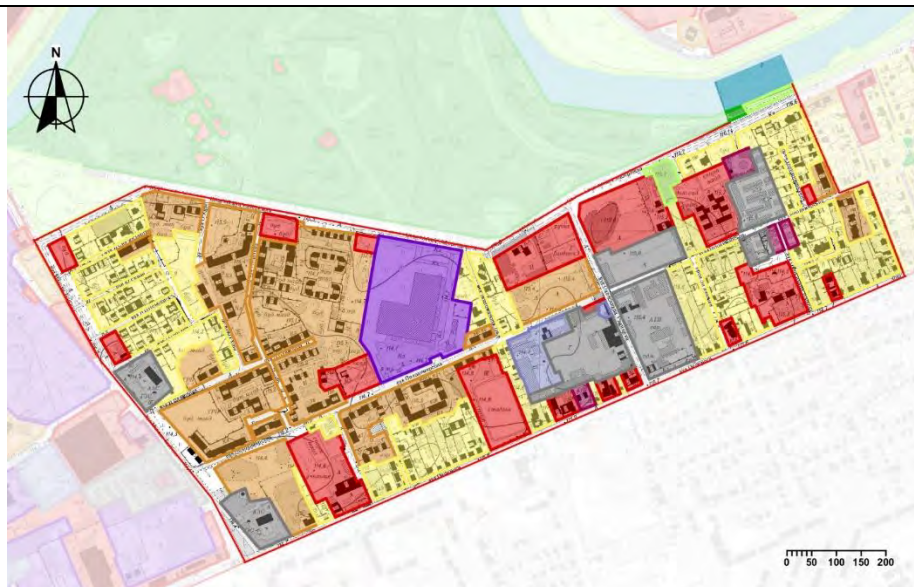

Рис. 9. Схема функціональної організації ділянки 9 «Новозбудований житловий квартал»

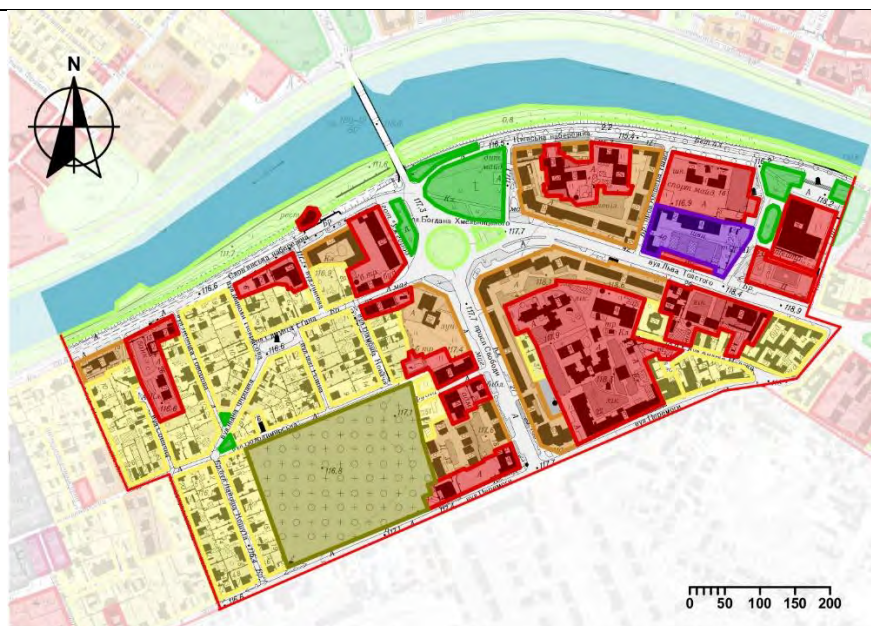

Рис. 10. Схема функціональної організації ділянки 10 «Свепомоч»

Таблиця 1. (продовження)

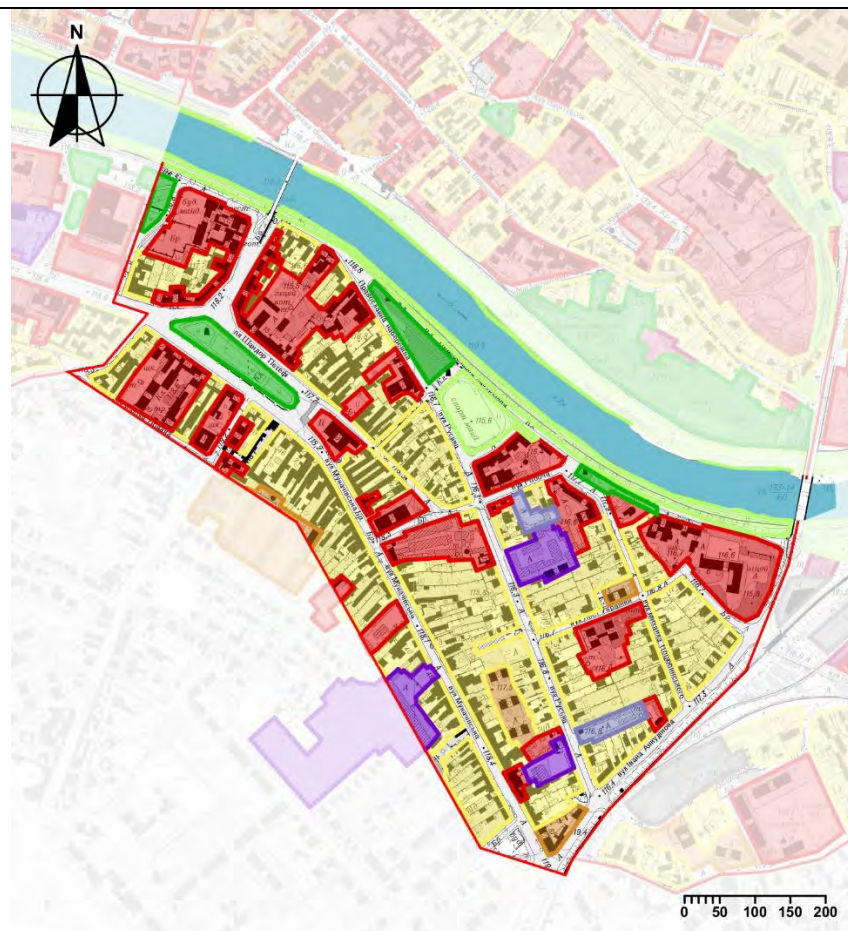

Рис. 11. Схема функціональної організації ділянки 11 «Довкола площі Петефі»

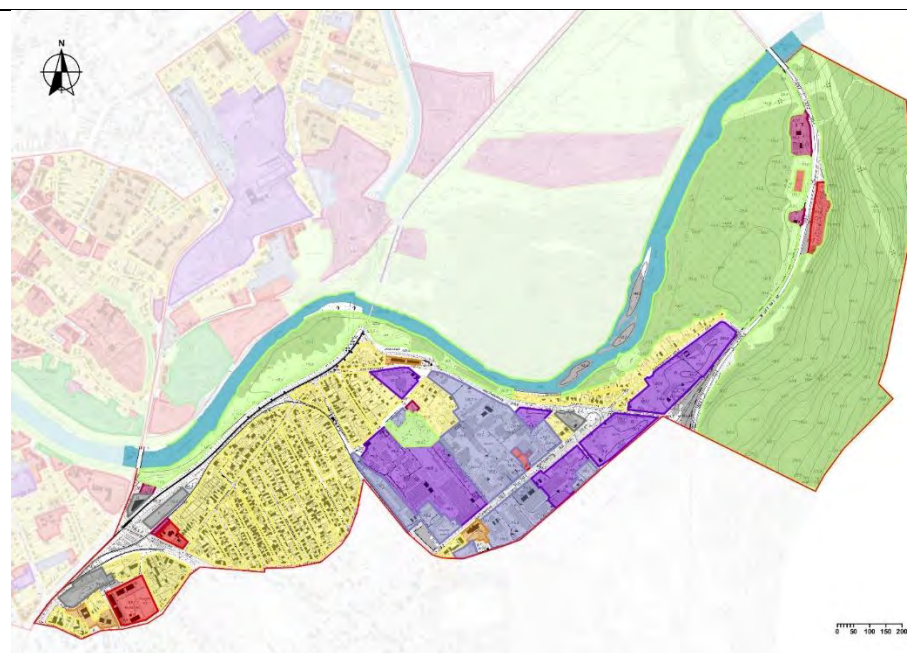

Рис. 12. Схема функціональної організації ділянки 12 «Радванка»

Додаток Б

Аналіз просторово-планувальної організації прирічкових територій у м. Ужгород.

Таблиця 2.

Аналіз просторово-планувальної організації прирічкових територій у м. Ужгород

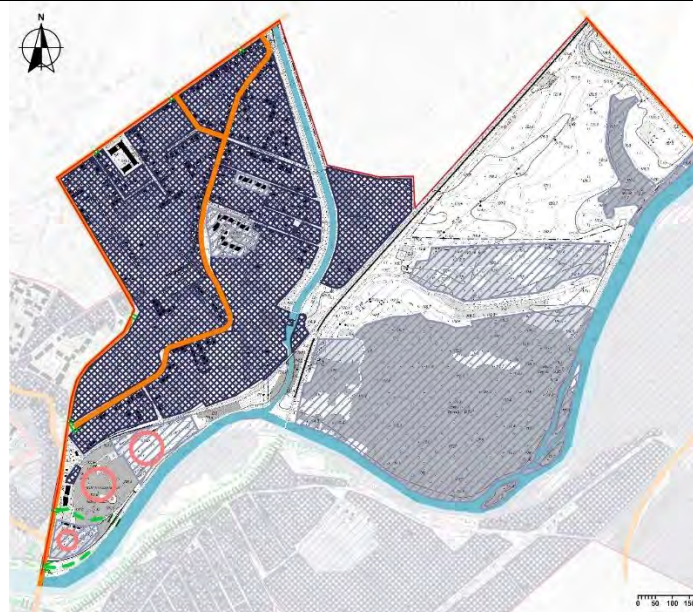

Рис. 2 Схема просторової доступності ділянки 1 «Велика промислова зона на сході»

А

Б

В

Г

Рис 3. Доступність прирічкових територій на ділянці 1: А- вул. Шумна; Б – Залізнична колія дитячої залізниці і підхід до води; В – акваріопарк перекриває вільний доступ до ріки; Г – дамба річкового каналу

Таблиця 2. (продовження)

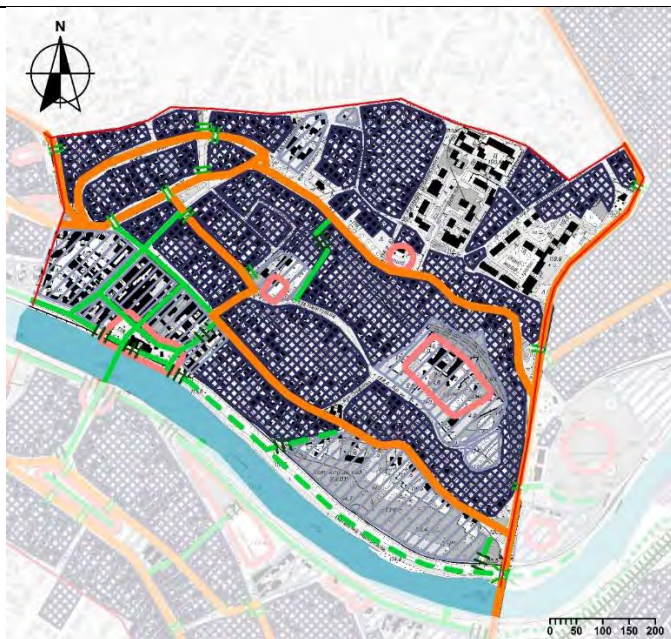

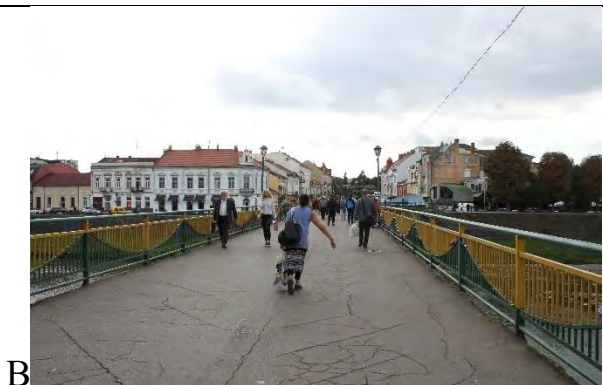
Рис. 4. Схема просторової доступності ділянки 2 «Старе місто»

А

Б

В

Г

Рис 5. Простори громадської активності: А- площа перед ляльковим театром; Б – сквер ім. Є. Фенцика; В – пішохідний міст; Г – площа Корятовича

Таблица 2. (продовження)

Таблиця 2. (продовження)

Рис 7. Пішохідні зв'язки між рікою і прирічковими просторами: А- пішохідна вулиця Корзо; Б – провулок Театральний; В – сходи з вул. Волошина до площі ім. Є.Фенцика; Г – Замкові сходи

Таблиця 2. (продовження)

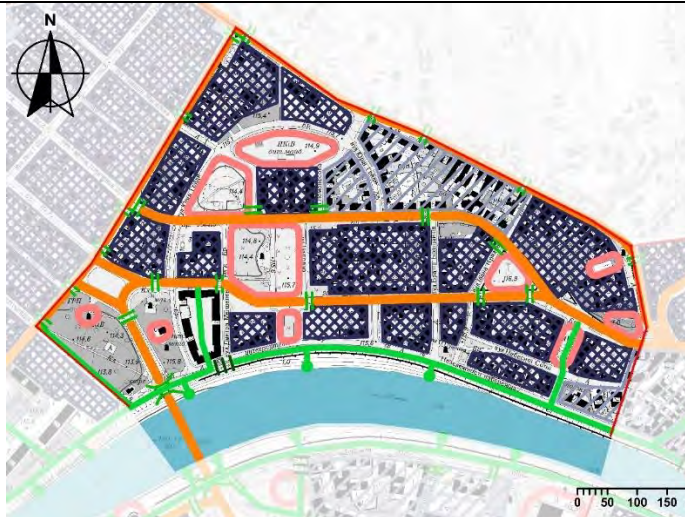

Рис. 8. Схема просторової доступності ділянки 3 «Малий Галагов»

А

Б

В

Г

Рис 9. Набережна Незалежності і площа Народна: А – пішохідний прохід під транспортним мостом Масарика; Б – укріплена підпірною стінкою набережна на підвищенні; В - нижня набережна, що має природний характер; Г – площа Народна.

Таблиця 2. (продовження)

Рис. 10. Схема просторової доступності ділянки 4 «Великий Галагов»

А

Б

В

Г

Рис 11. Студентська набережна: А – облаштована набережна; Б – підвісний міст
В – широкий берег річки нижче набережної; Г – пішохідна стежка на дамбі за підвісним мостом вздовж берега річки

Таблиця 2. (продовження)

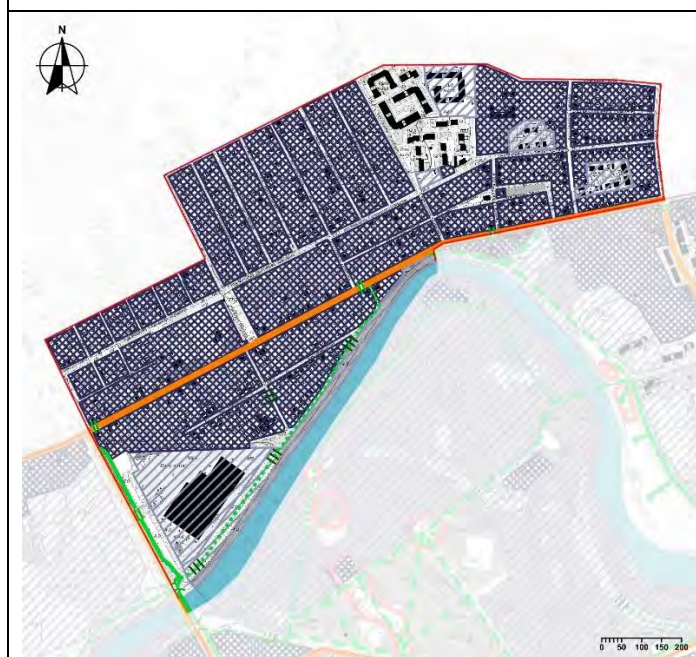

Рис. 12. Схема просторової доступності ділянки 5 «Район садибної забудови»

А

Б

В

Рис. 13. Доступ до річкового берега на ділянці 5: А – Паркова набережна; Б – пішохідна стежка по дамбі, яка веде до Студентської набережної; В – Епіцентр перекриває доступ до ріки

Таблиця 2. (продовження)

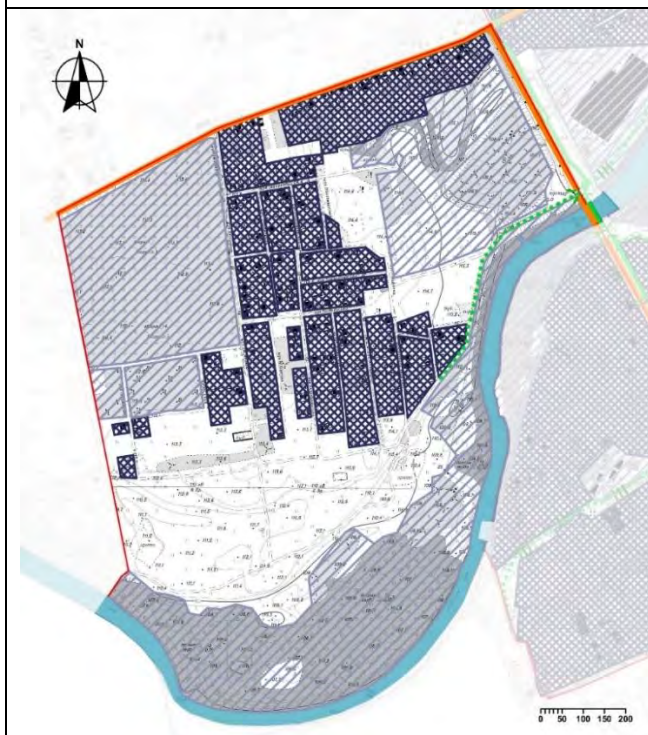

Рис. 14. Схема просторової доступності ділянки 6 «Прикордонна зона»

Рис. 15. Прирічкову територію річки Уж у прикордонній зоні: А- зарослі вздовж річки; Б – проїзд під транспортним мостом на ділянку; В – стік очищених каналізаційних вод у річку; Г - ґрунтова автомобільна дорога вздовж річки

Таблиця 2. (продовження)

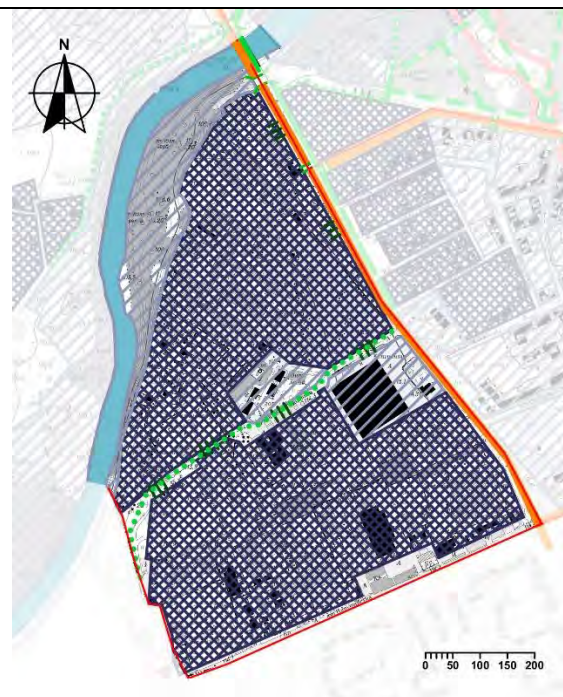

Рис. 16. Схема просторової доступності ділянки 7 «Велика промислова зона на заході»

А

Б

В

Г

Рис.17.. Відсутність доступу для пішоходів на ділянці 7: А – завод «Модуль М»; Б – вул. Боб'яка; В – вул. Приладобудівників; Г - зарослий чагарниками берег ріки

Таблиця 2. (продовження)

Рис. 18. Схема просторової доступності ділянки 8 «Боздоський парк»

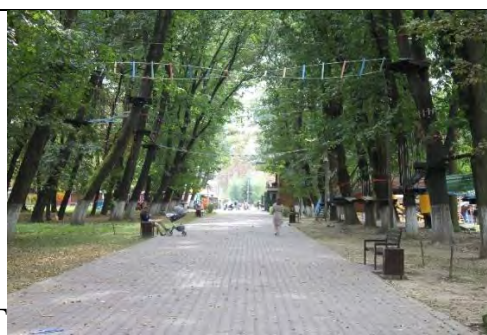
А

Б

В

Г

Д

Е

Рис. 19. Доступність прирічкової території в Боздоському парку: А- вхідна зона до парку; Б – зона для пікніків; В – зона біля атракціонів; Г – прогулянкові алеї парку; Д – під'їзд до ріки; Е – пішохідна стежка вздовж берега; Є – підвісний міст; Ж – стежка, що починається із Слов'янської набережної

Таблиця 2. (продовження)

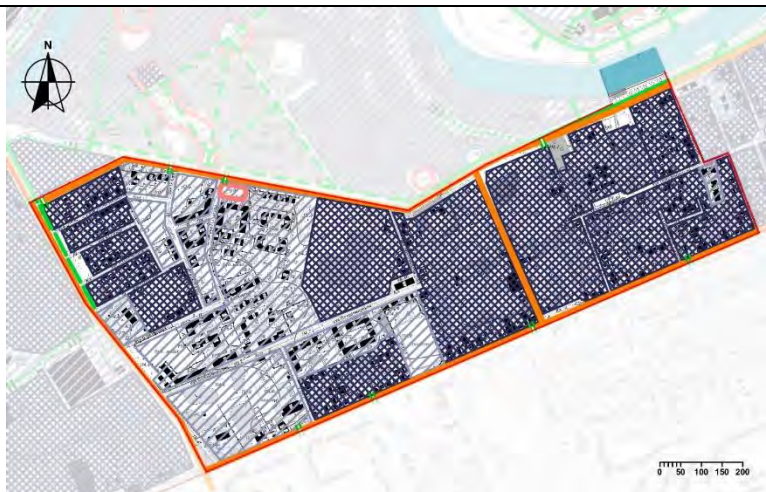

Рис. 20. Схема просторової доступності ділянки 9 «Новозбудований житловий квартал»

А

Б

Рис. 21. А – завершення Слов'янської набережної; Б – новозбудований квартал багатоквартирної житлової забудови

Таблиця 2. (продовження)

Рис. 22. Схема просторової доступності ділянки 10 «Свепомоч»

А

Б

В

Г

Д

Е

Рис. 23. Доступність прирічкової території на ділянці 10: А- Київська набережна; Б – Слов’янська набережна; В – просп. Свободи; Г – пішохідний прохід під мостом Масарика; Д – присадибні ділянки району Свепомоч; Е – літній майданчик кафе на площі біля театру; Є – вхід до ресторану із Слов’янської набережної; Ж – група молодих людей відпочиває на березі річки.

Таблиця 2. (продовження)

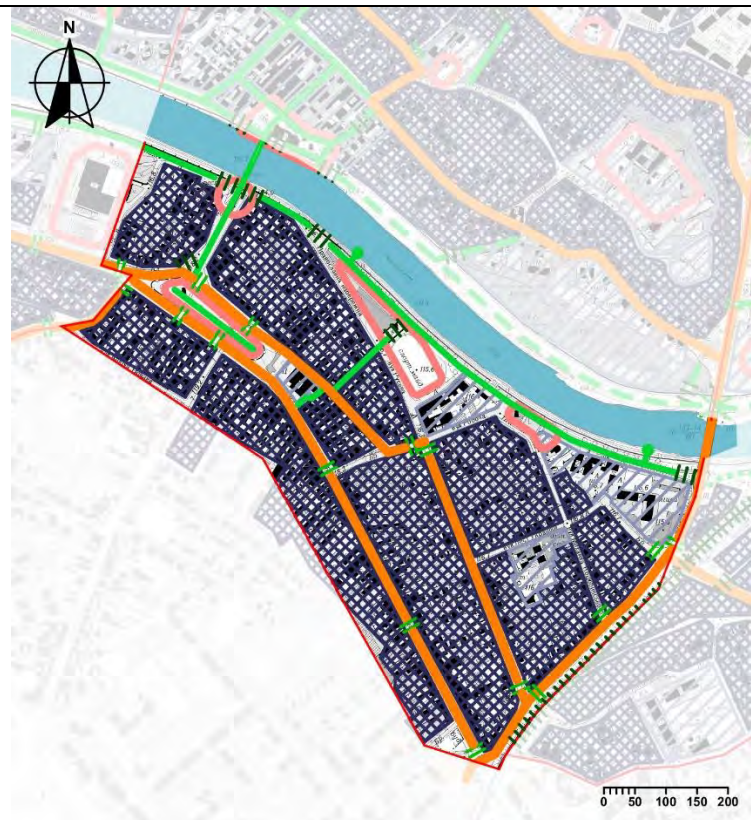

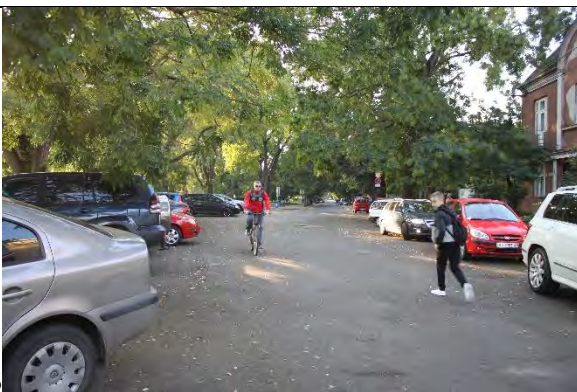
Рис. 24. Схема просторової доступності ділянки 11 «Довкола площі Петефі»

А

Б

В

Г

Таблиця 2. (продовження)

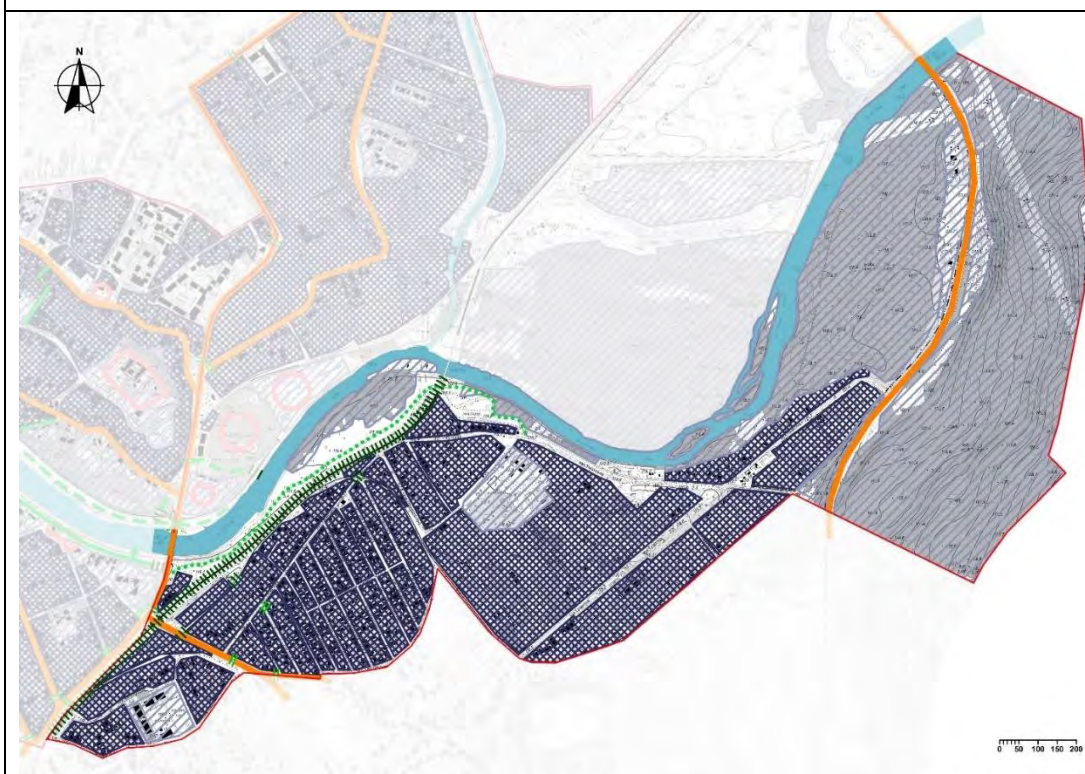

Рис. 26. Схема просторової доступності ділянки 12 «Радванка»

Рис. 27. Ускладнений доступ до ріки на ділянці «Радванка»: А – залізничний насип; Б – дорога вздовж ріки; В – район садибної забудови заселений ромами вздовж ріки; Г – промислова зона із закритим доступом для мешканців

ДОДАТОК В

Аналіз візуально-ландшафтні зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород

Таблиця 3.

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м.
Ужгород. Ділянка 1.

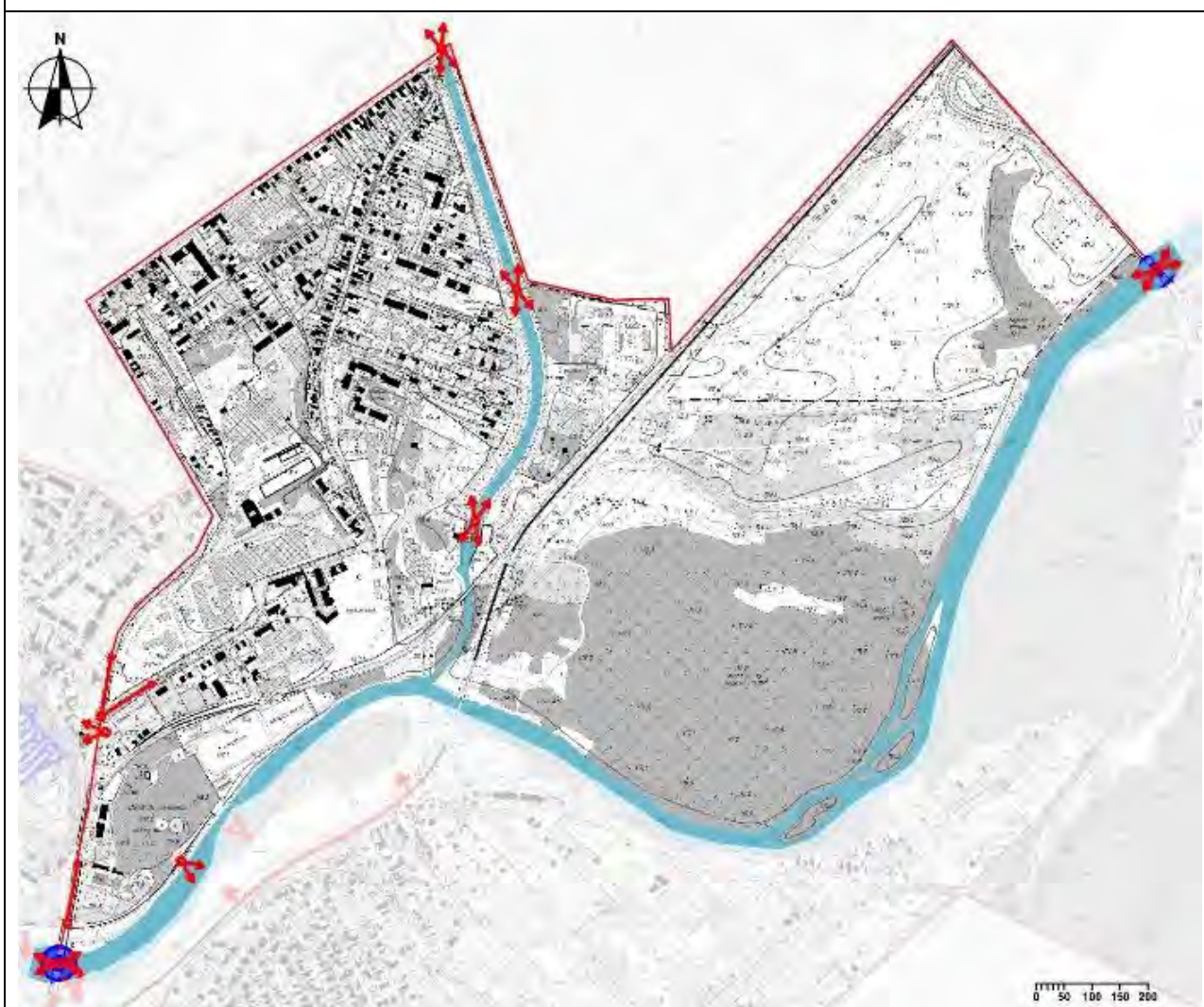

Рис. 1. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 1 «Велика промислова зона на сході»

Таблиця 3. (продовження)

Рис 2. Візуально-ландшафтні зв'язки на прирічкових територіях на ділянці 1: А – вигляд на гідроелектростанцію; Б – вигляд з гідроелектростанції; В – панорамний вигляд з мосту річкового каналу на околиці; Г – панорамний вигляд на протилежний берег з правого берега; Д – вигляд на замок; Е – видова вісь вздовж вул. Електрозаводської.

Таблиця 4.
Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м.
Ужгород. Ділянка 2.

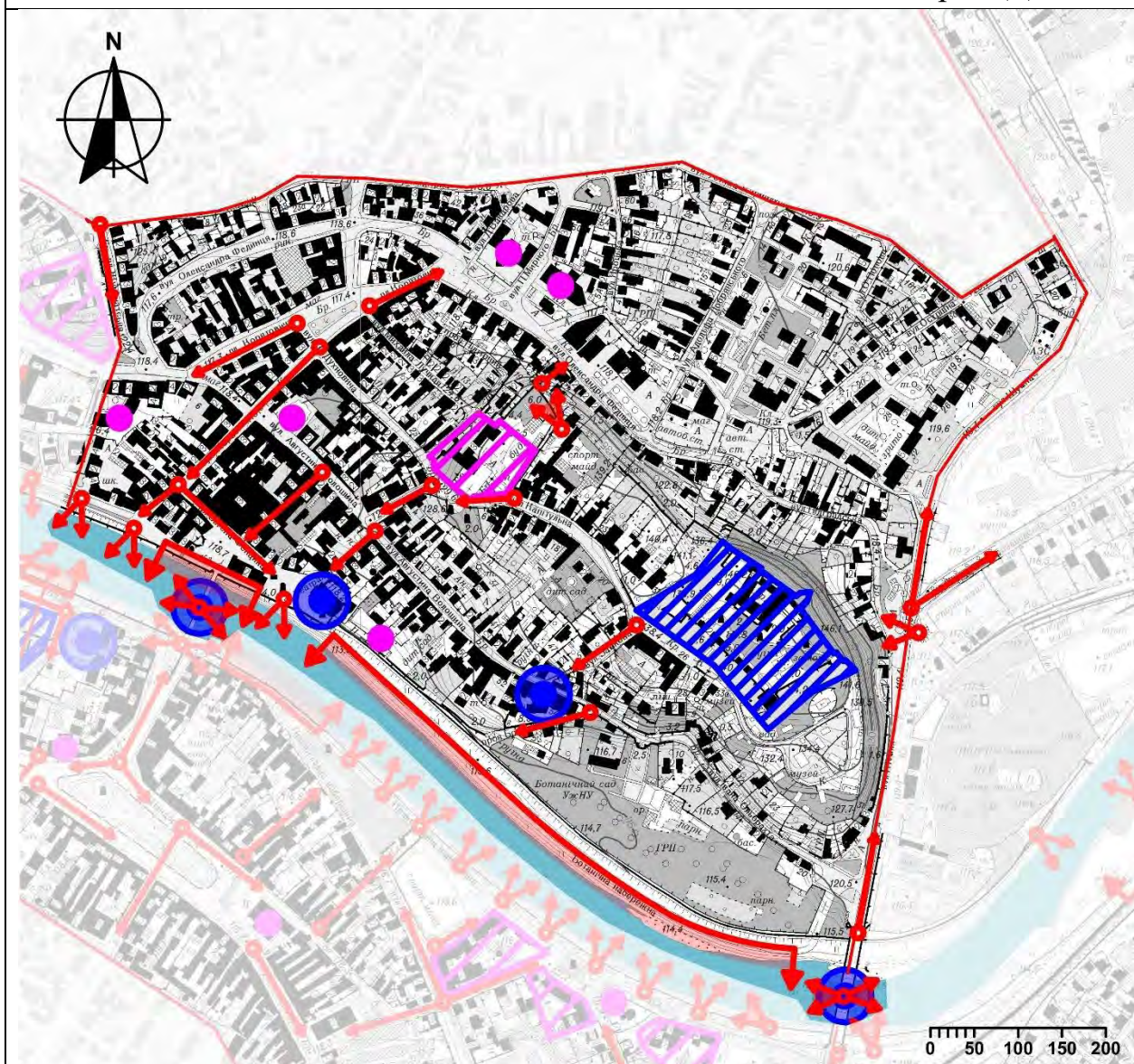

Рис. 1. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 2 «Старе місто»

Таблиця 4. (продовження)

Рис. 2. Просторові та архітектурні доміанти понадлокального значення на ділянці 2: А- Ужгородський замок; Б - комплекс греко-католицького собору; В – вид на транспортний міст із Ботанічної набережної; Г – вид на пішохідний міст із набережної Незалежності; Д – вид на Закарпатську обласну філармонію із протилежного берега; Е- вид на споруду колишнього Василянського монастиря із протилежного берега

Таблиця 4. (продовження)

Таблиця 4. (продовження)

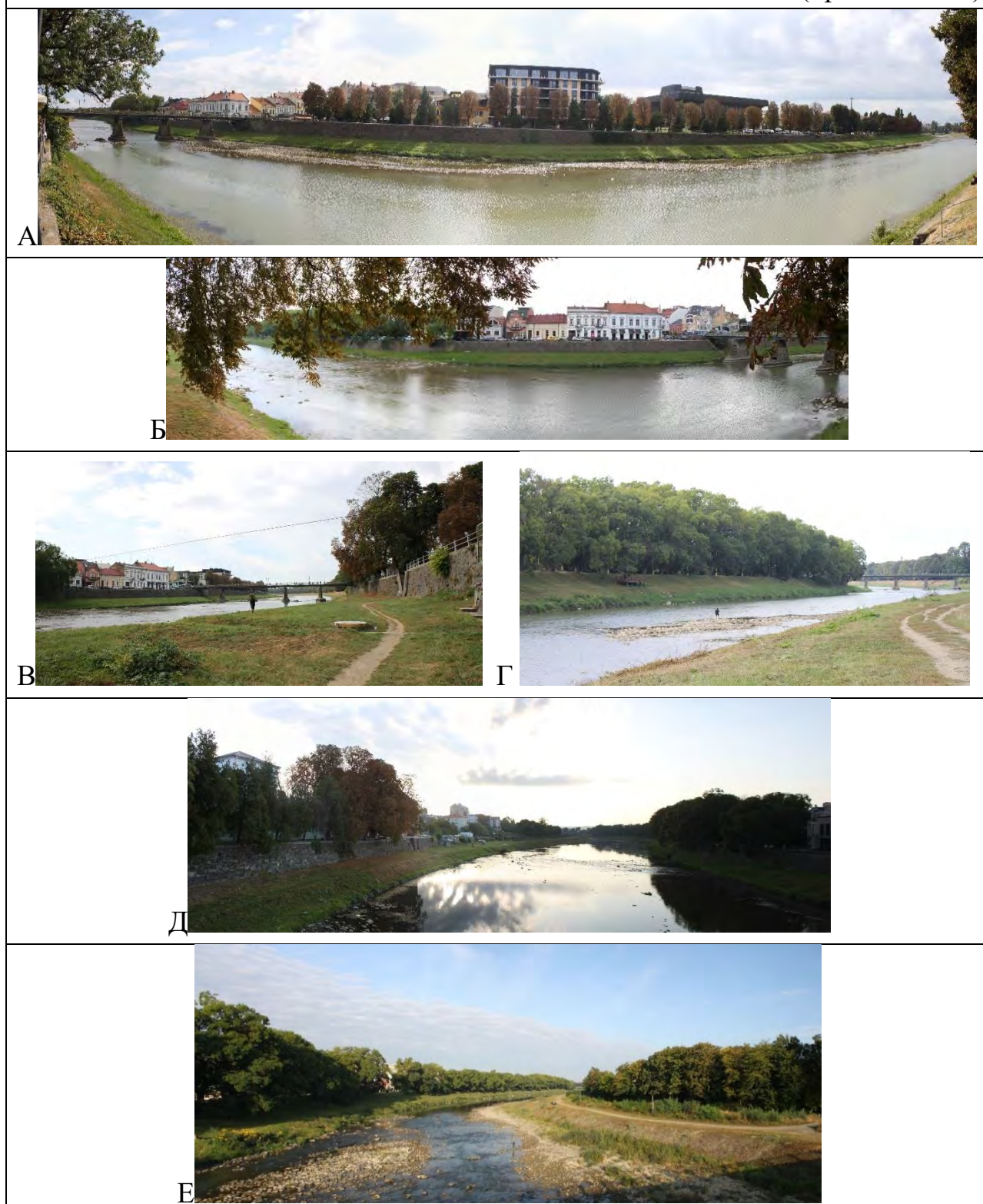

Рис 4. Основні панорамні види з правого берега річкової долини і з мостів: А – вид на протилежний берег з набережної Незалежності біля вул. Корзо; Б – вид на протилежний берег з набережної Незалежності з площі Є.Фенцика; В – вид на протилежний берег і пішохідний міст з початку Ботанічної набережної; Г – вид на протилежний берег з Ботанічної набережної; Д – вид із пішохідного мосту на набережну Незалежності; Е – вид із транспортного мосту на Ботанічну набережну

Таблиця 5.
Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м.
Ужгород. Ділянка 3

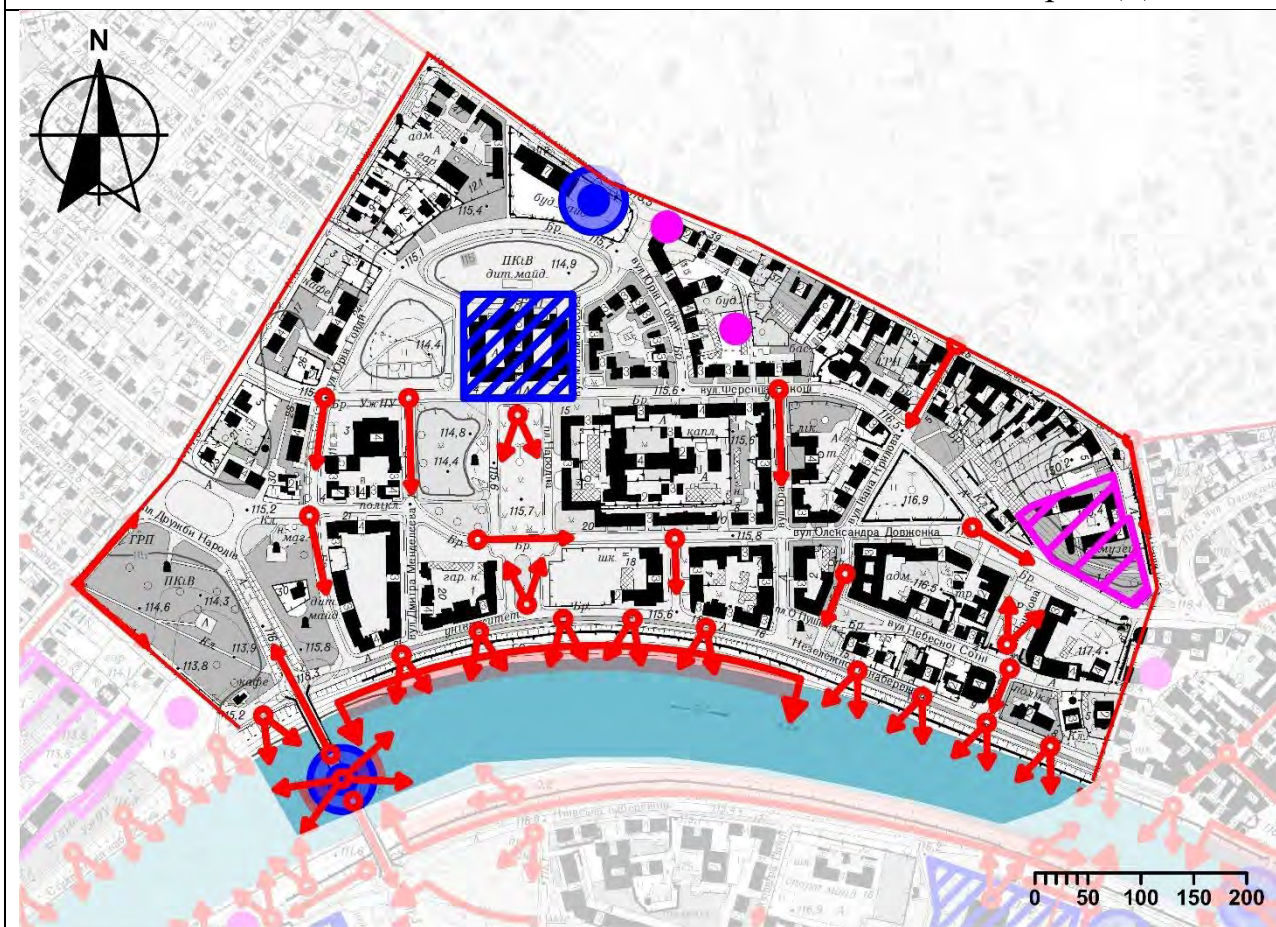

Рис. 1. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 3 «Малий Галагов»

Таблиця 5. (продовження)

Рис 2. Набережна Незалежності і площа Народна: А – вид на Ужгородську обласну адміністрацію з набережної Незалежності; Б – вид на набережну Незалежності з пл. Народної; В - 9-поверховий будинок на розі вул. Ломоносова і Собранецької; Г – кутовий 6-поверховий будинок Облспоживспілки; Д – церква; Е - Ужгородська реформаторська церква; Є - Закарпатський обласний художній музей; Ж – вид на пагорб із пл. Поштової.

Таблиця 5. (продовження)

Рис.3. Перспективні види вулиць, в тому числі в напрямку до ріки, із перехресть вулиць: А - вул. Боженка-вул. Гойди; Б - вул. Боженка-вул. Менделєєва; В - вул. Довженка-сквер Героїв Майдану; Г - пл. Народна-вул. Довженка; Д - вул. Довженка-вул. Маяковського; Е - вул. Довженка-вул. Брацкайків; Є - вул. Крилова-Довженка; Ж - вул. Небесної Сотні-пл. Поштова

Таблиця 5. (продовження)

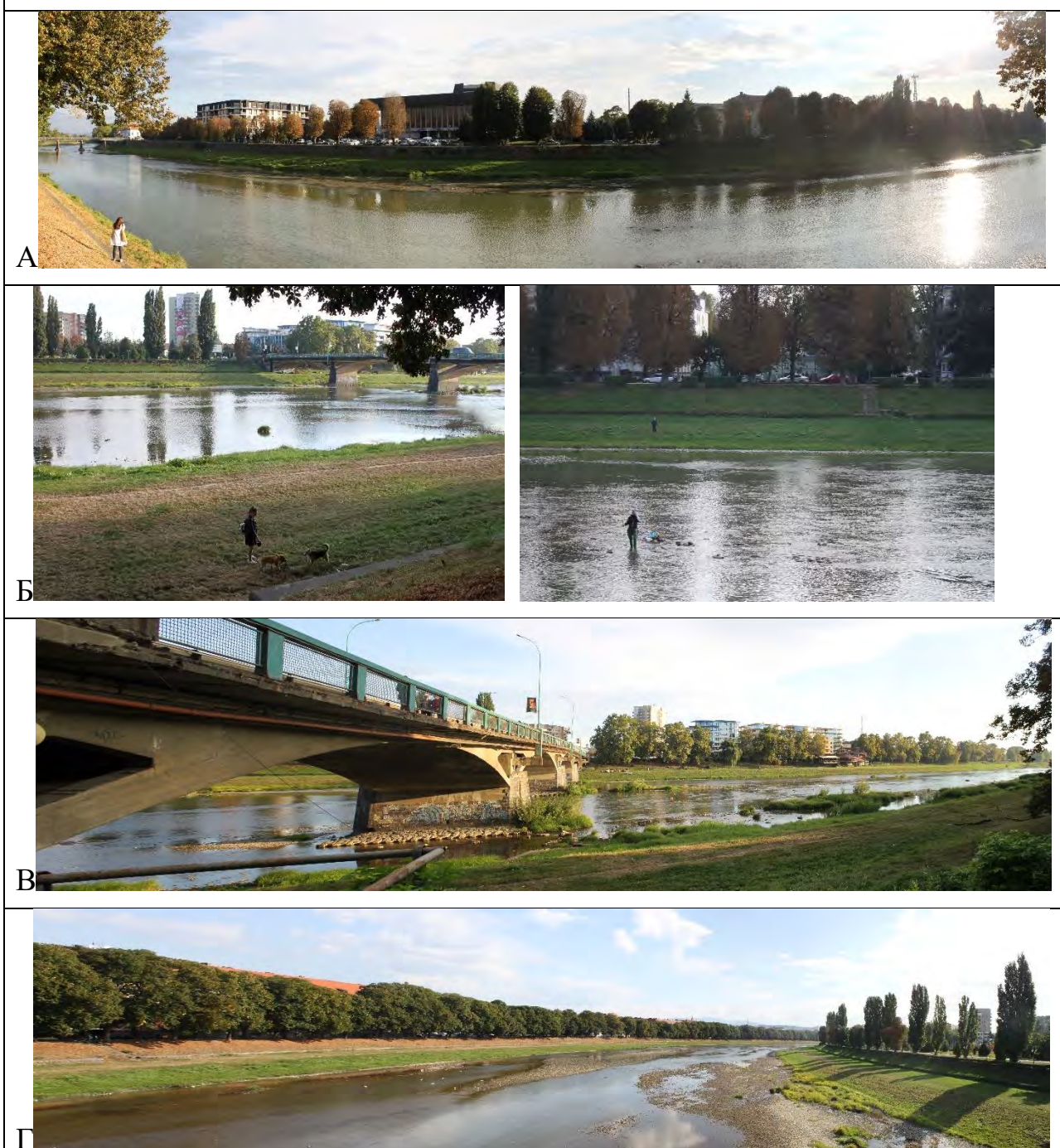

Рис.4. Панорамні розкриття із набережної із мосту Масарика: А – вид з набережної Незалежності; Б – види на протилежний берег; В – вид з початку Студентської набережної на міст Масарика; Г – вид із мосту Масарика на набережну Незалежності і Київську набережну

Таблиця 6.

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород.
Ділянка 4

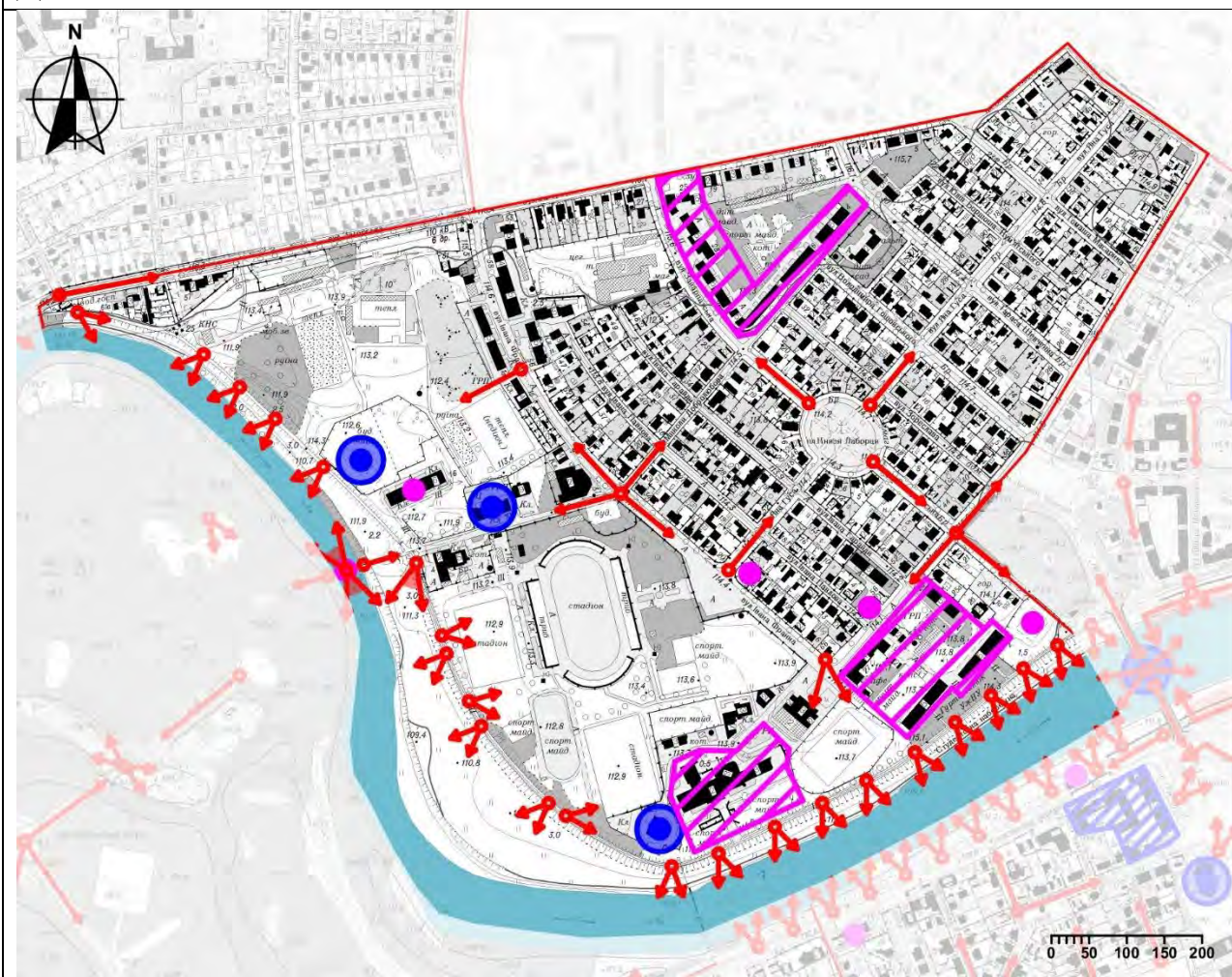

Рис. 1. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 4 «Великий Галагов»

Таблиця 6. (продовження)

А

Б

В

Г

Рис. 2. Панорамні види зі Студентської набережної на протилежний берег і з підвісного мосту: А – панорамний вид на ріку і на міст Масарика; Б – окремі види на ріку; В – види на підвісний міст; Г – вид з підвісного мосту на долину ріки в сторону центру

Таблиця 6. (продовження)

Рис. 3. Берег річки за мостом і понадлокальні архітектурні домінанти: А – вид на ріку із просвіту між деревами зі стежки на дамбі; Б – новозбудований житловий будинок на березі річки; В- новозбудований житловий будинок на вул. Гленца; Г – новозбудований житловий будинок біля центру творчості дітей та юнацтва; Д - центр творчості дітей та юнацтва; Е – студентські гуртожитки і житловий комплекс позаду (вид із набережної)

Таблиця 6 (продовження)

Рис 4. Візуальні зв'язки в глибині району садибної забудови: А – вид на набережну з перехрестя вул. Митної і вул. І. Франка; Б – багатоквартирний житловий будинок на перехресті вул. Закарпатської і Добролюбова; В – вид на вул. Яна Гуса; Г – вид на вул. Закарпатську.

Таблиця 7.

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород.
Ділянка 5

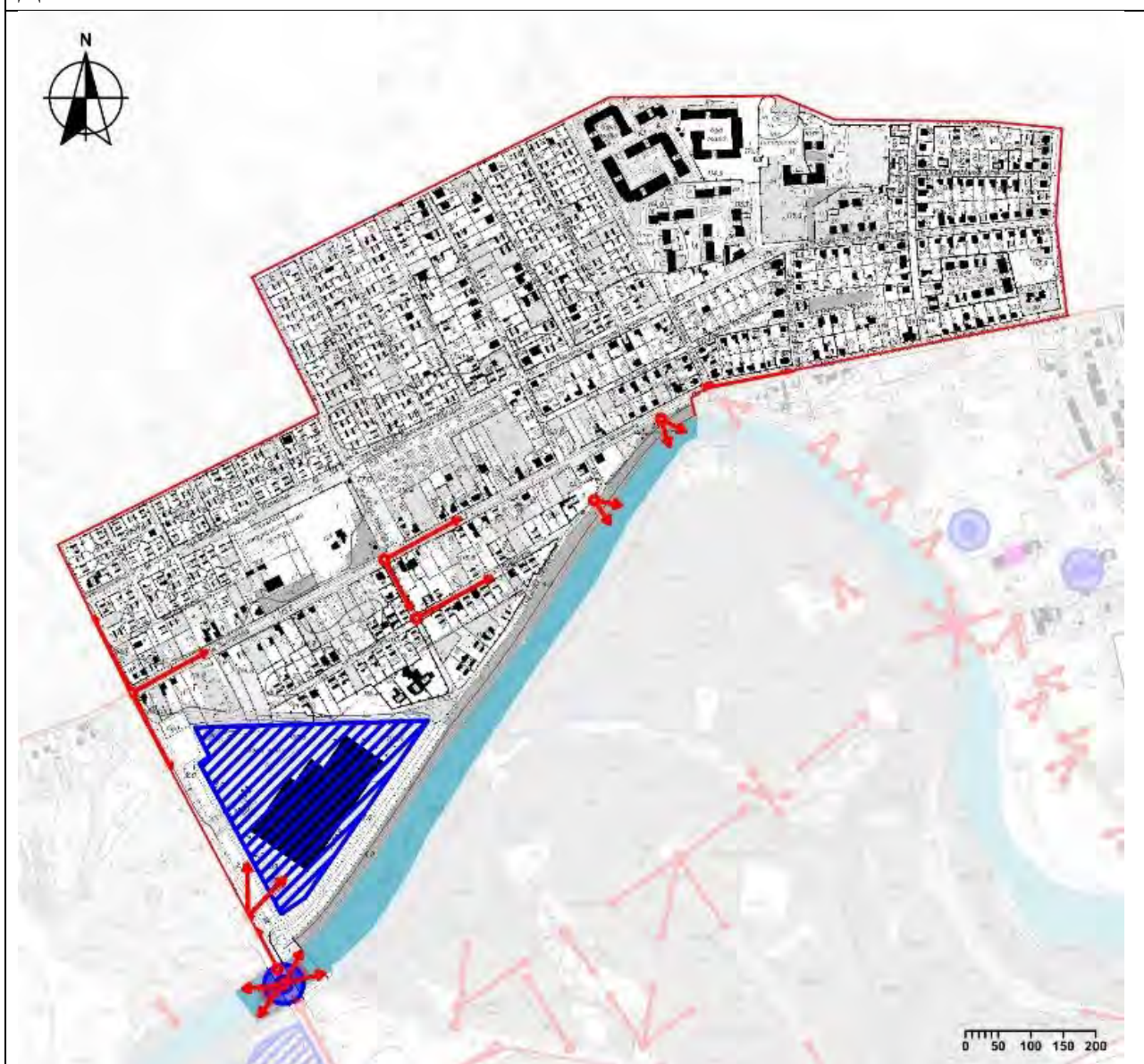
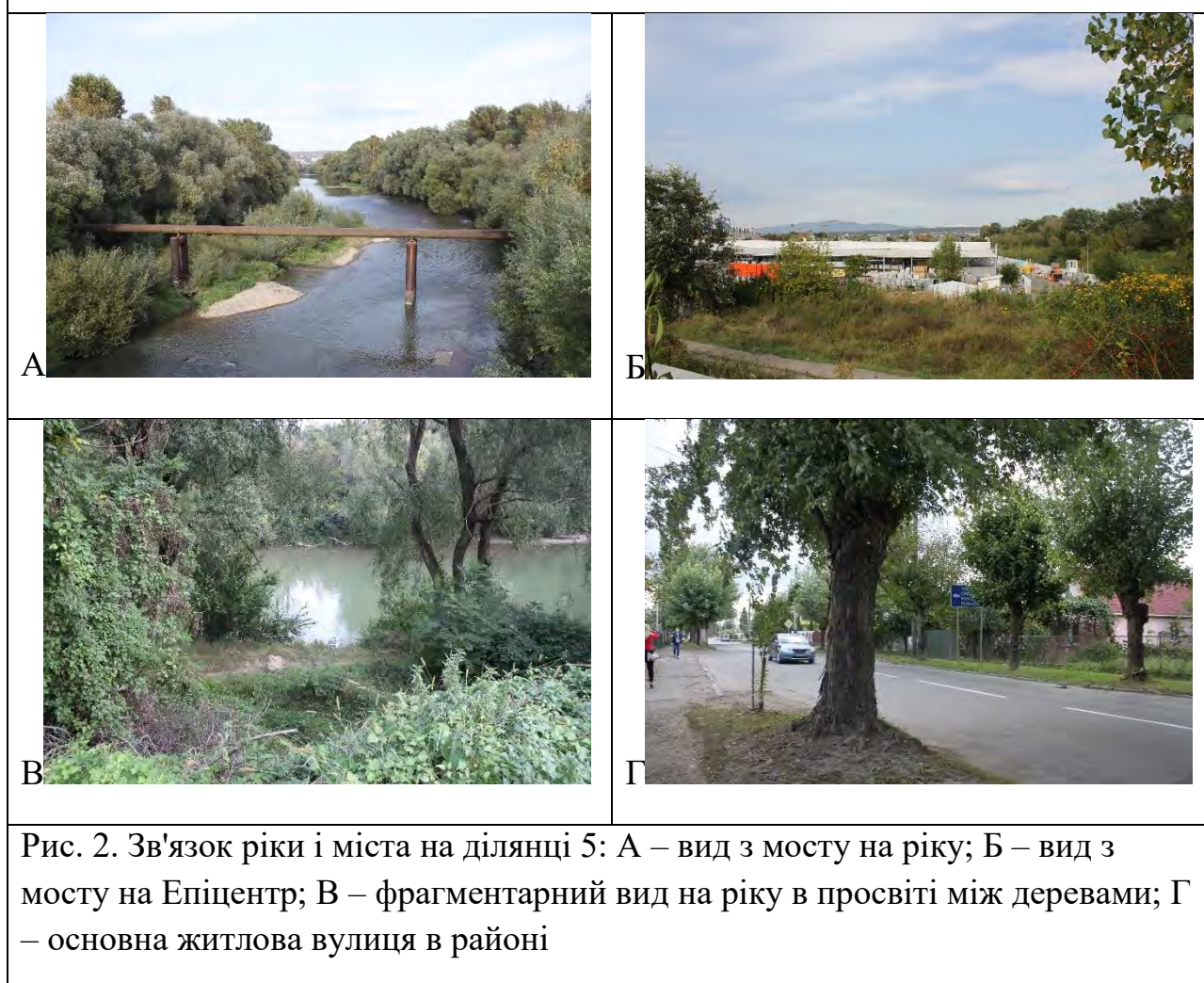

Рис. 1. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 5 «Район садибної забудови»

Таблиця 7. (продовження)

Таблиця 8

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород.
Ділянка 6

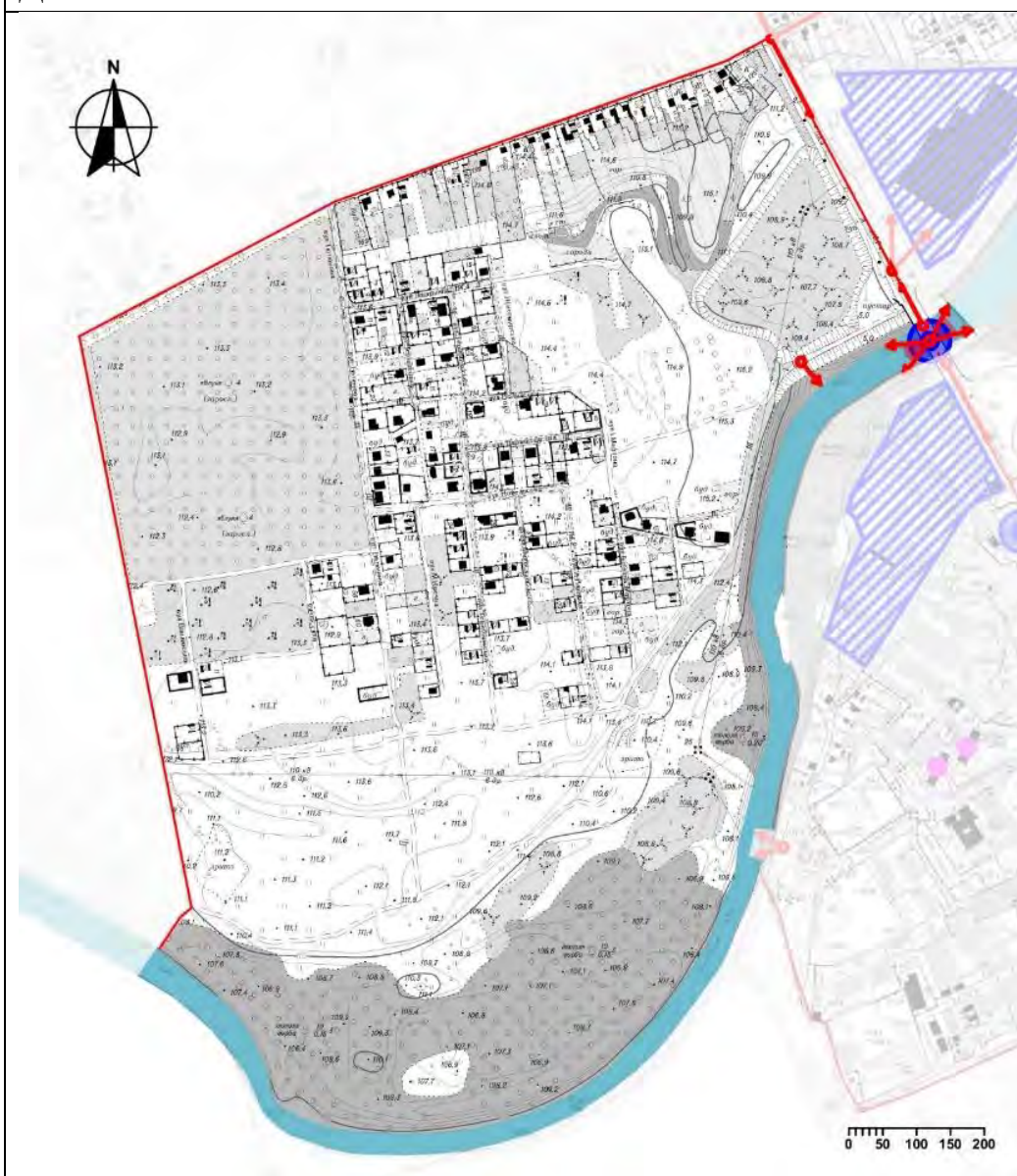

Рис. 1. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 6 «Прикордонна зона»

В

Г

Рис. 2. Прирічкова територія річки Уж у прикордонній зоні: В – вид з мосту на ріку; Г – вид на транспортний міст з дороги вздовж ріки

Таб. 9 (продовження)

Рис. 2. Візуальні зв'язки і домінанти на ділянці 7: А – завод «Модуль М» (вид з мосту); Б – Епіцентр; В – офісний центр; Г – багатоповерховий житловий комплекс справа за деревами на вул. Боб'яка; Д – житлові багатоквартирні будинки в глибині ділянки; Е – стежка в напрямку ріки (вид на ріку закритий)

Таблиця 10.

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород.
Ділянка 8

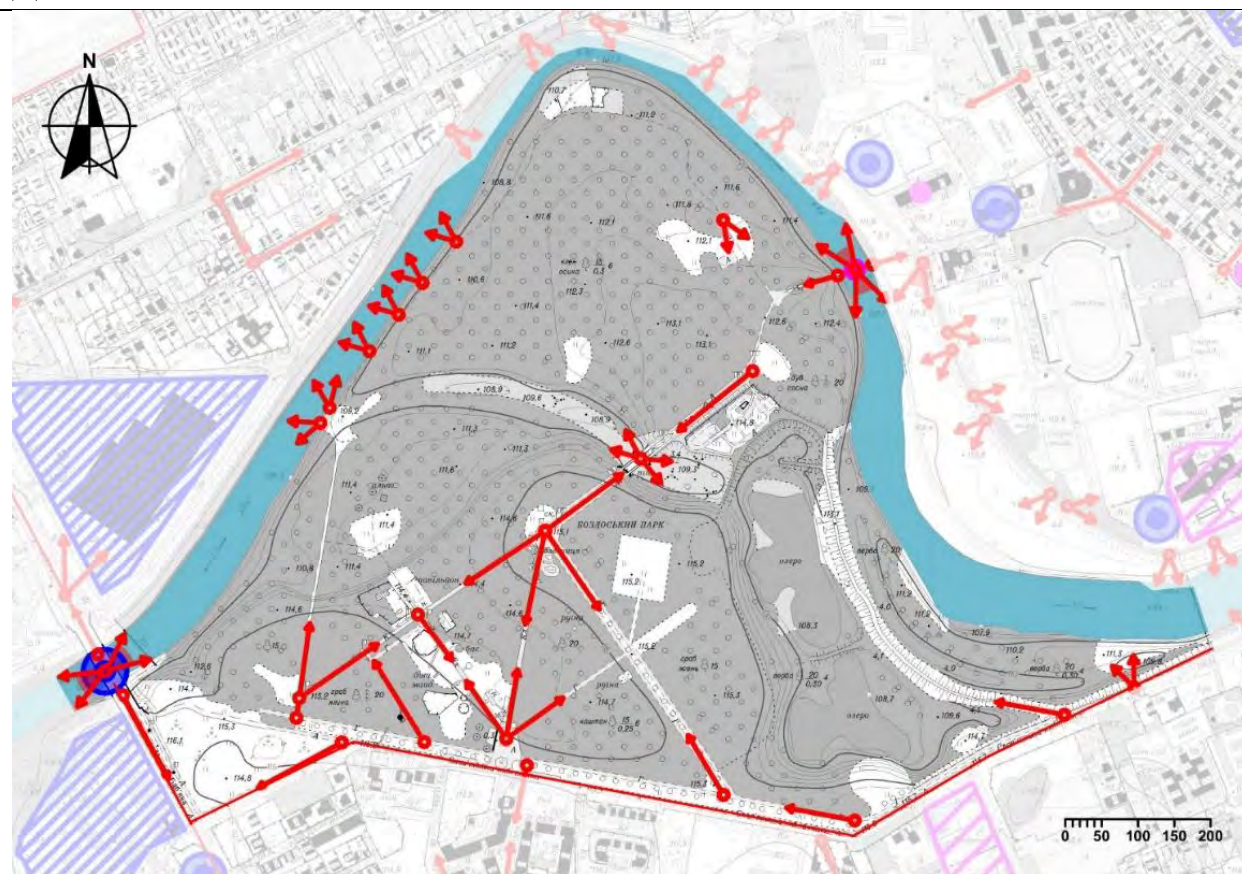

Рис. 1. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 8 «Бодоський парк»

Таб. 10. (продовження)

Рис.2. Візуальні зв'язки ділянки з рікою: А – панорамний вид на ріку з берега біля джерела; Б – вид на ріку зі стежки; В – вид на ріку зі стежки; Г – панорамний вид на ріку з підвісного мосту

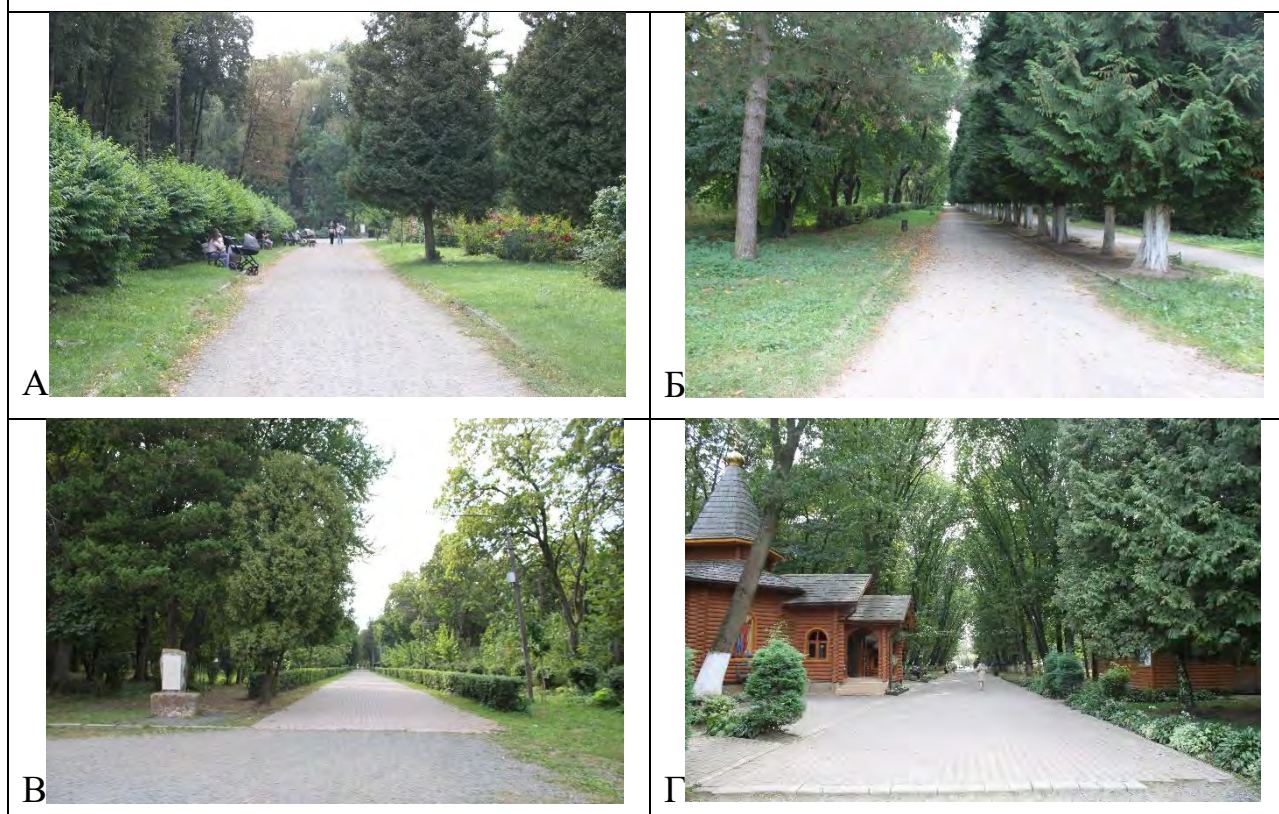

Рис.2. Основні візуальні осі на території Боздоського парку: А- трояндова алея; Б – туєва алея; В – платанова алея; Г – Свято-Троїцька алея; Д – фестивальна алея; Е – каштанова алея; Є – вид на міст закоханих на трояндовій алеї; Ж – вид на просіку з моста закоханих

Таблиця 11.

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород.
Ділянка 9

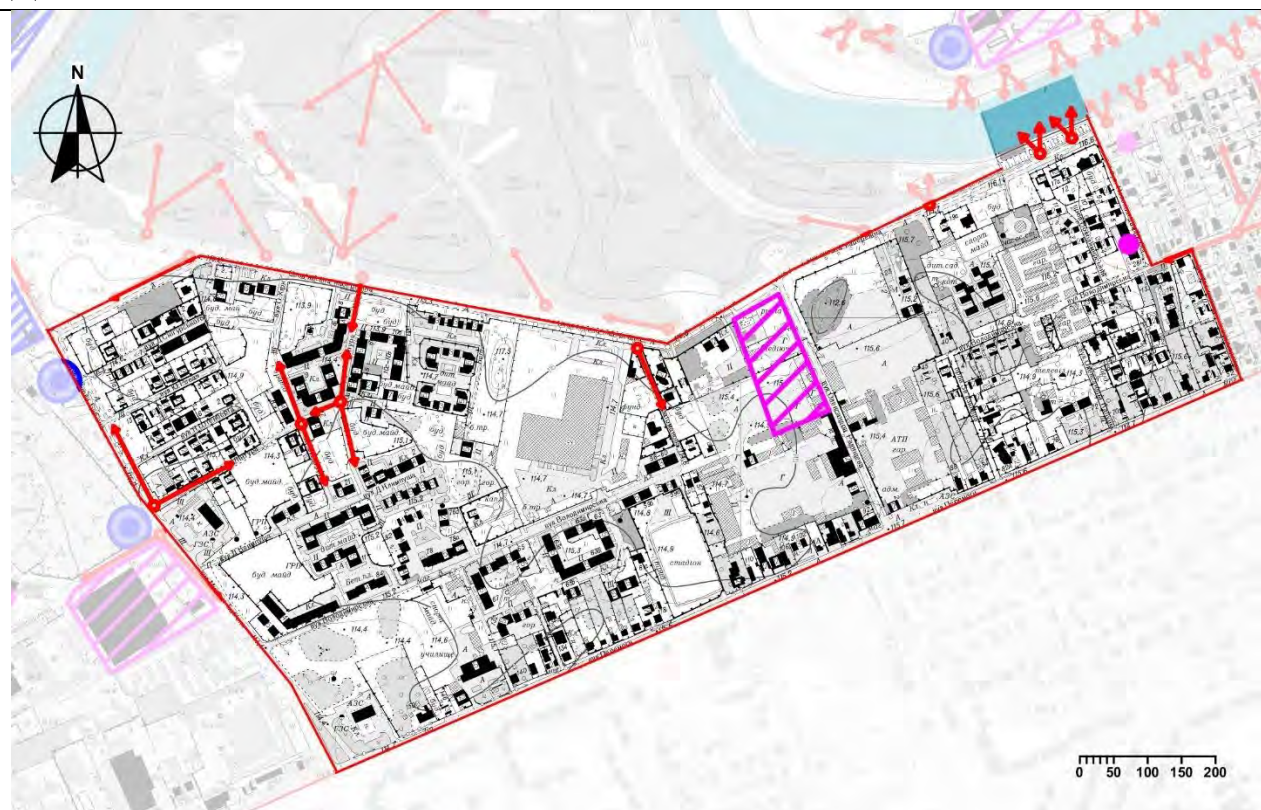

Рис. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 9 «Новозбудований житловий квартал»

А

Б

Рис. 2. А – вигляд в сторону ріки із Слов'янської набережної; Б – просторова домінанта на Слов'янській набережній

Таблиця 12.

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород.
Ділянка 10

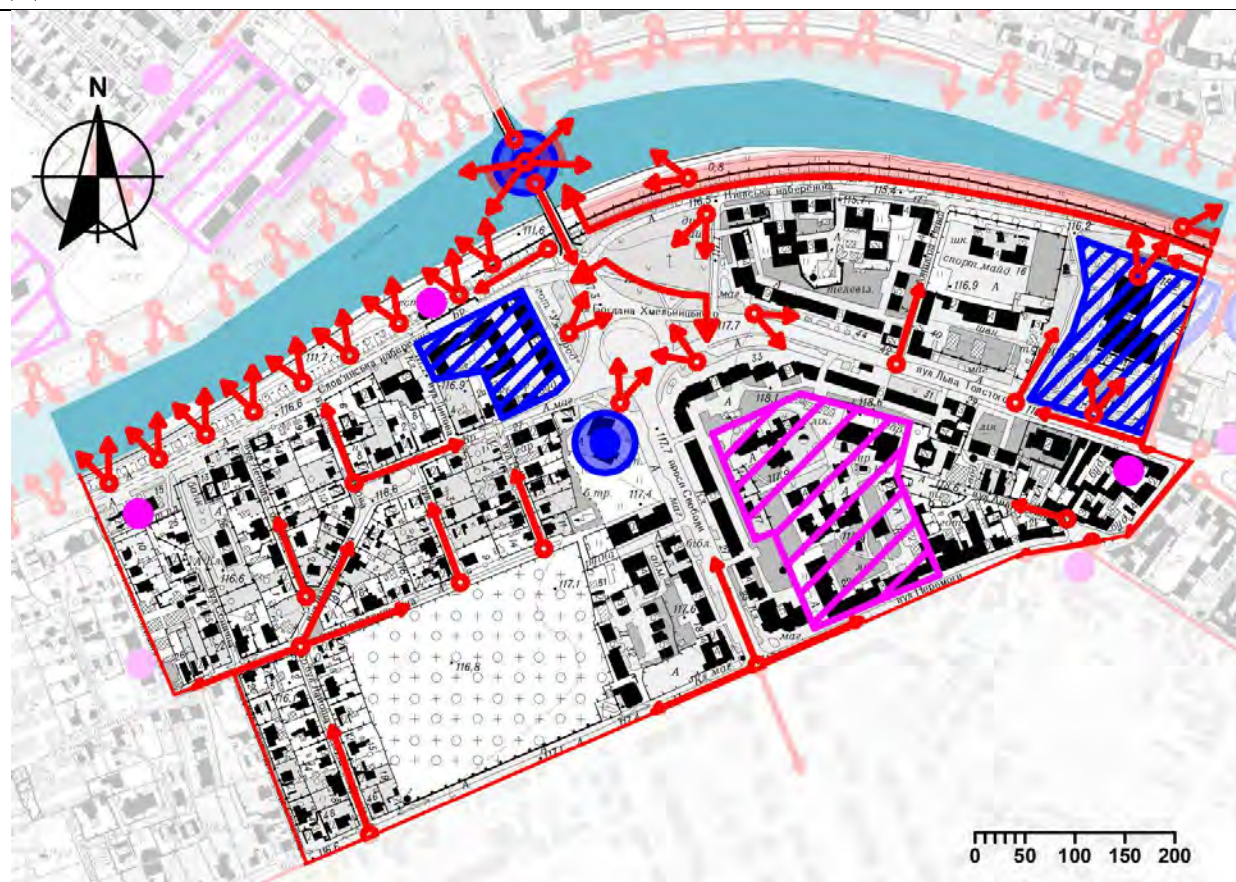
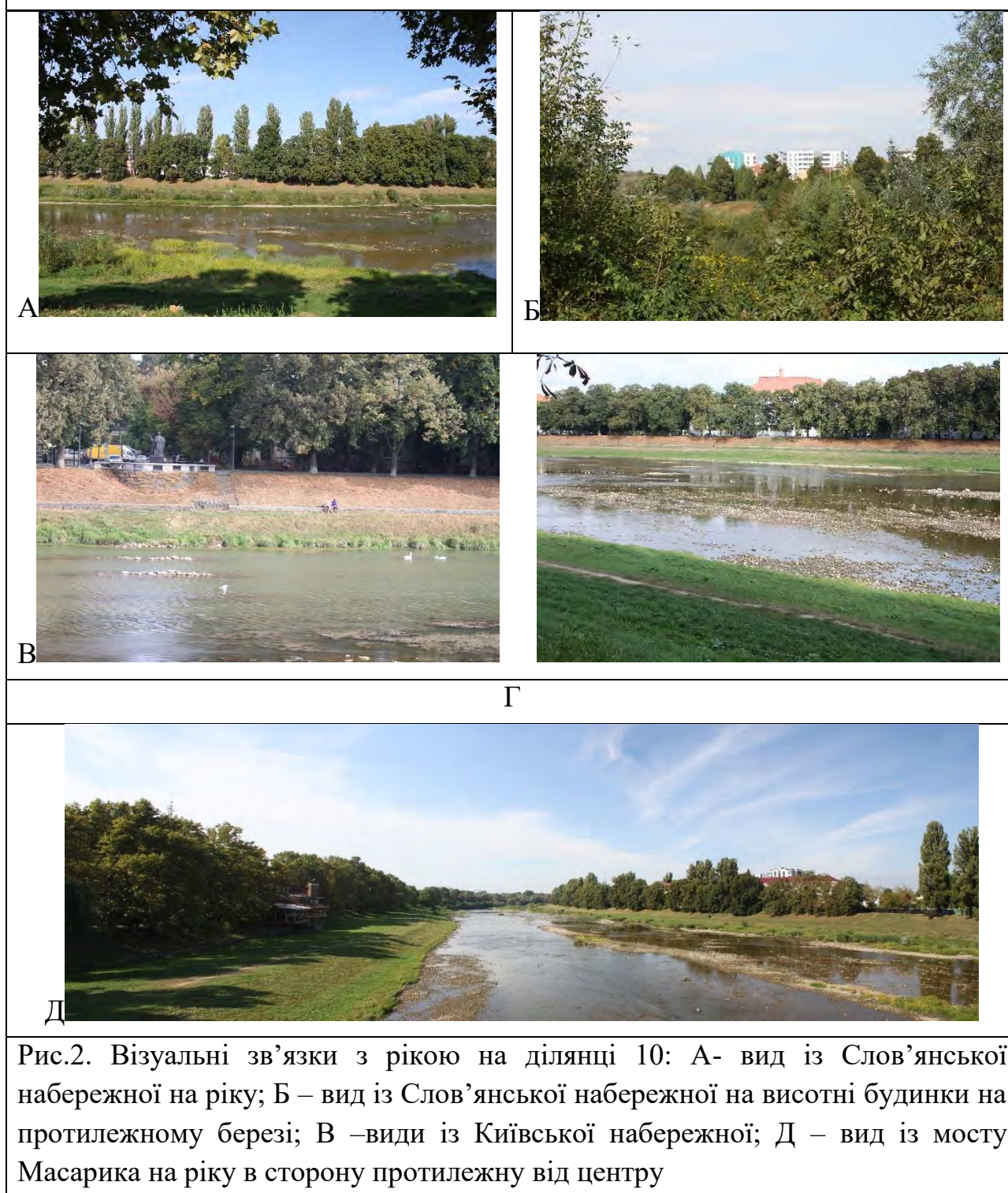

Рис. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 10 «Свепомоч»

Г – вид на міст Масарика;

Таблиця 12 (подовження)

Таблиця 12 (продовження)

Рис.3. Просторові та архітектурні доміанти на ділянці 10: А – ресторан на Слов'янській набережній; Б – ЖК «Будапешт»; В - 16-поверховий житловий будинок; Г – готель «Ужгород»; Д - музично-драматичний театр (вид з набережної); Е - музично-драматичний театр (вид з вул. Л. Толстого)

Таблиця 12 (продовження)

Рис. 4. Лінійні візуальні осі вздовж набережних і вулиць: А - Слов'янська набережна (платанова алея); Б - Київська набережна (каштанова алея); В - просп. Свободи; Г - вул. Капушанська; Д - вул. Льва Толстого; Е - вул. Донського; Є – вид в сторону набережної із провул. Навої; Ж – вид в сторону набережної із вул. Горової

Таблиця 13.

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород.
Ділянка 11

Рис. 1. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 11 «Довкола площі Петєфі»

Таблиця 13 (продовження)

А

Б

В

Г

Рис. 2. Візуальні зв'язки з рікою на ділянці 10: А- панорамний вид з пішохідного мосту на Київську набережну і набережну Незалежності; Б – вид на пішохідний міст з Православної набережної; В – вид на правий берег з Київської набережної; Г – вид на правий берег з Православної набережної

Таблиця 13 (продовження)

Рис. 3. Архітектурні і просторові домінанти на ділянці 11: А - 6-поверхова будівля біля драмтеатру; Б – наріжний будинок, де знаходиться будинкоуправління адмінбудівель; В – 8-поверховий будинок між вул. Митрака і Мукачівською; Г – Покровська православна церква; Д – школа №10 на набережній; Е - Закарпатська обласна прокуратура на набережній

Таблиця 13 (продовження)

Рис. 4. Основні видові осі на ділянці 11: А - Православна набережна (алея софори японської); Б – вул. Коцюбинського; В – вул. Руська; Г – вул. Мукачівська; Д – вул. Швабська з видом на храм Христа Спасителя; Е - пішохідна вулиця, що веде до мосту

Таблиця 14.

Аналіз візуально-ландшафтних зв'язків на прирічкових територіях м. Ужгород.
Ділянка 12

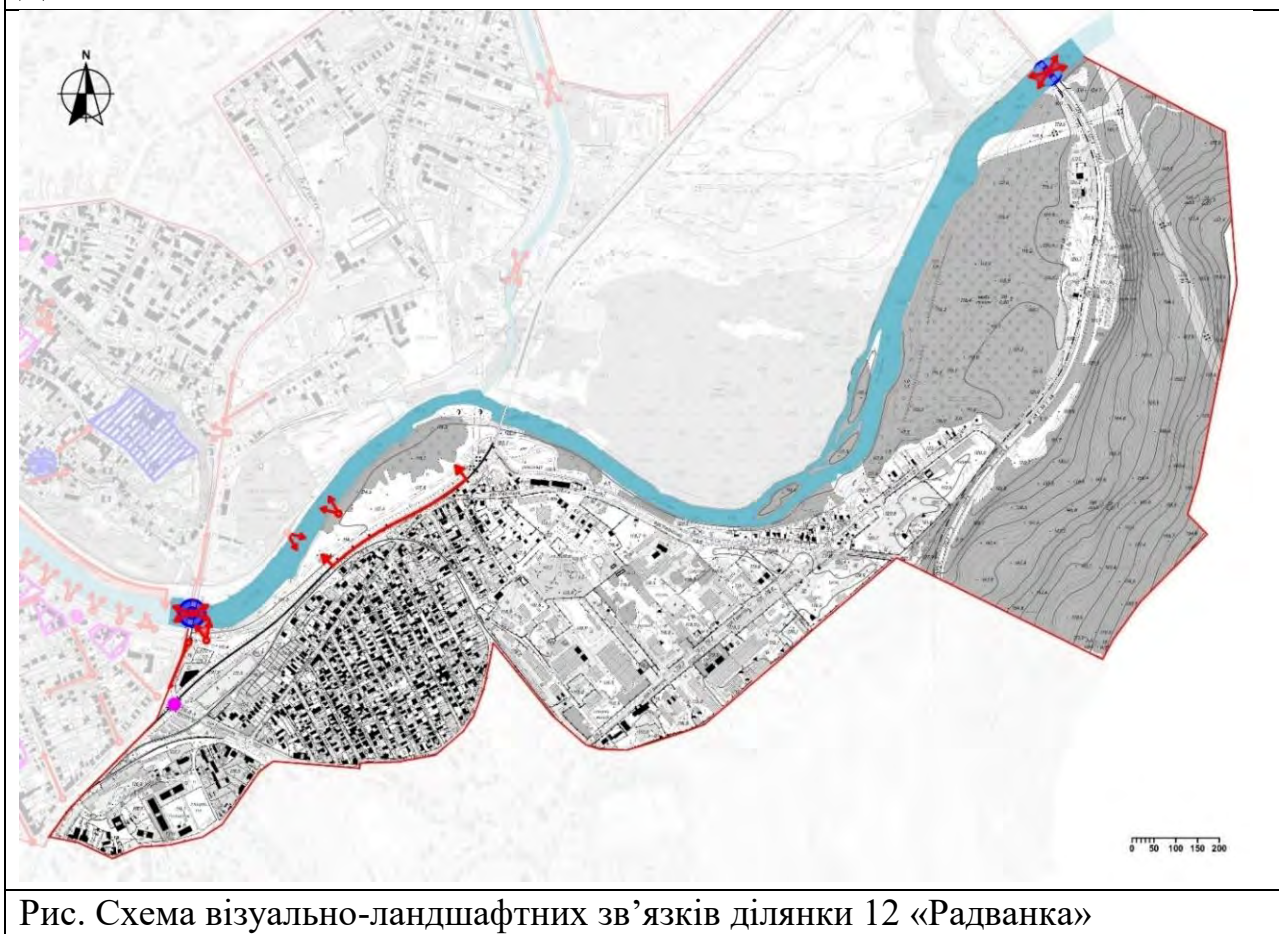

Рис. Схема візуально-ландшафтних зв'язків ділянки 12 «Радванка»

Таблиця 14 (продовження)

Рис. 2. Візуальні зв'язки з рікою на ділянці «Радванка»: А – автомобільний міст з вул. Анкудінова; Б – вид вул. Анкудінова на залізничний міст над вул. Будителів; В – панорамний вид із залізничного насипу на район «Радванка»; Г – панорамний вид із залізничного насипу на долину ріки; Д – вид з лівого берега на правий; Е - панорамний вид на автомобільний міст і протилежний берег ріки

Таблиця 14 (продовження)

Додаток Г

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород

Таблиця 4.15

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 1

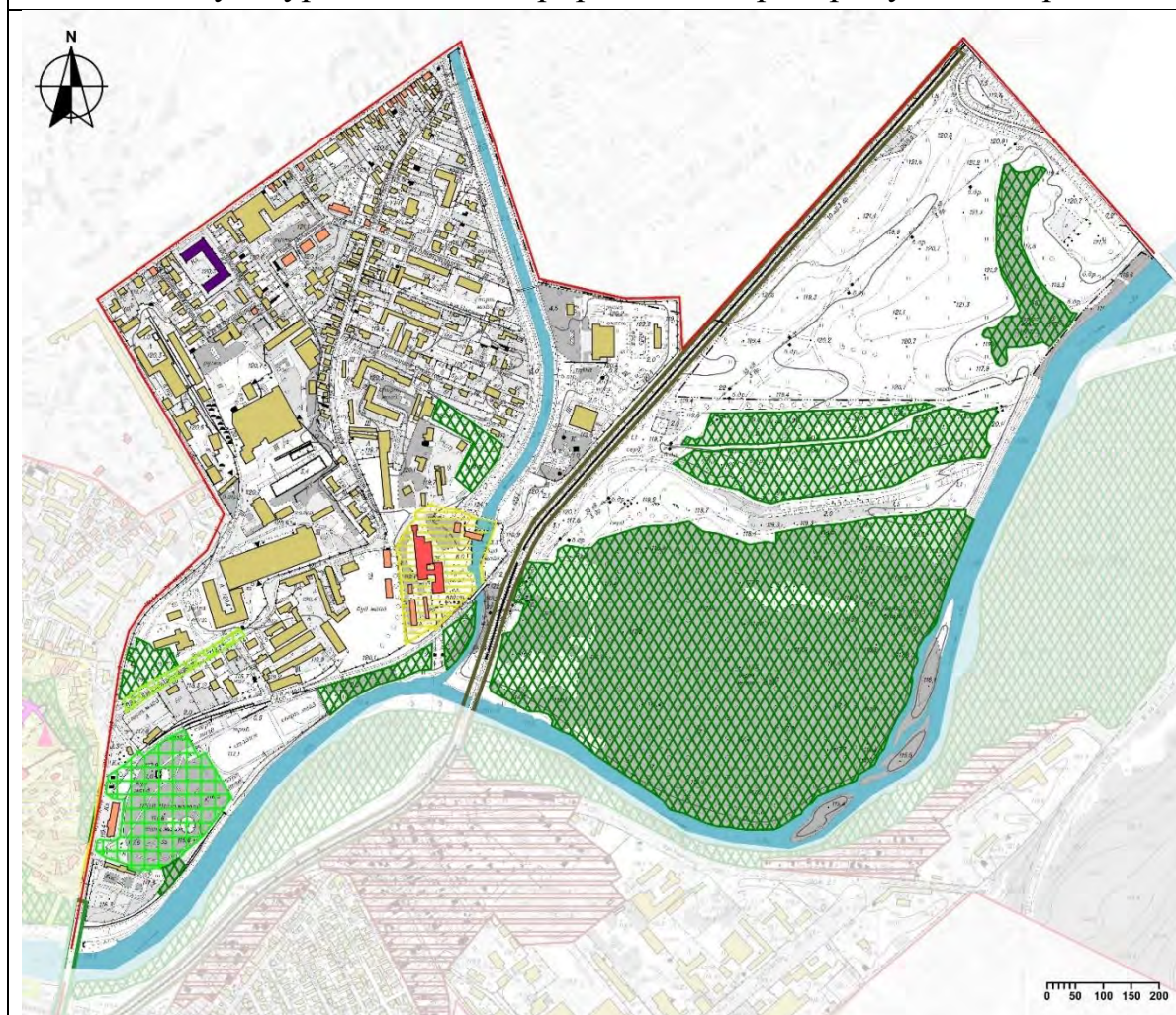

Рис.1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 1 «Велика промислова зона на сході»

Рис 2. Цінні об'єкти в культурному аспекті на ділянці 1: А- будівля гідроелектростанції; Б – парк «Підзамковий»

Таблиця 4.16

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 2

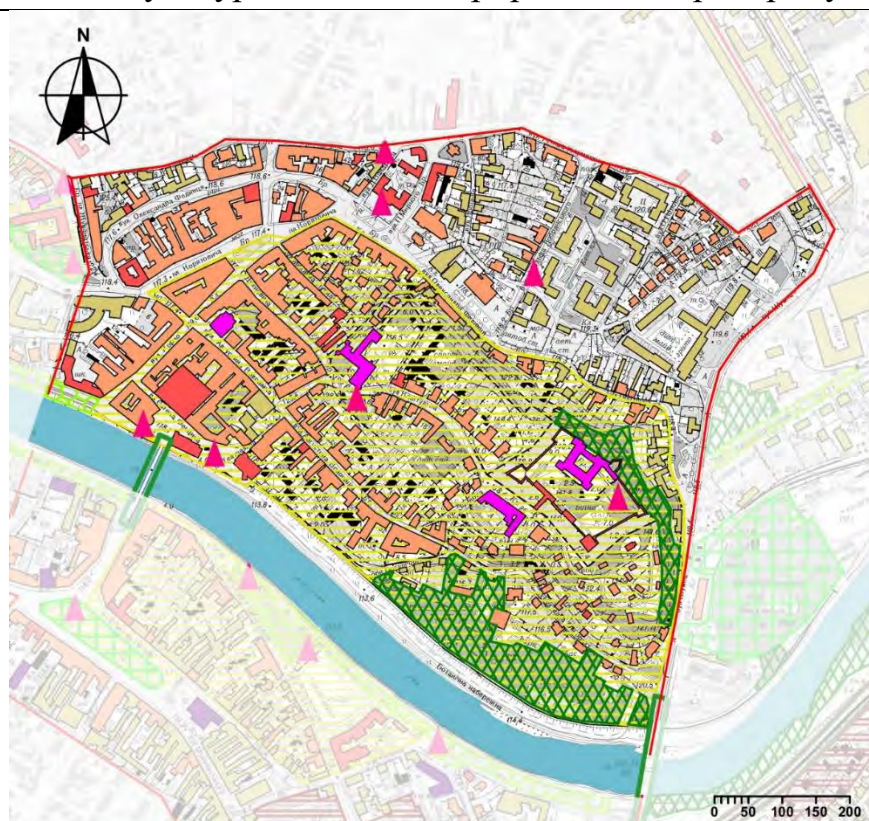

Рис. 1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 2 «Старе місто»

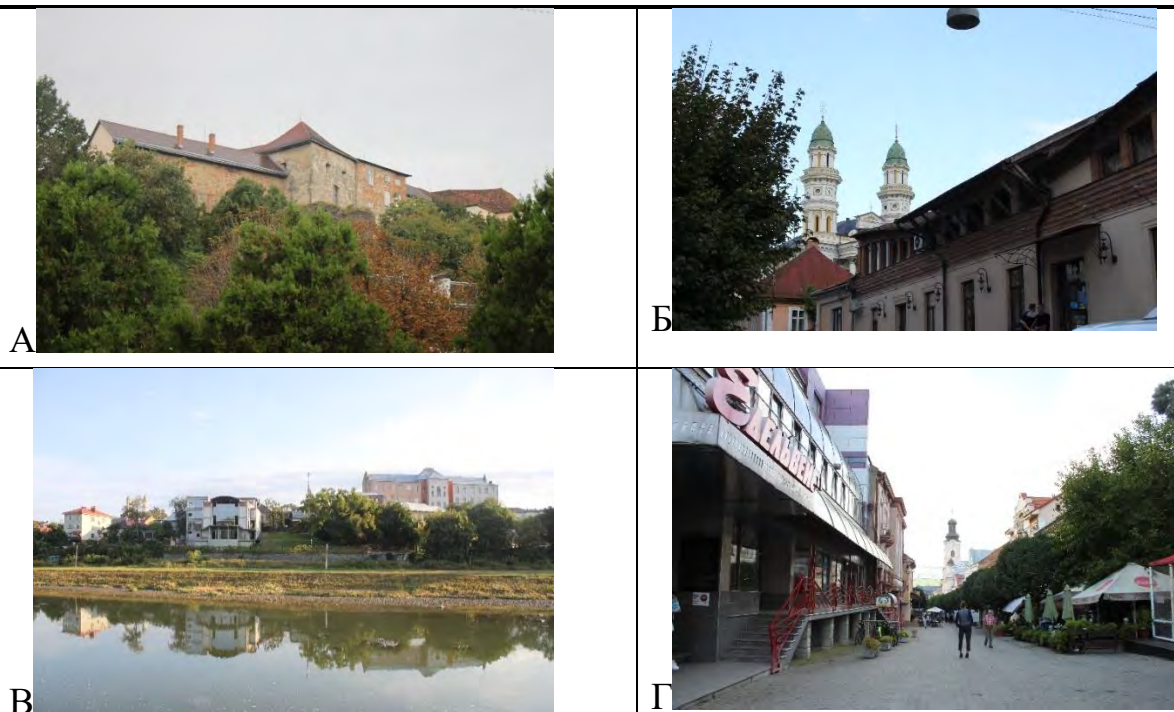

Рис. 2. Будинки, що домінують позитивно на ділянці 2: А- Замок-фортеця (вид із вул. Шумної); Б - Кафедральний собор; В – колишній Василянський монастир; Г – костел Св. Юрія на осі вул. Волошина (на задньому плані)

Таблиця 4.16 (продовження)

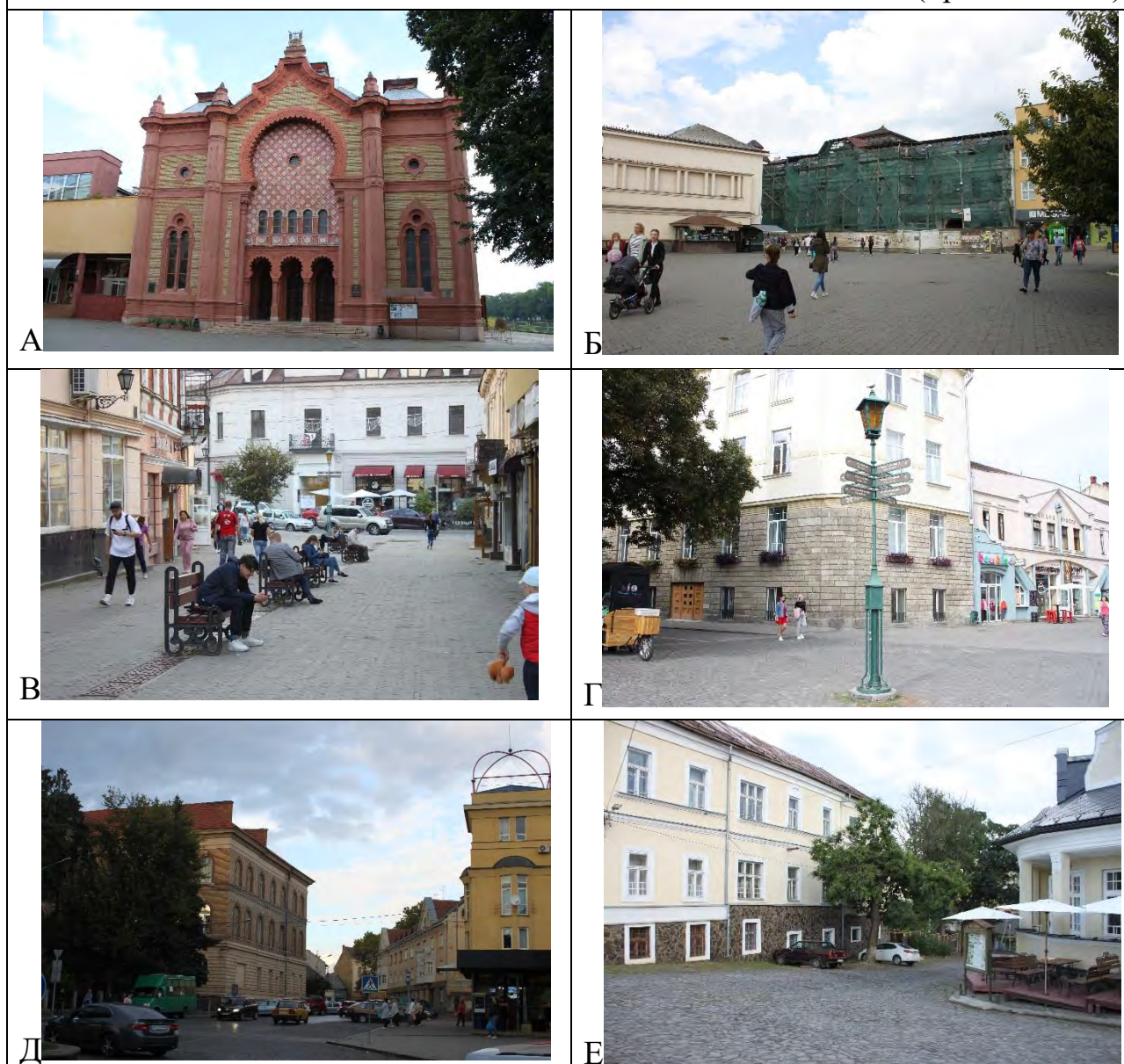

Рис 3. Будівлі, що мають важливе значення для оточення: А- Закарпатська обласна філармонія (колишня синагога); Б – готель «Верховина» (на реконструкції); В – готель «Київ» (вид з вул. Волошина); Г – СШ №1 (наріжний будинок); Д - хімічний факультет Ужгородського Національного Університету (будинок зліва за деревами); Е – колишня будівля чоловічої греко-католицької семінарії (наріжний будинок зліва)

Таблиця 4.16 (продовження)

Рис 4. Будинки, що відображають характер середовища і окреслюють межі простору: А - вул. Корзо; Б – вілла на розі вул. Капітульної і вул. Замкової; В – вул. Волошина; Г – вул. Духновича

Рис.5. Об'єкти природо-заповідного фонду на ділянці 2: А - Ботанічний сад Ужгородського державного університету; Б - Ботанічний сад Ужгородського державного університету; В - «Ясен Масарика»; Г - палісадник хімічного факультету Ужгородського державного університету (за зупинкою)

Таблиця 4.17

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 3

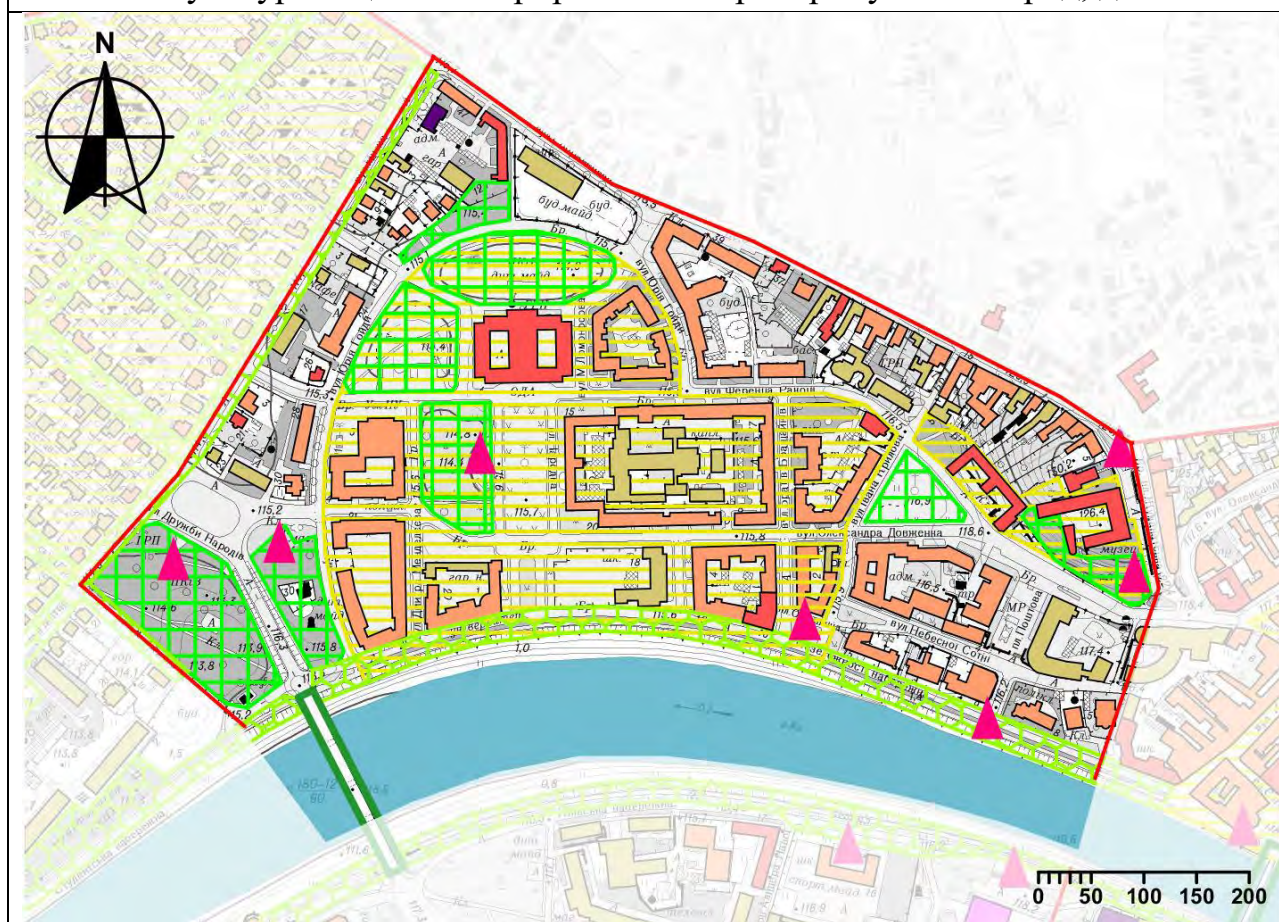

Рис.1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 3 «Малий Галагов»

Таблиця 4.17 (продовження)

Рис 2. Будівлі з важливим значенням для оточення та цінні ландшафтні об'єкти: А – Будинок правління Ужанського комітату; Б – Закарпатська обласна адміністрація; В - будинок банку; Г – сквер ім. Т. Масарика; Д - «Алея лип на набережній р. Уж» (вид з алеї; вид з берега).

Таблиця 4.17 (продовження)

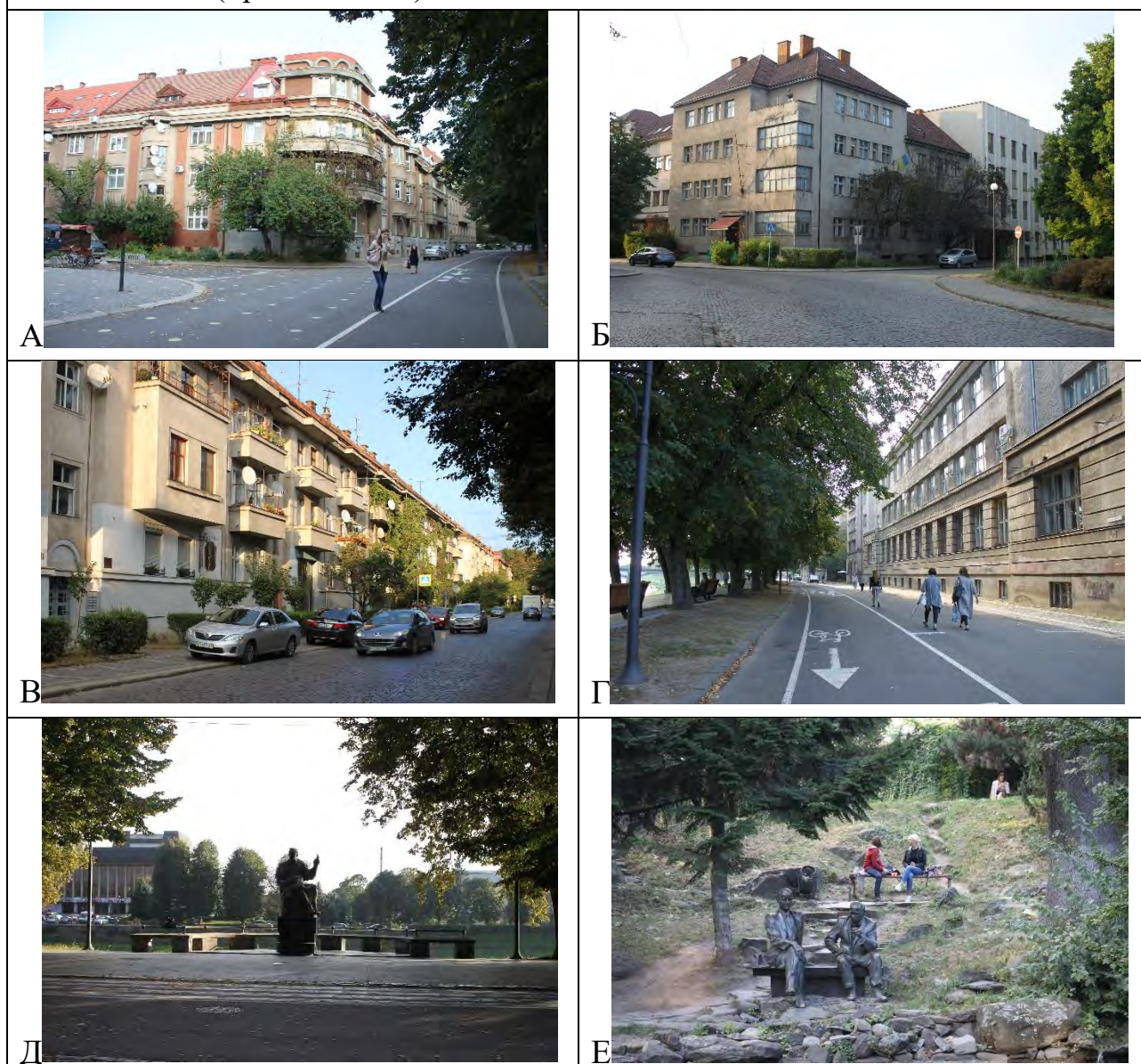

Рис. 3. Будинки, що відображають характер середовища і місця пам'яті: А – будинок на розі набережної Незалежності і вул. Маяковського; Б – будинок на розі вул. Боженка і вул. Менделєєва; В – рядова забудова вул. Довженка; Г – будівля медичного факультету Ужгородського Національного Університету; Д – пам'ятник Августинові Волошину на набережній; Е - пам'ятник українським живописцям Бокшаю та Ерделі у сквері на пл. Жупанатській

Таблиця 4.18

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 4

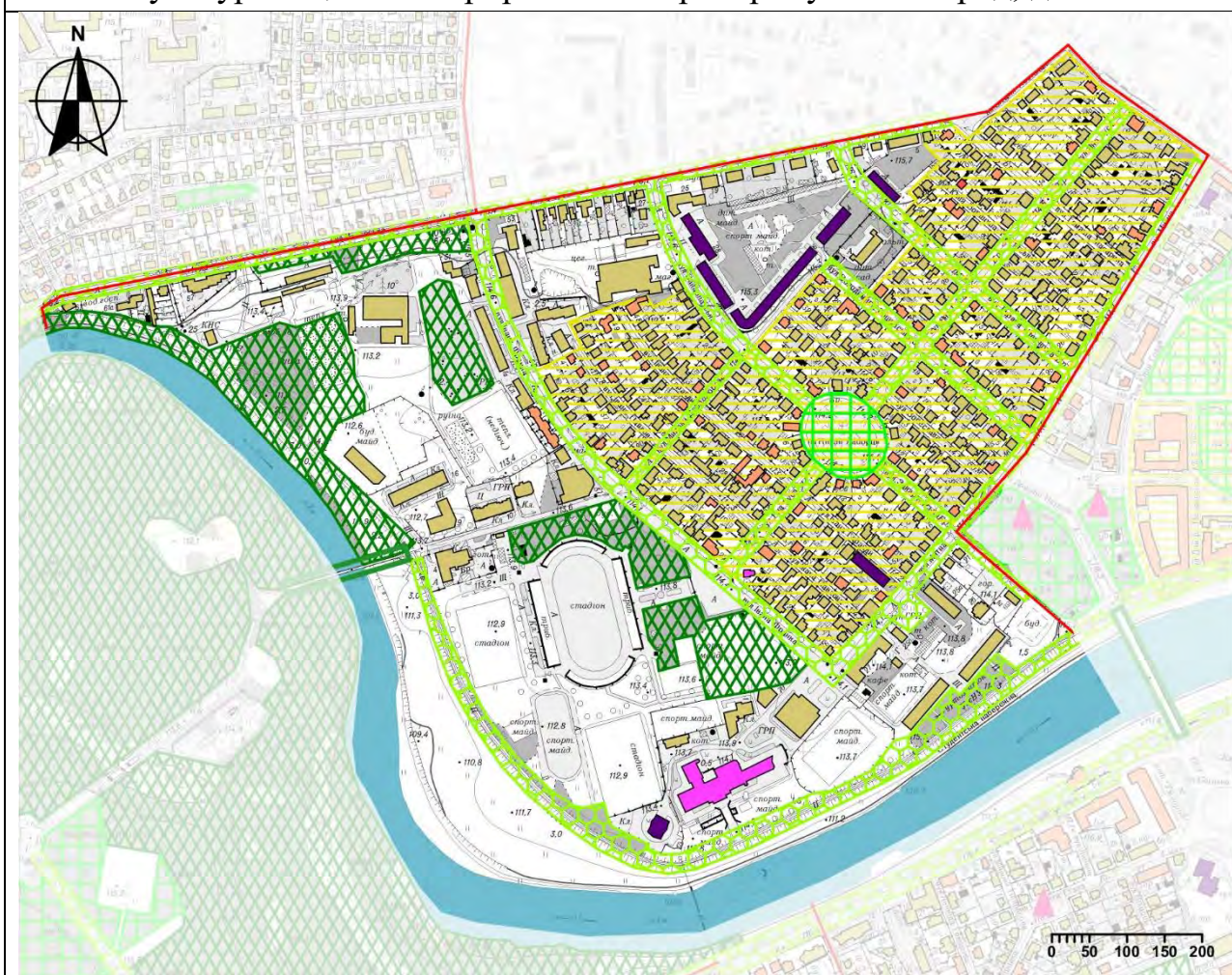

Рис. 1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 4 «Великий Галагов»

Таблиця 4.18 (продовження)

Рис 2. Район садибної забудови і домінанти на набережній: А – 5-поверховий будинок; Б – садибна забудова; В – хрест у сквері; Г – доріжка у сквері; Д – будинок, що домінує негативно, Е – будинок, що домінує позитивно

Таблиця 4.19

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 5

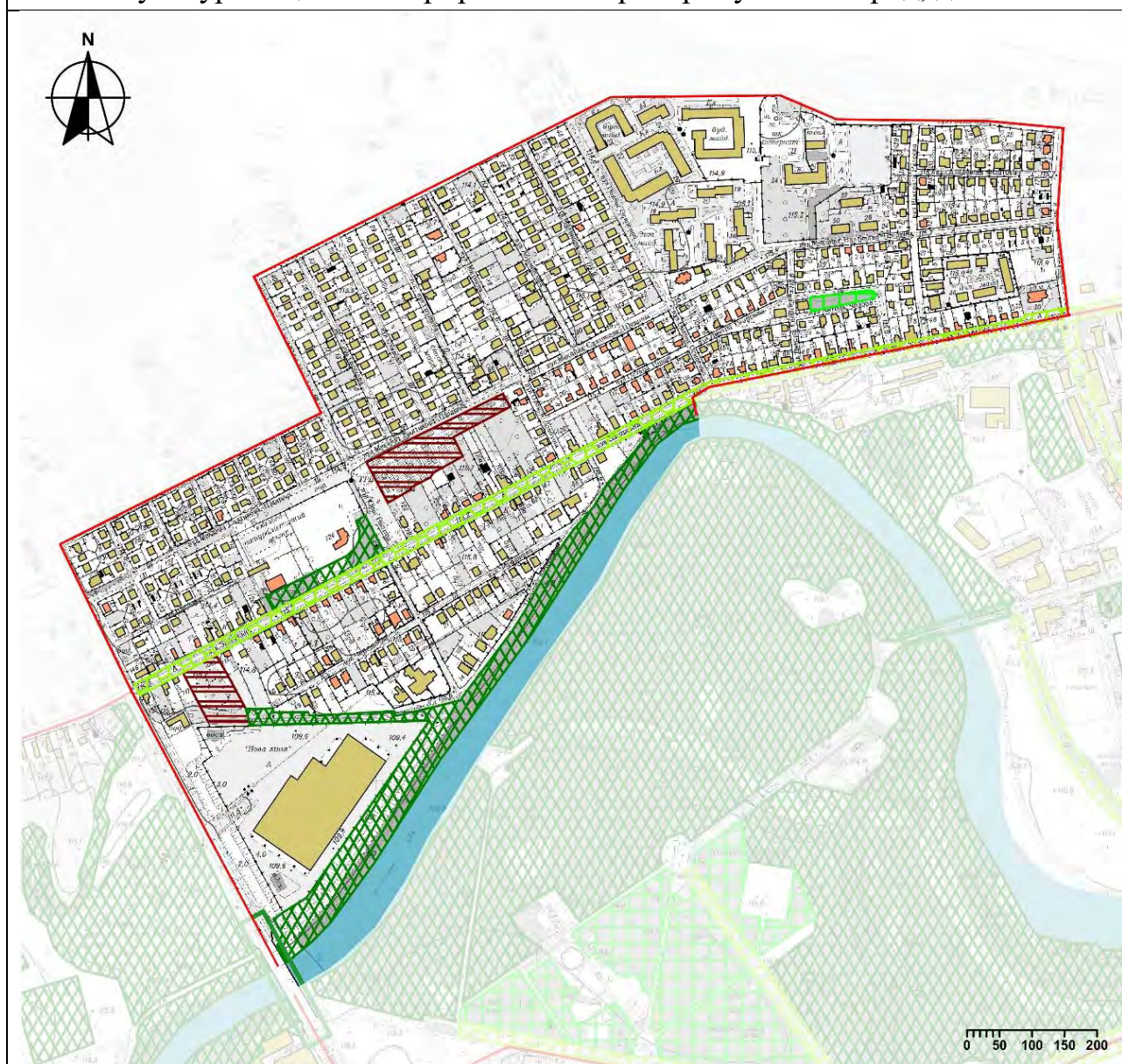

Рис.1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 5 «Район садибної забудови»

А

Б

Рис. 2. Характер озеленення на ділянці 5: А – вул. Загорська; Б – річкова дамба із щільним озелененням

Таблиця 4.20

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 6

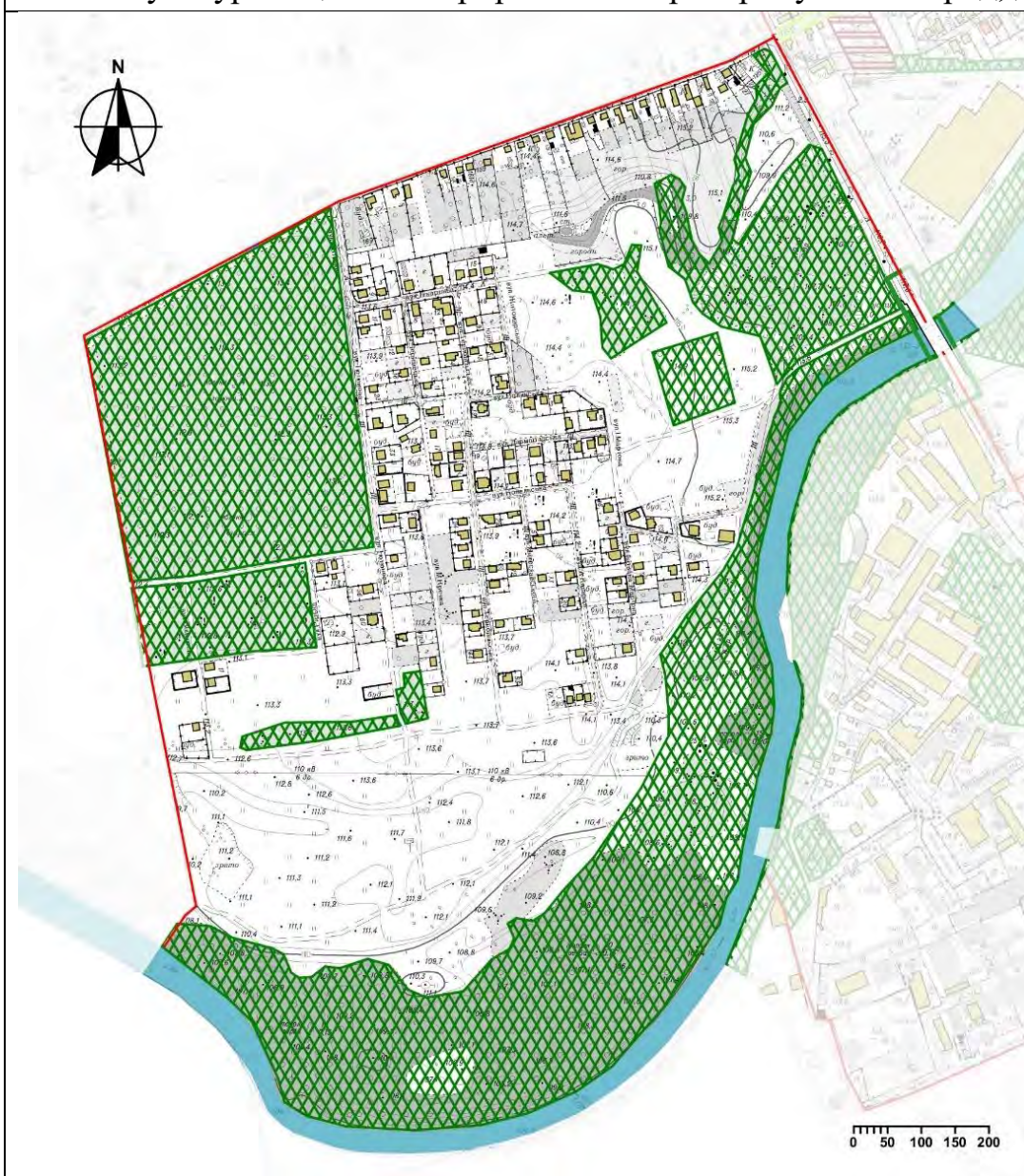

Рис. 1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 6 «Прикордонна зона»

А

Б

Рис. 2. Житлова забудова у прикордонній зоні: А- житловий будинок; Б – житлова забудова вздовж проїзду

Таблиця 4.21

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 7

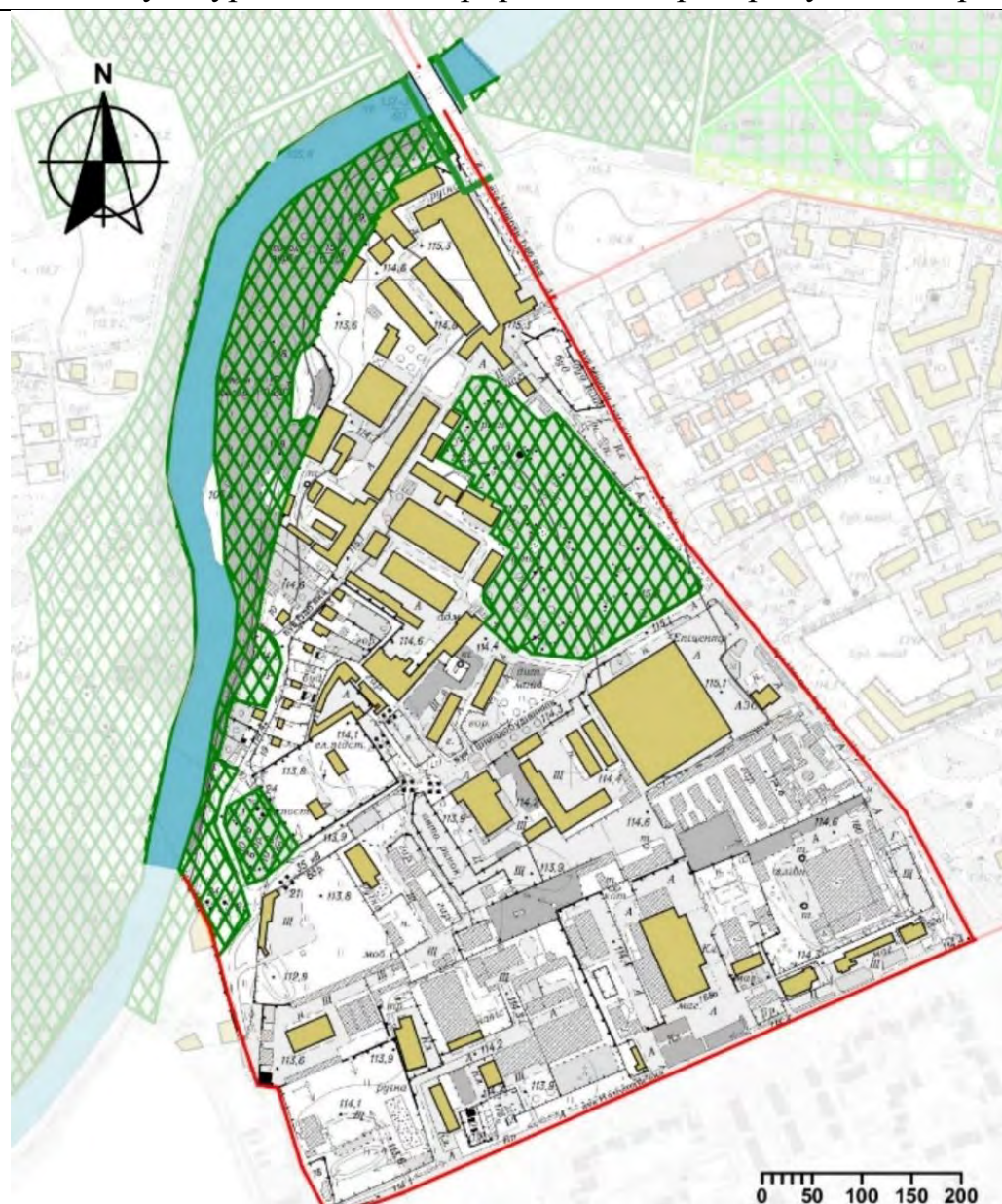

Рис. 1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 7 «Велика промислова зона на заході»

А

Б

Рис.2. Новобудови на ділянці 7: А – житловий будинок на вул. Боб'яка; Б – Епіцентр (вид з вул. Приладобудівників)

Таблиця 4.22

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 8

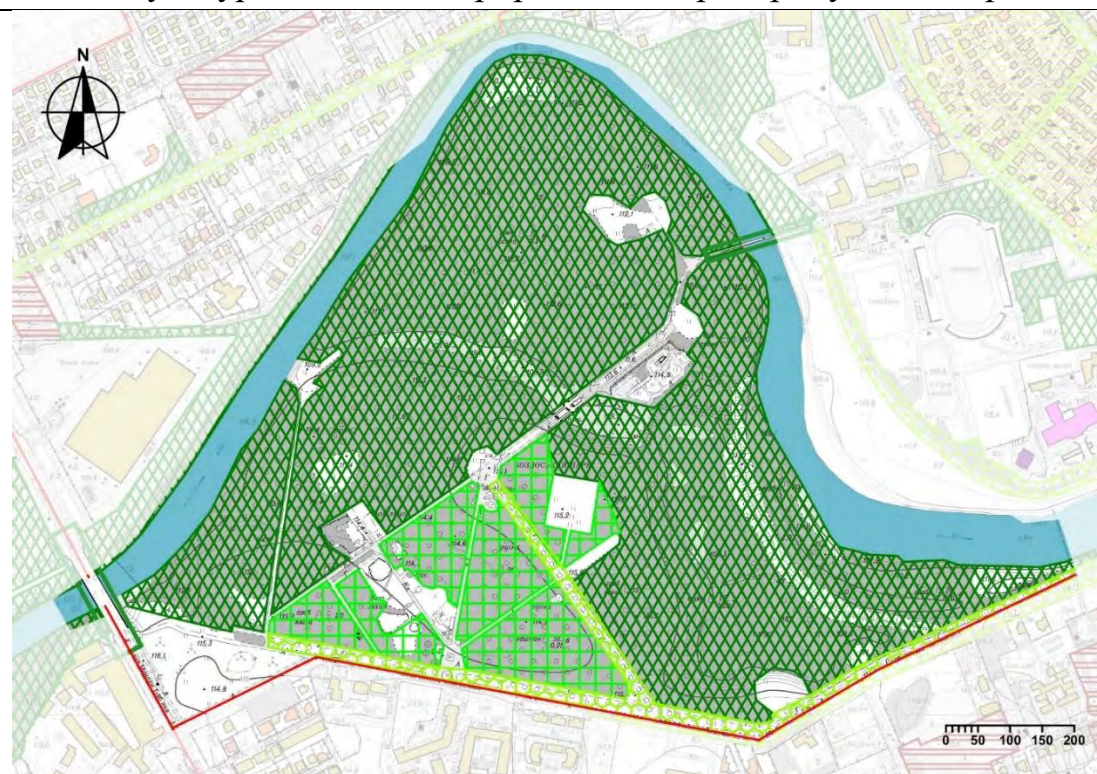

Рис. 1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 8 «Боздоський парк»

Рис.2. Доступність прирічкової території в Боздоському парку: А- трояндова алея; Б – туєва алея; В – каштанова алея; Г – алея Боздошів

Таблиця 4.23

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 9

Рис. 1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 9 «Новозбудований житловий квартал»

Рис. 2. Новобудови Слов'янської набережної: А – житловий будинок; Б – торговий комплекс «Боздош»

Таблиця 4.24

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 10

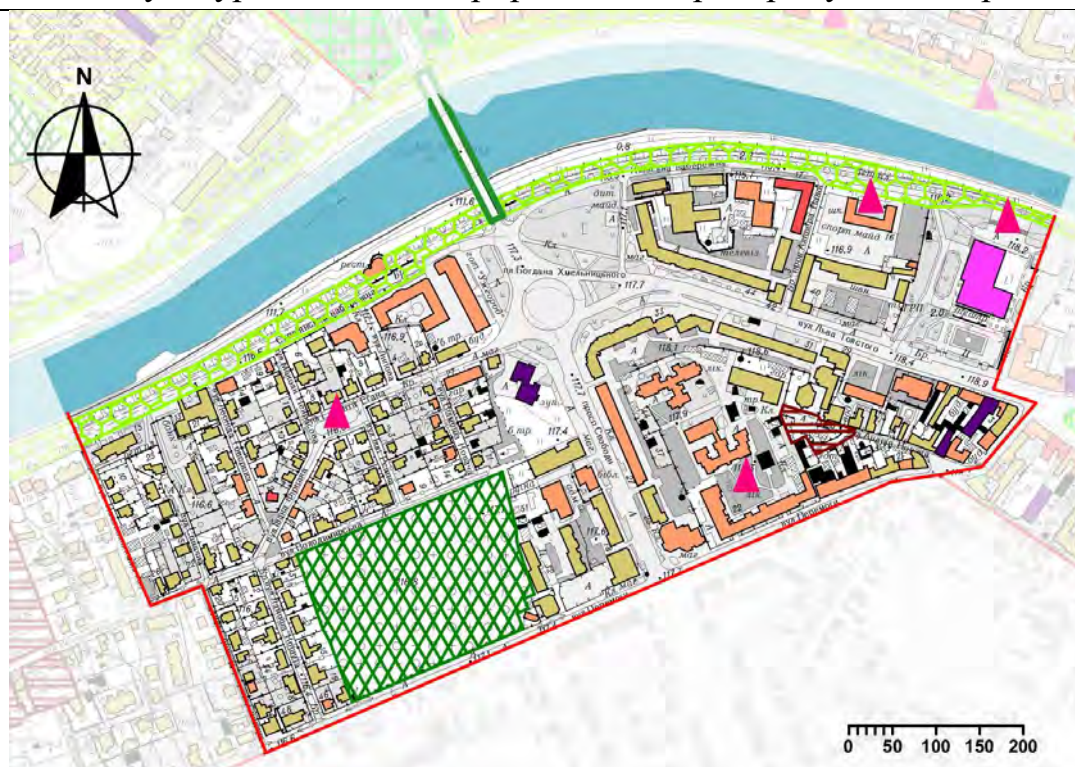

Рис. Схема аналізу культурної цінності ділянки 10 «Свепомоч»

Рис.2. Будинки, що відображають характер середовища і окреслюють межі простору на ділянці 10: А- готель «Ужгород»; Б – новий житловий комплекс на Слов'янській набережній; В – спеціалізована школа на Київській набережній; Г – периметральна житлова забудова на розі вул. Капушанської і просп. Свободи

Таблиця 24 (продовження)

Рис. 3. Характерна забудова і ландшафт на ділянці 10: А- 16-поверховий будинок негативно домінує; Б – платанова алея на Слов'янській набережній; В – каштанова алея на Київській набережній; Г – квартал забудови «Свепомоч»

Таблиця 4.25

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 11

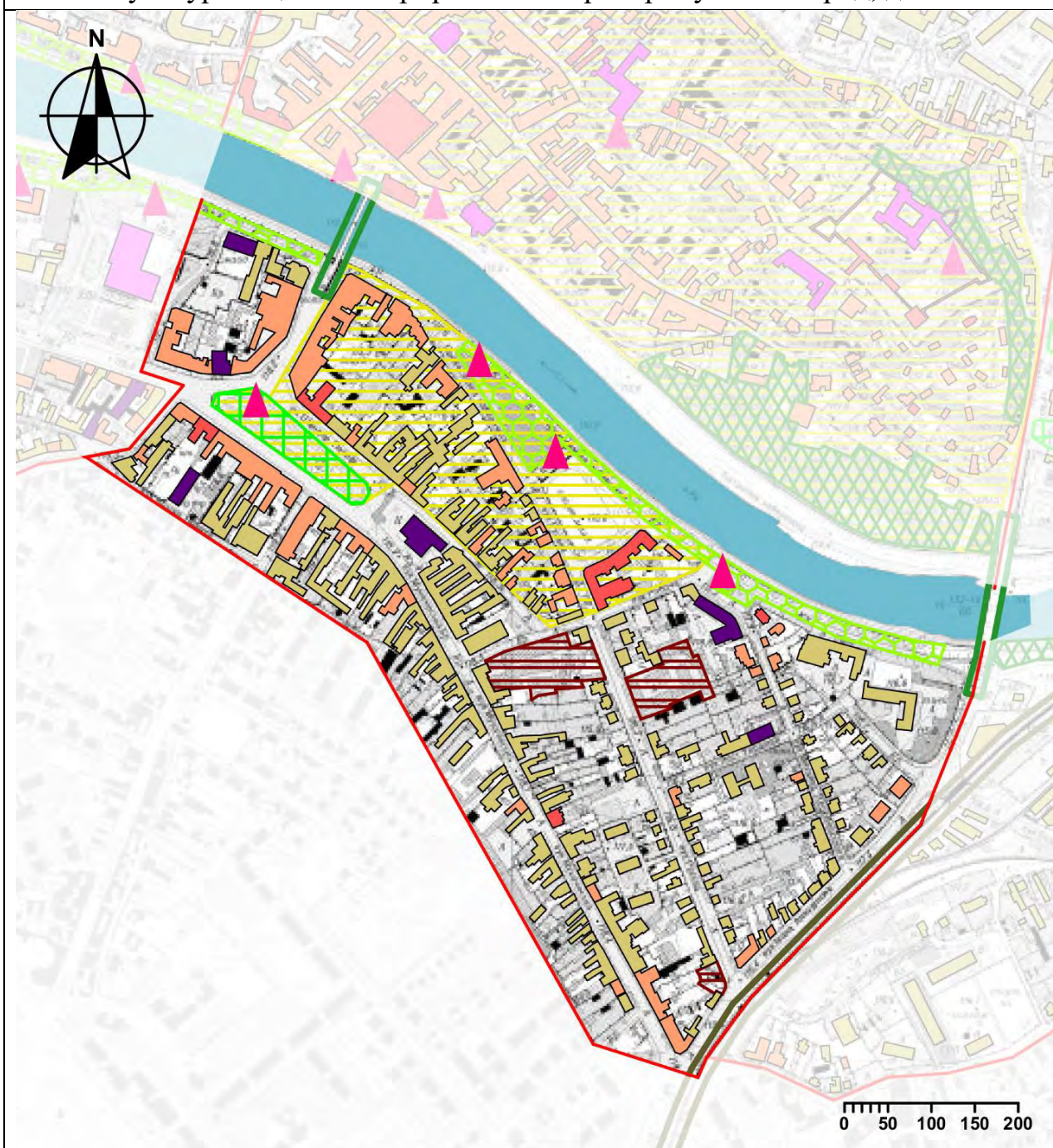

Рис. 1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 11 «Довкола площі Петефі»

Таблиця 25 (продовження)

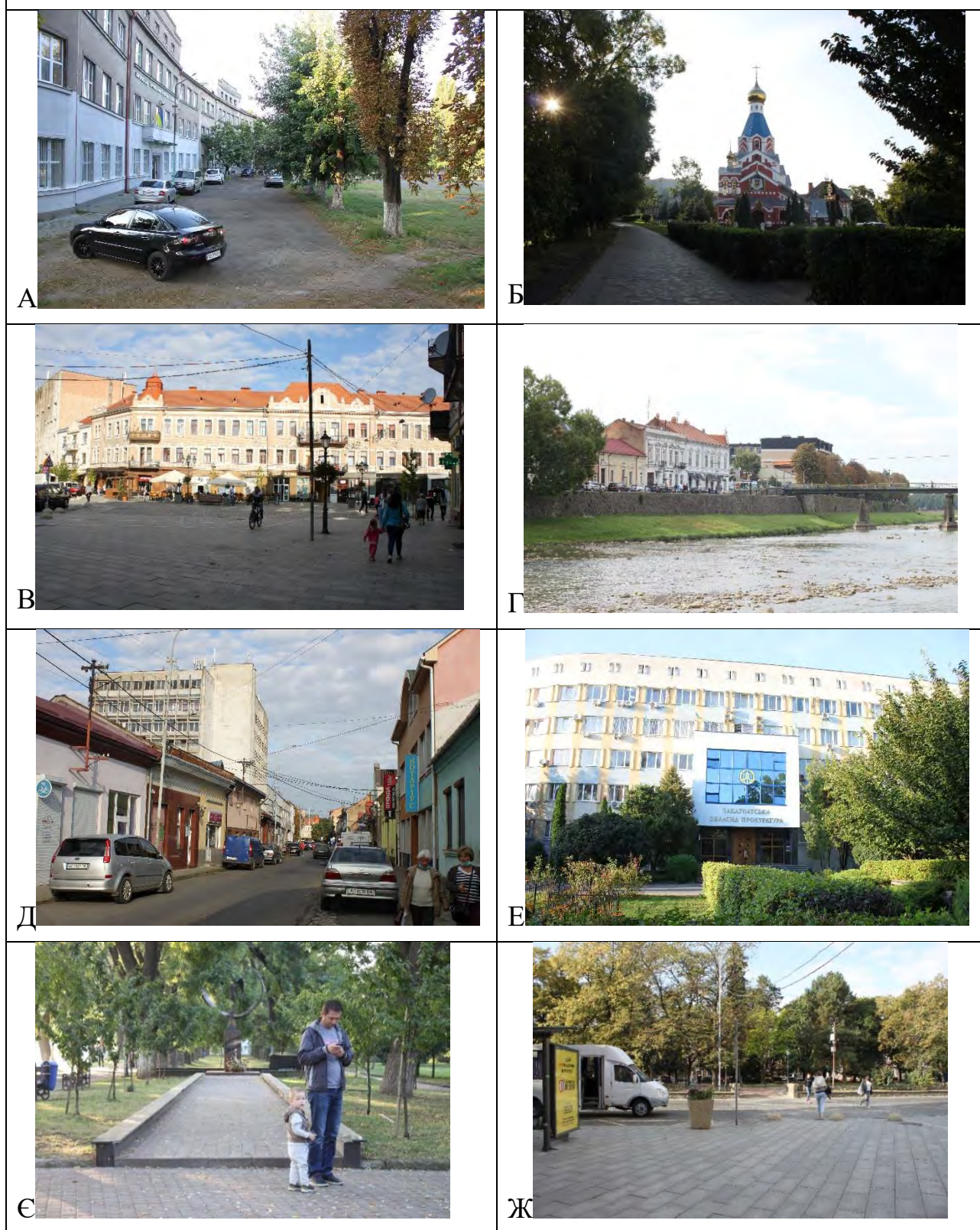

Рис.2. Цінна і дисгармонійна забудова на ділянці 10: А- школа №10; Б – Руська церква; В – житловий будинок (колишній палац «Фріда», 1897 р.); Г – житловий будинок ХІХ ст.; Д – 8-поверховий будинок між вул. Митрака і Мукачівською; Е – Обласна прокуратура на Православній набережній; Є – Пам'ятник Загиблим працівникам органів внутрішніх справ Закарпатської області; Ж – пам'ятник Шандору Петефі у сквері на площі

Таблиця 4.26

Аналіз культурної цінності прирічкових територій у м. Ужгород, ділянка 12

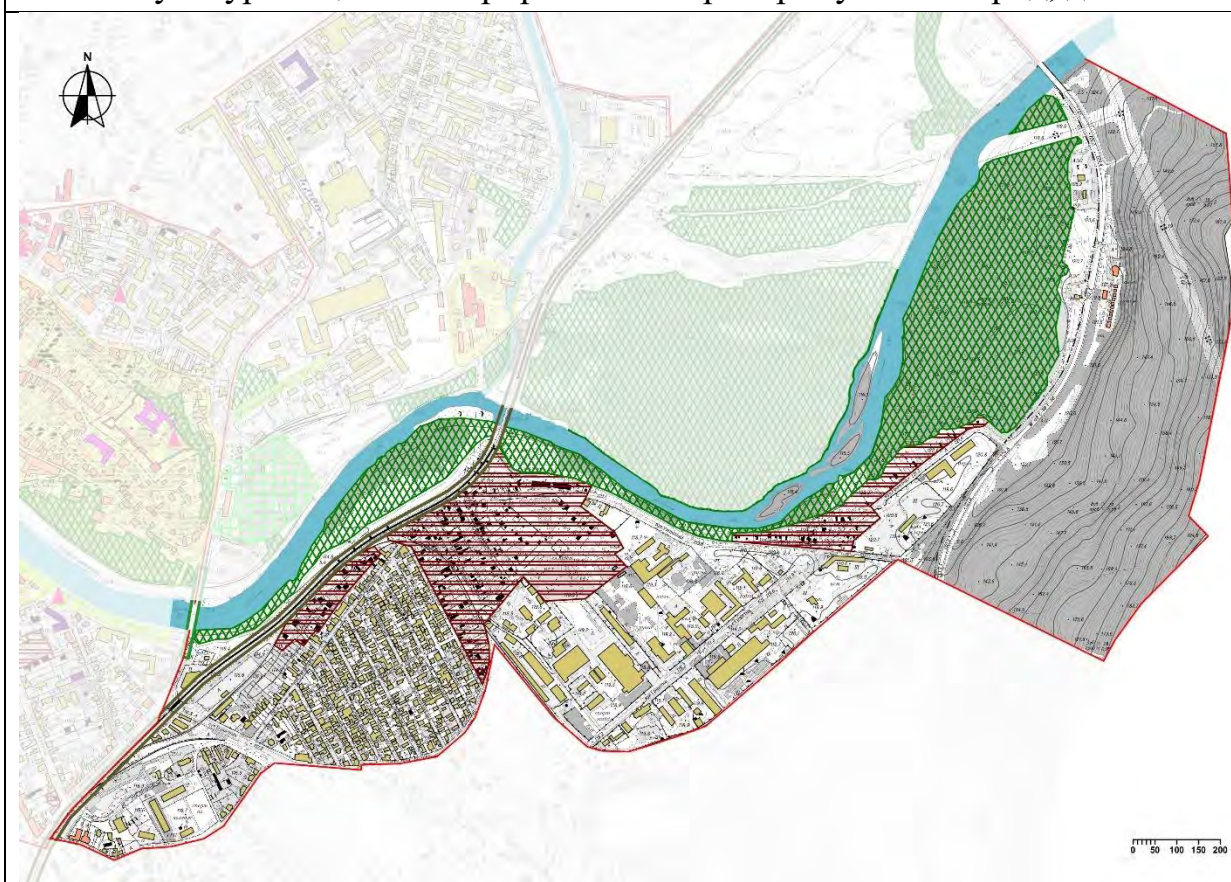

Рис. 1. Схема аналізу культурної цінності ділянки 12 «Радванка»

Таблиця 26 (продовження)

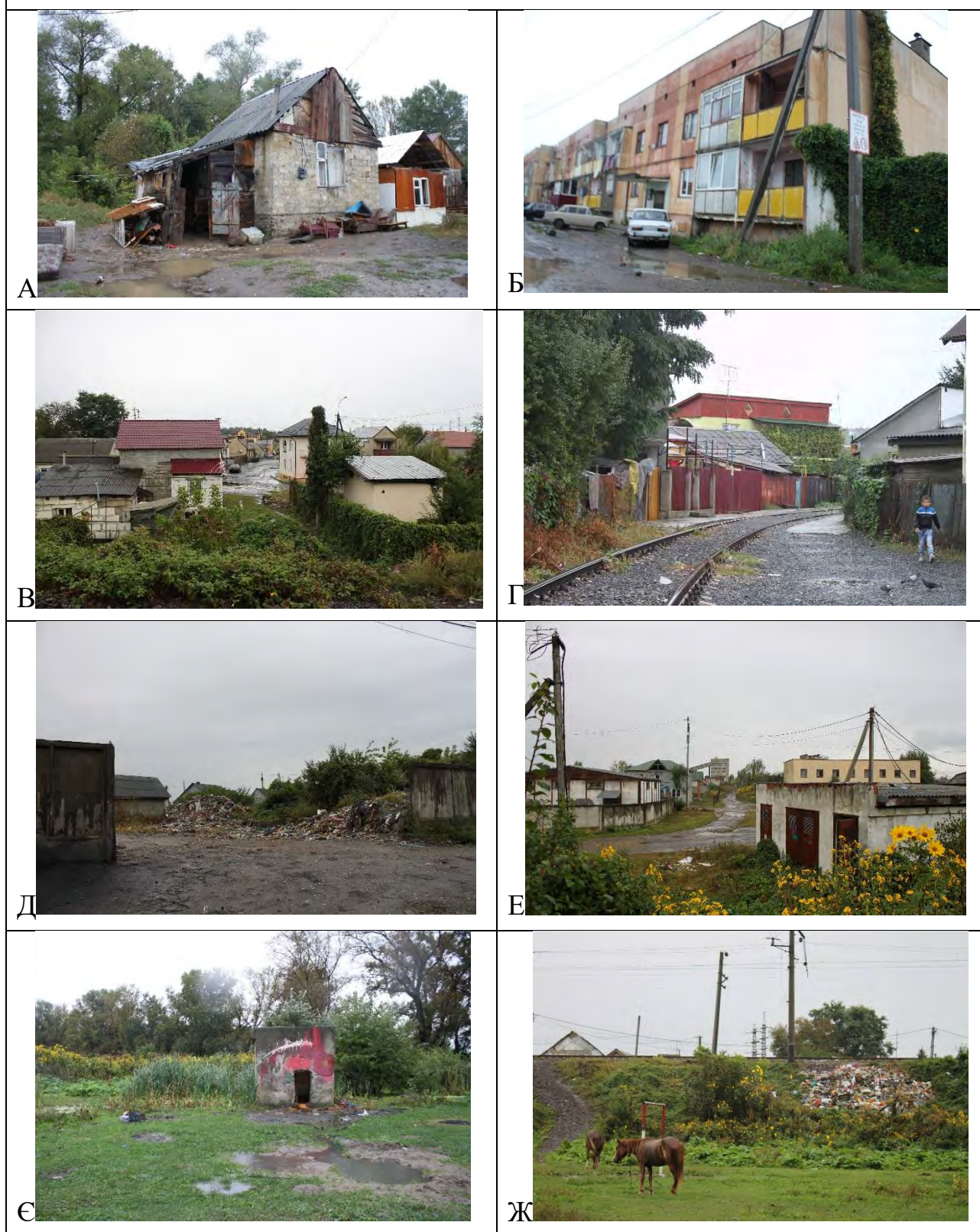

Рис. 2. Дисгармонійні простори на ділянці «Радванка»: А, Б – забудова вздовж ріки; В – район садибної забудови заселений ромами (вид з колії); Г – забудова вздовж вузькоколійки; Д, Е – колишня промислова зона; Є – руїни споруди на широкому березі нижньої річкової тераси; Ж – засмічені схили залізничного насипу

ДОДАТОК Д

**Впровадження результатів наукового дослідження у містобудівній
практиці та навчальному процесі**

**ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
БАСЕЙНОВЕ УПРАВЛІННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ РІЧКИ ТИСА**

Слов'янська набережна, 5, м. Ужгород, 88018, тел./факс: (0312) 64-61-91
E-mail: office@buvrtysa.gov.ua, сайт: buvrtysa.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 01037057

від 14.11 2023р. № 1/1257 На № _____ від _____ 20__ р.

**Спеціалізована вчена рада
при Національному університеті
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса (БУВР Тиса) підтверджує, що положення, розроблені аспірантом кафедри містобудування Інституту архітектури та дизайну Національного університету «Львівська політехніка» (заочної форми навчання) Боршовським О.І. в його дисертації «Роль річки в архітектурно-просторовому розвитку міста (на прикладі м. Ужгород)» впроваджено при розробці техніко-економічного обґрунтування та проекту «Будівництво регулюючої споруди на річці Уж, у місті Ужгород (район Боздоського парку) Закарпатської області у 2021 – 2022 роках.

Начальник БУВР Тиси

Олег КИСІЛЬ

УЖГОРОДСЬКА МІСЬКА РАДА ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

пл. Поштова, 3, м. Ужгород, 88000; тел.: (0312) 42-80-26, тел./факс: (0312) 61-51-91
web-сайт: www.rada-uzhgorod.gov.ua; e-mail: umr@rada-uzhgorod.gov.ua; код ЄДРПОУ 04053699

№ _____ На № _____ від _____

Спеціалізована вчена рада
при Національному університеті
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
вул. Степана Бандери, 12
м. Львів, 79013

ДОВІДКА

Ужгородська міська рада повідомляє, що відповідно до розпорядження міського голови від 17.04.2023 №198 «Про організаційні заходи з внесення змін до Стратегії розвитку міста «Ужгород - 2030» та розробки Плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки» начальник управління містобудування та архітектури Боршовський Олег Ігорович включений до складу Робочої групи по стратегічному плануванню розвитку Ужгородської міської територіальної громади та приймав активну участь у засіданнях даної групи з актуалізації Стратегії розвитку Ужгородської міської територіальної громади до 2030 року.

Міський голова

Богдан АНДРІЙ

Василь Цап 42 80 31/185

Сертифікат 58E2D9E7F900307B04000300ABC60500BB94A100
Підписувач Андрій Богдан Євстафійович
Дійсний з 21.03.2022 12:34:27 по 21.03.2024 12:34:27

Виконавчий комітет
Ужгородської міської ради

03-22/756 від 21.11.2023

МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ГРОМАД, ТЕРИТОРІЙ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ ПРОЕКТУВАННЯ МІСТ

ДІПРОМІСТО

ІМЕНІ Ю.М.БІЛОКОНЯ

бул. Л.Українки, 26
м.Київ
01133
Україна

tel: +38044 285 6338
fax: +38044 285 6372
admin@diplomisto.gov.ua
www.diplomisto.gov.ua

Розрахунковий рахунок
IBAN UA60380805000000026008319423
в АТ «Райффайзен Банк» в м. Києві
МФО 380805
Код ЄДРПОУ 02497720

№ D-1061 від 21.11.2023
на № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду при
Національному університеті
«Львівська Політехніка»
79013 м. Львів вул. Бандери, 12

Довідка про впровадження

ДП «ДІПРОМІСТО» підтверджує, що положення, розроблені аспірантом кафедри містобудування Інституту архітектури та дизайну Національного університету «Львівська Політехніка» (заочної форми навчання) Боршовським О.І. в його дисертації «Роль річки в архітектурно-просторовому розвитку міста (на прикладі м. Ужгород)» впроваджено при виконанні містобудівної документації «Внесення змін до генерального плану міста «Ужгород».

Заст. директора за наукової
роботи ДП «Український
державний науково-дослідний
інститут проектування міст
«ДІПРОМІСТО» імені Ю.М.
Білоконя, керівник Центру ГІС
д. геогр. н., професор

Юрій ПАЛЕХА

Підпис Юрія ПАЛЕХИ
Підтверджую
Начальник відділу кадрів та діловодства

Валентина СКИБА

АСОЦІАЦІЯ МІСТ УКРАЇНИ

ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ЗАКАРПАТСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ

вул. Капушанська, 82 А, м. Ужгород, Закарпатська обл., 88018
+38 050 611 33 15, 050 432 08 82
zrv_amu@ukr.net
t.me/auc.ua auc.org.ua

Вих. №83 від 21 листопада 2023

Спеціалізованій вченій раді
при Національному університеті
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Закарпатське регіональне відділення Асоціації міст України підтверджує, що положення, розроблені аспірантом кафедри містобудування Інституту архітектури та дизайну Національного університету «Львівська політехніка» (заочної форми навчання) Боршовським О.І. в його дисертації «Роль річки в архітектурно-просторовому розвитку міста (на прикладі м. Ужгород)» впроваджено при розробці «Стратегія розвитку Ужгородської міської територіальної громади до 2030 року».

Під час написання стратегії були проведені круглі столи, громадські слухання в яких приймав участь Боршовський Олег Ігорович.

Інформація щодо результатів проведення вищезгаданих подій була опублікована в місцевій пресі та на інтернет виданнях

Виконавчий директор
Закарпатського РВ АМУ

Олег Лукша

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
NATIONAL UNIVERSITY POLYTECHNIC OF LVIV
DEPARTMENT OF ARCHITECTURE

Bandera str. 12, Lviv, 79646, Ukraine
tel./fax: +38 032 258 22 39
e-mail: tschers@polynet.lviv.ua

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА
ІНСТИТУТ АРХІТЕКТУРИ

вул. С. Бандери, 12, м. Львів, 79646, Україна
тел./факс: +38 032 258 22 39
e-mail: tschers@polynet.lviv.ua

№ 23-11-23
на № _____

У спеціалізовану вчену раду
при Національному університеті
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Інститут Архітектури та дизайну підтверджує, що положення, розроблені Боршовським О.І. в його дисертації «Роль річки в архітектурно-просторовому розвитку міста (на прикладі м. Ужгород)» стосовно ревалоризації прирічкових архітектурно-містобудівних комплексів м. Ужгорода, були впроваджені в навчальний процес за спеціальністю 191 – Архітектура та містобудування на магістерській програмі «Містобудування»:

- на курсі Архітектурне проектування, перший семестр, було проведено у 2014 р. воркшоп в Ужгороді та виконання ряду проектів для середмістя, які були представлені громадськості. «Оновлення історичного центру Ужгорода від випускників Львівської політехніки» <https://varosh.com.ua/kultura/onovlennya-istorichnogo-centru-uzhgoroda-vid-vipusknikiv-lvivskoi-politehniki/>

- на курсі Архітектурне проектування, перший семестр, було проведено у 2020/21 н.р. консультації по реконструкції громадських просторів в Ужгороді.

Директор інституту архітектури та дизайну
д. арх. . професор

Черкес Б.С.

заступник завідувача кафедри містобудування
к.арх ,доц.

Кознарьська Г.Є.

000841

79013, м. Львів
вул. Митрополита Андрея, 5
тел.: (032) 258-22-06; 258-22-76
тел./факс: (032) 258-22-92
e-mail: iapo.dept@lpnu.ua
www.lpnu.ua

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ АДМІНІСТРУВАННЯ,
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

14.11.23 № 68-82-340
на № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради
при Національному університеті
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Навчально-науковий інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку підтверджує, що положення, розроблені аспірантом (заочної форми навчання) кафедри містобудування Інституту архітектури та дизайну Національного університету «Львівська політехніка» Боршовським Олегом Ігоровичем в його дисертації «Роль річки в архітектурно-просторовому розвитку міста (на прикладі м. Ужгород)», на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 19 Архітектура та будівництво за спеціальністю 191 Архітектура та містобудування, впроваджені в курсі лекцій «Порядок проєктування та будівництва об'єкта. Будівельний паспорт забудови земельної ділянки. Вихідні дані для проєктування» та «Містобудівні умови та обмеження, технічні умови для проєктування об'єктів будівництва, склад, зміст, порядок надання», які читає на курсах підвищення кваліфікації «Архітектурне об'ємне проєктування» в ННІ АДУ.

Директор ННІ АДУ

Любомир ПИЛИПЕНКО

